

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**ANADOLU'DA KALE KENTLER ve KORUMA
SORUNLARI: DİYARBAKIR KALE KENTİ**

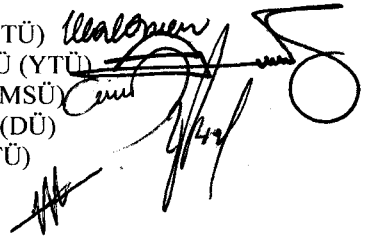
Yüksek Mimar D.Türkan KEJANLI

154571

FBE Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehir Planlama Programında
Hazırlanan

DOKTORA TEZİ

Tez Savunma Tarihi : 11 Ekim 2004
Tez Danışmanı : Doç. Dr. İclal DİNÇER (YTÜ)
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ (YTÜ)
: Prof. Dr. Güzin KONUK (MSÜ)
: Prof. Dr. Zülküf GÜNELİ (DÜ)
: Doç. Dr. Cengiz CAN (YTÜ)

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÇİZELGE LİSTESİ	viii
ÖNSÖZ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
1 GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı ve kapsamı	1
1.2 Çalışmanın Yöntemi	5
2 KALE KENTLER ve ANADOLU'DAKİ GELİŞİMİ	11
2.1 Anadolu'daki Yerleşmeler: Antik Çağ- IV. yy. Evresi	11
2.1.1 Dönemin Kentleşme Sistemi ve Kale Kentin Gelişimi	13
2.2 Anadolu'da Kale Kentlerin Gelişimi: IV. yy. Sonrası	31
2.2.1 Dönemin Kentleşme Sistemi ve Kale Kent Özelliği	31
2.2.1.1 Bizans Dönemi	31
2.2.1.2 Selçuklu Dönemi	34
2.2.1.3 Osmanlı Dönemi	40
2.3 Bölüm Sonucu	51
3 DİYARBAKIR KALE KENTİNİN KURULUŞUNDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR OLAN GELİŞİMİ	54
3.1 Kentin Antik Çağ-IV. yy. Evresindeki Gelişimi	54
3.1.1 Doğal Yapısı, Konumu ve Ulaşım İlişkileri	54
3.1.2 Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Yapı	57
3.1.3 Tarihi Gelişim	57
3.1.4 Kentsel Doku ve Surlar	58
3.2 Kentin IV. yy. Sonrası Gelişimi	63
3.2.1 Konumu ve Ulaşım İlişkileri	63
3.2.2 Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Yapı	67
3.2.3 Tarihi Gelişim	68
3.2.4 Kentsel Doku ve Surlar	68
4 DİYARBAKIR KALE KENTİNDE CUMHURİYET SONRASI KORUMA ve PLANLAMA SORUNLARI	88
4.1 Nüfus Gelişimi: 1927-2003	88
4.2 Cumhuriyet Döneminden Günümüze Kentsel Gelişim: 1930-2004	93
4.2.1 1930-1960 Yılları Arasındaki Gelişmeler	93
4.2.2 1960-1980 Yılları Arasındaki Gelişmeler	106
4.2.3 1980-1990 Yılları Arasındaki Gelişmeler	109
4.2.4 1990-2004 Yılları Arasındaki Gelişmeler	114

4.3	Diyarbakır Sur İçindeki Planlama Çalışmaları	120
4.3.1	1932 Yılı İmar Planı Kararları	121
4.3.2	1959 Yılı Nazım İmar Planı Kararları	125
4.3.3	1965 Yılı Uygulama İmar Planı Kararları	129
4.3.4	1984 Yılı Nazım İmar Planı Kararları	134
4.3.5	1985 Yılı Uygulama İmar Planı Kararları	137
4.3.6	1990 Yılı Koruma Amaçlı İmar Planı Kararları	140
4.4	Kentsel Gelişimde Plan Kararlarının Belirleyiciliğinin İrdelenmesi	150
4.5	İrdelenen Plan Kararlarının Değerlendirilmesi	206
4.5.1	Koruma Amaçlı İmar Planı Öncesinde Hazırlanan İmar Planlarının Kentsel Dokunun Oluşumuna Etkisi	206
4.5.2	Koruma Amaçlı İmar Planının Kentsel Dokunun Oluşumuna Etkisi	210
4.5.3	Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararlarının Kentsel Dokunun Oluşumuna Etkisi	224
4.5.4	Belediye Uygulamalarının Kentsel Dokunun Oluşumuna Etkisi	230
4.6	Bölüm Sonucu	232
5	DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	238
KAYNAKLAR		246
EKLER		250
Ek 1	1988 tarih ve 38 sayılı Diyarbakır Koruma Kurulu Kararı ve geçici dönem yapılanma kararları	252
Ek 2	2004 yılında çekilmiş Diyarbakır sur içine ait resimler	258
Ek 3	9.11.1990 tarih ve 609 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı	264
Ek 4	Tescilli yapıların son listesi	265
Ek 5	08.04.2002 tarih ve 7 sayılı Diyarbakır Sur Belediye Başkanlığı Belediye Meclisinin yazısı	279
Ek 6	16.04.1999 tarih ve 2209 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	280
Ek 7	04.07.2002 tarih ve 2895 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	281
Ek 8	10.10.1997 tarih ve 2009 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	284
Ek 9	17.11.1991 tarih ve 931 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	285
Ek 10	Diyarbakır Valiliği İl Kültür Müd. 27.04.2000 tarih ve 858 sayılı yazısı	287
Ek 11	28.01.2002 tarih ve 2759 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	288
Ek 12	05.07.1995 tarih ve 1673 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	289
Ek 13	29.05.2002 tarih ve 2855 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	290
Ek 14	05.07.1996 tarih ve 1834 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	291
Ek 15	25.11.1960 tarih ve 1424 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı ile 26.1.1964 tarih ve 2352 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı	292

Ek 16	13.04.2001 tarih ve 2555 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı.....	294
Ek 17	27.03.2002 tarih ve 2795 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı.....	295
Ek 18	25.09.2002 tarih ve 2949 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı.....	296
Ek 19	05.07.1995 tarih ve 1670 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı.....	297
Ek 20	06.03.1996 tarih ve 1757 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı, 04.10.1996 tarih ve 1870 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı	298
ÖZGEÇMİŞ.....		300

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 Antik çağ-IV. yy evresinde Anadolu'daki bazı yerleşmelerin konumu.....	18
Şekil 3.1 Diyarbakır'ın bölge içindeki konumu	55
Şekil 3.2 İlk çağlarda Diyarbakır'dan geçen ulaşım ağı.....	57
Şekil 3.3 Diyarbakır'da bulunan höyük.....	59
Şekil 3.4 Kentin dış surlarının aşamalı konumu.....	61
Şekil 3.5 XIX. yy.da Osmanlı Döneminde Diyarbakır'dan geçen ticaret yolları.....	66
Şekil 3.6 Bizans (MS. 395-639) döneminden günümüze kalan yapılar	69
Şekil 3.7 İnaloğulları (MS. 1097-1142)-Nisanoğulları (MS. 1142-1183) döneminden günümüze kalan yapılar	71
Şekil 3.8 Artuklu (MS. 1183-1232) döneminden günümüze kalan eserler	72
Şekil 3.9 Akkoyunlu (MS. 1401-1507) döneminden günümüze kalan yapılar	73
Şekil 3.10 XVI. yy.da Matrakçı Nasuh'un yaptığı Kara Amid kentinin minyatürü.....	74
Şekil 3.11 Osmanlı (MS. 1515-1920) döneminden günümüze kalan yapılar	75
Şekil 3.12 1919 yılında Ulu Cami ve önünde yer alan meydanın görünümü.....	78
Şekil 3.13 1928 yılında çarşıdan görünüm	78
Şekil 3.14 1925 yılında Un Pazarı	78
Şekil 3.15 Osmanlı döneminde Diyarbakır'da bulunan çarşılar.....	79
Şekil 3.16 Kurt İsmail Paşa Cami ve kışlanın 1940 yılındaki görünümü.....	81
Şekil 3.17 Tanzimat'tan sonra şehir dışındaki yapılaşmalar ve iç kaleye eklenen yapılar.....	82
Şekil 3.18 1881 yılında Diyarbakır kale içi genel manzarası.....	83
Şekil 3.19 1881 yılında Diyarbakır kale içi genel manzarası.....	83
Şekil 3.20 1930'lu yıllarda iç kalede Kolordu, Vilayet, Adliye binaları.....	84
Şekil 3.21 1933 yılında Adliye Binası.....	84
Şekil 3.22 1932 yılında sur içi konut dokusunun görünümü.....	85
Şekil 3.23 1916 yılında kente eklenen yeni yollar ve ticaretin yayılma alanları.....	86
Şekil 3.24 1927 yılında Dört Yol-Saray Kapısı arasında açılan caddenin görünümü.....	86
Şekil 3.25 1927 yılında kentte gelişen çarşı dokusu.....	87
Şekil 4.1 Diyarbakır sur içinin 1927-1945 yılları arasındaki nüfus durumu	89
Şekil 4.2 Diyarbakır kentinin 1950-1990 yılları arasındaki nüfus durumu	89
Şekil 4.3 Diyarbakır'ın hali hazır durumu ve göç alan bölgeler	90
Şekil 4.4 Sur içi mahalleleri ve sınırları	91
Şekil 4.5 Diyarbakır sur içi mahallelerinin 1990-2003 yılı nüfus karşılaştırması.....	92
Şekil 4.6 1928 yılında çekilmiş Diyarbakır Belediye Parkının bir görünümü	94
Şekil 4.7 1928 yılında çekilmiş Diyarbakır Belediye Parkının bir başka görünümü	95
Şekil 4.8 1931 yılında Dağ Kapının yıkımdan sonraki durumu	96
Şekil 4.9 1932 yılında Mardin Kapının yıkımdan sonraki durumu	97
Şekil 4.10 1925 yılında Urfa Kapının görünümü	97
Şekil 4.11 1930 yılında yeni açılan kapı ve yolların durumu.....	97
Şekil 4.12 1933 yılında Dağ Kapı çıkışında, yolun iki kenarında yer alan yeni binalar	99
Şekil 4.13 Kentin sur dışına yayılması	100
Şekil 4.14 1945 yılında postane binası	101
Şekil 4.15 1932 yılında Mardin Kapı civarında bulunan benzin hane ve benzin tankeri.....	101
Şekil 4.16 1945-1950 yıllarında sur içi kent merkezi.....	103
Şekil 4.17 1960 yılında Gazi Caddesinin görünümü.....	104
Şekil 4.18 1954 yılında Melik Ahmed Caddesinin görünümü	105
Şekil 4.19 1970 yılında sur içi ve çevresinin havadan görünümü	107
Şekil 4.20 1989 yılı sur içi genel görünümü.....	111

Şekil 4.21 1989 yılı sur içi genel görünümü.....	112
Şekil 4.22 Urfa Kapıya yaslanmış sebze halinin görünümü.....	112
Şekil 4.23 Dağ Kapı meydanının görünümü	112
Şekil 4.24 Çift Kapının dıştan görünümü.....	113
Şekil 4.25 Dağ Kapı civarının dıştan görünümü	113
Şekil 4.26 Diyarbakır kenti arazi kullanışı: 1980-1991.....	113
Şekil 4.27 Diyarbakır sur içinde ticaretin yayılma alanları.....	116
Şekil 4.28 1932 yılı Diyarbakır kenti halihazır durumu.....	122
Şekil 4.29 1925 yılında İzzet Paşa Caddesinin görünümü	124
Şekil 4.30 1939 yılında İzzet Paşa Caddesi ve iç kaleye giriş.....	124
Şekil 4.31 1939 yılında İzzet Paşa Caddesi.....	125
Şekil 4.32 1959 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı	126
Şekil 4.33 1959 yılı nazım imar planında ulaşım kararı.....	127
Şekil 4.34 İç kalede verilen plan kararı	127
Şekil 4.35 1953 yılında surların kuzeybatı cephesindeki yeşil alandan bir görünüm	129
Şekil 4.36 1965 yılında kentin güneybatı cephesinin görünümü.....	129
Şekil 4.37 1969 yılında Dağ Kapı meydanının görünümü	129
Şekil 4.38 1965 yılında hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planı	131
Şekil 4.39 1965 yılı uygulama imar planında ulaşım kararı.....	132
Şekil 4.40 İç kalede yeşil alan kararı.....	133
Şekil 4.41 1971 yılında Dağ Kapı ve civarının havadan görünümü.....	134
Şekil 4.42 1965 yılında iç kalenin görünümü.....	134
Şekil 4.43 1984 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı	135
Şekil 4.44 1984 yılı nazım imar planında ulaşım kararı.....	136
Şekil 4.45 İç kalede kültür ve turizm merkezi kararı	137
Şekil 4.46 1985 yılında hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planı	139
Şekil 4.47 1985 yılı uygulama imar planında ulaşım kararı.....	140
Şekil 4.48 1990 yılında hazırlanan 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planı	142
Şekil 4.49 Sur içinin güneydoğusunda yer alan özel planlama alanı	144
Şekil 4.50 1990 yılı koruma amaçlı imar planında ulaşım kararı.....	146
Şekil 4.51 Geleneksel çarşıda ticaret ve kültür işlevine sahip özel planlama alanı.....	148
Şekil 4.52 Çift Kapı ile Dağ Kapı arasında surları dıştan çeviren yeşil bandın görünümü....	150
Şekil 4.53 Diyarbakır sur içi bölgeleri ve mahalleleri.....	152
Şekil 4.54 İşlevsel ve kat analizi lejantı	153
Şekil 4.55 333 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	154
Şekil 4.56 334 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	156
Şekil 4.57 335 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	159
Şekil 4.58 351 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	161
Şekil 4.59 354 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	164
Şekil 4.60 445 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	167
Şekil 4.61 446 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	170
Şekil 4.62 49 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	172
Şekil 4.63 50 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	175
Şekil 4.64 138 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	177
Şekil 4.65 143 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	180
Şekil 4.66 144 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	184
Şekil 4.67 155 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	187
Şekil 4.68 798 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	190
Şekil 4.69 270 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	193
Şekil 4.70 295 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	196
Şekil 4.71 390 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	199

Şekil 4.72 391 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	202
Şekil 4.73 395 nolu adanın planlı gelişiminin analizi	204
Şekil 4.74 Planlı dönemle birlikte sur içi bölgesinin gelişim evreleri.....	209
Şekil 4.75 Koruma Amaçlı İmar Planında belirlenen işlev alanları	211
Şekil 4.76 Koruma Amaçlı İmar Planında verilen yoğunluk ve kat adedi kararı.....	212
Şekil 4.77 Koruma Amaçlı İmar Planında verilen ulaşım kararı	213
Şekil 4.78 Sur içi bölgesindeki tarihi yapıların tescil durumları	214
Şekil 4.79 Koruma Planlama Grubu tarafından önerilen plan örneği	216
Şekil 4.80 İrdelenen adaların sur içi bölgesindeki dağılımı	218
Şekil 4.81 2004 yılı Temmuz ayına kadar olan dönem içerisinde Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun sorumlu olduğu illere göre kararlarının dağılımı	225
Şekil 4.82 Diyarbakır kale kentine yönelik alınan kurul kararları	226
Şekil 4.83 138 nolu adada yer alan yapının görünümü	231

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 2.1 İlk çağdan Romalılara kadar olan dönem içinde yerleşmelerin ve kalelerin gelişim evreleri	30
Çizelge 3.1 Diyarbakır'ın antik çağ-Roma egemenliği dönemlerindeki kentsel gelişimi.....	64
Çizelge 4.1 Diyarbakır sur içi mahallelerinin 1990-2003 yılı nüfusu	92
Çizelge 4.2 Diyarbakır sur içi bölgesinde 19 ada üzerinde yapılan çalışma sonucuna göre bu adalardaki binaların yapım yılları	206
Çizelge 4.3 Diyarbakır ilindeki tarihi yapıların tescil yılları.....	214
Çizelge 4.4 Diyarbakır Koruma Kurulunda kentsel ölçekte alınan kararların yıllara göre dağılımı	226

ÖNSÖZ

Çalışmamı değerli bilgi ve görüşleriyle yönlendiren danışman hocam, sayın Doç. Dr. İclal DİNÇER'e teşekkürlerimi arz ederim.

Tez izleme jürisinde bulunarak değerli görüşleriyle tezin yönlendirilmesinde katkıları bulunan sayın Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ ile sayın Doç. Dr. Cengiz CAN'a, araştırmalarımın yardımcı olacak tüm imkanları sağlayan bölüm başkanım sayın Prof. Dr. Zülküf GÜNELİ'ye teşekkürlerimi arz ederim.

Araştırmam sırasında gerekli kaynaklara ulaşabilmemi sağlayan Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu müdürü sayın Mihriban KARAASLAN ile mimar Arzu YAVUZKIR'a, Diyarbakır için hazırlanan eski planların elde edilmesinde katkısı olan sayın mimar Mahmut CİVAŞ'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Araştırmalarım sırasında gerekli her türlü yardımı esirgemeyen başta Yrd. Doç. Dr. İclal ALUÇLU ve Dr. Can Tuncay AKIN olmak üzere bölüm arkadaşlarıma; uzun bir sürece yayılan doktora çalışmamda büyük bir özveri ile destek olan eşim Haluk KEJANLI'ya ve aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ÖZET

Antik çağda birbirine kenetlenen evlerin dış duvarlarının korunma amacıyla sağır tutulması, daha sonraki dönemlerde yapılacak olan savunma amaçlı duvarların prototipi olmuştur. Bu duvarlarla çevrili yerleşmeler, egemenliklerinde kaldıkları devletlerin yerleşim kültürü ve politikalarının etkisi ile günümüze kadar süregelen bir gelişim ve değişim göstermiştir. Özellikle Avrupa kentlerinin XVIII. yüzyılda yaşadığı sanayi devriminin sonucu olan hızlı kentleşmenin yarattığı yoğunlaşma baskısını Türkiye'deki kentler, XIX. yüzyılda yaşamaya başlamış, tarihi kent merkezleri artan nüfusla beraber yoğun yapılaşma, rantın yükselmesi, kullanıcı davranış biçiminin ve diğer sosyo-ekonomik süreçlerin değişmesi gibi etkilerle bir dönüşüm baskısına maruz kalmışlardır. Tarihi kentlerdeki bu yoğunlaşma baskısı ile kentin fiziki mekanında sıkışma yaşanmış, kale ise yeni yerleşim alanlarına yayılmada engelleyici bir eşik görevi görmüştür. Dolayısıyla tarihi çevrelerde yoğunlaşmaya bağlı olarak bir bozulma yaşamaya başlamıştır. Tarihi çevrelerin bozulması, batı ülkeleri modelinde olduğu gibi Türkiye'de de oldukça uzun bir sürece yayılan ve tek yapı ölçeğinden kentsel ölçeğe doğru gelişen bir koruma anlayışının doğmasına yol açmıştır. Bugün Türkiye'de kentsel ölçekte koruma uygulamaları sisteminde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar, tasarlanan çevre ve bu çevreyi kullananların gerçek gereksinmelerini yansıtan istekleri arasındaki uyumsuzluklar olabileceği gibi, toplum ve kamu araçlarına uygun olarak tasarlanan planın uygulanması sırasında ortaya çıkan engeller de olabilmektedir. Koruma uygulamalarında karşılaşılan bu sorunlar kale ile çevrili Diyarbakır'da belirgin olarak ortaya çıkmış, kale içine yönelik yapılan koruma planına rağmen koruma gerçekleştirilememiştir. Bu çalışma kapsamında Diyarbakır koruma amaçlı imar planının kentsel korumayı gerçekleştirilmeye yetmemesinin, planın fiziki bir düzenlemenin ötesine geçememiş olmasının yanı sıra, bu planın kararlarının uygulanmadığı ya da yanlış uygulandığı yönünde varsayımlarda bulunulmuştur. Çalışmanın birinci bölümü, tez konusunun seçim nedenine bağlı olarak kale kent kavramı ve Türkiye'deki kentsel koruma sisteminin işleyişindeki problemlerin neler olduğunu, tezin ileri sürdüğü savun ölçümünün bir kale kent örneği olan Diyarbakır'da yapılmasının nedeninin ortaya konulmasını, çalışmanın ikinci bölümü, antik çağ ve Cumhuriyet dönemi arasında kalan dönemlerin kentleşme sistemini ve bu kentlerin duvarlarla çevrilme gelişimini, çalışmanın üçüncü bölümü, Diyarbakır kale kentinin ilk yerleşim nüvesinden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar olan gelişimini çalışmanın dördüncü bölümü, Diyarbakır kale kentinin Cumhuriyet dönemi ile başlayarak gelişen ve değişen kent dokusu üzerindeki planlama kararlarının etkilerinin seçilen örnek adalar üzerinde test edilmesini kapsamıştır. Son bölümde ise tezin genel sonuçlarına ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sur duvarları, Kale kent, Diyarbakır, Koruma planları, Yerleşimlerin gelişimi

ABSTRACT

Outer walls of houses next to each other were without windows for protection purpose at antique age. Then, this situation occupied a prototype for settlements which surrounded by such walls. These settlements have reached up to now by showing variations and evolution of settling cultures and politics of civilizations possessed them. Especially, in Europe at XVIII. Century, industry revolution leded to a rapid urbanization and created a heavy density pressure, however Turkey started to face this pressure at XIX. Century, and historical city centers exposure to changing effects like user behavioral type, dense instructions, socio-economic process variations and high prices of buildings. The density pressure at historical cities developed an obstruction in physical placement of the cities and the walls played a prevention role for spreading of the settlements. Therefore, the disorders at the historical places due to high density have developed a protection study. In Turkey this study is similar to that of western countries which comprises an understanding from unique structure scale to urban scale. There are some problems at urban protection applications system in Turkey. The problems are improperly planning of the environment which do not respond the user necessity and some restrictions during application stage of the planning. The problems related to protection applications can be obviously seen in Diyarbakir which have city wall and protection inside the wall was not provided although a protection plan. The city has data for solution and important urban place for examination. In this study, some false or insufficient assumptions were discovered during the application of Diyarbakir protection purpose public work plan. First chapter of the study contains subject of the dissertation, urban term and processing of urban protection system and reason for choosing the working area, Diyarbakir. The second part cover the developments of surrounding walls between antique age and Cumhuriyet time. The third part consists the development of the settlement in the city wall, Diyarbakir, from beginning to Cumhuriyet time. The forth chapter examine the plan decisions effects on chosen sampling areas. The last chapter the study contains results and evaluations on the protection plans applied to the cities surrounded by walls.

Key words: City walls, Castle city, Diyarbakir, Plans for protection, Evolution of settlements.

1. GİRİŞ

1.1 Tezin Amacı ve Kapsamı

Yerleşmeler, insanların birlikte yaşama gereksinimlerinden ortaya çıkan ve göçebe hayatı yaşayan ilk insanların bu gereksinimlerini karşılamak üzere yerleşik hale geldikleri yerlerdir. Güvenle yaşanabilecek, topoğrafik şartları elverişli ve suyun bulunduğu alanlar, ilk yerleşmelerin özelliklerini belirlemiştir. Avcılık ve toplayıcılıkla geçimlerini sağlayan göçebe insanlar, zamanla toprağın verimli olduğu bölgelere göç etmiş ve toprağı işlemeyi öğrenmişlerdir. Tarımdan elde edilen artı ürünlerin depolanması, ilk yerleşmelerin gelişmesi ve büyümesi sürecini başlatmıştır. Antik çağda evlerin birbirine kenetlenmesi ve dış duvarlarının korunma amacıyla sağır tutulması, daha sonraki dönemlerde yapılacak olan savunma amaçlı duvarların ve yerleşmelerin prototipi olmuştur. Bu duvarlarla çevrili yerleşmeler, daha ileri dönemlerde egemenliklerinde kaldıkları devletlerin yerleşim kültürü ve politikalarının etkisi ile günümüze kadar süregelen bir gelişim ve değişim göstererek kent statüsüne ulaşmıştır. Özellikle Avrupa kentlerinde XVIII. yüzyılda belirgin olarak görülen bu değişim, Anadolu kentlerindeki yansımaları XIX. yüzyılda bulmuş ve kentler, tarihi dokularının değişiminden doğan başkalaşıma tanıklık etmişlerdir.

Avrupa'da XVIII. yüzyılda yaşanan sanayi devrimi, hızlı kentleşme olgusunu da beraberinde getirmiş, bu olgunun yarattığı çekim, kent nüfuslarının hızla büyümesine neden olmuştur. Hızlı nüfus artışının yarattığı yapılaşmanın yoğunlaşmasına bağlı olarak değişen kent dokusu; artan çevre kirliliği ve sosyo-kültürel değişimlerin getirdiği sorunlar, tarihi yerleşim birimleri gibi kale duvarı ile çevrili kentleri de etkilemiştir. Türkiye'de XIX. yüzyılda görülmeye başlanan bu değişim, tarihi kent merkezlerinin artan nüfusla beraber yoğun yapılaşması, rantın yükselmesi, kullanıcı davranış biçiminin ve diğer sosyo-ekonomik süreçlerin değişmesi gibi etkiler sonucunda bir dönüşüm baskısının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu baskı, fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlarda olup, korunacak değerlerin yok olması, kent surlarının tahribi ve tarihi kent merkezinin işlevsel ve sosyo-ekonomik dönüşümü şeklinde yansımaları bulurken, kale ile çevrili kent merkezlerinin kimliğinin ve imajının değişimine yol açmış, aynı zamanda geleneksel konut, sokak ve sokak öğeleri de bu dönüşümden paylarını almışlardır.

Kale duvarı ile çevrili tarihi çekirdeğe sahip kentlerde oluşan bu dönüşüm, geleneksel dokunun yoğun ticaret baskısına maruz kalmasına ve dolayısıyla mevcut ticaret aksının büyümesine yol açmaktadır. Bu durum, nüfus artışıyla birlikte ticaret ve hizmet sektörünün büyümesine ve yeni birimlerin bu bölgelerde yer bulma çabalarına öncülük etmektedir. Tarihi

kent merkezinin sahip olduğu alt yapı ve üst yapı stokunu kullanma talebi nedeniyle bu bölgelerde yoğunlaşma yaşanırken, kale duvarlarına yaklaşıldıkça kentin sürekliliği de bitmekte ve bu duvarlar, kale içi ile dışı arasındaki ilişkiyi koparmaktadır. Dolayısıyla kent kale dışına taşamazken, tarihi kentin fiziki mekanında sıkışma yaşanmaktadır.

Sosyal yapıdaki değişimler ve buna bağlı olarak yaşam kültürünün değişimi tarihi çevrelerin bozulma sürecinde rol oynamaktadır. Tarihi çevrelerin bozulmasına karşı oluşan kentsel koruma anlayışı, batı ülkeleri modelinde olduğu gibi Türkiye’de de tek yapı ölçeğinden başlayarak kentsel ölçeğe doğru gelişmiş ve oldukça uzun bir sürece yayılmıştır. Obje ve giderek tek yapı ölçeğinde koruma anlayışıyla başlayan ilk koruma çalışmalarından itibaren çeşitli yasa ve yönetmelikler yürürlüğe konmuş olup, bugün kentsel ölçekteki koruma uygulamaları “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı ve Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu İlke Kararları” çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda birinci derecede sorumlu kurum, “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü” aracılığındaki “Kültür ve Turizm Bakanlığı” olmuştur. Tarihi çekirdeğe sahip ve surlarla çevrili kentlerdeki koruma çalışmaları, yürürlükte bulunan yasal sistem ve bu bölgelerdeki yoğunlaşma baskısına bağlı olarak yüksek rant beklentisi ile çakışmaktadır. Dolayısıyla koruma çalışmalarında amaçlanan ve bilimsel olarak geliştirilen hedefler, bilimin gerektirdiği biçimde gerçekleşmemektedir.

Arslan (1993) tarihi kent korumasını bir problem olarak yorumlamış ve bu problem kavramının kişilere göre değiştiğini belirtmiştir. Kimilerine göre problem; tasarlanan çevre ile bu çevreyi kullananların gerçek gereksinmelerini yansıtan istekleri arasındaki uyumsuzluk olmuştur. Bu tanıma göre, çevreyi tasarlayan plancının sübjektif ölçüleri ön plana çıkmış, toplumun gereksinme ve eğilimleri pek dikkate alınmamıştır. Kimilerine göre de, toplum ve kamu araçlarına uygun olarak tasarlanan planın uygulanması sırasında ortaya çıkan engeller ve gerilimler ya da sorunlar yaşanmaktadır. Bu tanıma göre ise, sübjektif ölçü veya yargıların söz konusu olmadığı, amaçlara uygun plan olduğu halde, uygulamada bazı gerilimler veya engeller (mekansal, finansal, yönetsel) ortaya çıkmaktadır. Bugün Türkiye’de kentsel koruma uygulamaları sisteminde Arslan’ın (1993) belirttiği problem kavramları iç içe geçmiş durumdadır. Özellikle alan çalışması olarak seçilen kale kent Diyarbakır örneğinde bu problemler çeşitlenirken, kent için yapılan koruma planına rağmen korumanın gerçekleştirilememesi, kenti çözümlenebilecek verileri bünyesinde barındıran önemli bir kentsel mekan olarak incelenmeye değer kılmaktadır.

Çalışma alanının sınırları, literatür taraması sonucu incelenmeye değer ölçütlerin çıkarılması ve bunların göz önünde tutulması ile belirlenmiştir. Araştırma sonucu çalışma alanının incelenmesine değer ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler:

- Tarihi bir çok uygarlığa beşiklik etmiş olması,
- Kale duvarları ile kentin bütünlüğünü koruması,
- Önemli tarihi ticaret ve askeri ulaşım aksında yer alması ve dolayısıyla uzun yıllar ticari bir merkez görevi görmesi,
- Bölgesel merkez olması bakımından özel bir yere sahip olması,
- Yaşayan kentsel sit özelliği göstermesi,
- Anadolu ve Mezopotamya bölgelerindeki kültürlerin kent gelişiminde etkin olması, dolayısıyla karma bir kentsel morfolojiye sahip olması,
- Kentsel toplum ve mekandaki yapı farklılaşmasının belirgin olması,
- Tarihin her döneminde belirgin bir nüfus potansiyeline sahip olmasıdır.

Kale kent Diyarbakır'da problemin araştırılması için araştırmayı gerektirecek nedenlerin ortaya konulması da önem kazanmaktadır. Kale kent Diyarbakır'ın çalışma alanı olarak seçilmesinin başlıca üç nedeni bulunmaktadır. Bunlar;

- Kale ile çevrili kentlere ve bu grup kentlerin gelişme özelliklerine örnek teşkil etmesi,
- Halen yürürlükte olan koruma amaçlı imar planına sahip olması,
- Bu planın korumayı sağlamada yeterli olamamasıdır.

Bu çalışma kapsamında Cumhuriyet dönemiyle birlikte planlama çalışmalarıyla başlayan ve halen koruma amaçlı imar planıyla devam eden planlama kararlarının uygulanamadığı ya da yanlış uygulandığı yönünde varsayımlar şunlardır:

- Cumhuriyet dönemiyle başlayan anıtsal ve sivil yapıların koruma çalışmalarındaki yasal dayanağın uzun bir süreçte üretilmiş olması, bir çok anıtsal ve sivil yapının tahribine yol açmıştır.
- Bugün yürürlükte olan Koruma Amaçlı İmar Planı öncesinde yapılmış planların getirdiği bazı kararlar ile sur içi kentsel dokusunun bir kısmı kaybedilmiştir.
- Koruma amaçlı imar planı da kentsel korumayı gerçekleştirmeye yetmemiş, plan fiziki bir düzenlemenin ötesine geçememiştir.
- Koruma amaçlı imar planında bazı hatalı kararlar verilmiştir.
- Sorumlu kurumlar yanlış uygulamalar yapmışlardır.
- Değişen nüfus ve sosyo-kültürel çevre, koruma uygulamalarının başarısız olmasına neden olmuştur.

- Kaçak yapılaşmalar önlenememiştir.

Çalışmada, yukarıda aktarılan varsayımlara dayanılarak kale kent Diyarbakır'da Cumhuriyet döneminde hazırlanan imar planlarının uygulamaları incelenmiş kentin korunması için, yürürlükte olan koruma amaçlı imar planı ve mevcut yasal, kurumsal sistemin tek başına araç olamayacağı saptanmış ve bu doğrultuda çalışmanın bölümleri oluşturulmuştur.

Çalışmanın “Giriş” bölümü, tez konusunun seçim nedenine bağlı olarak kale kent kavramı ve Türkiye'deki kentsel koruma sisteminin işleyişindeki problemlerin neler olduğunu, tezin ileri sürdüğü savın ölçümünün bir kale kent örneği olan Diyarbakır'da yapılmasının nedeninin ortaya konulmasını kapsamıştır.

Çalışmanın “Kale Kentler ve Anadolu'daki Gelişimi” başlıklı ikinci bölümü, iki alt başlık halinde incelenmiştir. Birinci alt başlık, antik çağdan IV. yüzyıla kadar olan dönem içerisindeki kentleşme sistemlerini ve kale kentlerin gelişimini, ikinci alt başlık ise, IV. yüzyıldan başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar olan süreç içerisindeki kentleşme sistemi ile bu kentlerin duvarlarla çevrilme gelişimini kapsamıştır.

Çalışmanın “Diyarbakır Kale Kentinin Kuruluşundan Cumhuriyet Dönemine Kadar Olan Gelişimi” başlıklı üçüncü bölümü, kentin ilk yerleşim nüvesinden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar olan gelişimini kapsamıştır.

Çalışmanın “Diyarbakır Kale Kentinde Cumhuriyet Sonrası Koruma ve Planlama Sorunları” başlıklı dördüncü bölümü, Cumhuriyet dönemi ile başlayarak gelişen ve değişen tarihi kent dokusu üzerinde belirleyici rollerin ortaya çıkarılması amacıyla dört alt başlıkta incelenmiştir. Birinci alt başlık, nüfusun kent gelişimine etkisini, ikinci alt başlık, Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan süreçte kentin gelişimini, üçüncü alt başlık, Cumhuriyet döneminden itibaren kent için hazırlanan 6 ayrı plan kararlarının kente etkilerini, dördüncü alt başlık ise, bu plan kararlarının belirleyiciliğinin sur içi kent dokusundaki dört ayrı bölgeden seçilen 19 örnek ada üzerinde test edilmesini kapsamıştır.

Beşinci bölüm olan “Değerlendirme ve Sonuç” bölümü ise, tezin giriş bölümünde öne sürülen varsayımların tezin 2., 3. ve 4. bölümlerini kapsayan incelemeler sonucunda sınanması ile varılan değerlendirmeleri ve sonuçları kapsamıştır.

1.2 Çalışmanın Yöntemi

Tezde kullanılan yöntem, genelden özele doğru inen bir yaklaşımı gerektirmiştir.

Bu yaklaşım doğrultusunda tezin ikinci bölümünü oluşturan Anadolu'daki kale kentlerin kentleşme sistemi ve kale kentlerin gelişim süreci ile ilgili tarihsel bilgi ve belgeler literatür kaynaklarından taranmıştır. Kale kentlerin tarihsel süreç içindeki gelişimi ile ilgili bilgiler tezin üçüncü bölümünü oluşturan Diyarbakır kent ve kenti çevreleyen duvarların gelişimine altyapı oluşturması bakımından değerlendirilmiştir. Tezin üçüncü bölümü, Diyarbakır kale kentinin kuruluşundan Cumhuriyet dönemine kadar olan gelişimi iki alt başlık halinde ele alınmış ve bölüm bu değerlendirmeye göre şekillenmiştir. Diyarbakır'ın antik çağdan IV. yüzyıla kadar olan evresindeki gelişimi incelenirken literatürde geçen tarihsel bilgi ve belgelerden yararlanılmıştır. Literatürde bulunmayan kent ve kenti çevreleyen duvarların gelişimi ile ilgili bilgiler ise, ikinci bölümde ele alınan antik çağdan itibaren dönemlerin kent ve kenti çevreleyen duvarlarının genel özellikleri göz önüne alınarak yorumlanmış ve tamamlayıcı rol üstlenmişlerdir. Kentin IV. yüzyıl sonrası gelişiminin incelendiği diğer alt başlıkta ise, literatürde geçen tarihsel bilgi ve belgelerin yanı sıra kente ait eski fotoğraflardan da yararlanılmıştır. Bu bilgi birikimi sonucunda tezin özeli olan dördüncü bölüm ele alınmıştır. Dört alt bölümden oluşan bu bölüm, kentnin gelişim sürecinde nüfusun kente olan etkisinin yorumlanabilmesi için 1927 yılından 2003 yılına kadar olan sur içi nüfusunun bulunmasını gerektirmiştir. 1990 yılına kadar olan sur içi nüfus rakamları literatürden, 1990 yılında sur içi bölgesinin mahalle ölçeğindeki nüfus rakamları koruma amaçlı imar plan raporundan, 2003 yılı nüfus araştırmaları ise, sur içi mahalle muhtarlıklarından elde edilmiştir. İkinci alt bölüm, 1930 yılından 2004 yılına kadar olan dönemde sur içinin kentsel gelişiminde ve korunmasında koruma yasalarının etkilerinin araştırılmasıdır. Bu alt bölüm, literatürden ve ilgili koruma mevzuatından yararlanılarak oluşturulmuştur. Üçüncü alt bölüm, sur içinde Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının incelenmesidir. Bu amaçla kentle ilgili yapılan planlar Belediyelerden, bulunamayanlar ise İller Bankası arşivinden temin edilerek değerlendirilmiştir. Dördüncü alt bölüm, Diyarbakır sur içi bölgesi için hazırlanan planların seçilen çalışma adaları üzerinde test edilerek yorumlanması ve sur içinin planlı dönem içerisindeki gelişiminin ortaya konulmasını gerektirmiştir.

Bilgi Toplama Sırasında Kullanılan Yöntem:

Çalışma alanı ile ilgili bilgi toplama süreci üç şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri, literatür taraması sonunda ulaşılan tarihsel bilgi, belge ve dokümanlardır. Bunlar;

- Tarihsel sürecin yansıtıldığı inceleme, araştırma ve fotoğraflar,

- Çalışma alanı ile ilgili tarihsel ve mekansal yaklaşım yapan tezler,
- Çalışma alanı ile ilgili makale, dergi ve ansiklopediler,
- Çalışma alanını tarihte ziyaret etmiş seyyahların görüşleridir.

İkincisi, kentte günümüze kadar yapılmış planlar;

- Çalışma alanı ile ilgili yapılmış harita, imar planları ve raporlarıdır.

Üçüncüsü ise, tezde ileri sürülen savların ışığı altında yapılmış imar planlarının karşılaştırılmasının değerlendirildiği çalışma adaları;

- Kentte yapılmış planlar,
- Mevcut arazi kullanımının tespiti.

Mevcut arazi kullanımının tespiti bina yapım yıllarının bulunmasını zorunlu hale getirmiştir* .

Toplanan Bilgilerin Derlenmesinde Kullanılan Yöntem:

2. bölümde ele alınan konuların araştırılmasıyla toplanan bilgiler, Diyarbakır kale kentinin sınırlarının son şeklini aldığı dönem olan M.S. IV. yy.ı önemli kılmıştır. Bu amaçla tezin ikinci bölümünü oluşturan “Kale Kentler ve Anadolu’daki Gelişimi” adlı tezin genelini oluşturan bölümde de IV. yy. ayırım çizgisini oluşturmuştur. Bu genelleme içinde üç konu biri birini destekleyecek biçimde üç aşamada ele alınmıştır. Bunlar:

- İlk yerleşimlerin oluşma nedenleri,
- Korunma amacıyla yerleşmelerde dış duvarların ortaya çıkışı,
- Dış duvarların kalelere dönüşümüdür.

Bu başlıklar altında, Anadolu’daki yerleşmelerde antik çağ- M.S. IV. yy.a kadar olan zaman aralığı ile M.S. IV. yy. sonrası dönemdeki zaman aralığında Anadolu’daki yerleşme özellikleri ile kale kentlerin gelişimi incelenmiş ve antik çağdan IV. yüzyıla kadar olan süreç içerisindeki dönemlerde yerleşmelerin ve kalelerin gelişim evreleri tablo haline getirilmiştir.

Tezin, Diyarbakır kale kentinin oluşum ve değişim sürecinin incelendiği “Diyarbakır Kale Kentinin Kuruluşundan Cumhuriyet Dönemine Kadar Gelişimi” adlı üçüncü bölümü, iki aşamada ele alınmıştır. Bunlar:

- Kentin M.S. IV. yy.a kadar olan gelişimi,

* Bina yapım yıllarının tespitinde, seçilen adalardaki yapıların su ve elektrik sayaç numaraları alınarak elektrik ve su bağlanma tarihleri tespit edilmiştir. Bu tespit sonucunda da ilgili kurumlardan binanın kaç yılında yapıldığı bulunmaya çalışılmıştır. Sayaç numarası bulunmayan binalarda ise, bölgede yaşayan kişilerin bilgisine başvurulmuştur.

- Kentin M.S. IV. yy.dan Cumhuriyet dönemine kadar olan gelişimidir.

Bu başlıklar altında, Diyarbakır'ın doğal yapısı, konumu ve ulaşım ilişkileri, nüfus ve sosyo-ekonomik yapısı, tarihi gelişimi, kentsel dokusu ve surların gelişimi her iki başlık altında ayrı ayrı incelenmiştir. Kentin antik çağ-IV. yy evresindeki gelişimi bir tablo haline getirilmiştir.

Tez konusu olan “Diyarbakır Kale Kentinde Cumhuriyet Sonrası Koruma ve Planlama Sorunları” adlı dördüncü bölümü Cumhuriyet döneminden başlayarak günümüze kadar kentsel gelişiminin incelenmesi şeklinde ele alınmıştır.

Diyarbakır kale kentinde Cumhuriyet sonrasında günümüze kadar olan zaman aralığındaki koruma ve planlama sorunları dört ayrı başlık altında incelenmiştir. Bunlar:

- Diyarbakır'daki nüfusun 1927 ile 2003 yılları arasındaki gelişimi,
- Cumhuriyet Döneminden günümüze kadar olan 1930 ile 2004 yılları arasında Diyarbakır kale kentinin kentsel gelişimi,
- Diyarbakır'da kale kent ölçeğinde yapılan plan kararları,
- Kentsel gelişimde plan kararlarının belirleyiciliğinin irdelenmesidir.

“Diyarbakır'da Nüfus Gelişimi: 1927-2003” adlı konu başlığında, kent gelişiminde nüfusun rolü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

“Cumhuriyet Döneminden Günümüze Kentsel Gelişim: 1930-2004” adlı konu başlığında, Cumhuriyet Dönemiyle birlikte başlayan modernleşme çabalarının bir sonucu olarak kentlerin yeni bir kimlik kazanmaya başladığı ve yasal/kurumsal çerçevenin kent gelişiminde dört farklı dönemde belirleyici bir rol üstlendiği belirlenmiştir. Bu dönemler:

- 1930-1960 yılları arasında geçen dönem,
- 1960-1980 yılları arasında geçen dönem,
- 1980-1990 yılları arasında geçen dönem,
- 1990-2004 yılları arasında geçen dönemdir.

“Diyarbakır'da Kale Kent Ölçeğinde Yapılan Planlar ve Planlama Kararları” adlı konu başlığında, kentte yapılan planlama çalışmalarının kentte farklı kırılma noktaları yarattığı belirlenmiştir. Bu kırılma noktaları:

- 1932 yılı imar planı kararları,
- 1959 yılı nazım imar planı kararları,
- 1965 yılı imar planı kararları,
- 1984 yılı nazım imar planı kararları,

- 1985 yılı imar planı kararları,
- 1990 yılı koruma amaçlı imar planı kararlarıdır.

İlk aşamada bu planların hangi yıllarda yapıldığının belirlenmesi amacıyla geçmişe yönelik bir arşiv ve literatür taraması yapılmıştır. Bu araştırmalar sonucu kentteki ilk planlama çalışmasının 1932 yılında yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Kentte yapılan ve Cumhuriyet döneminin ilk planlama çalışması olan 1932 yılı imar planları, ilgili kamu kuruluşlarının arşivlerinde bulunamamış ancak, literatürde geçen bilgilere göre yorumlanmıştır.

Diyarbakır kale kentindeki ikinci planlama çalışması 1939 yılında yapılmıştır. Türk Hava Kuvvetlerinin hava fotoğraflarından kopyalanan 1 paftalık bu planın 1/25 000 ölçeğinde yapılmış olduğu bilgisine ulaşılmış ancak, araştırma esnasında bununla ilgili belge elde edilemediğinden bu konuda herhangi bir bilgilendirmede bulunulmamıştır.

Üçüncü planlama çalışması, 1959 yılında yapılan 1/5000 ölçekli kale içi ve dışı nazım imar planı olmuştur. Araştırmamız için gerekli olan bu planlar, İller Bankası Genel Müdürlüğü arşivinden temin edilerek incelemeye alınmıştır.

1965 yılında yapılan 1/1000 ölçekli, 36 paftalık kale içi ve kale dışı imar planları kent için hazırlanan dördüncü planlama çalışmalarını oluşturmaktadır*. Araştırmamız için gerekli olan bu planlar, İller Bankası Genel Müdürlüğü arşivinden temin edilerek incelemeye alınmıştır.

1984 yılında yapılan altıncı planlama çalışmalarını oluşturan 1/5000 ölçekli nazım imar planı da İller Bankası Genel Müdürlüğü arşivinden temin edilmiş ve inceleme kapsamına alınmıştır.

1985 yılında yapılan 1/1000 ölçekli ve halen sur dışında kullanılan bugünkü imar planları da İller Bankası Genel Müdürlüğü arşivinden temin edilmiş ve inceleme kapsamına alınmıştır.

1988 yılında kentsel sit alanı ilan edilen Diyarbakır kale içinde 1990 yılında 1/1000 ölçekli "Koruma Amaçlı İmar Planı" hazırlanmış ve kale içi bu plan doğrultusunda uygulamalara sahip olmuştur. Koruma amaçlı imar planı, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinden temin edilmiş ve inceleme kapsamına alınmıştır**.

* 1962 yılında da 1/1000 ölçekli 6 paftalık kale içi ve dışı (Yenişehir Mah.) imar planı yapıldığı bilgisine ulaşılmış, ancak araştırmamıza yardımcı olacak bu planlar ilgili kamu kurumların arşivinde ve literatürde bulunamadığından bu konuda herhangi bir bilgilendirmede bulunulmamıştır.

** Diyarbakır'daki yerel yönetimlerde kentte yapılmış planların 1990 yılına kadar olan zaman dilimindeki dönemine ait hiçbir belgeye rastlanılmamıştır.

Plan kararları incelenirken; anıtsal eserlerin işaretlenmesine, sosyal donatı kararlarına, ticaret aksının belirlenmesine, sur çevrelerinin yeşil kuşakla çevrilmesine, ulaşım akslarının belirlenmesine, yapı yüksekliği ve yol genişliği ilişkisine bakılmış ve hangi plan kararlarının kenti biçimlendirdiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

“Kentsel Gelişimde Plan Kararlarının Belirleyiciliğinin İrdelenmesi”nin yapıldığı diğer alt başlıkta, kastrum planına göre kenti dörde bölen ana yollarla şekillenen kale içi, dört bölge kabul edilmiştir. Kuzeybatıda bulunan bölge, 1. Bölgeyi; Kuzeydoğuda kalan bölge 2. Bölgeyi; Güneybatıda kalan bölge 3. Bölgeyi ve son olarak da Güneydoğuda kalan bölge de 4. Bölgeyi tanımlamıştır. Bu bölgelerden ayrıntılı analiz yapmak üzere ele alınan adaların seçilme kriterleri;

- Her bölgeden en az bir örnek teşkil etmesi,
- Merkezdeki ana ticaret aksı üzerinde yer alması veya
- Merkezdeki ana ticaret aksında bulunan adaların arkasındaki ticari fonksiyondan etkilenen çemberde yer alması veya
- Sur duvarlarına yaklaşan bölgeye örnek teşkil etmesi,
- Kurul kararlarının bulunduğu örneklerden oluşması,
- Yoğun yapılaşmanın bulunduğu adalar olması,
- Koruma Amaçlı İmar Planı ile getirilen “Özel Planlama Alanı”ndaki örneklerden oluşması şeklinde belirlenmiştir.

Çalışma alanında seçilen adaların incelenmesi için üç aşamadan oluşan bir yöntem uygulaması yapılmıştır. Buna göre seçilen her ada için:

- Birinci aşamada; 1965 yılında yapılan imar planı ile 1985 yılında yapılan imar planı karşılaştırılmıştır. Varsa, kurul kararlarının da belirtildiği karşılaştırma yapılırken, aynı zamanda 1951 yılında yapılmış olan kadastral durum da incelenmiş ve parsel durumu verilmiştir.
- İkinci aşamada; aynı adanın 1990 yılında uygulamaya giren 1/1000 ölçekli “Koruma Amaçlı İmar Planı” incelenmiştir.
- Üçüncü aşamada; seçilen adanın 2003 yılında tespit edilen mevcut durumu verilmiştir. 1951 yılında yapılan ve halen geçerli olan kadastral paftasında yapılan tevhid ve ifrazlar işaretlenerek son mevcut kadastral harita ile birlikte bina yapım yılları, işlevsel analizi, kat analizi ile ilgili bilgiler ve seçilen ada için varsa, kurul kararları verilmiştir.

Bu üç aşamalı bilgi derlemesi, her ada için oluşturulmuş olan tablolarla ortaya konulmuş ve

elde edilen bu veriler ile, sur içi bölgesinin kentsel gelişimde plan kararlarının belirleyiciliği ortaya konulmak istenmiştir.

Bu çalışmada Diyarbakır kale kentinin irdelenmesi ile;

1. Koruma amaçlı imar planından önce kentte yapılmış planların getirdiği yanlış kararlar nedeniyle kentsel dokuların bir bölümünün kaybedildiği,
2. Bölgenin sürekli göç alan bir konumda olması nedeniyle, sosyo-ekonomik çevrenin sürekli değişim göstermesinin ve kaçak yapılaşmanın önlenememesinin kentsel dokunun tahribinde etkili olduğu,
3. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulundan kaynaklanan hatalı kararların kentsel dokunun tahribinde etkili olduğu,
4. Koruma amaçlı imar planında verilen hatalı kararlardan kaynaklanan kentsel doku tahribinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. KALE KENTLER ve ANADOLU'DAKİ GELİŞİMİ

Kale kentlerin Anadolu'daki gelişiminin incelendiği bu bölüm, iki alt bölüm olarak ele alınmıştır. Bu alt bölümlerden birini oluşturan, “Anadolu'da Yerleşmeler: Antik Çağ-IV. yy Evresi” adlı alt başlık, göçebelikten yerleşik düzene geçiş sürecindeki savunma ögesinin oluşumunun ve gelişiminin araştırılması açısından önem kazanmaktadır. Bu alt bölüm incelenirken, Anadolu'daki Paleolitik (MÖ. 12000 Öncesi), Mezolitik (MÖ. 12000-MÖ. 10000), Neolitik (MÖ. 10000-MÖ. 5500), Kalkolitik (MÖ. 5500-MÖ. 3000), Erken Bronz (MÖ. 3000-MÖ. 2000), Geç Bronz (MÖ. 2000-MÖ. 1000), Helen ve Roma dönemlerinde yerleşmelerin özellikleri ve yerleşmeleri çevreleyen kent duvarlarının gelişimi incelenmiş, antik çağdan Roma dönemine kadar olan süreç içerisindeki yerleşme sistemleri ve kalelerin oluşum ve gelişim evreleri bu alt bölümün sonunda bir çizelge ile gösterilmiştir.

Bu bölümün diğer alt başlığını oluşturan “Anadolu'da Kale Kentlerin Gelişimi: IV. yy. Sonrası”nın araştırıldığı süreç içerisinde, dönemin kentleşme sistemleri ve kale kent özelliklerinin gelişimi incelenmiş, bu döneme ait Bizans, Selçuklu ve Osmanlı kentlerinin gelişimi ve kale ile ilişkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu bölüm, Diyarbakır kale kentinin kuruluşundan Cumhuriyet dönemine kadar olan gelişiminin araştırıldığı 3. bölüme alt yapı oluşturması bakımından önem kazanmaktadır.

2.1 Anadolu'da Yerleşmeler: Antik Çağ-IV. yy. Evresi

Dünyada ilk kentleşme hareketinin, insanların göçebe yaşam tarzından, yerleşik düzende yaşama geçmesi ile başladığı söylenebilir. Göçebelerin gruplaşmaları, ortak yaşamın temelini oluştururken, ortak bir açık alan da meydana getirmiştir (Diez, 1917). Göçebe çadırlarındaki birlikte yaşam temeli daha sonra belirli amaçlar doğrultusunda birlikte yaşama dönüşmüş ve yerleşik düzende kendini bulmuştur. Her ne kadar insanların ilk yerleşik düzende ortaya koydukları yerleşmeler, bugünkü anlamda kentler olmasa bile bugünkü kent düzeyinin prototipi olarak kabul edilebilirler (Güneli, 1990). Yerleşmeler daima, bulunduğu dönemdeki uygarlıkların simgesi ve doğal süreç içinde de uygarlıkların evrimleştiği bir alan olmuştur. Yerleşik düzen insanın uygarlık ve kültürü, bulunduğu dönemin üst düzey yaşam tarzı ile birlikte gelişmiştir. Uygarlık için yerleşik düzene geçme zorunluluğu vardır. Yerleşik düzene geçişle birlikte kentin kurulduğu yer genişleme olanaklarını koşullandıracak, korunma ve savunma ön plana çıkınca da yerleşmeler duvarlarla çevrilecektir.

İlk ve orta çağda yerleşmelerin yer seçim özellikleri genel olarak 5 şekilde

sınıflandırılmaktadır (Göney, 1977). Bunlar;

1. Sağlığa uygun iklim ve topografya,
2. Ulaşım açısından elverişlilik,
3. Su kaynaklarına yakınlık,
4. Toprağın verimliliği,
5. Savunma bakımından uygun bir konuma sahip olunmasıdır.

Kentler ilk kurulduklarında küçük bir alanda, birlikte yaşayan insanların geçimlerini de o alan içinde sağladıkları yerleşmelerdir. Bu yerleşmeler zamanla yönetimleri altında oldukları medeniyetlerin özelliklerini bünyelerine almış ve yaşadıkları her medeniyet dönemine özgü farklı doku ve biçimleri biriktirmiş, bir diğer boyutuyla da, tarımla uğraşanların dışındaki insanların; tüccar, sanayici (zanaatkar) ve yöneticilerin toplanmasıyla oluşan ekonomik, demografik ve sosyolojik bir birim haline gelmiştir. Naumann'ın (1991) belirttiği gibi genel olarak yerleşmelerdeki ortak nokta, bu yerleşmelerde oturanların bir toplumsal anlaşmaya vardıklarını ve bireylerin ortak bir kaçınılmazlığa baş eğdiklerini gösteren, ev toplulukları ve yol ağı içinde sezilen belirli bir düzen varsa da, bunu daha çok kurallaşmaya doğru giden bir yerleşmenin, rastlantısal türde bir başlangıcı olarak kabul etmek gerekir. Yerleşmelerin çoğu, doğal bir büyüme sonucunda oluşmuş mülklerin, gelişigüzel yığılmasından başka bir şey değildir. Buna bağlı olarak kent duvarları da yerleşmelerin genişlemesi sonucu ortaya çıkmış olan dış çizgiyi izlemiş ve bu arada savunma için elverişli olan her türlü topografyadan yararlanmıştır. Kentin yerleşim yeri ve bulunduğu bölgenin ulaşım ağı içindeki konumu da gelişmesinde önemli bir rol oynamış ve bu kapsamda kentler, çevrelerindeki diğer küçük yerleşmelerin çeşitli hizmetlerinin odağı durumunda olmuşlardır. Bu hizmetleriyle kent, çevresindeki alanı dolaylı veya dolaysız olarak etkilemiş ve o kentin önemi bu hizmetlerin yayılış uzaklığı ile doğru orantılı olarak artmıştır.

Görüldüğü gibi; ortak bir amaç kentlerin oluşmasına neden olmuş, bu yapının korunması ihtiyacı ise, yerleşmelerin kalelerle çevrenmesini gerektirmiş ve böylece kale içi yerleşmeleri meydana gelmiştir. Tarih boyunca kaleler; genellikle şehirlerin etrafı, yol kavşağı, önemli yere giden ana yol, geçit yeri, dağlar arasındaki boğaz, denize uzanan burun, kıyıdan az uzaklıktaki adalar, köprü başları, denizlerin boğaz kısımları gibi stratejik yerlerde, arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılarak inşa edilmişlerdir. Kale duvarlarının üstü de zamanla gelişerek, savunmaların her yere yetişebilmelerini sağlamak amacıyla düz yapılmıştır (Boran, 2001).

2.1.1 Dönemin Kentleşme Sistemi ve Kale Kentin Gelişimi

Kentleşme Sistemi:

Aktüre (1997), tarih içinde ilk kentlerin ortaya çıkmasına neden olan süreçleri 5 evreye ayırmıştır. Bunlar:

- Birinci evrede, yaşamlarını avcılık ve toplayıcılıkla sürdüren insan toplulukları, bin yıllar boyunca bilgi ve deneyimlerini biriktirerek, tarım ve hayvancılığı öğrenmiş, kendi besinlerini üretmeye başlamış ve göçebelikten yerleşik düzene geçerek neolitik dönemin kendine yeterli köylerini kurmuşlardı.
- İkinci evrede, aşağı Mezopotamya, Nil Vadisi, İndus Vadisi gibi uygun çevre koşullarına sahip bölgeler tükettiğinden fazlasını üreterek artık ürün ortaya çıkarmış ve bir grup zanaatkarı besleyebilecek duruma gelmiştir.
- Üçüncü evrede, bronzun kullanımı yeni bir örgütlenme gerektirmiş, üretimin güvenceye alınabilmesi için, hammaddenin gerektiğinde uzak mesafelerden getirilmesi ve işlenmiş malların toplumun üretmediği mal ve ürünlerle değiştirilmesi, dış ticaretin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda toplumun yeni gereksinimi haline gelen bronzu meydana getirmek için bakır ve kalayı maden yataklarından çıkarmak, taşımak, indirgemek işlerinde çalıştırılan uzman zanaatkarı ve işçileri beslemek için, tarımsal artık ürünü arttırmak zorunda kalınmıştır.
- Dördüncü evrede, Mezopotamya ve Mısır'da MÖ. 3000 yıllarından başlayarak sabanın kullanımı, sulama kanallarının yapımı, taşımacılıkta tekerleğin ve yelkenli teknelerin kullanımı, tarımdan elde edilen artık ürünü arttırmış ve onun taşınmasını kolaylaştırmıştır. Taşımacılıktaki gelişmeler, uzun mesafe ticaretin daha da gelişmesini sağlamıştır.
- Beşinci evrede, dış ticaretin artması, toplumlar arasındaki ilişkilerin sıklaşmasına ve bilgi alışverişinin hızlanmasına yol açarken, üretimdeki artış, nüfus ve nüfus yoğunluğunun artması ile yerleşmelerin büyümesine neden olmuştur. Artık ürünü elinde toplayan kral ve yönetici sınıf ortaya çıkmış ve onların elinde biriken toplumsal anamal, saray, tapınak gibi anıtsal yapıların inşa edilmesinde kullanılmıştır.

Bütün bu süreçler kendi kendine yeten kentlerin ortaya çıkışının bir sıralaması olmasına rağmen kentler bu süreçlerde savunma ya da koruma işlevlerine uygun olarak dönemlere göre farklılıklar göstermişlerdir. Savunma biçimlerinin değişmesine bağlı olarak korunmalı dış duvarlı evlerden ilk krallıkların ortaya çıkışı ve bu krallıkların sur duvarları ile çevrilmesine, koruma amacıyla daha sağlam kale duvarlarının yapılmasından, bu duvarların yerleşimleri ikinci bir kale ile çevirmesine kadar geçen bu dönemlerde yerleşmeler de farklı özellikler göstermişlerdir.

Anadolu da tarih içinde kendi kendine yeten ilk yerleşmelerin olduğu bir bölgeyi oluşturmaktadır. Bu bölgede yerleşmeyi özellikli kılan ise, Ön-Asya'nın büyük ve önemli bir parçası olması, doğuda Van gölü havzası ve İran'ın bir kısmı, güneyde Mezopotamya'nın Irak ve Suriye'den geçen tabii çizgileri ile tanımlanması ve güneyde Akdeniz, batıda Ege Denizi, kuzeyde Marmara ve Karadeniz'le çevrili bir yarımada olmasıdır. Ayrıca orta iklim kuşağı içinde ve Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine iyice yaklaştığı bir noktada ve bir geçit alanında yer almış ve bu iklim kuşağının çeşitliliklerini bünyesinde barındırmıştır. Bu özellikleriyle Anadolu, kıtalararası köprü başı veya bir kilit noktası özelliği göstermiş ve tarih boyunca hem jeopolitik, hem de sosyo-ekonomik bir öneme sahip olmuştur.

Son buzul çağının bittiği iklimde yumuşama ile ısınmanın ortaya çıktığı Neolitik Dönem, aynı zamanda üretici bir yaşam biçiminin de Anadolu'da başladığı dönemdir. Batılı tarihçilere göre, Kenan (İsrail) ülkesinden ve Filistin yaylasından başlayarak Lübnan'dan, Anti Toros'tan geçen, Zagros dağlarının güneyine kadar inen, Güneydoğu Anadolu'yu da içine alan ve Childe'in (1993) "Verimli Hilal" olarak tanımladığı bu bölge, ilk yerleşik hayvancılığın da yapıldığı yerdir. Besinlerini ürettiği toprağa bağlanma zorunluluğu, yerleşik düzene geçişin başlangıçlarından birini oluşturmuştur. Yerleşik düzene geçişle birlikte kalıcı barınaklar yapılmaya başlanmış, bazı aile ve iskan birlikleri de kurulmuştur (Ünsal, 1973). Çiftçilik ve hayvancılıkla düzenli bir ekonomik sistem oluşmaya başlamış ve bu sistem, daha sonraki kent ve devlet örgütlenmesinin temelini oluşturmuştur (Özdoğan, 1996). Zaman içerisinde kral ve krallık kurumu gelişmiş ve bu kurum teknolojideki gelişmeler sonunda dağınık köy ekonomisinin üst düzeyde örgütlenmesinin kentsel ekonomiye dönüşmesini sağlamıştır. Merkezi konumdaki kişi olarak kral, köyün kente dönüşmesinde ve yeni bir sembolik olgu ile kent imgesi oluşturmada önemli rol oynamıştır (Aktüre, 1997). Zamanla çevresi ilk olarak kerpiçten bir sur duvarıyla çevrilecek olan bu yerleşmeleri Naumann (1991), halk topluluklarının sürekli yerleşme yerlerinde örgütlenerek birleşmeleri sonucu doğduğunu belirterek bu sayede sağlam kuruluşların gelişmeye başladığını, özgün durumlarında bireysel aile birlikleri olarak yaşayan bu halk topluluklarının ortak bir yerleşmede birleşmesinin bir takım dış koşulların baskısı ile oluştuğunu, ortak düşmana karşı kendini korumak gereği ile çok sayıda savunucu gerektirdiğini ve güvenlik önlemlerinin en yüksek düzeye göre kendiliğinden oluşan yerler olduğu şeklinde bir tanımlama yapmıştır.

İlk gerçek kentlerin ortaya çıkması MÖ. 2500-2000 yıllarında Erken Bronz dönemlerine rastlarken, Anadolu'nun coğrafyasındaki çeşitlilik bölgenin siyasal gelişiminde de etkili olmuştur. Cerası'ya göre (2001), MÖ. 2000'den itibaren Batı, Orta ve Kuzey Anadolu

yerleşmeleri, dik açılı izlerin ve büyük eksen sistemlerinin eksikliği ile Mezopotamya ve Mısır yerleşmelerinden farklılık gösterir; Dağlık sistem (dağlık peyzaj dizileri ve kentleri höyük ve tepelerin üstüne inşa etme eğilimi) ve nicel etkenler (kentleştirilmiş tepeciklerin sınırlı boyutları ve kenti inşa etmek için daha az araç olanağı) Anadolu'da başlangıç koşullarını belirlemiş olmalıdır. Bu dönemlerde Asurlu tüccarlar, Anadolu'nun her yanına dağılarak kent tüccarlarıyla bağlantı kurmuş ve bu kentleri ticaret kolonileri haline dönüştürmüşlerdir. Anadolu'da sırasıyla Asurlular (MÖ. 2000-1500) Hititler (MÖ. 1800-1200), Frigler (MÖ. 1200-1700) göçler yoluyla kent devletleri kurmuşlardır.

Kentlerin kurulduğu yer veya kuruluş amaçları, genişleme olanaklarını sınırlandırmıştır. Yani kentlerin yerleşme alanlarının büyüklüğü ya da savunma amacı ile kale duvarlarının yapılması bu yerleşimleri sınırlandırıcı nitelik taşımıştır. Kale ile çevrili kentler, insanların birlikte yaşama gereksiniminin ortak alanlar oluşturma zorunluluğundan doğmuş ve savunma amacıyla bu alanların etrafının surlarla çevrilmesiyle meydana gelen yerler olmuştur (Boran, 2001).

Kaleler kolay ve az sayıda bir kuvvetle savunulabileceği, gerektiğinde içerdekilerin dışarı çıkabileceği bir bölümünün olması, uzun süre kuşatmalara dayanabilmesi, kalenin birkaç yönünün tabii şekilde korunabilmesi gibi unsurlar göz önünde tutularak inşa edilmişler ve çoğunlukla sürekli kalın bir duvar (sur, beden) ve bu duvar boyunca gözetleme, savunma amacıyla sıralanan aralıklı burçlardan oluşmuştur. Tarih boyunca kale yapımı, Paleolitik dönemle birlikte başlamış ve değişik savunma biçimleriyle birlikte gelişim göstermiştir.

Aktüre (1997), Anadolu'da ilk kentlerin ortaya çıkışını, tarih içindeki kentler sisteminin ve kentlerin mekansal yapılarının oluşumunu ve değişimini belirleyen etmenlerin başında, Anadolu'nun doğu Akdeniz havzasında özel konumu olduğunu, bu konumun bin yıllar boyu farklı nedenlerle batıdan doğuya, doğudan batıya göç eden insan toplulukları için bir yol kavşağı işlevi gördüğünü ve Hitit İmparatorluğunun kurulmasının da bu göç dalgalarının yerleşimleri sonucu oluşan kent devletlerinin bir araya gelmeleriyle oluştuğunu belirtmektedir. Ünsal da (1973) aynı görüşü savunurken Anadolu kültürünü meydana getirenlerin Proto-Hitit ve Hititler olduğunu belirtmektedir*. Ünsal (1973), Hitit şehirlerini 3 şekilde sınıflamaktadır. Bunlar:

1. Ova ve vadilerdeki şehirler (Höyük), Anadolu'nun hemen her yerinde bu toprak

* V. Binde doğuda başlayan göç dalgalarından bir kısmı güneye yönelerek (Sümer, Akad, Elam) Mezopotamya sanatını meydana getirmiş, IV. Bin başında bir kısım Orta Asyalı da Rusya'nın güneyinden geçerek Makedonya'ya sarkmışlar, bir kısmı da Kafkasya'dan veya boğazlardan geçerek Anadolu'ya yerleşmişlerdir.

tepeciklere ve yerleşim yerlerine rastlanılmaktadır.

2. Dik ve üstü düz tepelerde kurulan şehirler: Hisar (Kale).
3. Yekpare, kayalara oyulan mağara şehirleri (Fırat kenarında).

MÖ. XIV. yy.da Hititler merkezi yönetim tarafından örgütlenirken tarım, ülke ekonomisinin temelini oluşturmuş yanı sıra, hayvancılık, madencilik ve ticaret de sürdürülmüştür. Hitit İmparatorluğu, büyük bir göç dalgası halinde ortaya çıkan ikinci Ege göçleri ile Anadolu'ya giren kavimler tarafından, MÖ. XII. yüzyılda yıkılmış ve kendilerinden önce kurulmuş olan kentleri yakıp yıktıktan sonra bu kavimler, Suriye yönünde yollarına devam etmişlerdir (Aktüre, 1997).

Anadolu'da pazar ekonomisinin gelişmesi, ilk kez MÖ. 300'den sonra başlamıştır. Ege göçleri ile batıdan başlayarak Anadolu'ya yerleşen kavimler, önce köyler kurmuş ve topoğrafik yapıya uygun olarak her üretim alanında özelleşmişlerdir (zeytincilik, hayvancılık, tahıl üretimi, bağ ve bahçecilik). Bu alt bölgeler arasında deniz yoluyla yoğun bir ticaret ilişkisi kurulmuştur. Sonra bu alt bölgelerin gelişmesiyle tarıma dayalı ekonomi, uzmanlaşmış üretim ile ticaretin ön planda olduğu Yunan kentleri (polisler) kurulmuştur*. MÖ. XV. yüzyıldan başlayarak, Batı Anadolu kıyılarına ve Ege adalarına yerleşen bu kavimler, MÖ. X. yy.dan sonra kendi polis'lerini kurmaya başlamışlardır. Aktüre'ye göre (1997) yeni kurulan kent sistemiyle Anadolu, pazar ekonomisinin egemen olduğu yeni bir evreye girmiş ve bu ekonomik yapı içinde gelişen ticaret ilişkileri de kaynakların bölüşümünde, kentlerin bölgesel dağılımında, işlevlerinde ve morfolojik yapılarında çok belirgin farklılıklar yaratmıştır. Bu dönemde Ege Denizi ve Akdeniz kıyıları dışında Phrygia'da, Arzava'da, Pisidia'da, Galatia'da, Hatti civarında, Kilikya'nın kuzeydoğusunda ve Kizzuvatna'da, Urartu'da (Uruatri), Paphlagonia'da, Pontus'ta da kentler kurulmuştur. Ege bölgesinin kentlerinde olduğu gibi savunmaya elverişlilik, su kaynaklarının varlığı, toprağın verimliliği, önemli yolların üzerinde veya kavşağında olmak bir köyün kentleşmesi için önemli olmuştur.

Hitit Büyük Krallığı Ege göçü sırasında içten çökmeye başlayıp Balkan kavimlerinin istilası ile son bulunca Anadolu'da uygarlık prehistorik düzeye düşmüş ve yarımada Demir Çağı Beylikleri (MÖ. 1200-700) sürecine girmiştir. Bu dönemde Anadolu'da sayısı bir düzineyi aşkın Geç Hitit Devletçığının yanı sıra Urartu, Frigya, Lidya, Karia ve Likya gibi küçük krallıklara bölünmüştür. Özellikle Frigya ve Lidya devleti çok gelişmiş kent olarak karşımıza

* Polis adı verilen kent devletleri, çevre köyleri içine alan ve genellikle doğal sınırlara dayanan, siyasal bir örgüt, bir organizasyondur ve içinde yer aldığı ovaya, köylere ve çevre dağlara egemen olan küçük bir devlettir.

çıkılmaktadır. Bu iki kent devletinin yerleşmelerinin yapısı Hitit modeline benzemektedir.

Anadolu'da büyük ve yüksek sıradağların zor geçit verişi, iklim ayrılıkları ve zorlukları onun bütününe bir tek devletin kendi egemenliği altına almasına olanak vermemiştir. Hititler yalnız Orta Anadolu'da, Frigler Orta Anadolu'nun bir bölümünde, Urartular, Lidyalılar, Likyalılar ve daha bir çok kavimler Anadolu'nun ancak birer küçük bölgesinde egemen olmuşlar, Yunanlılar ise genellikle kıyılarda küçük kent devletleri kurmuşlardır (Akurgal, 1993). Daha sonra ise, Pers istilasıyla kentlerin yıkılması ve yeniden kurulması dönemi izlenmektedir (MÖ. 500-400).

Helenler Anadolu'da yerleşen ve bu bölgede uzun süre kalıp kentlerde belirgin izler bırakan bir egemenlik olmuştur. Helenler Anadolu'ya Hellas'dan (Yunanistan) gelmişler ve Aiol, İon ve Dor bölgelerindeki Helen kent devletçikleri şeklinde krallıklara bölünerek Anadolu'nun kıyı bölgelerini iskan etmişlerdir. Akurgal'a göre (1993), Batıdan doğuya olan Helen yayılması uzun bir yaşamdan sonra batıya doğru dönüşle sonuçlanmıştır*.

Romalılar, Türklerin dışında Anadolu'yu baştan başa yönetimi altına almış iki devletten biri olmasına rağmen, Hitit döneminde sadece orta ve Güneydoğu Anadolu'da oluşturulan mekan ve kültür birliğini Anadolu'da yerleşmedikleri için kuramamışlardır**. Bu durumda, Roma İmparatorluğu zamanında Anadolu'nun, kendi içinde değil de dışarıda bir merkezde bütünleşmek durumunda kalmasının ve Roma'ya bağımlı olmasının büyük rolü vardır. Bu yüzden eski Anadolu geleneği bütün gücüyle devam etmiştir (Akurgal, 1993). Roma Döneminde (MÖ. 30-M.S. 395) Anadolu, dünyanın en bayındır ülkelerinden biridir ve bu dönemin Batı Anadolu kentleri yaklaşık MÖ. 200'den başlayarak Roma İmparatorluğu'nun etkisi altına girdiği için hiçbir yönden Roma'dan geri kalmayan bir yönetim düzeyine sahip olmuştur***. Roma mimarisi devletçi, pratik ve genel menfaati gözetken bir mimaridir (Ünsal, 1973) ve özellikle Helenistik mimarlığın mirasına sahip çıkmıştır (Mutlu, 2001). Romalılarda ekonomik düzen, tarım, ticaret, dokumacılık ve gemi yapımıdır. Ticaret daha çok yerel ölçekteyken deniz taşımacılığı ön plandadır. Romalılar, bölgesel kentsel ağlar oluşturmuşlar,

* Akurgal'a göre (1993), Helenler, M.Ö. 8. yy.da Mezopotamya'nın 2000 yıllık zengin bilgi hazinesini Anadolu'nun Güneydoğusunda yaşayan Geç Hitit Beylikleri aracılığı ile tanımışlardır.

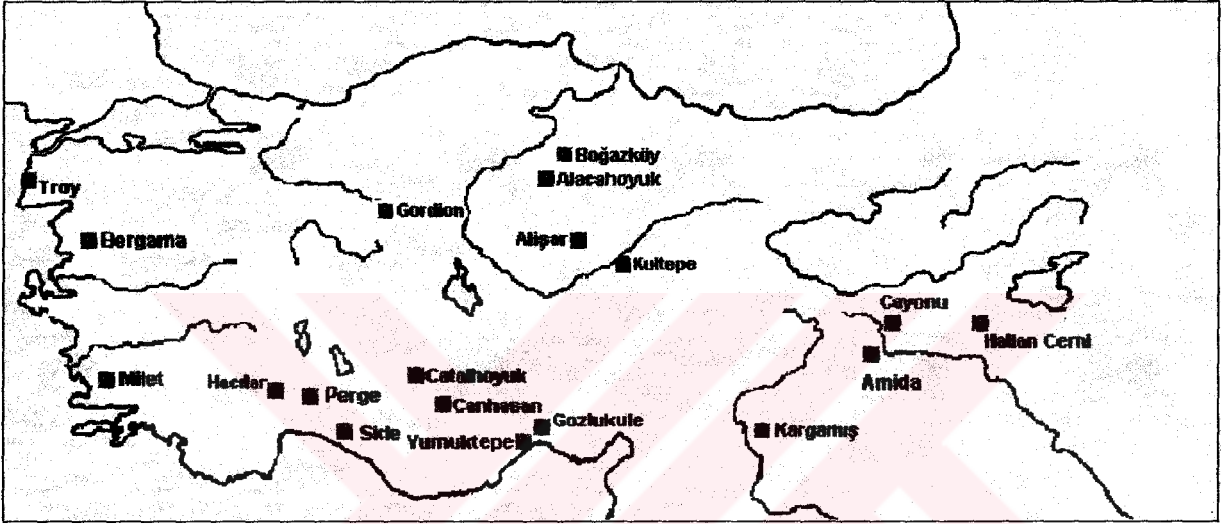
** Anadolu'nun geniş ölçüde kentleşmesi İskender'den sonra ve Roma egemenliği sırasında görülmektedir. Anadolu daha sonraki dönemlerde Bizans, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında inşa edilen çok sayıda kale ve kentlere sahip olacaktır.

*** Anadolu, M.S. 100'de Fırat'a kadar eyaletlere ayrılmıştır. Asia, Pontos, Bithynia, Galatia, Kappadokia, Kilikia, Lykia ve Pamphylia'dan oluşan bu eyaletler Roma İmparatorluğu'nun birer parçasıdır ve İmparatorluğun toplumsal ve siyasal koşulları, kentlerin Anadolu içlerine kadar yayılmasını desteklemiştir (Akurgal, 1993).

tarımsal alanları parsellemişler, yeni kentler kurmuş ya da eski kentleri geliştirerek yolların yapılmasına önem vermişlerdir.

Yerleşme Gelişimi ve Kale:

Paleolitik dönemde mağara veya kaya kovuklarında küçük topluluklar biçiminde oluşan birlikte yaşam, Mezolitik dönemde yerleşik hale gelmiş ve bu yerleşmeler çeşitli dönemlerde farklı modeller sergilemiştir. Şekil 2.1'de Anadolu'da IV. yy.a kadar olan dönem içinde bu yerleşimlerin bazılarının nerelerde konumlandıkları verilmiştir.

Şekil 2.1 Antik çağ-IV. yy evresinde Anadolu'daki bazı yerleşmelerin konumu.

a- Paleolitik Dönem (İnsanlığın Başlangıcı-Günümüze 12000 Yıl Öncesi); Avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan insanlar, başlangıçta dağınık ve seyrek olarak küçük topluluklar halinde yaşamışlardır. Vahşi hayvan ve hava şartlarından korunmak için mağara veya kaya kovuklarına sığındıkları bu dönemde, doğanın olanaklarından yararlanmışlardır.

b- Mezolitik Dönem (Günümüze 12000-10000 Yıl Öncesi); Anadolu'da göçebelikten yerleşik düzene geçişin ilk örneklerinin bulunduğu bu dönemde, savunma ihtiyacı henüz doğmamıştır. Kalıcı barınakların yapılmaya başlandığı bu dönemlerde yaşayan topluluklar, evcilleştirerek tarıma kazandırdıkları yabancı bitkiler ve hayvanlar sayesinde avcılık ve toplayıcılık evresini geride bırakmışlardır (Aktüre, 1997).

Toplayıcı, avcı ve balıkçı toplulukların yaşadığı bu yerler, doğal yiyeceklerin ve av hayvanlarının bol bulunduğu verimli, sulak bölgelerdir. Anadolu'da ilk yerleşim ile mimarlığın ortaya çıkışını, bütün aşamalarıyla yansıtan iki merkez bulunmaktadır. Bunlar,

bilinen en eski yerleşme yeri olan gelişimin tüm sürecini yansıtan Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde bulunan Çayönü ile Batman yakınlarında bulunan Hallan Çemi'dir. Bu iki örnek, "köy mimarisi"nin ortaya çıkışı ve gelişimi açısından önemli olan örneklerdir.

Çayönü Höyüğü, insanoğlunun yaklaşık 9000 yıl önce kentli yaşam düzeyini yansıtan dikdörtgen ve kare planlı, ızgara temelli evler, sokaklar ve meydanlardan oluşmuştur. Bir tarım köyü olmasıyla beraber zamanla hayvanları evcilleştirerek, ilk üretim aşamasından karma besin üretimine doğru ekonomisini geliştirdiği, aynı zamanda da yapı tiplerini değiştirdiği, alet tiplerinde çeşitlenmeye gittiği ve çok eski bir dönemde, yakınındaki bakır madenini kullanmaya başladığı anlaşılmaktadır (Aktüre, 1997). Hallan Çemi ise, Çayönü gibi bir alanın ortasında oldukça büyük özel bir yapının bulunduğu (Soysal, 1999) bir örneği teşkil etmektedir.

Bu iki yerleşmenin özelliklerinden anlaşıldığı üzere savunma ihtiyacı olmamış, savunma amaçlı bir sur duvarı henüz ortaya çıkmamıştır.

c- Neolitik Dönem (MÖ. 10000-5500); Tarımla birlikte köy tipi yerleşmeler ortaya çıkmış, savunma amacıyla da evlerin dışı gelen duvarları kalın tutulmuş ve bu yolla koruma sağlanmaya çalışılmıştır.

İlk üretim dönemini kapsayan bu dönemde, hayvanların evcilleştirilmesi ve basit yuvarlak planlı kulübelere dörtgen planlı evlere geçilmesi gerçekleşmiştir. Tarımla elde edilen ürünlerin saklanması ihtiyacı ile doğan bu planlı evler, ürünlerin işlenmesi için avlu ve ürünlerin saklanması için depoların oluşmasına da zemin hazırlamıştır.

Anadolu'da Neolitik merkezlerden bazıları şunlardır; Cafer höyük (Malatya), Aşıklı höyük (Aksaray), Çatal höyük (Çumra-Konya), Hacılar (Burdur), Can hasan (Karaman), Suberde-Görüklük Tepe (Seydişehir), Nevala Çori (Şanlıurfa), Hayaz ve Gritille (Adıyaman), Köşk höyük (Niğde), Höyücek (Burdur), İli pınar (Bursa)'dır. Akurgal'a göre (1993), Anadolu, MÖ. 8., 7. ve 6. Binde dünyadaki yerleşimlerden en ileri düzeyde olanı idi. Anadolu'da gelişen Hacılar ve Çatal höyük, dünyadaki en eski köy kültürlerini yansıtan yerleşmelerdir. Çatal höyük ise, bu dönemin en parlak merkezidir.

Bu yerleşmelerin en önemli olanları ve literatüre geçmiş bulunmaları nedeniyle Çatal höyük ve Hacılar'ın özellikleri incelendiğinde savunma sürecinin gelişimine ilişkin ipuçları yakalanmaktadır.

MÖ. 7000 yıl öncesine dayanan Çatal höyük, Konya ovasının en büyük yerleşmesidir ve ovanın en bereketli yerinde kurulmuştur. İlk yerleşmede avcılık ve toplayıcılık yapılmış, son yerleşmede ise, tarım, hayvancılık ve karma ekonomi yapılmıştır. Başlangıçta bağımsız ve birbirinden uzakta olan evler Tabaka VIII'de birbirine bitişik yapılmışlardır. Evler tek katlı olup, ortada bulunan avlularda kadınların dokumacılık denedikleri, çanak çömlek yapmaya çalıştıkları sanılmaktadır. Çatal höyük'te yönetim işleri görülmemektedir, ancak bu yerleşim ticaretin odaklaştığı bir merkezdir. Burada görülen penceresiz dış duvarların savunma amaçlı olduğu sanılmakta (Boran, 2001) ve az sayıda yol olması, geliş gidişlerin düz damların üzerinden yapıldığı izlenimini vermektedir. Evler 20 metre yüksekliğe varan höyüğün tepesini çevreleyen teraslar boyunca yerleştirilmiş, su gereksiniminin karşılanması ve drenajın bayır aşağı ve yerleşim alanı dışına alınması için gerekli kanallar yapılmış ve dolayısıyla evler ışınal düzenlenmiştir (Hodder, 1996). Naumann'a (1991) göre ise bu düz damlar, koruma amacıyla kapalı bir bütün oluşturma şeklinde ortaya çıkmıştır. Ekonomik yapının çeşitlenmesine ve uzmanlaşmanın ortaya çıkmasına karşın, elde edilen artı ürünün oldukça sınırlı kalması, ana mal birikimi sağlanamaması nedeniyle kale gibi anıtsal öğeler inşa edilmemiştir.

Neolitik Çağ kültürünün bir diğer yerleşim yeri olan ve MÖ. 7000 yılına tarihlenen Hacılar da, kent özelliğine sahip, taş temel üzerine yükseltilmiş kerpiç evlere sahip tipik bir yerleşmedir. Bölgenin ekonomisi tarıma dayalıyken, Hacılar II'de dinsel yönden güçlü bir etki de yer almıştır. Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan kale kapıları, buranın kent savunması için önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Batıda yer alan II. tabaka yerleşmesinde ve doğuda yer alan I. tabaka yerleşmesinde, en dıştaki kerpiç duvar kalınlaşarak bir sur görünümü ve işlevi kazanmıştır. Aktüre'ye göre (1997), MÖ. 5000 yıllarından önce, Hacılarda oturanların, yerleşmelerini kendiliklerinden bir sur duvarı ile çevirmeyi başardıkları görülmektedir. Daha sonra 36x57m. ölçülerindeki dikdörtgen biçiminde hisar duvarı ile bu yerleşme çevrilmiştir. Ana kapı yanında burç biçiminde çıkıntılar yer almaktadır. Giderek karmaşıklaşan bir savunma dizgesi oluşmaya başlamış, duvarlar, daha kalın, daha yüksek ve daha dik yapılmıştır. Hacılar I-II yerleşmesinde, külliye halinde birbiriyle birleşmiş kerpiç evlerin çatıları savunma amacıyla kullanılırken, evlerin dış duvarları da kalın tutulmuştur. 20-25m genişliğinde bir çelenk biçimindeki yerleşmede, yapılar iki katlıdır. Üstten girilebilen evler olduğu gibi, I. ve II. tabaka yerleşmesinde dıştan girilen evler de vardır. Hacılar VI'da evler, bitişik düzende yapılmazken, bir avlu çevresinde bir takım topluluklardan oluşmuştur.

Bu dönemde, kısıtlı bir savunma ihtiyacı doğmuş, bu sorun evlerin biri birine kenetlenerek dışa gelen duvarların kalın tutulması ile çözülmeye çalışılmıştır.

d- Kalkolitik Dönem (MÖ. 5500-3000); Neolitik döneme göre daha yerleşik hale gelinmiş, ilk krallıklar ortaya çıkmış, ekonomik düzen çeşitlenmeye başlamış, birbirine kenetlenmiş evlerden ilerki dönemlerde birbirinden sokaklarla ayrılmış evlere doğru geçiş yaşanmıştır.

Hayvancılık gelişmiş, günlük yaşam, düz damlardan genişleyen ortak avlulara kaymış, evler yiyecek depolamak ve hayvanları barındırmak için kullanılan bodrum katla beraber iki katlı yapılması yaygınlaşmaya başlamıştır. Soysal'ın belirttiği gibi (1999), bu durum evlerde daha fazla artı ürünün biriktirildiğinin bir göstergesi olabilir. Belki de bu birikim zamanla yerleşmelerin kerpiç sur duvarlarıyla çevrenmesine öncülük etmiş olabilir.

Erken Kalkolitik yerleşmesi örneklerinden olan Can Hasan'da konutlar birbirine kenetlenmiş, barınakları dış tehlikelere karşı korumak için, bal peteği biçiminde tekdüze bir doku ortaya çıkmıştır. Eski köyün içinde yükselen kale, krallık kurumunun somut ifadesi olarak doğmuş* ve her zaman dayanıklı malzemedен, kalın taş duvarlı, anıtsal bir yapı olarak, saray, tapınak ve ambardan oluşan üç ayrı işlevi bünyesinde barındırmıştır. Aynı zamanda sosyal açıdan da bu duvar, içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki farkı vurgulayan kesin bir sınır olmuştur (Aktüre, 1997).

Mersin yakınlarında yer alan Yümüktepe'de ise, tarım ön plandadır. Kenti kuşatan savunma duvarları, dışa doğru çıkıntı yapan burçları, burçlarda mazgal delikleri ve odaları bulunmaktadır. Buradaki çıkıntı ve burçlar da savunma tekniği açısından yeni bir bölümlenmedir. Evler arasındaki ortak duvarlardan kaçınılmış, her mülk kendi duvarını kazanmıştır. Daha ileri dönemlerde birbirlerinden sokaklarla ayrılmış evlerin kurulmasına çalışılmıştır.

Artı ürünün artması, bu ürünün işlenmesi ve depolanması bu ürünlerin korunması ihtiyacını arttırmış, bu da yerleşmenin daha iyi savunulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İlk krallıkların ortaya çıkması ile birlikte yerleşmeler, dış duvarlarının savunma amaçlı

* Soysal'ın belirttiği gibi (1999) insan ya da öküz gücüyle ilkel saban tarımına geçiş Neolitik Dönemin eşitlikçi paylaşım düzenini ortadan kaldırmış ve kabile şefleri krallaşmaya başlamıştır. Naumann'a göre (1991) ise, kent duvarlarının yapısal durumları, teknik bilgiler dışında, doğrudan doğruya toplumsal ve politik kavramlara bağlıdır. İnsanlar büyük çapta, örgütlenmiş askeri savaş topluluklarını hesaba katmak zorunda olmayıp da, kendilerini yalnız çevrelerindeki komşularına karşı savunmak gereğini hissetselerdi, evlerini birbirine bitiştiirip bir savunma çizgisi yapmakla yetinirlerdi.

kullanımından, kerpiçten yapılmış sur duvarıyla oluşan bir savunma sistemine geçmiştir.

e- Erken Bronz Dönemi (MÖ. 3000-2000); İlk büyük kent devletleri ve yönetim sistemleri bu dönemde ortaya çıkmış ve dolayısıyla siyasal örgütlenme oluşmaya başlamış, tarımın yanı sıra ticaret bu dönemde gelişmiş, madencilik ortaya çıkmış ve bunlara bağlı olarak da konutlar bağımsız ve gösterişli bir hal almışlardır.

Aktüre (1997), Erken Bronz dönem kentlerinin özelliklerini sıralarken kent duvarlarının bulunmasına da vurgu yapmaktadır;

- Tarıma dayalı önemli bir artı ürün birikimi olması,
- Başta kralın bulunduğu bir sosyal tabakalaşma ve işbölümünün varlığı,
- Matematik ve diğer bilimsel gelişmeler,
- Yerleşmeyi etkileyen bir kent duvarının bulunması,
- En az 5000-9000 nüfusun yoğun biçimde yerleşilmiş olmasıdır.

Bu dönem kentleri, dış ticaret ilişkileri nedeniyle çok zenginleşmiş kentlerdir. Aynı zamanda yönetici sınıf, konut ya da saraylarda yaşamaya başlamıştır. Antik dönemdeki kalelerin yapılmasında, Anadolu'nun eski mimari geleneklerinden büyük ölçüde faydalanılmıştır. Bu dönemde yapılan kaleler, daha çok şehirleri savunmak için dış kale olarak kullanılmıştır (Boran, 2001). Erken Bronz Dönemi kentlerinden olan Gözlü kule (Tarsus), Alishar (Sorgun-Yozgat), Alaca höyük (Alaca-Çorum), Troya (Çanakkale) bu dönemin önemli yerleşimlerinden bazılarıdır.

Tarsus yakınlarındaki Gözlü kule, kale sistemi ile dikkat çekicidir. Kale bağımsız bir yapıdır ve oda biçimli cephanelikleri, testere biçimli duvarları, ayrı konutları ile farklı bir yerleşim biçimi sunmaktadır. Konutlar biri birinden ayrı tutulmuş ve bir yol boyunca dizilmiştir. Daha ileriki dönemlerde ise, gösterişli ve iki katlı evler ortaya çıkmıştır. Konutlar hisar duvarlarından bir sokak ile ayrılmıştır.

Yozgat yakınlarındaki Alishar, kale kent biçiminde kale ile kuşatılmıştır. Kale, yerleşmelerin genişlemesi sonucu ortaya çıkmış olan dış çizgiyi izlemiş ve savunma için elverişli olan her türlü engebelikten yararlanmışır. Kent, kale ve aşağı kent olarak iki bölümlü düzenli bir plana sahipken, döneminin odak yerleşmelerinden biridir (Naumann, 1991). Ev kalabalığı içinde kaleye doğru yönelmiş yelpaze biçimli bir yol dizgesi bulunurken, kent duvarlarına paralel giden çember biçimli yollar da yapılmıştır. Evler kent duvarından ayrılmış, konut/saraylarda da yönetici sınıf yaşamıştır (Ünsal, 1973).

Türk Tarih Kurumunun Çorum Alaca höyük kazıları ise, Anadolu'da III. Binde bir takım site krallıkları ile yüksek bir uygarlığın eserlerini ortaya koymuştur. Bu amaçla, Ege kıyılarına özgü sanılan bu kültürün aynısının Orta Anadolu'da da olduğu görülmüş (Ünsal, 1973) ve kentin 130 m çaplı bir çemberi kapsayarak kent savunmasında, hisarlarındaki gizli kapıların bulunmasıyla önemli bir gelişmeyi gerçekleştirdiği ortaya çıkarılmıştır. Kurallı bir gelişim gösteren burçlar ve kuleler dizgisel kullanılmışlardır. Birbirini dik açıyla kesen yollar yapılmış, evler tek başına yer almış ve bu evlerde odalar birbirine eklenmiştir. Bir avlu çevresinde çelenk biçiminde sıralanan bu odalar, doğrudan yerleşmenin çevre duvarına yaslanmışlardır. Yönetici sınıf ise, konut / saraylarda yaşamıştır.

Çanakkale yakınlarındaki Troya, deniz ticaretinin geliştiği bir merkez niteliğindedir. Kent binaları eğimli taş duvarlar ve kerpiç üst yapıdan oluşurken, savunma yapıları, sivil mimarlık eseri evleri ve taş döşeli yollarıyla Anadolu'nun tipik bir kent yerleşmesidir. Kenti kuşatan savunma duvarları, dışa doğru çıkıntı yapan burçları, burçlarda mazgal delikleri ve odalar bulunmaktadır. Bilinen en eski hisar döşemelerine rastlanılmıştır. Çıkıntı ve burçlar da savunma tekniği açısından yeni bir bölümlenmedir. Ortak duvardan kaçınılırken, her konut kendi duvarını kazanmıştır. Evler, birbirlerinden sokaklarla ayrılmıştır.

Tarıma dayalı önemli bir artı ürün birikimi olması, ticaretin gelişerek yerleşme dokusu üzerindeki etkisini arttırması, kentlerin savunma sisteminin değişimini gerekli kılmış, kerpiç sur duvarlarından taştan yapılmış kent duvarlarına doğru bir geçiş ortaya çıkmış ve evler kenti kuşatan duvarlardan ayrılmıştır. Bu geçişle birlikte kent duvarları burçlar, burçlarda mazgal delikleri ve odaların yapıldığı gelişmiş savunma duvarları haline gelirken, yerleşmeler kale kent biçimine ulaşmışlardır.

f- Geç Bronz Dönemi (MÖ. 2000-1000); Siyasal ve ticari örgütlenme gelişmiş, büyük ticaret kentleri ortaya çıkmıştır. Kent devletleri niteliğindeki bu yerleşmeler askeri bir gücü barındırırken, sosyal tabakalaşma ve uzmanlaşma gelişmiştir. Uzun mesafe ticaret ilişkilerinin çok gelişmesi ile sokaklar üzerinde dükkanlar ve düzenli konutlar gelişmiştir. Tarımın gelişmesi, önemli miktarlarda artı ürünün depolanmasını gerektirmiş bu amaçla da büyük depolar yapılmıştır. İleriki dönemlerde, yerleşme dokusunda yönetici sınıfın etkileri ile sosyal sınıfta bir ayrışma yaşanmıştır.

Bu dönemde yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen bulgulara göre, ikisi Çatal höyük I'den daha büyük olmak üzere, toplam yedi yerleşim yeri saptanmıştır ki bunlardan biri olan Kara

höyük, Konya ovası'nda etrafı surlarla çevrili bilinen ilk kenttir.

Bugün Kayseri yakınlarında bulunan Kül tepe'deki Kaneş-Karum, düzlük şehirlerin bir örneğidir. 20 km.yi bulan kent alanını uzunluğu 1600m olan ve yörede bolca bulunan andezitlerden yapılan surlar kuşatmıştır. Bugünkü İç Anadolu şehirleri gibi yolların ve parsellerin organik dokusu dikkati çekmiştir. Bu yüzden evlerin planlarında birbirine paralel olmayan duvarlar, girinti ve çıkıntılar görülmüştür. Kent, yollarda araba tekerleği izleri, yayalar için taş kaldırım, künkli ve oluklu su kanalları ile donatılmıştır. Yollar üzerinde meydanlara, sokaklar üzerinde dükkanlara rastlanılır. Konut ile işyeri henüz ayrılmamış, konutlardan sokağa dükkanlar açılmıştır. Sosyal tabakalaşma konut tiplerinde ve büyüklüklerinde farklılıklar ortaya çıkarmıştır.

Asurlular döneminde yapılmış bir kent devleti ve Anadolu'da kent yerleşmeleri arasında Kaneş önemli bir merkezdir ve gelişmesi ticaret sayesinde olurken, Asurlular pazar yerine "Karum" adını vermişlerdir. Kaneş, koloni çağında bağımsız bir kent olmasına rağmen yakın komşularıyla siyasal bazı ilişkiler geliştirilmiştir. MÖ. 2000 yılının ilk yüzyıllarındaki örnekler, öncelikle Eski Asur Ticaret Kolonilerinin evleri, iş yerleri ve bunların kurulmasında destek sağlamış yerli prenslerin sarayları olarak ortaya çıkmıştır. Boğazköy'de daha sonra Hitit kral sarayının kurulacağı Büyük kale tepesinde yerli prensin konağı bulunmuş ve bu prensin desteklediği Asurlu tüccarların kurduğu "Karum Hattuş" bu kale tepesinin eteğinde yer almıştır (Schirmer, 1982).

Kaneş'de yerliler, Karum'da ise tüccarlar yaşamıştır. Yönetici sınıf ve kent halkı ova düzeyinden yaklaşık 20m yüksekte bulunan 500m çapındaki Kültepe Höyüğünde otururken, tüccarlar höyüğü çevreleyen dairesel surların dışındaki Karum'da oturmuşlardır. Konut tipi farklılaşmış, kat yükseklikleri çeşitlenmiş ve ticaret işlevi de konutta yapılmıştır. Bazı konutlarda doğrudan sokağa açılan dükkanlar yer alır. Sokaklar düzenli ve genişlikleri yüklü hayvan ve araba trafiğine uygundur. Surları, büyük megaronları, hazine buluntuları, farklılaşmış kalabalık mahalleleri, büyük atölyeleri, tamirhaneleri, metal atölyeleri merkezde yer almıştır.

Gaziantep yakınlarındaki Kargamış, Fırat vadisinde kurulmuş, kent olarak Hitit yerleşimleri sonrasında en dikkat çeken olmuştur. Hitit sarayları, kerpiçten yüksek bir set üzerine kurulmuş ve etrafı kalın kale duvarlarıyla çevrilmiştir. Hitit şehirleri de kale duvarlarının içine alınmış, başlangıçta düzensiz iken, daha sonraları Mezopotamya şehirlerinde olduğu gibi

düzgün bir yerleşim modeli seçilmiştir (Ünsal, 1973).

Müdafaacı ve akıncı olan Hititlerde askeri mimari önemli bir yer tutmuş ve daima savaş mecburiyetinde bulunmuş olan Hititler yalnız müdafaa kaleleri değil, hücum ve çıkış tertiplerini de düzenlemişlerdir. Poternler, ön duvarlar, hücum merdivenleri Hitit zekasının eserleridir ve kale ile surlarda kapılar çifte müdafaa kuleleriyle, duvarlar perde hattı ile sağlamlaştırılmış, içteki kalede burçlar yapılmıştır (Ünsal, 1973).

Hitit döneminin ünlü kenti ve Hitit Krallığının başkenti olan Yozgat yakınlarındaki Boğazköy Hattuşa'nın etrafı surlarla çevrilmiş (Boran, 2001), güçlü bir yönetim merkezi oluşturma çabalarıyla bu kentin yapımına önem verilmiştir. Hattuşa, 167.70 ha. büyüklüğünde alt şehir, hisar ve üst şehirden oluşmuş ve her biri surlarla çevrili, topografyaya uyularak inşa edilmiş bir kenttir. Savunma kolaylığı nedeniyle dağlık bir arazide kurularak arazinin iyi sağlanmış. Kent, çift sur ile çevrilirken, surların önünde daha alçak bir engel duvarı yer almaktadır. Aşağı kentte 100 ha. bir alan yerleşime açılmış, yukarı kent ise yay biçiminde bir kent duvarı ile çevrilmiştir.

Ege göçleriyle Batı Anadolu'ya yerleşen kavimler ise, Yunan Devletlerini oluşturmuş ve bu devletlerin esas kent olmuştur. Devletin özünü, siyasal etkinliğin toplandığı merkez olarak kent meydana getirmiş ve bu kuruluşa "kent devleti" denilmiştir. Kent devletlerini genellikle ve çoğunlukla soylular yaratmıştır. Pazar ilişkilerinin gelişmesi sonucunda oluşan (MÖ. 1000-700) Yunan kolonilerin güçlü surlar yapacak merkezi örgütlenmeleri yoktur ve bu yüzden doğal korunma olanakları olan kıyı yamaçlarını yerleşim yerleri olarak seçmişlerdir. Klasik dönemde Yunan kenti yüksekçe bir yere yapılan akropolisi ve bunun eteklerinde agorayı da kapsayan konutlardan oluşur. Zamanla önemi artan agora, yargı, yönetim, ticaret, imalat gibi önemli etkinliklerin bulunduğu yer olmuştur. Ege kentleri, çarşı, resmi daireler, mahalleler ve sanayi olmak üzere bölgelere ayrılmaya başlamış, bunun yanı sıra tarımsal karakteri de belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Kentler, taş ve kerpiçten yapılmış surlarla çevrilmiş, bu surlar, genellikle kenti sıkıştırmayacak şekilde yalnız stratejik düşüncelerle ve arazinin verdiği olanaklardan yararlanarak planlanmışlardır.

Batı Anadolu'daki şehirlerin ilk kuruluşları, kale içi yerleşimleri biçimindeyken, devletlerin gücü oranında kale dışına taşmalar olmuş; bu genişlemeler tekrar ikinci bir kale duvarı ile çevrilmiştir. Aktüre'ye göre (1991), kale içi yerleşmeleri çok sıkışık bir doku oluşturmuş ve yoğunluğu arttırmıştır. Batı Anadolu dışındaki bölgelerde de küçük krallıklar ortaya çıkmıştır.

Frigya, Lidya, Urartu gibi bu krallıklar buldukları bölgelerin kale sistemine etkide bulunmuşlardır. Frigya ve Lidya Krallıkları, genel olarak korunmak için yüksek kayalık tepeler üzerine kale tipi kentler yapmış, bu kentler ana ulaşım aksları üzerinde yer almış, tarım ve ticaretle uğraşmışlardır.

Hititlerden sonra Anadolu'da, başkenti Gordion olan ve küçük politik birim olarak kurulan Frigler kendilerine yer bulmuşlardır. Bu kent bir ticaret ve garnizon merkezi olarak kurulmuş, kentte, tiftik, dokuma, kereste, at ile dış ticaret önem kazanmıştır. Kent merkezinde, halkın oturduğu evlerden surlarla ayrılmış saray yapıları bulunmaktadır. Kent kapısından ince bir surla ayrılan avluda 4 kapı bulunur. Megaron da bu merkezde yer alır. Terasta bitişik düzende 8 megaron daha yer alır. Gordion'un etrafı surlarla çevrili 9m genişliğindeki doğu kapısı 23m uzunluğunda üstü açık bir koridorla son bulur. Bunun amacı düşmanın kente girişini zorlaştırmaktır. Lidyalılarda ise kentler, küçülerek en korunaklı yer olan kaleye çekilmiş ve bir kale kent görünümü kazanmıştır.

MÖ. IX-VI. yy. arasında doğuda hüküm süren Urartular, yol güzergahlarını ve yerleşim yerlerini kalelerle güvenlik altına almışlardır ki Van Kalesi, Toprakkale, Zivistan, Aşağı ve Yukarı Anzaf Kaleleri yerleşim alanını ve yol güzergahını korumak için yapılan iç kalelerdir. Kalecik, Hişet, Muradiye, Hoşap iç kaleleri ise doğrudan yol güzergahlarını korumak için yapılmıştır (Boran, 2001).

Bu dönem, göçlerin ve istilaların çok olmasının bir sonucu olarak kale sisteminin gelişmesine, uzun mesafe ticaret ilişkileri ve siyasal örgütlenmenin çok gelişmesi ile de dış kalenin yanı sıra iç kalenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kent devletleri arasındaki yoğun güç mücadelesi, yönetici sınıfın iç kaleye çekilmesi sürecini başlatmıştır.

g- Helenistik Dönem (MÖ. 330-MÖ. 30); Bu dönemde, tarıma dayalı olarak gelişen bir ekonomik sistem yer alır. Aynı zamanda uzmanlaşmış üretim ve ticaret de bulunmaktadır. Bu durum, pazar yerinin ve çarşının ön plana çıkması sürecini hızlandırmıştır. Helenistik dönemin en önemli özelliklerinden biri şehirciliğin gelişmesidir. Bu dönemde yeniden inşa edilen veya yeni kurulan kentler, köylerden yapısal olarak ayırt edilebilir hale gelmiş, Meclis binası gibi bazı özel binalar ve temsili alanlar ile özellikle Roma mimarisini etkileyecek konforlu, merkez dışında çok katlı evler yapılmıştır.

Anadolu, Helenistik Dönem boyunca dünyanın başlıca kültür merkezlerini barındırmıştır. Bu merkezler, iç yönetimde bağımsız, bir idare meclisi ve bir de halk meclisi olan kentlerdir.

Bergama, Milet, Efes, Teos bunlardan bazılarıdır. Ticaret ve değiş tokuşa dayalı bir pazar ekonomisi ile geçinen Helenler, kent yerleşmelerinde önce pazar yerlerine daha sonraları ise kendine özgü nitelikler taşıyan arşı yapılarına gereksinim duymuşlardır.

Anadolu'daki koloni kentleri önceden tasarlanmış bir plan dahilinde kurulurken, kentin doğrultusu, rüzgar ve güneş hesaplanarak tespit edilmiş, trafiği düzenlemek için geniş ve düzgün caddeler dik aırlarla keşiştirilmiştir (Mutlu, 2001). Hippodamus'un planladığı Milet kenti bu ilkelerin uygulandığı örneklerdendir. Yeni kurulmuş Helenistik Dönem kentlerinde kent planlaması oldukça basit tutulmuştur. Birbirini dik kesen düz caddeler ile kent, satranç tahtası şeklinde yapı adalarına ayrılmıştır. Bu kentlerde genişliği 30m. olan iki ana cadde, kent merkezinde birleşmiş, bu yolların altında su yolları ile kanalizasyon ağı kurulmuştur.

Helen kentlerinin yapım benzerliklerine karşın Bergama Akropolis'i geleneksel organik doku türünde biçimlendirilmiştir. Bergama Akropolis'inin yapıları topoğrafik konum nedeniyle kent yolunun gerektirdiği zorunluluk sonucu, güneyden kuzeye doğru sıralanmıştır; ancak, ana cepheleri, uzaktan görülme amacıyla düzenlendiğinden batıya dönük yapılmıştır. Bergama Akropolis'inin mimari düzeni Hattuşa'daki Büyükkale ve Troia VI ile benzerlik göstermiştir. Her üç merkezde de yapılar, tek tek birimlerden, kentler de i içe düzenlenmiş, birbiri üstünde yer alan yarım daire biçimli teraslardan oluşmaktadır. Yapılar 150 yıllık bir zaman içinde çeşitli dönemlerde inşa edildikleri halde kent, düzenli bir plan göstermiştir. II. Eumenes Döneminde kent duvarı yapılmış ve daha önceki dönemden kalan bir çok yapı da bu kral zamanında büyütülmüş ya da tamamlanmıştır (Akurgal, 1996). Bergama Akropolisi, törenlerin yapıldığı alanda bir genişlemenin yapıldığı örneklerdendir.

Deniz kenarında kurulmuş olan Helen kentlerinin büyük bir kısmında geniş bir sahaya yayılmış, saray ile parklardan oluşan kral konutları bulunmaktadır. Bu konutlar, tepenin en arkasında ve en iyi korunan yerinde yapılırken, kütüphane, tiyatro, silah deposu ve hassa ordusuna ait kışlalar da bu kısımda yer almıştır. Doğu-batı ekseninde giden büyük ana cadde üzerinde birkaç mabed, mahkeme binaları ve gymnasium yer almaktadır. Helen kentlerinin hepsi buna benzer düzgün planlara göre kurulurken, bu devrin bütün büyük kentleri birbirleriyle karşılaştırılabilecek kadar benzer yapılmıştır. Batı Anadolu'daki kentler ya kk bir yarımada üstüne ya deniz kıyısında ya da denize yakın kıyıdan biraz içeride yapılmıştır. Akurgal (1996), Anadolu'daki Aiol ve İon kentlerinin çoğunun kk yarımada cıklar üstünde ya da deniz kıyısında kurulmasında Helen'lerin denizci olmalarıyla ilgili olduğunu belirtmiş, aynı zamanda bu yerlerin iki ya da üç limana sahip yerler olmasının da etkili olduğunu

belirtmiştir.

Bu dönem yapıları kent içinde birbirinden bağımsız olarak yer almış ve bu sistem Roma Dönemine kadar sürmüştür. Eski İzmir (Bayraklı), Assos, Larisa ve Bergama gibi yerleşmelerde de bu yerleşim biçimleri uygulanmıştır (Akurgal, 1996).

Genellikle kentlerde savunmanın ve askeri gücün göstergesi olarak yerleşmelerin büyük bir bölümünde kale olgusu görülmüştür. Helen kentlerinin çoğu, tahkim edilmiş bir kaleyle çevrilidir. Kale, yapıldığı çağa göre yalnız Akropolu veya yamaçları sararken, genellikle çok kalındır ve dörtgen veya yuvarlak kulelerle güçlendirilmiştir.

h- Roma Dönemi (MÖ. 30- MS. 330); Bu dönemde, tarıma dayalı gelişen ekonomik sistem devam ederken, uzmanlaşmış üretim ve ticari fonksiyonlar ve toplu tören alanlarına duyulan ihtiyaçlar nedeniyle kentler genişlemiştir. Kentlerde geometrik planlı yollarla çapraz bölünmüş dörtgen adalar ortaya çıkmıştır. Roma dönemine ait kentlerde, konutlar merkez dışına itilmiş, merkezler ise kentsel planlama ve mimari hiyerarşi açısından yerleşme işlevinden çok temsili nitelikli alanlar olarak kullanılmışlardır. Yani kamuya ait mekanlar, özel mülkiyete ait yapılardan daha fazla öne çıkmışlardır (Kolb, 1996). Bu dönemdeki surlar, kuleler, kaleler ve kale kapıları Helenistik ve Etrüsk örnekleri olurken daha ileri bir teknikle yapılmışlardır (Ünsal, 1973).

Helenistik biçim, Asya ve İran'daki "Doğu" ile alışverişte bulunarak kente ait bazı biçimleri, örneğin tapınakların büyük avluları, ticaret merkezlerinin revakları, bazilikal planlı salonları ortaya çıkarırken, hamamlar Roma, Bizans ve Asya arasındaki uzun süren sivil ticaretin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Cerası, 2001). 0-MS. 200 yılları arasında Roma İmparatorları kentlilerden toplanan vergilerle her kentte gymnasionlar, stadionlar, tiyatrolar, belediye ve agora binaları, hamamlar, kütüphaneler, konforlu evler, gölgelikli direkli yollar, büyük meydanlar yaptırmışlardır (Akurgal, 1993).

Roma kentleri, genel olarak geometrik planlıdır; çapraz yollarla bölünmüş, muntazam ve dörtgen adalardan meydana gelmiş, şehir planında ise kuzey-güney ve doğu-batı istikametli iki ana cadde ortada bir meydana birleşmiş ve kesişmişlerdir ki aslında bu esaslar Romalılara Etrüsklerden kalmıştır. Bu planlama esaslarına benzer şekilde, Grek, Mısır ve Çin şehirlerinde de rastlanılmıştır (Ünsal, 1973). Romalılar tarafından ele geçirilen topraklarda Greko-Romen idealini yaymak için yeni yerleşme yerleri kurulmuş ve Anadolu gibi köklü yerleşme geleneğine sahip olan bir gelişme ve büyüme göstermişlerdir. Perge, Side, Heraklia bu şekilde

gelişmiş kentlerdir. Görkemli yapıları, tiyatrosu, hamamı, stadionu, iki bazilikası, pazar yeri, anıtsal kent kapıları önem kazanmıştır.

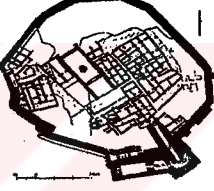
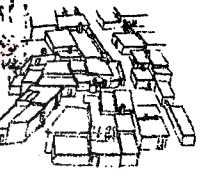

Romalılar yeni kentler kurmanın yanı sıra mevcut kentler üzerinde de yerleşmişlerdir. Bu tip kentlerin düzenlenmesi sırasında ortak mekanın ve dik açı ile birleşen yolların aşamalı olarak yok olduğunu, dini bir kuruluşun (kilise veya manastır) merkez alınarak kentin mahallelere bölündüğünü, toplumsal ve sivil işlevleri büyük manastırların yüklendiğini, xenodokheion'lu* ticari mahallelerin ortaya çıktığını, daha küçük ve yayılmış hamamların büyük kaplıcaların yerini aldığını, su kanalları sisteminin bakımının yapıldığını ve sağlamlaştırıldığını görmekteyiz (Cerası, 2001). Diyarbakır kale kenti de bu şekilde gelişmiş kentlere örnek olarak verilebilir. Diyarbakır kale kenti arazi koşullarına uydurulmuş kalenin sınırladığı alan içinde yer almış, Helen ve Roma kent özelliğini bünyesinde barındıran bir yerleşmedir.

Romalılar, yeni yapılacak kaleleri arazi koşullarına göre yapmışlardır. Bu kaleler, sınır bölgelerinde bir üs konumunda, özellikle de Mezopotamya bölgesinde İran akınlarına karşı daha çok iç kale biçiminde yapılmıştır (Boran, 2001). Diğer bölgelerde de mevcut kentleri korumuş ve kaleyi genişletmiş ya da yeni oluşturdukları kentlere de arazinin topografyasına uygun kaleler yapmışlardır.

Antik çağdan Romalılara kadar olan dönem içinde yerleşmelerin ve kalelerin gelişim evrelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için çizelge haline getirilmiş ve Çizelge 2.1 de verilmiştir.

* Cerası (2001), xenodokheion'un İslam dünyasındaki hanların öncüleri olabileceğini belirtmektedir.

Çizelge 2.1 İlk çağdan Romalıya kadar olan dönem içinde yerleşmelerin ve kalelerin gelişim evreleri.

DÖNEM ADI	Paleolitik Dönem 12000 yıl öncesi	Mezolitik Dönem MÖ. 12000 - 10000	Neolitik Dönem MÖ. 10000 - 5500	Kalkolitik Dönem MÖ. 5500 - 3000	Erken Bronz Dönemi MÖ. 3000 - 2000	Geç Bronz Dönemi MÖ. 2000 - 1000	Helenistik Dönem MÖ. 330 - 30	Roma Dönemi MÖ. 30 - MS. 330		
GEÇİM KAYNAKLARI	Avcılık ve Toplayıcılık	Yerleşik Düzen / Tarım, Karma besin üretimi, Maden kullanımı	Yerleşik Düzen / Tarım, Hayvancılık, Ekonominin sektörlerinin çeşitlenmesi	Yerleşik Düzen / Tarım, Hayvancılık, Ekonominin sektörlerinin çeşitlenmesi	Yerleşik Düzen / Tarım, Ticaret, Madencilik, Belirli Toplumsal Ekonomik, Kültürel fonksiyonlar, Siyasal örgütlenme	Yerleşik Düzen / Tarım, Uzun mesafe ticaret, Belirli Toplumsal Ekonomik, Kültürel fonksiyonlar, Siyasal örgütlenme	Tarım dayalı ekonomi, Uzmanlaşmış üretim, Ticaret	Tarım dayalı ekonomi, Dokumacılık, Gemi yapımı, Deniz taşımacılığı		
DÖNEMLERİN KENT / YERLEŞME ÖZELLİKLERİ	Göçebelik	Küçük gruplaşmaların ortaya çıkışı	Kendi kendine yeten küçük köy tipi yerleşmelerin ortaya çıkışı	İlk krallıkların ortaya çıkışı	Gelişmiş yönetim sistemlerinin ihtiyaç duyduğu büyük kentlerin ortaya çıkması	Büyük ticaret kentlerinin ortaya çıkışı	Kıyı yamaçlarında korunma olanaklarına sahip yeni liman kentlerinin ortaya çıkışı, eski yerleşmelerin yeniden düzenlenmesi	Kıyı yamaçlarında korunma olanaklarına sahip yeni liman kentlerinin ortaya çıkışı, eski yerleşmelerin yeniden düzenlenmesi		
DÖNEMİN ÖZELLİKLERİNİ YANSITAN KENT YERLEŞMELERİNDEN ÖRNEKLER	Kaya sığınakları / Mağaralar									
KENTE / YERLEŞİME ETKİ EDEN FAKTÖRLER	Vahşi hayvan ve doğa şartlarının dışında bir savunmaya ihtiyaç duyulmaması	Örgütlü bir savunma ihtiyacının olmaması	Evlerin birbirine kenetlenmesi ile kısıtlı bir savunma ihtiyacının ortaya çıkması	Arıt ürünün artması ile bunun işlenmesi ve depolanması gereği ile savunma ihtiyacının artması	Ticaretin yerleşme dokusu üzerinde etkisinin artması	Ticaretin artması ve siyasal örgütlenmenin etkisi ile kentte bir ayrışma yaşanması	Pazar yeri ve çarşının ortaya çıkışı ile merkezde temsili alanlar ve merkez dışında konutların yerleşim biçimi oluşmaya başlaması	Toplu tören alanlarının, genişlemiş kentlerin, geometrik planlı yolların, çapraz bölünmüş dörtgen adaların ortaya çıkması		
SAVUNMA İHTİYACININ GELİŞİMİ	KORUMA DOĞAL YÖNTEMLERLE YAPILMIŞTIR	SAVUNMA AMAÇLI BİR SUR DUVARI İHTİYACI ORTAYA ÇIKMAMIŞTIR	SAVUNMA AMACIYLA EVLERDE KALIN DIŞ DUVARLAR OLUŞTURULMUŞTUR	KENTİ SARAN SAVUNMA DUVARLARI ORTAYA ÇIKMIŞTIR	EVLER İLE KENT DUVARI BİRBİRİNDEN AYRILMIŞ, KALE BAĞIMSIZ BİR YAPI HALİNE GELMİŞ VE KALE KENTLER ORTAYA ÇIKMIŞTIR	KENTLERDE İÇ KALE VE DIŞ KALE OLGUSU ORTAYA ÇIKMIŞTIR	KENTLERDE SAVUNMANIN VE ASKERİ GÜCÜN GÖSTERGESİ OLARAK YERLEŞMELERİN BÜYÜK BİR BÖLÜMÜNDE KALE OLGUSU GÖRÜLMÜŞTÜR	LİMAN KENTLERİNDE ARAZİ KOŞULLARINA UYARLANMIŞ KALELER, ESKİ KENTLERDE ARAZİ KOŞULLARINA GÖRE GENİŞLETİLMİŞ KALELER YER ALMIŞTIR		

2.2 Anadolu'da Kale Kentlerin Gelişimi: IV. Yy. Sonrası

Anadolu'da kale kentlerin gelişiminin IV. yy. sonrası incelenirken, Roma Dönemi bir önceki alt bölümde ele alındığından burada yer verilmemiştir. Bu alt bölümde, Bizans Dönemi, Selçuklu Dönemi ve Osmanlı Dönemi kentleşme sistemleri ile kale kent özelliklerine yer verilmiştir.

2.2.1 Dönemin Kentleşme Sistemi ve Kale Kent Özelliği

2.2.1.1 Bizans Dönemi

Kentleşme Sistemi:

Bizans İmparatorluğunun Anadolu üzerinde egemenliğini kurmasıyla birlikte, 1000 yıl kadar süren yeni bir döneme girilir. Bizans sanatı Helen ve Roma kültürünün yeni bir yorumu olarak Anadolu'da doğmuş, Konstantinopolis'te gelişmiş ve M.S. 330-1453 yılları arasındaki dönem içine tarihlenmiştir. Bizans uygarlığı, Balkanlar ve Anadolu'nun bir bölümünü birleştiren çok kabileli devletçi bir sistem olarak görülmüştür. Cerası'ya göre (2001), bu sistem, son derece uygarlaşmış iki dünya arasında bulunan Anadolu ve Balkan yarımadalarının bölünmez köprü özelliğini yüceltmiş ve Bizans uygarlığının Avrasya özelliği ile nüfuz etmiştir.

Bizanslılarda ekonomik yapı tarıma dayalıdır*. Ancak kentsel sistem zayıftır ve merkezi sistem kurulamamıştır. Ticaret sıkı bir denetim altındadır. Başkent Konstantinopolis'in gelişimine önem verildiği için diğer kentlere fazla önem verilmemiştir. Doğu Akdeniz'de VII. yy. başı, Perslerin ve Arapların saldırılarıyla antik çağ düzeninin bozulması ile bir kısım kentler dağılmış, çok sayıda kent yıkıntı haline gelmiş, terkedilmiş veya yer değiştirmiştir.

Diğer bir kısım kent ise, büyük bir dönüşüm geçirerek düzlükten, tepedeki kalın surlarla korunmuş kaleye çekilmiştir.

Tanyeli'ye göre (1986), Bizans Anadolusu bütünleşmiş bir yerleşme sistemine sahip değildir. Yalnızca askeri amaçlara hizmet eden, ticari işlevi neredeyse hiç bulunmayan Bizans karayolu şebekesi, ülkeyi bütünleştiremezken kentler çok önem taşımamış ve küçük bir kırsal çevrenin merkezi olmaktan öteye gidememişlerdir. Oysa, Bizans'ın doğu ile yoğun ticaret ilişkileri içinde bulunan ve Anadolu'da önemli ticaret yolları üzerinde bulunan kentler de farklılıklar

* Sosyal (1999), tarım ekonomisinin kaleler tarafından kontrol edildiğinden bahsetmektedir. Bu anlamda her kalenin kendi ekonomik sistemi olması kaçınılmaz görünmektedir.

görülmektedir. Bu kentler, VII. yy.dan başlayarak askeri önemlerinin yanı sıra önemli ticaret kentleridirler. Bu nedenle Bizans kentleri, pazar ekonomisi gelişmiş, örgütlü bir üretim yapısı ve ekonomik yaşantısı ile önem kazanmıştır (Aktüre, 1985). Bu kentler, askeri karakolların koruması altındaki mütevazı konutlar, kiliseler, manastırlar ve küçük dükkanlar sayesinde merkezi yönetim işlevlerine sahip birer kent görünümünü kazanmışlardır (Rheidt, 1996).

Kale Kent Özellikleri:

Bizans İmparatorluğu, VII. yy.dan itibaren Ege kıyılarına kadar ilerleyen Pers ve Araplar ile Karadeniz'den gelen akınlara karşı gelememiş ve VIII. yy.ın başlarında bir zamanların zengin kentlerinin pek çoğu yok olma sürecine girerken, Bizans İmparatorluğu Anadolu'nun çeşitli yerlerine kaleler yaptırmak zorunda kalmıştır. İç karışıklıklar ve Doğudan gelen istilalar sonucu yeni yerleşimler ıssız ve daha güvenli vadilerde kendine yer bulmuşlardır. Bu dönemde Anadolu'nun yol güzergahlarında ve deniz kenarlarında da yörenin iklim ve topografya özelliğine en iyi biçimde uydurularak şekillendirilen kaleler inşa edilmiştir. Bizans döneminde bazı kaleler, gemilerin sığınabilecekleri tabii koyların hakim yerlerine kurularak deniz ticaret yolu güvenlik altına alınmıştır ki, Gebze kıyısındaki Eskihisar, Çeşme, Bodrum kaleleri bu tür kaleler içinde yer almaktadır (Boran, 2001). Bu döneme örnek olarak ise, Konstantinopolis, Byzantion (İstanbul), Nikaia (İzmit), Korama (Göreme-Nevşehir), Soandos (Soğanlı-Yeşilhisar-Kayseri), Trabzon verilebilir. Tanyeli (1986), Konstantinopolis'in Orta Bizans döneminin terminolojisinde "Polis" (kent) sözcüğünün sadece bu kent için kullanılır olduğuna dikkat çekmekte, diğer yerleşmeleri ise birer "Kastron" (Kale) olarak nitelemektedir. Bunun nedeni ise, Bizans'ın bütünleşmiş bir yerleşim sistemi yoktur. Ulaşım sistemi deniz ağırlıklıdır ve dolayısıyla İç ve Doğu Anadolu gibi bölgelere -askeri amaçlar hariç- ulaşımı ve hatta buradaki kentlerin gelişimi pek mümkün görülmemektedir.

Bizans kentleri, kurumsal ve biçimsel bakımından Helenistik ve Roma kentlerinden oldukça farklıdır. Yakın Doğuda Haçlı seferleri sırasında inşa edilen kaleler, kale mimarisinin en önemli örnekleri arasında yer aldığı gibi, bunların örneklerini Suriye, Lübnan, Filistin, Kıbrıs, Rodos ve Anadolu'da görmek mümkündür. Avrupa'dan gelip buralara yerleşen şövalyeler, Avrupa'daki kalelerin benzerlerini buldukları topraklarda çok sağlam ve korunaklı bir biçimde inşa etmişlerdir (Boran, 2001).

Bizans kenti fiziksel olarak büyük bir çeşitlilik ve karmaşıklık göstermektedir. Tanyeli (1986), Bizans kent modelini çok parçalı kent ve kale kent modeli olarak sınıflarken; Çok

parçalı kent modelinin, antik bir kentin yerleşme alanı üzerine konumlanmış* küçük ve birbirlerinden kopuk yerleşme nüvelerinden oluştuğunu, her bir yerleşim yerinin köy olarak nitelenebilecek özellikler taşıdığını ve bu yerleşimlerde örgütlü bir ticaret alanı bulunmadığını bununla birlikte asıl geçim kaynaklarını tarımın oluşturduğunu belirtmektedir. Yerleşimin askeri açıdan önemli tek tahkimatı, kalesidir. Sardis, Priene, Bergama, Balat, Efes ve Konstantinopolis bu yerleşim özellikleri gösteren örneklerdendir.

Bizanslılar tarafından harabe halinde bulunan Bergama, bu dönemde yeniden inşa edilmiştir. Askeri bir bölge merkezidir ve iç kalede yerleşen yöneticisinin çabalarıyla surların genişletilmesine başlanmıştır. XIII. yy.dan sonra Türk akınlarının artmasıyla dış surlar yapılmış, bu surlar daire ve kale planlı olup kente korunmalıymış hissini vermiştir.

Efes'te 1304'deki Türk fethine dek dağınık biçimde çok parçalı kent modeli sergilerken bu dönemle birlikte eski yerleşme alanı üzerindeki nüvelerini tümüyle terk ederek, Ayasuluk'taki kale çevresine taşınmıştır (Tanyeli, 1986). Çevrede ise, birkaç önemli manastır yer almıştır.

Tanyeli'nin (1986) tanımladığı diğer bir model olan kale kent modelinde ise, yerleşme alanının büyük bir bölümü antik çağdan kalabileceği gibi, bu dönemde yapılmış olan sur içindedir. Surun çevrelediği alan küçüktür ve genellikle bir iç kalesi vardır. İç kale yönetimsel ve askeri bir işlev taşımakta, oldukça yoğun bir yapılaşma göstermektedir. Ticaretin yayılma alanı ufak olduğu için daha örgütlü bir niteliktedir. Panayır da surun dışında kendine yer bulmuş olmalıdır. Kentin dışında tarımsal alan ve bu alanlarla iç içe geçmiş az yoğunlukta varoşlar bulunmaktadır. Tanyeli'nin (1986) savunduğu manastırların varoşların bulunduğu kesimde serpiştirilmiş halde yer alması savına karşın Cerası (2001), Bizans manastırlarının kentte kendisine bir yer edinmesi ve etrafının duvarlarla çevrilmesi sonucunda iç kalelerin doğduğu görüşüne sahiptir. Türk fethi öncesinde Ankara, Konya, Amasya, İzmir, Trabzon, Bursa, Şebinkarahisar, Antalya, Diyarbakır ve Kayseri yerleşimleri kale kent özellikleri gösteren örneklerdendir (Tanyeli, 1986). Genel olarak kale kent özelliği gösteren bu kentlerin ortak özellikleri, bir iç kaleye, örgütlü bir ticaret alanına, kent dışında pazar yerine ve varoşlara sahip olmasıdır.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'da Türklerin yerleşmeye başlamaları sonucu batıya doğru gerileyen Bizans, sınırlarını korumak için, hakim tepeler üzerine belirli bir plan olmaksızın arazi biçimine göre kaleler yapmışlardır (Boran, 2001).

* Soysal'a göre (1999), antik kentlerin üzerinde yükselen Bizans kaleleri, eski kent planlarını dikkate almadan kurulmuştu.

2.2.1.2 Selçuklu Dönemi

Kentleşme Sistemi:

Türklerin yerleşmeye başladıkları dönemde Anadolu'nun orta ve doğu bölümünde Selçuklu egemenliği görülürken, ülkenin kuzeybatısında Bizans egemenliği halen devam etmektedir. Türkler doğudan gelmişler, Hititler gibi doğu etkisinde kalmışlar ve kurdukları mekan ve kültür birliği ile bütün Anadolu'ya egemen olarak bu bölgeyi kendilerine yurt edinmişlerdir. Orta Asya'dan gelerek İslam dinine giren Türklerin bir bölümü ise, bu yeni inancın ortaya çıktığı yörelere doğru göç etmeye ve VIII. ve IX. yy.da İran'da ve Mezopotamya'da yerleşmeye başlamışlardır*.

Müslüman Türkmen gruplar, Anadolu'da çok önemli bir kültürel dönüşüm sürecini başlatmışlar, özellikle XIII. yy.da, doğudan Cengiz Han'ın ordularının önünden kaçıp Anadolu'ya gelen Müslüman Türkler kentlere yerleşerek sosyo-ekonomik yaşantıya egemen olmuşlar ve yaklaşık iki bin yıl içinde önce Yunanlılaşma, sonra Romalılaşma, daha sonra da Hıristiyanlaşma süreçlerini yaşamış olan Anadolu'da yeni bir dönemin, Türkleşme-İslamlaşma kültürel dönüşüm sürecinin yaşanmasına neden olmuşlardır (Aktüre, 1997). Bu göçler sırasında Türklerin ilk karşılaştıkları topluluk yüksek bir uygarlık düzeyinde bulunan İranlılar (Akurgal, 1993) olmuş ise de, Cerası'ya göre (2001) Selçuklu kenti, aynı zamanda Anadolu yerlilerinin de ortak çalışmasıdır ve yerleşim dokusunun biçimleri ve merkez çekirdeğin düzeni, Horasan ve Türkistan'dakilerle de ortak bir çok unsura sahiptir**.

Türklerin IV. yy.dan başlayarak kent model ya da modellerini Avrupa'ya taşıdıklarını belirten Tanyeli (1987), Türklerin gelişiyle birlikte başlayan kültürel ve siyasal değişimlerin Anadolu-Türk kentini yaratan ana etmen olduğunu ve Anadolu'ya yalnız göçebelerin değil, kentlilerin de göçtüğünü belirtmiştir. Orta Asya'dan beri göçebe-kentli birlikteliğinin var olduğunu ve Selçuklu döneminde göçebe-kentli ikililiğinin kentlerin fiziksel yapılarında gözlemlendiği gibi, ülkenin uç Bölgesi ve bu dönemde bir yanda ticaret ile tarımsal ve tarım-dışı üretimin geliştiği ve merkezi yönetimin bilinçli çabalarıyla daha da geliştirilmeye çalışıldığı, daha yoğun bir biçimde kentleşmiş Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden oluşan ikili

* Altun'a göre (1988), ilk Müslüman Türk Devleti olarak ele alınan Karahanlılar, IX yy içinde devlet kurdukları sırada, Maverâünnehir bölgesinde canlı bir şehir hayatı vardır ve göçebelik hayvancılık ekonomisine dayalı bir yaşam tarzı olmasına karşın, yerleşik şehir hayatı ile birlikte sürmektedir.

** Selçuklu Uygarlığı (1071-1299), Türk-Arap-İran-Anadolu-Bizans kültürlerinden bir sentez ortaya koymuş, sağlam ve bakımlı yolları, taş köprüleri, kervansarayları, su kemerleri, camileri, medreseleri, rasathaneleri, kütüphaneleri, hamamları ve sarayları ile Anadolu'da mekan ve kültür birliğine yeni boyutlar kazandırmıştır (Akurgal, 1993).

yerleşme sisteminde de görüldüğünü belirtmektedir. Anadolu'nun Türklerce alınan yörelerinde XII. yy. öncesine ait bir yapıyla karşılaşılması, Türk girişimlerinin henüz kentsel çevreyi geliştirme düzeyine gelmediğini belirten Tanyeli (1986), Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi ile yerleşme sisteminde köklü bir değişiklik olduğunu ve Anadolu'da kent yaşamının gelişiminin XII. yy.ın ikinci yarısında başlayıp XIII. yy.da da güçlenerek devam ettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda, ülkenin bu iki parçasının birbirlerinden yaşam biçimi, yerleşim yoğunluğu ve kentsel işlevler gibi açılardan farklı özellikler gösterdiğine de vurgu yapmaktadır. Kentlilerin göçünde asıl başlatıcı etmen XIII. yy. başındaki Moğol yayılmasıdır, ancak daha sonraki dönemlerde göçen kentlilerin Türk asıllıların ve İranlıların – ki İran kültürü Anadolu'ya güçlü bir biçimde sızmıştır- oluşturdukları gerçeği yadsınamaz (Tanyeli, 1986, Boran, 2001). Göçebeler ana yurtlarında kentte yaşamasalar bile, kentsel yaşamdan yararlanmayı, bir ölçüde de ona katılmayı bilmektedirler. Anadolu'nun kentleşmesinde bir yandan tarımdan elde edilen artı ürünü pazarlayabilmek amacıyla kentlerin kolonilerinin kurulması, diğer yandan göçler ve istilalar yoluyla kentlerin yıkılıp yeniden kurulması görülürken, aynı gelişim ile Selçuklu Türkleri Anadolu'yu ele geçirmişlerdir. Cerasi'ye göre (2001), bugün eski yerleşmeler üzerindeki kentlerle, Türkler tarafından kurulmuş olanlar arasında herhangi bir yapısal fark bulunmamaktadır. Türk kenti eski veya yeni her bölgede benzer bir kimlikle karşımıza çıkmaktadır.

XIII. yy.da Selçuklu Döneminde Anadolu kentinde ekonomik gelişimin temelini oluşturan transit ticaret çok gelişmiştir. Ülke, geniş ve örgütlü bir ticaret yolu ağına sahiptir ve uluslar arası ticaretin ana arterini içinde barındırmıştır. Kervan ticaretinin yapısı gereği, yalnız önemli düğüm noktaları değil, güzergah üzerindeki küçük yerleşmeler de büyümüş, hatta kervansaraylar yapılarak yeni merkezler kurulmuştur. Transit ticaretin gelişmesinde bu dönem sultanlarının önemli çabaları ve katkıları olmuştur. Tanyeli (1986), kervansaraylar çevresinde bugün çoktan ortadan kalkmış bulunan kasabaların belirlediğinden bahsetmektedir. Malların sürekli değişimi için gerekli olan bu merkezlerin ticari işlevleri Anadolu'nun hızlı gelişiminde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Yeni gelen göçmenler hem Anadolu'daki yerli halka, hem de kendilerini izleyen Moğollara karşı örgütlenmek zorunda kalmışlardır. Bunun için önce bütün esnaf zanaatkarları tek bir örgüt içinde toplamak gerekiyordu ki Aktüre'ye (1987) göre bu "ahi" örgütüdür. Ahiliğin Anadolu'da gelişip örgütlenmesi ile;

- Türklerin göçebe yaşamından yerleşik düzene geçiş süreci hızlanmıştır.
- XIII. yy.ın ikinci yarısına kadar çoğunlukla Türk olmayan yerli halkın elinde ve tekelinde bulunan üretim ve ticaret eylemlerine Türklerin de katılması sağlanmıştır.
- Türkler, esnaf ve zanaatkarlar arasında sağladıkları dayanışma ile ayrıcalıklı duruma

geçmişler ve kent ekonomisinde söz sahibi olmuşlardır.

Anadolu topraklarındaki siyasal iktidarın parçalanması ile bu topraklarda hak iddia eden Beylikler arasında iktidar kavgaları olmaya başlamıştır. Tanyeli (1987), bu dönemde oldukça farklı biçimlenmeler olduğu için bir kent modelinin oluşturulamadığını ve özellikle yeni Türkleşen yörelerde artık göçebelerin tercihlerinin ağır basmaya başladığını belirtmiştir. Özellikle XIV yy. Anadolu Beylikleri Dönemi Mimarisinde yeni gelen Türkmen dalgalarının etkisi oldukça fazla iken (Altun, 1988), XV. yy.da artık Türkleşme sürecinin kentsel değişimde belirleyici olma özelliği sona ermiştir (Tanyeli 1987). Aynı zamanda merkezi iktidar çözülerek çok parçalı bir siyasal sistem ortaya çıkmıştır. Bu uzun mesafe ticaretinin de çözülmesi sürecini ortaya çıkarırken, Anadolu'daki ticari kentler ve dolayısıyla bölgeler önemini kaybetmiş, hammaddelerin bol olduğu Anadolu'nun batı kesimi önem kazanmaya başlamıştır (Tanyeli, 1986).

Kale Kent Özellikleri:

Tanyeli (1987), Türk fethi öncesinde Anadolu'daki kale kentlerin temel özelliklerini, büyük bir bölümünün sur içinde olması, genellikle yönetsel ve askeri işlev taşıyan bir iç kalenin bulunması ve yayılma alanı sınırlı olduğu için örgütlü bir ticaret alanına sahip olması gereken yerler şeklinde tanımlamıştır.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte Türk güçleri kalelerde aileleri ile beraber kalmaya başlamış ve kale-şehir ögesi de böylece gelişmiş, bu durum ülkenin yalnızca nüfus yapısını değil, yerleşme sistemini de köklü biçimde değişime uğratmıştır. Fethedilen yerlerde kalelere bazı eklemeler yapılmış ya da kendi teknikleri ve mimari geleneklerine göre kaleleri yeniden inşa etmişlerdir (Boran, 2001).

Yinanç (1944), Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte kentlerde ortaya çıkan değişim ve gelişmeleri üçlü bir sınıflama içinde ele almış,

1. Türklerin eski kente yerleşerek büyük değişimlere yol açmadıklarını ve özellikle Anadolu kentlerinin çoğunluğunu bu gruba dahil etmektedir.
2. Tahrip olan kentlerin yakınına ya da üzerine yapılar yaptıklarını ki bu gruba da Ankara, Sivas, Kayseri ve Konya'yı dahil etmektedir.
3. Türklerce kurulan kentlerin olduğunu belirtmiştir.

Yinanç'ın belirttiği sınıflamaya karşın Cerası (2001), Anadolu'da bir çok kentin gerçek anlamda antik bir çekirdeğe sahip, bir höyük veya bir Bizans akropolünden geliştiğini, sadece

Amasya, Afyon gibi kentin konumu çok yüksekte ise bu kentin terk edildiğini, genel olarak Selçuklu kent tipinin Sivas, Kayseri gibi kentlerde olduğu gibi duvarla çevrili ovalarda kendini ifade edebildiğini belirtmektedir. Tanyeli de (1986) bu görüşü destekleyerek kentlerdeki değişimin köklü olduğundan bahsetmektedir.

Anadolu'yu yurt edinen Türkler pek çok yeni kale inşa ettikleri gibi, stratejik bakımdan önemli yerlerdeki eski kaleleri de onarmışlar ve bir çok yeni bölümlerin eklenmesi sonucunda birer Türk kalesi haline getirmişlerdir (Boran, 2001). Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu, büyük bir imar faaliyetine girmiş, diğer mimari eserlerde olduğu gibi kale inşasında da zirveye ulaşılmış, bu dönemde Konya dış kalesinin yapımı (1221), Sivas surlarının tamiri (1224), aynı yıl Kayseri iç kalesinin inşası, 1225'te Antalya iç kalesinin yapımı, 1227-1229'da Alanya iç ve dış kalelerinin yapımı, 1226'da Alanya kızıl kulenin tamamlanması ve 1231 yılında Kahta kalesinin tamiri gibi örnekler verilebilir. Ayrıca bu dönem iç kalesi olmayan kalelere iç kale eklendiği, kale camii, hamam ve diğer ihtiyaçları karşılamak için de çeşitli yapıların yapıldığı bir dönemdir.

İç yörelerin kentlerini açık ve kapalı kent biçiminde morfolojilerine göre ikili bir ayırım içinde inceleyen Tanyeli'ye göre (1986), Konya ve Sivas, Bizans'tan Selçuklu egemenliğine girdiklerinde hızla birer açık kent, XIII. yy. içinde de kapalı kent haline gelmişler ve bu yüzyıldan sonra da sur dışına taşma eğilimi göstermişlerdir. Kayseri, Sivas, Konya, Kırşehir gibi yerleşmelerde gelişkin bir uzmanlaşma gösteren çarşıların ve kent içi hanlarının varlığından bahseden Tanyeli (1986), XIII. yy.da İç ve Doğu Anadolu kentlerinin kamusal donatılar açısından yeterince örgütlü olduğuna vurgu yapmaktadır. Oysa, uç kentleri ne düzenli bir ulaşım ağına, ne de yerleşmelerdeki kervansaray yapılarının seyrekliğinden anlaşıldığı üzere örgütlü ve geniş bir ticarete sahne olamamışlardır.

Kaleler genellikle iç kale, dış kale, şehristan* ve ahmedek** gibi bölümlerden oluşmuş ise de dış kale ve ahmedek bazı kalelerde bulunmamış, bunun yerine kale, surlarla çevrili bir kentin en yüksek yerinde hükümdarın, beyin ya da komutanın oturmasına ayrılmış, en son savunma yerini kapsayan sadece iç kale bölümünden meydana gelebilmiştir (Boran, 2001). Tanyeli (1986), kentin en dış kesiminin yani varoşların yaşadığı Rabad ya da Birun'dan da bahsetmektedir.

* Kentin asıl bölümünü oluşturan, ticaret ve konut alanları ile dinsel ve kamusal yapıları içine alan şehir bölümüdür (Tanyeli, 1986).

** Anadolu Selçuklu döneminde rastlanılan "ahmedek" bölümü, askeri işlevli olup, dış kaleye bitişik şekilde inşa edilmiş olabildiği gibi, bağımsız da olabilmektedir (Tanyeli, 1986).

Yılmazçelik de (1995) Tanyeli ile aynı görüşü paylaşmış ve Türklerin İslam şehir tipinin üç ana ögesi olan “Cami, Pazar ve Hamamı”, Orta Asya şehir tipinin üç ögesi olan, “İç kale, Şehristan ve Rabad” ile birleştirdiklerine değinerek, diğer unsurlar olan “mahalle, bedesten ve çarşıların”, İslam sonrası Türk şehirlerinin en belirgin özelliklerini oluşturduğunu vurgulamıştır.

Ticari merkez*, Arap fetihlerinden önce sur dışında iken bu dönemde sur içine alınmış ve pazar yeri sur dışında kalmaya devam etmiştir. Tanyeli'ye göre (1986), merkezde yer alan Cuma camisi (Ulu cami)** inşa etme geleneği Türk fetihleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. İlk zamanlarda iç kaleler yalnızca, dinsel ya da yönetsel törenlerle savaş esnasında sürüleriyle birlikte sığınılmak amacıyla kullanılan yerler olmasına rağmen, uygarlık ilerledikçe anıtlar yükselmiş, yönetici ya da başkanlar konutlarını kurmuşlardır (Boran, 2001). Surlarla çevrili iç kalede, yönetici sarayı, beylerin konutları, darphane, tutuk evi ve ibadethane (cami-kilise) gibi yapılar yer almakta ve bu mekanlar, adını aldığı toplumun tüm topraklarının yönetim, dini, siyasi ve ekonomik merkezi durumuna gelmekte, şehrin asıl bölümünü oluşturan şehristan'da (şehir) ise, ticaret ve konut alanları, mahalleler, meydan, ulu cami, vakıf kurumları, pazar yerleri ve diğer kamu yapıları bulunmaktadır. Pazar yerleri sur dışında kurulurken daha sonraları dıştan gelen saldırılar sonucunda şehristan'ın içine alınmıştır (Boran, 2001). Anadolu'daki kalelerden Harran, Erzurum, Diyarbakır, Konya, Hasankeyf, Ankara, Divriği, Sivas, Kayseri, Alanya, Trabzon, Ahlat, Van, Anamur, Mardin, Amasra kaleleri iç kale ve dış kale bölümlerinden oluşan yapılara örnek olarak verilebilir (Boran, 2001).

Tanyeli (1986), XII. ve XIII. yy.larda Anadolu'da üç değişik kent tipinin varlığından söz etmektedir. Bunlar; kapalı kent, açık kent ve uç kenti olmak üzere değişik dönemlere ait ve bir kale ile çevrili üç farklı tipi ifade etmektedirler.

Kapalı Kent Modelinde yerleşme alanının çok büyük bir kesimi kenti gevşekçe saran surlarla çevrilmiştir ve aynı zamanda bir iç kaleye sahip olduğu gibi bazen de iki iç kale bulunabilmektedir. Kentsel alanın ortasında konumlanmış bağımsız bir tahkimat biçiminde olanlar iç kale olarak nitelenebilirlerse de, aslında asıl sura eklenmiş olanlar ahmedek diye adlandırılmaktadır. Konya ve Sivas'ta bir ahmedek ve bir de iç kale bulunmaktaydı. Merkez büyük bir ihtimalle sur içinde ve özellikle kapılardan birine yakın ve ticari işlev taşımaktadır.

* Bu dönemde daha önce açıklandığı gibi ticaret alanı meslek gruplarına göre örgütlenerek ahi grubunu oluşturmuştur.

** Tanyeli (1986), camiyi merkezde yapmanın zorunluluğunun aslında bir merkezin varlığından ortaya çıktığını belirtmektedir.

Ancak, çarşının bir parçası sur dışına taşmıştır. Bu da kervan ticareti nedeniyle olmalıdır. Sur dışında da Tabakhane, Hankah gibi bazı yerleşme alanları bulunur, ancak bunlar kentsel bütüne oranla çok küçüktürler. Kent meydanı da yine sur dışında bulunan öğelerden biridir. Alanya, Konya ve Sivas'ta surlar büyük ölçüde Selçuklu yapısıdır. Buna karşılık, Kastamonu ve Akşehir surlarının Bizanslılardan kalma olduğu sanılmaktadır. Erzurum'da ise, Türk öncesi döneme ait surlar, Türklerce büyük bir onarımdan geçirilmiş ve neredeyse yeniden yapılmıştır. Kastamonu, Antalya, Sinop, Malatya, Diyarbakır, Mardin de kapalı kent örneklerindedir.

Açık Kent Modeli surla çevrili olmayan bir yerleşme alanını kapsar. Ancak böyle bir Selçuklu kentinde sur ya da kalenin hiç bulunmadığı düşünülemez. Tüm Selçuklu açık kentleri daima bir savunma kuruluşuna sahiptirler. Ağırlıklı kesim sur içinde değildir ve ticaret alanının büyük kesimi sur dışına taşarak burada örgütlenmiştir. İslam kentlerinin bir özelliği olan ulu cami etrafındaki ticari merkez bu modelde geçerliliğini kaybetmiştir.

Uç kent modelinin ana özelliği ise ikili bir yapı göstermesidir. Bir yanda Bizans kale kentinin nüvesini oluşturduğu eski kent, diğer yanda ise ondan fiziksel olarak kopuk durumda yeni Türk yerleşme alanı bulunur. Bunlar birlikte tek bir hizmet oluştursalar da iki ayrı toplumsal guruba hizmet veren iki merkez gibi hizmet görürler. Ticaret merkezi surla çevrili alan içindedir ve surların dışına taşma eğilimi pek fazla yoktur. Bunun nedeni de bu bölgelerde uluslar arası kervan ticaretinin az olması ya da hiç olmamasıdır.

Aktüre (1987), XIII. yy.ın ilk yarısında diğer bütün ortaçağ kentlerinde olduğu gibi, Anadolu'nun önemli kentlerinin daha çok askeri amaçlarla kullanılan "iç kale" ile onu çevreleyen konut alanlarını kuşatan, kalın bir surla çevrili "dış kale"den oluşan bir kent görünümünde olduklarını belirtirken, Boran (2001), özellikle bu yüzyıldan sonra ticaret ağının gelişmesi ile dış kalenin ortadan kalkmaya başladığını, bu tarihten sonra yapılan kalelerin de iç kaleden ibaret olduğunu belirtmiştir. Oysa surların dışında "at pazarı", "odun pazarı", "saman pazarı" gibi geniş alana ihtiyaç gösteren pazar yerleri bulunuyordu.

Selçuklu çağında bölgesel beyliklerden Mengücekoğulları, Danişmendliler, Saltuklular, Artuklular ve Anadolu Selçuklu Devleti, stratejik konuma sahip şehir ve kasabaların etrafını dış kalelerle emniyete alırken, bu kalelere örnek olarak Konya, Kayseri, Diyarbakır verilebilir (Boran, 2001).

Selçuklu dönemindeki yoğun sur yapımı, Beylikler Döneminde savunmaya önem verilmemesi

nedeniyle duraksamış, kentlerin derli toplu yerleşme alanları parçalanmış ve dağılmış, genel olarak çoğu kent Bizans'tan kalan Kastron'un* dışında yayılma eğilimi göstermişlerdir. Bu kentlere, Manisa, Bergama, Tire ve Milas örnek olarak verilebilir. Yerleşme alanı parçalanmış olmasına karşın her bir yerleşmede işlevsel bütünlükten söz edilebilmektedir (Tanyeli, 1986). XIV. yy.da Türkleşen bir Beylik kentinde ticaret alanı henüz örgütlenememiş, çarşılar uzmanlık bölgelerine ayrılmamış ve dağınık biçimde yer alırken (Tanyeli, 1986), Batı Anadolu, Avrupa ile kurulan yeni ticari ilişkilere sahne olmuş, Denizcilik yapan İtalyan kentleri Ege kıyılarında yeni yerleşmeler ya da var olan kentlerde ticaret kolonileri kurmuşlardır. Batılı nüfusun yerleştiği surlarla çevrili bu kentler, ticari gücü ellerinde tutmuştur. Anadolu'nun bazı yerlerinde de Türk ve İtalyan halkların yarattıkları ikiz kentler ortaya çıkmıştır (Soysal, 1999). Selçuk, İzmir ve Samsun'da batılı nüfus ayrı bir kentte otururken, bu yerleşmelerin hemen yakınındaki diğer kentlerde ise Türkler ve yerli Hıristiyanlar yaşamıştır. Antalya'da da aynı kentin içinde surlarla ayrılmış bir bölgede batılı nüfus yerleşmiştir.

Bu dönem, genel olarak uzun mesafe ticaretinin gelişmesi ile kale dışında bulunan ticaretin kale içine alınmasına yönelik dış kalenin yapıldığı, aynı zamanda dış kalesi olan yerleşmelerde de yaygın olarak iç kale yapılmaya başlandığı ve kentlerin, kale kent görünümüne ulaştığı dönemi kapsamaktadır.

2.2.1.3 Osmanlı Dönemi

Kentleşme Sistemi:

Beylikler döneminin bitimi ile birlikte XIV. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu devri başlarken, Osmanlılar (1299-1923) yaşamı 600 yılı aşan güçlü bir imparatorluk kurmuşlar ve yüzyıllar boyunca Doğu Avrupa'ya ve Balkanlara egemen olmuşlardır. Bu dönemde şehirlerde ticaretin yanı sıra, bazı sanayi kolları da önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle Ankara, Konya, Sivas, Tokat, Amasya, Diyarbakır ve Urfa gibi eski büyük şehirler iktisadi önemlerini korumuşlardır. Bu merkezlerin yanı sıra gelişen ticaretle birlikte yeni merkezler oluşmaya başlamıştır.

Erken Osmanlı Döneminde kentin biçimlenmesi göçebe-kentli grupların eşit olarak kente etkileriyle olmuştur. Osmanlı kentinin karşıt odaklı gelişme süreci, ikililiğin bir göstergesi olurken, Tanyeli'ye göre (1986), Türklerin gelişiyi birlikte başlayan kültürel ve siyasal

* Bizans döneminde yapılan kalenin genel adıdır.

değişimler Anadolu-Türk kentini yaratan ana etmen olmuştur. XV. yy.da ise, artık Türkleşme sürecinin kentsel değişimdeki belirleyici olma özelliği sona ermiştir. Osmanlı Devleti ve onun ilk mimari yaratıcısı, Bizans'ın arkasından, o uygarlığın kültürel coğrafyasının merkezinde biçimlenmiştir ki, dolayısıyla diğer Türk Beylikleri Doğu-İslam vesayetinden kısmen kurtulmuştur (Cerası, 2001). Aynı zamanda Bizans ve Osmanlı Devleti arasındaki sınırlar, halkların hareketlerine, fikir ve mal trafiğine her zaman açık kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu takip eden ilk iki yüzyıl içinde Osmanlı Sultanları, uygarlıklarını sağlamlaştırmak için o bölgelerdeki toplumun en gelişmiş kesimine de yönelmişlerdir.

Cerası'ya göre (2001), Osmanlı kenti, aslında sadece farklı bir dönemde oluşmakla kalmayıp değişik koşullar altındaki arazi kullanımı, savunma ve hatta merkezilik fikri ile gerçekleşen kentsel gelişmelere ve tipolojik varsayımlara dayanan farklı bir yerleşim modeli sergilemiştir. Yenen de (1987), Osmanlı kentlerini, Türkistan ve İran kentinin, İslam kentinin ve Anadolu-Bizans kentinin bileşimi olduğundan bahsetmektedir. Cerası (2001), Osmanlı kentinin mekansal yapısını etkileyen bu bileşimlere ait kültürel modelin, imparatorluğun içindeki toprakların hepsine yayılmadığını, güney ve doğudaki bir çok vilayetin Osmanlı sentezinin dışında kaldığını, XI.-XV. yy.larda Anadolu-Türk kentinin yayılma çizgisinin Toroslar'ın doğusundaki çizgi boyunca ve Doğu Pontus'ta bulunan alanlarda ise, Selçuk ve Ermeni geleneklerinin unutulmaması gerektiğini vurgularken, Tanyeli (1986), batıdaki sınırların değişken kaldığını belirtmektedir. Büyüyen politik ve ekonomik güçlüklerine karşın Osmanlı İmparatorluğu, kentsel kültürünün etki alanını yavaş yavaş genişletmiş, Arnavutluk'un ve Kuzeydoğu Anadolu'nun en soyutlanmış bölgelerine, ardından da Valahya (Eflak Eyaleti) ve Moldavya gibi bazı kenarda kalmış alanlara nüfuz ederek bu bölgelere bir köprü görevi de görmüştür (Cerası, 2001).

Aktüre'ye göre (1987), Osmanlı döneminde kentlerin düzeni ile ilgili hazırlanan kanunnamelerin ve tüzüklerin temelini, Selçuklu Döneminde ahilerin kurmuş oldukları esnaf ve zanaatkar birliklerinin koydukları ana kurallar oluşturmuştur. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasında önemli rol oynayan esnaf-ahi örgütü üyeleri sosyal sistemde özellikle kuvvetli merkezi yetkenin olmadığı erken devirde askeri ve yönetici sınıfa karşı halkı temsil etmişlerdir (Yenen, 1987). Dumont, Georgeon'a göre ise (1999), İslam hukukuna bağlı bir kentte kent alanının tamamen özel bir tarzda yönetildiğinin görüldüğü, aslında bu yönetimin en önemlilerinin engelleme ve çıkar olan bir dizi ölçüte bağımlı olan kanunlara dayandığı belirtilerek; bütün İslam hukukunun, şeriat ile örf arasındaki çelişki

üzerine kurulduğu vurgulanmaktadır. Özellikle kentle ilgili kararlarda yansımaları bulan bu durum, karşılıklı rızaya dayalı şeriatı daha elverişli bulan eşrafın çıkarlarıyla çakıştığı durumlarda, kararın sertliklerinin, zamanla bireyin mülkiyet haklarını koruyan şeriat ölçülerine göre yumuşatıldığı ve sonunda da işlemez hale geldiği açıktır. Osmanlı kanunlarının uygulanabilirliğinin zorluğu da, şeriat kanunlarının daha baskın olmasından kaynaklanmaktadır.

Klasik Osmanlı döneminde göçebe-kentli ikililiği tüm kentsel sistemi var edecek kadar etkin olmaktan çıkmış olmasına rağmen göçebe kitleler varlıklarını XVI. yy.dan sonra da sürdürdükleri halde, ülke çapında ne kırsal ne de kentsel alanda en önemli güç olmaktan çıkmışlardır (Tanyeli, 1986).

Cerası (2001), XVI. yy.da ve XVII. yy.ın başlarında Osmanlı Devletinin belirli bir kentleşme politikası ile halkların bir yerden bir yere taşınmasını gerçekleştirdiğini, kentin önce idari ve askeri merkezlere dönüşmesi, bunu takiben zanaatkarların aynı kente yerleşmesi ve yerleşim ağında net bir hiyerarşi oluşturmasının izlediğini belirtmiştir. Aslında Osmanlıların kentleşme politikaları kendinden öncekilerin izinden gidilmesi yönündedir*. XVI. yy.da bir yandan Osmanlı kentlerindeki nüfus artışı, diğer taraftan dünya ticaretinde “gezgin tüccar”ın önemini kaybedip “yerleşik tüccar”ın ortaya çıkışı, kentin yapısında bir dönüşüm meydana getirmiştir.

Osmanlı kentleri geniş bir ekonomik sistemin ögesi durumundayken, XVIII. yy. Osmanlı kentleri için büyük yapısal ve kültürel değişikliklerin dönemi olmuş; İran ve Doğu kültürüne kapanış, batı ile mal, fikir ve teknik ticaretin artması, özellikle Balkanlarda yeni “burjuva” sınıflarının oluşumu, kamu müdahalelerinin ölçüklerinin küçültülmesi ve çeşitli tipolojik kategorilerin hiyerarşik değer kaybı ön plana çıkmıştır (Cerası, 2001).

XVII. ve XVIII. yy.da Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş ve gelişme dönemlerinde Türk Kenti için tanımlanan mekansal düzen:

- Toprak-insan ilişkilerinde değişim,
- Miri toprak düzeninde çözülme,
- Ulaşım teknolojisinde ve dünya ticaret sisteminde değişim,
- Anadolu isyanları olgularıyla dönüşüm sürecine girmiştir (Yenen, 1987).

* Cerası (2001), Balkanlar’da Bizans ve Sırp-Bizans, Kuzeybatı Anadolu’da Bizans, Anadolu’nun diğer yerlerinde Bizans-Selçuklu, Doğu’da Arap, Selçuklu ve Ermeni yerleşimlerinin Osmanlılar zamanında da devam ettiğinden bahseder.

XIX. yy.da merkezi yönetimin zayıflaması ile artı ürün denetimi kalkmış, sabit üretim teknolojisine karşın ulaşım teknolojisinde ve dış ticaret ilişkilerinde değişim görülürken, özellikle XIX. yy.in yarısından başlayarak Avrupa ülkelerinin giriştikleri yatırımlar ile zengin tarımsal ürün ve hammadde veren iç bölgelerle kıyı kentleri arasında kurulan gelişmiş ulaşım ilişkileri ülkenin nüfus dağılımını ve yerleşme kademelenmesi açısından mekansal organizasyonunu da etkilemiştir (Yenen, 1987).

Anadolu, tarihi bakımından çok önemli uygarlık merkezidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun endüstri devrimi öncesinin en ileri devletlerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak ülke uzun ve köklü kentsel geleneğe sahiptir. Böylece, Türkiye'nin kentlerini ele alırken bir yandan ülkenin endüstri devrimine katılmadığı fakat endüstrileşen ülkeler tarafından etkilendiği gerçeğini göz önünde tutmak gerekir (Akçura, 1971). Dumont, Georgeon'a göre (1999), Osmanlı sisteminin 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması'yla simgelenen dünya ekonomisine açılışı ve 1839 Tanzimat Fermanı'yla simgelenen yeni yönetim biçimi arayışları, XIX. yy.in ikinci yarısında kent yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılı tarzda şehircilik uygulamalarına dönük ilk çalışmalar Tanzimat Dönemi reformlarının başlangıcıyla paralellik göstermiştir (Yerasimos, 1988). Tanzimat'la birlikte devletin işlerlik ve estetik bakımından daha çok kaygı duymaya başladığı görülmekte ve yürütülen batılılaşma, devlet otoritesini sağlamlaştırmanın bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır (Dumont, Georgeon, 1999).

Kale Kent Özellikleri:

Osmanlı yerleşme sisteminin kuruluş aşaması yaklaşık XIV. yy.in sonundan XV. yy.in ikinci yarısına dek sürmüştür. Osmanlılar gibi askerleşmiş bir toplumun kenti olarak fiziksel doku, askeri yapılardan oldukça az koşullanmış görünürken, koruma surları ile kent morfolojisi arasında bağlantı zorlukla bulunabilmiştir ki, zaten bu dönemde kentler çok seyrek olarak surlarla çevrilmiştir (Cerası, 2001). Antik surların arasındaki vadilerde gelişmiş Bizans ve Selçuklu kökenli kentlerin büyük bölümünü Osmanlı Devri terk ederken veya yöneticileri ve garnizonu için iç kale haline getirirken (Cerası, 2001), Yenen (1987), Osmanlılar tarafından, Bizans döneminden kalan kalelerin; kent uç bölgede yer almış ise savunma açısından, daha sonraki devirde de kültürel değer olarak korunmasına özen gösterilen bir öge olduğunu belirtmektedir.

Osmanlı kenti, Bursa, Amasya ve İzmir örneğinde olduğu gibi gerek dağılım gerekse mimari

açından dağlık yerleşimden ovadaki yerleşim biçimine geçişi çok iyi yorumlayıp uygulayan ve Cerası'nın (2001) tanımladığı gibi bir dağ eşiği kentidir. Oysa, stratejik bakımdan çok büyük önemi olan yerlerdeki kaleler tamir edilmesinin yanı sıra, Anadolu kıyılarındaki kale yapımı Fatih Sultan Mehmed devrinde başlamış, Kanuni Sultan Süleyman dönemine dek devam etmiş ve Foça, Çeşme, İzmir Limanı Kalesi (1472), Sancak Kale (1657), Sığıcak Kalesi (1520), Baba Kale, Çandarlı Kalesi bu dönemde yapılmış liman kalelere örnek teşkil etmiştir (Boran, 2001). Yeni yapılan kaleler, gerçek savunma sistemi çok büyük olmayan ve çoğunlukla şehir dışında stratejik önemi olan yerler ile limanları korumak için yapılmış ve pek çoğu da XVI. yy.dan önce inşa edilmiştir. Osmanlı kalelerinin genel özelliği, birliklerin barınmalarına ve hareketine imkan sağlayan uygun mekanlara sahip büyüklükte olmalarıdır.

Osmanlı Devleti'nin erken devrinde kent; iç kale-kale, konut alanları ve kale altı (Taht-el Kale) öğelerinden kurulmuştur (Yenen, 1987). XVI. yy. öncesinde kalenin iç kale dışındaki kesiminde zanaat faaliyetleri yer alırken ve kentin ileri gelenleri oturmuşlardır. Kalenin dışındaki "kale altı" denilen kısımda ise daha çok pazarlar vb. yerleşik olmayan ticari faaliyetler sürdürülmektedir. Kent dışındaki bu kesimde yolcuların konaklaması için kervansaraylar, kentten kopuk olan ve tarımla uğraşanların yaşadığı alanlar ile bazı tekke ve zaviyeler yer almıştır (Tekeli, 1985). Oysa bu yy.dan sonra "kale altı"ndaki ticari faaliyet sona erecek ve ticaret iç kalenin karşısındaki "Bedesten"lerde yapılmaya başlanacaktır.

İç kalede, belirli sayıda bina ve depo, yönetici merkez ve birliklerin bir kısmının kaldığı askeri garnizon bulunurken, mevcut konut dokusu kale içinde yer almaktadır. Tekeli (1985), XVII. ve XVIII. yy.larda kent yapısındaki değişimin askeri sınıfın önemini kaybetmesi sonucunda iç kalenin boşaltılması olduğuna vurgu yapmaktadır.

Tanyeli (1986), Osmanlı kentinin daha başlangıcından beri karşıt odaklı bir gelişme süreci içinde olduğundan söz ederken, bir yandan Bizans'tan kalan surla çevrili eski nüvenin genişlediğini ve sur dışına taşıdığını, öte yandan ise, kent çevresinde henüz bu ana yerleşme alanına bitişik olmayan yeni kentsel nüvelerin oluşmaya başladığını ve kentin evrimleşmesinin de bu yeni nüvelerin adım adım yoğunlaşarak eski kentsel alana eklenmesiyle sürüp gittiğini vurgulamaktadır. Bu eklenme ile tarım dışı üretime ilişkin eylem ve üretimin örgütlenmesi oluşmaya başlamıştır. Erken Osmanlı Döneminde tarım dışı üretime ilişkin eylem ve üretimin örgütlenme düzeyi, kentin geleneksel mekansal düzeninde bir kademelenmeye de yol açmıştır. Ortaylı (1977) kentteki bu kademelenmeyi dört ayrı bölge olarak ele almıştır. Buna göre:

- Kentsel yönetim/denetim etkinliğinin yoğunlaştığı merkez bölgesi,
- Merkezin yanında/yakınında zanaatkar, esnaf eylemlerinin yoğunlaştığı iş bölgesi,
- Konut bölgesi,
- Sistem dışı grupların ve bazı ekonomik etkinliklerin yer aldığı bölgedir.

Osmanlı kentlerinde kent alanı, İslam cemaatine en uygun mekandır. Büyük cami ve çarşıların yer aldığı merkez, ilk çekirdeği oluşturan tüccarlar topluluğunun ekonomik ve toplumsal etkinliklerine uygun düşerken (Dumont, Georgeon, 1999), kentin kale yerleşmesi yakınında kent merkezinin gelişmesi için seçilen konumda yapılan ticaret yapıları da, zamanla aynı türden tüm hizmet yapılarının bu bölgede yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştır (Yenen, 1987, Tanyeli, 1986). Cezar (1983) da çarşının kentin gerçek merkezi olduğunu savunurken, cami ve hamamın çarşının yakınında yer aldığını fakat bunun tersi durumuna rastlanmadığını vurgulamaktadır. Cerası (2001), merkezi bir bölgenin mevcudiyetinden bahsederken bu bölgenin daha çok iş mahallesi olduğundan, buradaki cami ve hamamın ise sadece küçük ve orta boy kentlerde yer aldığından bahsetmektedir.

Genellikle kent merkezindeki han, bedesten* gibi fiziksel doku elemanlarının yapıları XV-XVI. yy. sonu dönemine rastlar. Bu dönemden XIX. yy. ortasına kadar aşağı yukarı şehir merkezi XVII. yy.a kadar geliştiği alan içinde kalmış ve bir gelişme göstermemiş, ticaret ve küçük sanatlarla ilgili eylem kolları birbirleri ile olan işlevsel ilişkilerini aynen devam ettirmişlerdir (Aktüre, 1975). Sanayileşme öncesinde ve kentleşme hızının henüz yavaş olduğu dönemlerde kent merkezleri, geleneksel işlerin yer aldığı, zanaat türü küçük üretimin ve ticaretin yoğunlaştığı, merkezi konumda pazar ve alışveriş alanlarıyken, konut ve işyerleri farklılaşmadığı için, kentin merkezi konumunda olan işyerleri, aynı zamanda yönetim, denetim ve ticaretle uğraşan kesimin de konut alanıdır (Osmay, 1998).

Türk-Osmanlı toplumunun yaşam biçimindeki içe dönüklük ve bu toplumdaki egemen politik sistemler, büyük kent meydanlarının tasarlanmasını gerektirmemiştir. İnsanlar daha çok ufak kümeler halinde mahallenin merkezi niteliğindeki meydanların yerine Osmanlı kentlerinde camiler veya pazar yerlerini toplanma ve görüşme amacıyla kullanmışlardır. Aslında Osmanlı kentinde pazar yeri belirli bir tarımsal üretimin yapıldığı alanın merkezi konumundadır. Bununla birlikte Bedestenin çevresinde adacıklar halinde büyüyen, zanaat ürünlerinin alışverişinin ve depolanmasının yapıldığı han, kapan ve açık-kapalı çarşılar gibi

* Bedestenlerin çevresinde belirli üretim dallarında ve ticaret ile hizmet faaliyetlerinde uzmanlaşan sokaklar oluşurken, hanlar da hem ticaret hem de konaklama amacıyla bedesten yakınında kendine yer bulmuşlardır (Cerası, 2001).

çok sayıdaki binaları içeren işlenmiş eşya çarşısı da (Yenen. 1987) pazar alanı gibi kent merkezinde kendine yer bulmuş ve gelişme göstermiştir. Cerası (2001), çoğu zaman çarşının kuruluşunun ilk evresini kent kapılarında kurulan pazarların oluşturduğunu belirtirken, Aktüre, (1978) ve Cezar (1983) da aslında Osmanlı kentinin açık morfolojisi içerisinde, ticaret merkezinin her zaman Osmanlı dönemine ait surların yanına kurulduğunu savunmanın yanlış olacağını belirtmektedirler. Çarşı, etrafında büyüyen kentin merkezi konumundayken (Cerası 2001, Cezar, 1983), İstanbul ve Diyarbakır çarşılarında olduğu gibi antik ve çok geniş sur çemberi içinde kaldığı zaman ilk konumunu korumuş ve her durumda da çarşının kalbi bedesten olurken, çevresine yerleşen dükkanlar, sattıkları malın değerine göre belirgin bir sırada konumlanmıştır (Cerası, 2001). Cezar (1983) ve Aktüre'nin (1978) görüşlerine göre çarşı merkezindeki ilk çemberi hanlar oluştururken, bunları sırasıyla dükkanlar, zanaat bölgeleri ve en dışta da deri atölyeleri ile pazarlar izlemektedir. Cerası (2001), bu görüşlere destek çıkarken farklı yerleşimlerin de olabileceği örnekleri sunmuştur. Buna göre; Ankara çarşısının ve hanlarının bir kısmının kent surları arasında, bir kısmının da surun eteklerinde yayıldığını; buna karşın Tokat ve Bursa kent dokusu boyunca, sistemin farklı noktaları arasında ihmal edilemeyecek uzaklıkları olan lineer bir çarşı gelişimine sahne olduğunu belirterek, dini anıtlar, sosyal işlevli imaretler ve ticari öğelerin parçalara ayrıldığını belirtmiştir.

Cerası (2001), Osmanlı Devletindeki her sultanın, kendi şahsında ve aile fertlerinin şahıslarında, yeni bir cami ve ona bağlı sosyal binalar yaptırarak, böylece kendi yeni kent merkezlerini oluşturarak, ekonomik ve siyasal sınırları dahilinde kente damgasını vurmaya çalışma çabaları olduğunu belirtmiştir. Bu durum, bazı büyük Osmanlı kentlerinin çok merkezli hale gelmelerine olanak sağlamıştır. Örneğin Bursa'da, iki yüzyıl içinde, birbirinden sadece birkaç kilometre uzakta yapılan dört büyük kompleks, kentin kültürel ve dini ağırlık merkezinin ani sıçramalarla yer değiştirmesine neden olmuştur (Cerası, 2001). Aktüre'nin de görüşü bu doğrultudadır ve çoğu kez cami, medrese, hamam çeşme gibi öğelerden oluşan külliyelerin özellikle XV. ve XVI. yy.larda kentlerin sosyal ve ekonomik yaşantısının mekansal gelişmesinde etkin olduklarını belirtmektedir.

Osmanlı Devletinin kentleşmeye verdiği destek, XVI. yy.da fetihlerin durmasıyla toprak varlığının sınırlanması ve üretim fazlasının kaldırılması için istenen hissenin yükselmesiyle kentlere akın edilmesine ve Devletin kentlere desteğinin azalmasına neden olmuştur. Vakıflar,

bir düzen içerisinde meslek loncalarını* kurarak, yönetsel örgütlenme içinde uygar bir yaşamın sürdürülmesine katkıda bulunan kurumlar olarak ortaya çıkmışlardır. Önceleri özel hukuk kurumu olarak doğan vakıflar Osmanlı İmparatorluğu zamanında sosyal yaşamın dinsel, ahlaki, ekonomik tüm özellikleri ile ilişkili olan bir kamu hukuku şeklinde devlet kurumları arasına girmiştir (Yenen, 1987). Vakıf kurumları hem han, çarşı, arasta yapıları ve işlikler ile kentin imarına katkıda bulunmuş (Yenen, 1987), hem de çarşının çevresinde düzenlenmiş kentin genel dış görünümünü ve yaşanabilirliğini uzun süre elinde tutmuştur. Faroqhi'ye göre (2000) ise, bu dönemde ticari yapıların yerinin belirlenmesinde binanın yapılacağı alanın vakfa yakınlığına göre seçilmesi söz konusuydu ve bu koşullarda belli bir yerin sahip olduğu ticari avantajlar ikinci plana düşebiliyordu. Ayrıca, İstanbul'daki merkezi hükümet ya da merkezi hükümetin taşradaki görevlileri askeri ve stratejik önemi nedeniyle belli bir kent ya da bölgenin kalkındırılması gerektiğine karar verebilirdi. Bu durumda ise yapılan tek şey, bu bölgeye yan ticari kuruluşlarıyla birlikte vakıf kurmak ve bu kurumların böyle bir yerleşimi canlandırmaya yetecek sayıda insanı yöreye çekeceğini ummaktır. Sadece orta boy kent merkezlerinde vakıf kurumuyla bağlantılı olarak yer alan caminin de, çarşı ile yakın işlevsel bir ilişkisi vardır.

Vakıf kurumunun kentteki etkin belirleyiciliğinin yanı sıra XVIII. yy.da ve XIX. yy.ın ilk yıllarında kurulan (Cerası, 2001) imaretler de, kent bütününde kentin yayılması istenen alanlarında yerleşmeyi özendirici (Yenen, 1987) yapılar bütünü olarak karşımıza çıkmakta ve yerleşimin ilk planlama çekirdeğini oluşturmaktadırlar. İmaretlerin amacı Cerası'ya göre (2001), iç ve dış ticaretin imalattan daha fazla desteklenmesi, kervan trafiğinin çoğalarak pazarların önemini artırma çabalarıdır**.

Osmanlı Dönemi Türk yerleşmelerinde vakıf kurumları ve imaretler kent merkezlerinin değişiminde etkin rol oynamışlardır. Cerası (2001), yeni diye kurulan hiçbir Anadolu kentinin aslında yeni olmadığını, vakıf ideolojisi ile yüceltilmiş mevcut düzenin imaret veya yeni mahalleler ile güçlendirilmiş merkezler olduğunu belirterek aslında, bazı mahallelerin ticari merkeziliğinin, Bizans ve hatta Hellenistik dönemden bu yana değişmediği büyük ve antik kentlere, Osmanlı yönetiminin büyük olasılıkla hassas yenilikler getirmediğine vurgu yapmaktadır.

* Osmanlı kentinde düzenli bir çarşı örgütlenmesi "Esnaf Loncaları" tarafından yapılmıştır. Bu anlamda aynı tür üretimin yapıldığı bölümler aynı yerlerde toplanmış ve yaptıkları işle isimlendirilmiştir. Örneğin; Demirciler Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı gibi. Oysa gündelik gereksinimleri karşılayan birimler mahalle içlerinde yer almıştır. Loncalar, Devlet ile her bir zanaatkar arasında işlenmiş malların dağıtımında aracılık yaparlardı.

** Kervan ticareti sayesinde varlığını sürdüren panayırılar kent ile kır arasındaki ilişkilerin ortaya çıktığı alanlardır.

Yenen'e göre (1987), kentlerde mahalle birimlerinin ortaya çıkma süreci ile Osmanlı toplumsal yapısının genel ilişkiler düzeni arasında önemli koşutluklar vardır. XVII. yy.da Devlet, konar göçer halkı yerleşik düzene getirmek için sistemli bir iskân politikası izlemiş, göçebe halde yaşayan boy ve oymaklar; Bey'lerin etrafında kentlerin çevresinde kendilerine verilen topraklara hayvanlarıyla birlikte yerleşmişlerdir. Bu yerleştirme sisteminin çeşitli sosyal ve ekonomik nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında göçebe halkın merkezci bir devlet düzeni ile uyuşmayan yaşam koşulları yüzünden kentlerde yerli halka zarar vermelerini önlemek, boş toprakları tarıma açmak ve üretimi artırmak (Yenen, 1987), aynı zamanda kırsal alanlarda yaşayan halkın da Celâli isyanlarında dolayı, büyük şehirlere göç etmek zorunluluğudur (Aktüre, 1975). Bu amaçla bir tampon alan meydana getirmek gereksinimi doğmuş ve Anadolu (Celali) isyanları sırasında bazı kentlerin tüm mahalleleri tek kat bir surları ile çevrilmiş (Yenen, 1987), bazı kent surlarını korumuş ve iç kaleleri de tahkim etmiştir (Boran, 2001). Amasya, Ankara, Bursa, Yarhisar, İznik, Edirne, Diyarbakır, Gaziantep, Giresun, Kayseri, Silifke, Kastamonu, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Rize, Sinop, Hoşap, Kahta, Maraş, Van ve Kars gibi şehirlerde eski surların korunduğu ve yer yer yenilendiği anlaşılmaktadır (Boran, 2001).

Osmanlı Dönemi'nin güvenli ortamında kale yerleşmelerindeki düşük yoğunluğa rağmen kale dışında çoğalan varoşların olması surların işlevsiz kalarak önemini yitirmesi sürecini başlatmıştır. Aktüre'ye göre (1987), kentlerde merkez-konut alanları ilişkisi, XVII. ile XIX. yy. arasındaki zamanı kapsayan dönemde değişmeden devam etmiş olmasına rağmen bu yüzyıldan sonra yoğunluk artışı yaşanmaya başlamıştır.

Boran'a göre (2001), XVIII. yy. içinde kale mimarisinde en büyük değişiklik, topçuluğun gelişmesi sonucu olmuş ve böylece kale yapımı, yüksek surların yerine alçak surların inşası tarzında bir gelişme göstererek, top atışlarına hedef olmaktan çıkmıştır. Bu yüzyılda küçük ölçekli kent merkezleri de uluslar arası ticaretteki değişime ayak uyduramamış ve büyük bir çözümlenme yaşamıştır. Oysa İzmir, Bursa, İstanbul gibi ticari merkez görevi gören büyük kentlerde artan konut yoğunluğu nedeniyle surlar çoktan işlevsiz kalmaya başlamış, kent merkezi ise yayılma göstererek dükkanlar, ana eksenler boyunca evlerin alt katlarında da belirmeye başlamıştır. Vakıflar ise, Devletin müdahaleleri ve Belediye düzeni nedeniyle çözülmeye uğrayan ve kentteki belirleyiciliği sona ermeye başlayan ayrı bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır.

XIX. yy.da kale, ateşli silahların önem kazanması ve aynı zamanda devletin ekonomik

yapısındaki çöküntü nedeniyle korunamaz bir öge durumuna gelmiştir. Kaleler, yoğunlaşan konut alanlarının da baskısıyla genellikle yıkılmış yerlerine yeni konutlar yapılmıştır. Tarihsel gelişim içinde kaleyi kervan yoluna bağlayan yol üzerindeki ticaret etkinlikleri yoğunlaşmış ve merkezin bu konumu kentin gelişme yönünü de etkilemiştir (Yenen, 1987). Bu yy.da Osmanlı imparatorluğunun sınırları sürekli küçülürken, Anadolu'da ülkenin dış pazarına açıldığı ve ulaştırma teknolojisinin gelişmesini yaşadığı dönemi kapsamış, bu da artan nüfus artışı ile beraber daha yüksek oranda kentleşmeye olanak sağlamıştır. Artan nüfusla beraber kent merkezleri konut alanlarını da kapsayan bir dönüşüm baskısına maruz kalmıştır. XIX. yy.da Anadolu aynı zamanda, sosyo-ekonomik yapıda da önemli değişikliklere ve Avrupa'nın hızla endüstrileşen kentlerinin işlenmiş mal pazarı haline gelmiştir. Sosyal ve ekonomik yapıdaki etkileri büyük olan ve ticaret ilişkilerini sürdüren yabancı tüccarlar ve aracılar Aktüre'nin de belirttiği gibi (1997), Anadolu kentlerine yerleşerek kentlerde yerel üretimin çökmesine, sosyal yapıdaki farklı grupların mekanda ayrışmasına ve morfolojik yapıda yeni ögelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kent merkezlerinde, Tanzimat dönemi kararlarıyla yönetici sınıfın konaklarında görülen işler devlet dairelerine taşınmış (Yenen, 1987), XIX. yy.ın ilk yıllarında kent merkezlerinde o kentin ileri gelenleri tarafından okullar, yönetim ve kamu binaları bazen de fabrikalar yaptırılmıştır. Cerası'ya göre (2001), XIX. yy.ın ortasında beliren yeni burjuva sınıfı ve Batılı güçler tarafından ısrarla istenen Tanzimat reformlarının en önemli kilit noktası, şahsa ait ve özel mülkiyetin tüzel durumu olacaktır.

Artı ürün denetleme biçimine bağımlı olarak kentin dış ilişkilerindeki dönüşüm kent merkezinde farklılaşmayı getirmiş; Osmay'a göre (1998), pek çok kentlerde ikili bir merkez oluşmuştur. Aktüre'ye göre (1997) bu dönüşümler, Anadolu'daki diğer kentlerde XIX. yy.ın ikinci yarısında kendini göstermeye başlamış, küçük zanaatlar ve her türlü küçük üretim büyük sarsıntı geçirmiştir*. İkili merkez, bu dönüşüm sürecinin en önemli sonucudur ve bugün içinde yaşadığımız kentlerde izlediğimiz çok hızlı mekansal yapı değişiminin başlangıcı olarak ele alınabilir (Aktüre, 1997).

Kentlerdeki sosyal tabakalaşmanın ürünü olarak XIX. yy.ın sonunda ortaya çıkan "ikili merkez", iki farklı sosyal kesimin işyerlerinin kent mekanındaki yer seçiminde de farklılık göstermektedir. Yerel esnaf ve zanaatkarların işyeri olan geleneksel esnaf çarşıları XVI. ve

* Aktüre (1997), Amasya, Diyarbakır, Bursa gibi kentlerde önceleri pek çok ipekli kumaş dokuyan imalathane bulunduğu halde, XIX. yy. ortasında bunların gittikçe azalmakta olduğuna, örneğin Bursa'da ipek dokuyan 1000 tezgahın 75'e düştüğüne değinmektedir.

XVII. yy.daki konumlarını XIX. yy. sonuna kadar korurken, diğer kesimin işyeri olarak tanımlanabilecek yeni dükkanlar, otel, banka, büro, iş hanı, posta binası gibi yeni yapı türleri ve hanlar eski merkezin uzantısında kentin ana ulaşım aksının iki yanında sıralanmış ve kentlerin “yeni ticaret merkezini” oluşturmuştur (Aktüre, 1978). Bu merkez, yeni gelişen yönetim işlevleri ve bunlara yönelik hizmetler ile eski kent dokusuyla bütünleşen geleneksel merkezdir. Geleneksel merkezler hanlar ve çarşılar bölgesinde yerleşmiş, zanaat türü üretim işliklerinin, perakende ve toptan ticaretin yer aldığı alanlar olurken hanlar, iş merkezlerindeki önemli yapılardır. Ulaşım, ticaret, depolama ve konaklama için farklılaşmış büro veya ofis binaları olmadığından, hanlar bu işlevi de görmektedir. Aynı zamanda dış etkenler sonucu, kentsel arazi kullanımına demiryolu, göçmen mahallesi, askeri kışla gibi yeni öğeler eklenmiş, kentin sur dışına taşarak büyümesi de değişim sürecine hız kazandırmıştır (Aktüre, 1985). Eski Türk yerleşme dokusunun organik yapısının ve ölçeğinin çağdaş merkez işlevlerinin gereksinimlerine cevap verebilmekte yetersiz kalması bu dokuya yönelik yenilenme ve değişme baskılarının da artmasında önemli bir neden olmaktadır (Sökmen, 1987). Aynı zamanda konut ihtiyacı ortaya çıkmış, kent merkezleri küçülmüş, doku sıklaşmış, konutlar düşeyde büyümüş, bürokratların ve ticaret burjuvazisinin yeni yaşam biçiminin gereksinimleri sonucu ticaret ve yönetim merkezlerine yakın konumda yerleşen azınlık mahalleleri kentin kültür ve eğlence odakları haline gelen dönüşümlere neden olmuştur (Yenen, 1987). Uzun mesafe ticaretinin kara ulaşımında kervan örgütlenmesinden demiryolu ulaşımına, deniz ulaşımında insan gücü ile yönetilen teknelerden buharlı gemiye dönüşümü liman kentlerde de istasyon, liman, rıhtım ve bağlı olarak depo vb. alt yapı yatırımlarının doğmasına yol açmıştır (Yenen, 1987). XX. yy.da ise kent merkezlerindeki büyük dönüşümler modern imkanları yaratmış, mevcut kaleler sadece korunmasına önem verilmeye çalışılan bir değer olarak kalmış ve yeni kale yapımına gerek kalmamıştır.

Antik bir çekirdekten başlayarak Osmanlı Dönemine kadar gelen süreç içinde, kale duvarları ile çevrili kentlerdeki mahalle ve sokaklar da kent dokusunun belirleyici birer ögesi olmuşlardır. Genel olarak konut bölgelerini oluşturan bu mahallelerde büyümeler, ev gruplarının birbirine eklenmesiyle (Cerası, 2001) oluşmaktadır. Merkez etrafında ve kendi içine dönük olarak gelişen ve dağınık olmayan mahalle birimlerindeki yerleşme dokuları kale duvarlarına doğru bir zayıflama göstermektedir. Cerası'ya göre (2001), tek bir mahallenin bireysel özerkliği zamanla çözülecektir ve eteklerindeki açık mekanlarda yapılanmalar olacaktır. Bu yapılanmalarla birlikte kale işlevini kaybetme sürecine girerken yeni mahallelerin çoğu, kent surlarından ve eski kent sınırlarından dışarı taşmaya başladıkları anda açık bir biçimde gelişeceklerdir. Yani kentin banliyöleşmesi olgusu başlamış olacaktır.

Kanımızca bu durum çıkmaz sokakların oluşumunu da destekleyen kendi içine dönük gelişme sürecinden kaynaklanmakla birlikte kaleye korunma amacıyla çok yaklaşılması gerekliliğidir. Genel olarak Osmanlı kentlerinde mekansal yapıda iktidar yoktur ve Osmanlıların daha sonra sur duvarlarını ortadan kaldırmaya yönelik politikasında bu gruplara güvensizlik yatmaktadır. Merkezi yönetim surla çevrili kentlere pek güvenmezdi. Çoğu zaman fethedilen veya başkaldıran ayanlardan alınan kentlerin surlarının yıkılması zorunlu tutulmuştur (Cerası, 2001).

Osmanlı Kentlerinde, topografyaya ve iklim koşullarına uyan organik sokak dokusu da, bir hiyerarşi içinde geniş ana caddelerden daha dar sokaklara geçmiş ve büyük oranda da yayalara hizmet etmiştir (Oktay, 2001). Genel olarak kentlerde Helen, Roma ve Bizans Dönemlerine özgü bir ana cadde yer alırken, bu cadde üzerinde başlıca çarşıların ve hanların yer aldığı bir eksen bulunur. Kentin ticari ve işlevsel ağırlık merkezini oluşturan bu eksen, Aktüre'ye göre (1978), duvarlarla çevrili antik çekirdekten, başlangıçta antik çekirdeğe teğet geçen yola doğru kaymasının bir sonucudur.

2.3 Bölüm Sonucu

İnsanlığın başlangıcıyla ortaya çıkan korunma içgüdüsü, ilk insanlar için mağara ve kaya kovuklarını güvenli kılmış, yerleşik düzenle birlikte korunma gereksinimi, kalıcı barınaklarla giderilmeye çalışılmıştır. Tarımın ortaya çıktığı Neolitik dönemle birlikte, köy tipi yerleşmelerin oluşurken bu yerleşmelerde üretilen ürünlerin saklanması savunma ihtiyacını doğurmuş ve evler birbirine kenetlenerek yapılmıştır. Bu evlerde dış duvarların sağır tutulması, o dönemin savunma modelini oluşturmuş, kısıtlı bir savunma anlayışından ekonomik düzeni çeşitlenmiş ilk krallıklara geçişin yaşandığı Kalkolitik dönemde ise, yerleşmenin etrafını kerpiçten bir sur duvarı çevrelerken, evler biri birlerinden sokaklarla ayrılmıştır.

İlk büyük kent devletleri ve yönetim sistemlerinin oluşumu Erken Bronz dönemine rastlamış ve bu dönem, aynı zamanda siyasal örgütlenmenin temelini oluşturduğu dönem olmuştur. Ticaretin ve madenciliğin gelişiminin yaşanması ve tarıma dayalı önemli bir ürün birikiminin olması kent savunma sisteminin daha güçlü kılınmasını gerektirirken, kale, evlerden ayrılarak bağımsız bir yapı haline gelmiş, kent savunma sistemi, kerpiç sur duvarlarından taştan yapılmış kent duvarlarına doğru bir geçişi ortaya çıkarmıştır.

Siyasal ve ticari örgütlenmenin gelişerek büyük ticaret kentlerini ortaya çıkardığı Geç Bronz

döneminde, yerleşmeler askeri bir gücü barındırmaya başlamış, sosyal tabakalaşma ve uzmanlaşma gelişmiştir. Büyük ticaret kentlerinde sokaklar, dükkanlar, düzenli konutlar yer alırken, gelişen tarım artı ürünün önemli miktarlara ulaşması sonucunu getirmiş ve büyük depolara gereksinim ortaya çıkmıştır. Gelişen kentlere doğru göçler ve istilalar olmaya başlamış, bu durum kalenin gelişmesine, gelişen ticaret ve siyasal örgütlenme ise, dış kalenin yanı sıra iç kalenin de ortaya çıkmasına ve yönetici sınıfın iç kaleye çekilmesi sürecinin başlamasına yol açmıştır.

Tarıma dayalı gelişen bir ekonomik sisteme sahip Helenistik dönem kentlerinde uzmanlaşan üretim ve ticaret gelişirken, pazar yeri ve çarşı ön plana çıkmıştır. Şehirciliğin gelişmeye başladığı bu dönemde, kentlerin etrafı güçlendirilmiş kalelerle çevrilmiştir. Tarıma dayalı ekonomik sistemi devam ettiren Roma döneminde liman kentlerine savunma amaçlı kaleler yapılmış, eski kentler ise ihtiyaç duyulan oranlarda genişleyerek büyümüş ve güçlendirilmiş yeni kalelerle çevrelenmiştir. Kentlerde ise, geometrik planlı yollar ve çapraz bölünmüş dörtgen adalar ortaya çıkmıştır. Helen ve Roma kültürünün yeni bir biçimi olan Bizans döneminde göçler ve istilalar önemli boyutlarda olurken, ıssız ve güvenli vadilerde savunma amaçlı yeni yerleşimler yapılmış, eski yerleşimlerde ise kaleler güçlendirilmiştir. Kentlerdeki iç kaleler, askeri ve yönetsel bir işleve sahip olmuş, ticaret örgütlenmiş ve panayır surun dışında yer almıştır.

Türklerin Anadolu'ya yerleşimleri ile Türk güçleri kalelerde aileleri ile birlikte kalmaya başlamış ve bu durum yerleşme sistemini etkileyerek kale-şehir ögesinin gelişmesini sağlamıştır. Genelde eski kentlere yerleşen Türkler, bu yerleşimlerde kaleleri güçlendirmiş, ticareti kale içine almış, kamusal donatıları örgütlü hale getirmiştir. Bu örgütlü sistem içindeki kentlerde ulu cami, kentin merkezini belirlemiştir.

Osmanlı dönemi, dağlık kesimdeki stratejik önemi olmayan yerleşmeleri terk etmiş, ovalara yeni yerleşimler kurmuş, nadiren bu yerleşimleri kalelerle çevirmişlerdir. Eski kentlerde ise kaleler güçlendirilmiş; iç kale, belirli sayıda depo, yönetici merkez ve birliklerin bir kısmının kaldığı yer olmuş, dış kale, konut dokusunu, büyük camileri ve çarşıları bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı dönemi güvenli bir ortam sunmuş, bunun bir sonucu olarak da kale dışında varoşların çoğalması ve kalelerin önemini kaybederek işlevsiz kalması süreci yaşanmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı kentlerinde, kent merkezleri yayılmış, dükkanlar ana eksenler boyunca evlerin alt katlarında belirmeye başlamıştır. XIX. yüzyılda kent merkezlerinde Avrupa'da yaşanan Sanayi Devriminin etkileri ile modernleşme çabaları

yaşanmaya başlanmıştır. Kentler, bir dönüşüm baskısına maruz kalırken pek çok kentte bu dönüşüm baskısı ile ikili merkezler oluşmaya başlamıştır. Kent merkezlerinde devletin kurumsallaşması süreci başlamış, devlet daireleri kurulmuş, kent nüfusu artmaya başlamış ve kentler, modernizmin etkisiyle yeni gelişme alanlarına doğru bir yayılım göstermeye başlamışlardır. Bu gelişim içerisinde kale, ihtiyaç duyulmayan bir öge durumuna gelirken, kentlerin planlanması süreci İstanbul örneği ile başlayarak bazı Anadolu kentlerinde olduğu gibi Diyarbakır kale kentinde de yansımaları bulmuştur.

3. DİYARBAKIR KALE KENTİNİN KURULUŞUNDAN CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR OLAN GELİŞİMİ

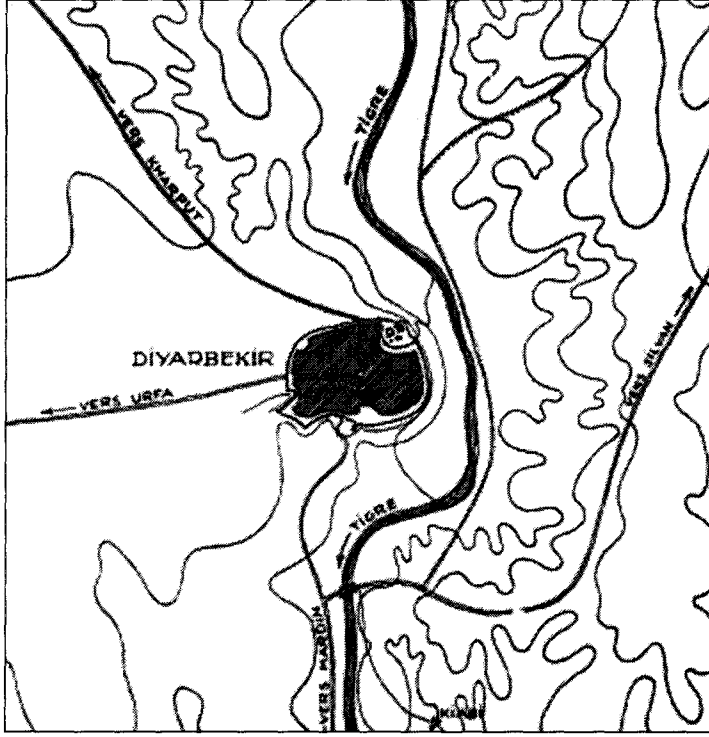
Türkiye'deki kentsel koruma sisteminin işleyişindeki problemlerin neler olduğunun bir kale kent örneği olan Diyarbakır'da incelenerek ortaya çıkarılması amacıyla yapılan tez çalışmasında, kale kent Diyarbakır'ın ilk yerleşme nüvesinden başlayarak Cumhuriyetin ilanına kadar olan süreç içerisindeki gelişiminin ortaya konulmasının gerekliliği ile 3. bölüm ele alınmıştır. Bu bölüm de, kentin şu anki dış sınırlarının kesinleştiği Roma egemenliğinin bitimini oluşturan IV. yüzyıl, dönemlendirmede sınır olarak alınmıştır.

3.1 Kentin Antik Çağ-IV. yy. Evresindeki Gelişimi

Kentin ilk yerleşim yeri seçiminden başlayarak oluşumunun incelendiği bu bölümde; doğal yapı, konum ve ulaşım ilişkileri; bu döneme ait elde edilen nüfus ve sosyo-ekonomik yapı; yerleşimde egemenliklerini kurmuş devletlerin araştırıldığı tarihi gelişim; yerleşimin kentsel dokuya dönüşümü ve bu kentsel dokuyu sınırlayıcı olan surların gelişimi ele alınmıştır.

3.1.1 Doğal Yapısı, Konumu ve Ulaşım İlişkileri

Diyarbakır, Karacadağ sönmüş volkan kütlelerinden sürüklenen bazalt lavlarının meydana getirdiği yaylanın doğu kenarında, Dicle vadisinden 100m. yükseklikte, nehir yayının tepesinde yer alan bir düzlükte kurulmuştur. Dicle ile bu düzlük arasındaki zemin, doğu ve güneydoğuya doğru sarp kayalık biçimindedir. Güneyde zemin alçalmaya başlar. Batı ve kuzeyde, bazaltlı arazide hafif bir meyil bulunmaktadır. Platoyu, güneybatıda "Ben-u-sen" denilen az derinlikte bir sel çukuru yarmaktadır (Erginbaş, 1953). Topoğrafik konumu, kenti korunmaya elverişli kılmış ve kente, geçitleri kontrol altında tutabilecek bir nitelik kazandırmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesinin orta bölümünde bulunan Diyarbakır ili, Dicle Nehri'nin yukarı havzasındadır. Genel olarak denizden yüksekliği 650 metreyken, bu rakam kimi yerlerde 640m.ye düşer, kimi yerlerde ise 660m.ye yükselir (Şekil 3.1).

Şekil 3.1 Diyarbakır'ın bölge içindeki konumu. Kaynak: Gabriel, 1940

Diyarbakır'ın Orta-Doğunun ve Kafkasların tek geçit bölgesi olması, Basra körfezi ile Uzak-Doğu yollarının kesiştiği bir bölgede bulunuşu, ona stratejik bir işlev kazandırmıştır. Buna coğrafik niteliklerin yanı sıra ekolojik kaynakları da eklemek gerekir.

- İlin kuzeyden, verimli hilal (anti-torosların güneye bakan etekleri) kuşağı ile çevrilmiş bulunması^{*},
- Karasal iklim ile tropikal iklim özelliklerinin, üstün bir ekolojik özellik sunması^{**},
- Yerüstü (başta toprak) ve yeraltı kaynakları açısından zengin olması, tarihsel işlevinin ve konumunun temel kaynaklarını oluşturmasına zemin hazırlamıştır.

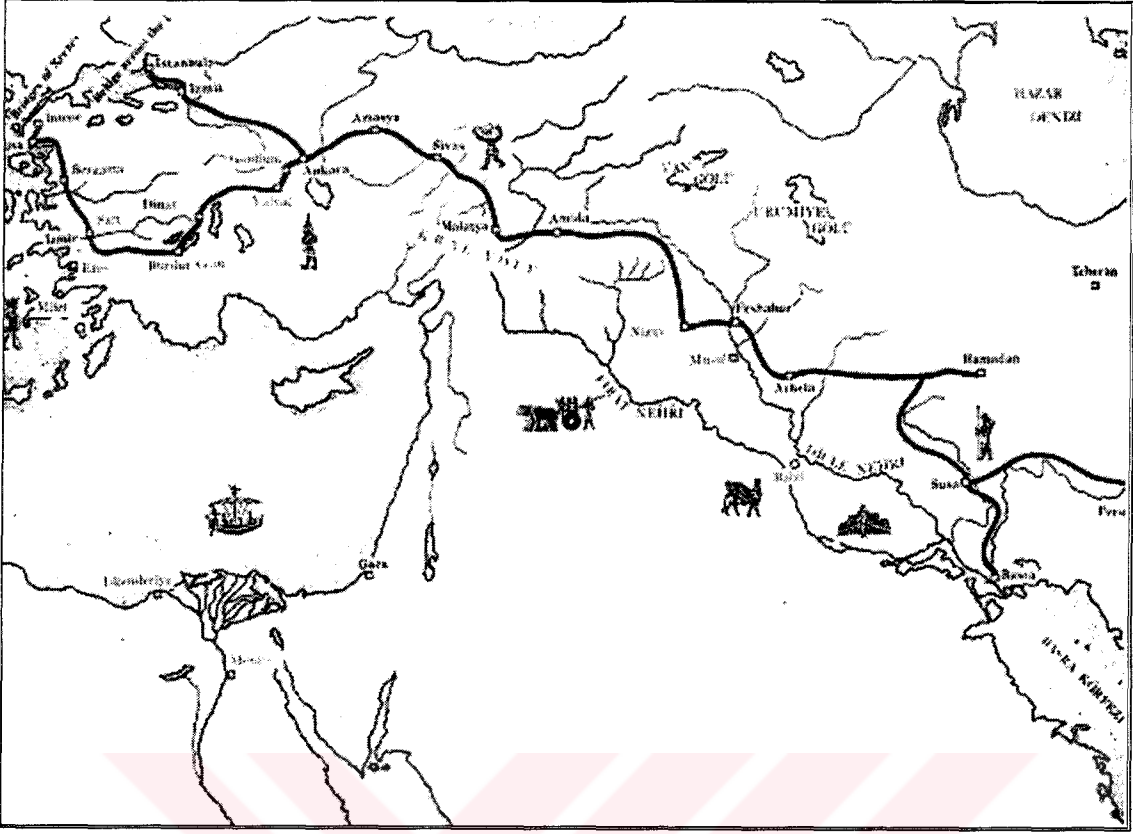
Kurulduğundan bu yana birçok medeniyete sahne olan Diyarbakır, bu medeniyetlerin günümüze yansıyan izleriyle doludur. Şehrin ne zaman kurulduğu bilinmemekle beraber bilinen tarihi ile en az 5000 yıllık bir geçmişi vardır. Bazı yörelerde zaman zaman yapılmış olan araştırma ve kazılarda elde edilen tarihi buluntulardan Diyarbakır'ın Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır (Diyarbakır Albümü, 1978). A.Gabriel'e göre (1940) iç kalede bulunan höyük, Diyarbakır'ın ilk yerleşme alanı olduğu yolundadır.

^{*} Diyarbakır kenti verimli hilal olarak adlandırılan bölgede yer almış ve sırtını bu bereketli topraklara dayamıştır.

^{**} Diyarbakır'da sert bir kara ve subtropikal iklimi hakimdir. İklimin sertliği ve yağışların azlığı dolayısıyla yazlar kurak geçer. Yazları çok sıcak geçen Diyarbakır'da, kışlar Doğu Anadolu'daki gibi çok sert geçmez. Çünkü, Güneydoğu Torosları kuzeyden gelen soğuk rüzgarların yolunu kesmektedir.

Tarihi kaynaklara göre ilk yerleşik hayvancılık Mezopotamya bölgesinde gerçekleşirken, bu bölge aynı zamanda da tarım teknolojisinin ve kültürünün en gelişmiş bölgesi olma özelliğini göstermiştir. Tarih boyunca Diyarbakır ise, bu bölgede hububat depolama, dağıtım ve diğer ticari eylemlerinin gerçekleştiği geniş bir bölgenin stratejik noktasındadır ve savunma, denetleme, sınır karakolu, ticaret gibi pek çok işlevi nedeniyle oldukça önemli bir kent konumundadır (Arslan, 1999). Aynı zamanda Diyarbakır, bölgedeki kentler arasında önemli bir merkez olurken, hiçbir dönemde de bu önemini kaybetmemiştir. Diyarbakır'ın tarihi ticaret yolları üzerinde olması her zaman önemini korumasını sağlarken, geçmiş çağlardan itibaren kent, konumu gereği büyük ve önemli bölgeleri birbirine bağlayan ana yolların kavşağında bulunmuştur. Bu yollardan biri, Anadolu ve Suriye'den gelerek, Irak'a gitmiş, Akdeniz kıyılarını Basra körfezine bağlayan bu en kısa yoldan Diyarbakır'dan ikinci bir yol ayrılarak Harput (Elazığ) ve Sivas üzerinden Samsun'a ulaşarak Mezopotamya ile Karadeniz arasındaki ulaşımı sağlamıştır. Diyarbakır'dan çıkan bir başka yol ise, Bitlis ve Van havzası üzerinden Azerbaycan ve İran'a bağlanmıştır (Beysanoğlu, 1996). Özellikle kent, ana yolların düğüm noktasında olma özelliğinden dolayı, daha ilk çağlarda bir ticaret merkezi görevine sahiptir (Şekil 3.2). Diyarbakır'ın, hiçbir zaman önemini yitirmeyecek konumu, geçmişte bir çok devlet için çekici olmuş ve “cazibe merkezi” olma niteliğini ön plana çıkarmıştır. Bu yüzden pek çok medeniyetin sahip olmak istediği bir merkez olurken, tarihte bir çok mücadeleye ev sahipliği yapmış ve uzun yıllar bölgenin ticaret ve endüstri merkezlerinden biri konumunda olmuştur.

Kent, süreç içinde Roma egemenliğine girişine kadar olan dönemde savunma, ticaret yollarını denetleme, gümrük kapısı, bir uç savunma üssü, hububat stoklama ve dağıtma merkezi, kervanlar için barınak ve ticaret işlevlerini üstlenirken (Arslan, 1999), Roma döneminde de ticari fonksiyonunu ve ticaret yollarını denetleme görevini korumuştur. Diyarbakır anayollar üzerinde bir ticaret merkezi olma işlevini daha ilk çağlardan itibaren yüklenirken, geçitleri denetiminde tutabilen, korunmaya elverişli, tüccarlar için emin bir barınak ve buluşma yeri de olmuştur. Kentin asıl büyümesi ve “büyük kent” işlevlerini yüklenmesi, yönetsel merkez olmasından sonra başlamıştır. Çoğu zaman yönetsel merkez olan Diyarbakır'da, hanedanlar veya ikinci derecedeki mensupları ikamet etmiş ve bu durum da surların ve askeri gücün güçlendirilmesi ile birlikte kentin öneminin artmasına yol açmıştır.

Şekil 3.2 İlk çağlarda Diyarbakır'dan geçen ulaşım ağı. Kaynak: Hagen, 1974

3.1.2 Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Yapı

Diyarbakır, önemli konumundan dolayı tarih boyunca nüfus hareketliliği ile karşı karşıya kalmıştır. Kente ait ilk bilgiler Roma dönemine kadar uzanır. Roma tarihçilerinden edinilen bilgiye göre 359 yılında Sasanlıların kenti kuşatmaları sırasında, kent nüfusu 20 bin civarında olmuştur (Beysanoğlu, 1996). 363 senesinde Nusaybin'in Sasanlılara bırakılması ile 40 bine yakın Hıristiyan halk, göç edip Diyarbakır kalesinin eteklerine yerleşmişlerdir. 367-375 yılları arasında eski kent alanının genişletilmesiyle nüfus 10 bine ulaşırken, 502 tarihinde Kavad'ın kenti kuşatmasında, kent nüfusunun 80 bin olduğu belirtilmektedir*.

3.1.3 Tarihi Gelişim

Tarihi bir yerleşim birimi olan Diyarbakır'ın tarihi konusundaki bilgiler, il sınırları içinde bulunan, Ergani-Çayönü ve Ergani yolu üzerindeki, Ekinciler köyüne bağlı Girikhacıyan Höyükleri ile Ergani-Hilar, Silvan-Hasun (Hassuna), Lice-Bırkleyn, Kulp ve Eğil'deki mağaralardan elde edilmektedir.

* Ayrıntılı bilgi için bkz: Habitat II'nin 5. yılında GAP'ta yerleşim ve konut sorunları, TMMOB Mimarlar Odası, 2001, Diyarbakır.

Diyarbakır kentinin hem bereketli topraklara sahip olması, hem de stratejik bir konumda bulunması ve İran, Anadolu ve Mezopotamya ile Kafkasya'yı biri birine bağlayan yollarının kesişme noktasında olması gibi nedenlerle kent, tarih boyunca birçok medeniyetin sahip olmak istediği bir yer olmuştur. Bilinen tarihi ile Diyarbakır kenti ilk olarak, M.Ö. 3000-1800 yıllarında Subarrular'ın egemenliğine girmiştir. Subarrular, kendi içlerinde Huri (Hitit) ve Mittani olmak üzere iki siyasi gruba ayrılmış, MÖ. 1800-1500 yıllarında, Huriler (Hititler) yönetimi ele geçirmiştir. MÖ. 1500-1255 yıllarında Mittani egemenliğine geçen kent, M.Ö.900-825 yılları arasında Aramilerin yönetiminde kalmıştır (Beysanoğlu, 1986). MÖ. 825-775 yıllarında Asur, MÖ. 775-736 yıllarında Urartu, MÖ. 736-654 yıllarında tekrar Asur egemenliğinde kalan Diyarbakır, bu tarihten sonra İskitlerin, Medlerin, MÖ. 550 yılında Perslerin egemenliğinde de kalmıştır. MÖ. 330 yılında başlayan Büyük İskender dönemiyle Helenlerin egemenliğine geçen kent, MÖ. 323-140'ta Selevkoslar'ın, MÖ. 140-85'te Partlar'ın, MÖ. 85-69'da Büyük Tigran'ın, MÖ. 69-MS. 395'de Romalıların idaresinde kalmıştır.

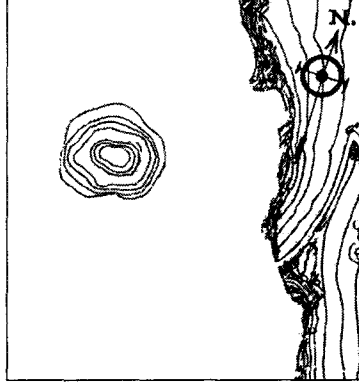
Kentte en uzun süre egemenliğini sürdüren Devlet 1200 yıllık süre ile Subarrular olurken, bunu 426 yıl süre ile Romalılar izlemiştir. Kentin gelişimi ile kentsel doku ve surların oluşumu da, egemenliklerinde kaldıkları Devletlerin yerleşim modellerine bağlı olarak gelişmiş ve bu modellerin özellikleriyle bağlantılı olarak şekillenmiştir. Kent, 75 yıl süren Arami döneminde Bit Zamani Beyliğinin merkezi olmuş, merkez olma özelliğine bağlı olarak da gelişmiştir.

3.1.4 Kentsel Doku ve Surlar

Diyarbakır kentinin ve kalesinin ilk kuruluş tarihi bilinmemektedir. Ancak ilk yerleşim bölgesinin, kalenin içinde ikinci bir kale olan iç kalenin yer aldığı alanda savunmalı bir alan olduğu sanılmaktadır*. Bu alana halk arasında "Viran Kale" denilmektedir. Çeşitli tarihi kaynaklarda ilk yerleşim yeri olarak bu höyük kabul edilmektedir (Şekil 3.3).

Kanımızca bu alan, Anadolu'da aynı dönem yerleşme özellikleri göz önüne alındığında, muhtemelen önceleri dış duvarları kalın tutulan daha ileri dönemlerde de kerpiçten kalın bir sur duvarı ile çevrelenmiş bir alandır. M.Ö. 3000 ile M.Ö. 1800 yılları arasında bu bölgede yaşayan Subarrular yerleşim modellerinde yaptıkları bir ayırım ile yönetici kesim kale ile çevrili alanda otururken, halk da kalenin dışında ikamet etmiştir.

* Diyarbakır şehrinin doğusunu sınırlandıran ve Dicle yatağından 100 m kadar yükseklikte bulunan "Fiskayası" denilen sarp kayalığın "İç kale" kesimi ilk yerleşme yeri olan nüveyi teşkil etmiştir (Diyarbakır Yıllığı, 1967).

Şekil 3.3 Diyarbakır'da bulunan höyük.

Bu alandaki kentsel örgütlenmeler saray, tapınak ve ambar ile başlamış olmalıdır. Bunu çevreleyen bir kısım kalıntıları günümüze ulaşmış iç kalenin Hurriler (Hititler) (M.Ö. 1800-1500) tarafından güçlendirildiği ve duvarlarına burçlar eklendiği sanılmaktadır. Yine bu dönemde iç kale ve dış kale olgusunun Anadolu'da görülmeye başlanmış olması da Diyarbakır kalesinin yorumlanmasına yardımcı olmuştur. Hurrilerin (Hititler) düzenli bir yerleşim modeli sergiledikleri bilinirken, yerleşme bu dönemde küçük de olsa ikinci bir kale ile çevrilmiş ve alanı genişletilmiş olmalıdır. Yerleşmenin, kale dışında yaşayan halkı içine alacak şekilde ikinci bir kale ile çevrilmiş olduğu kanısına, günümüze kadar ulaşan yerleşme kalıntılarının yanı sıra, tezin ikinci bölümünde ele alınan ve Anadolu'daki bu dönem yerleşme özelliklerinin benzerlikler göstermesi sonucunda ulaşılmıştır.

Yapılan literatür araştırması* sonucu M.Ö. 1500 ile M.Ö. 1255 yılları arasında, kente egemen olan Mitanniler döneminde kalenin sınırlarının değişmediği, sadece duvarlarının sağlamlaştırıldığı kanısına varılmıştır. İşlevsel kent parçalarının nerelerde konumlandığı hakkında bir kayıt yoktur. Bilinen tek şey, Diyarbakır'ı ilk defa merkez yaparak bir krallık kuran kavmin Aramiler (M.Ö. 900-825) olduğudur. Bu soy zamanında Hurrilerden (Hititler) kalma sur yeniden onarılırken, kent de bu dönemde büyüyüp zenginleşmiştir. Bununla birlikte Arslan'ın da belirttiği gibi (1999), kentin yüklendiği işlevlerin zamanla genişletilecek olan iç kalede cereyan ettiği tahmin edilebilir. İç kale, Diyarbakır kentinin tarihsel bir çekirdeği olarak başlangıç noktası olma özelliğine sahiptir. Bulduğu fiziksel konum aynı zamanda ona hakim olma özelliğini de kazandırmıştır. İç kale, kuzeydoğu yönündedir ve kentle bağlantıyı sağlayan iki kapısı vardır. Bit Zamani Kralları, kenti kendilerine merkez edindiklerinde (M.Ö. 900-825) Asur saldırılarına karşı koyabilmek için Hurrilerden (Hititler)

* Ayrıntılı bilgi için bkz: Beysanoğlu (1986), Beysanoğlu (1987), Diyarbakır Albümü (1978), Diyarbakır İl Yıllığı (1967).

kalma tahkimatı kuvvetlendirmişlerdir (Beysanoğlu, 1999). Bu bölge günümüzdeki iç kalenin kuzey yarısını kapsayan alana denk düşmektedir (Ağaryılmaz vd., 1991). M.Ö. 825-775 yıllarında hüküm süren Asurlular tarafından yağma edilen kent, ticaret yolları üzerindeki konumu ve işlevlerinden dolayı önemini korumuş ve kısa sürede kendini toparlamıştır (Arslan, 1999). Diyarbakır'ın geçmiş çağlardan itibaren tarihi ticaret yolları üzerinde yer alması ve bir ticari merkez işlevi üstlenmesi nedeni ile, Hurrilerden kalan surların sınırları Helenistik döneme kadar değişmemiş ve sur duvarlarının bakımı yapılarak sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Helenistik dönemle birlikte kent surları aşılmış ve dış mahalleler oluşmaya başlamıştır. Helenlerin, kentin dış mahallelerinin imarına önem verdikleri o dönemden kalma su yolları ve kanalizasyon ağının düzeninden anlaşılmaktadır. Kale içinde yer alan bu sistem, dik açıyla kesişen iki ana caddenin altında yer alırken içerilere doğru binaların gruplandırılmasını sağlayacak şekilde yayılma göstermiştir. Kentin ana yol aksının bu dönemde şekillendiği kabul edilebilir. Yönetici sınıfın konutlarıyla beraber, kütüphane, silah deposu, kışla kale ile çevrili alanda, kalenin dışındaki alanda ise, ticaret ve değiş-tokuşa dayalı pazar ekonomisinin ön planda olması nedeniyle önceleri pazar yerleri daha ileriki dönemlerde de çarşı yapılarının ilk temellerinin atılmış olduğu söylenebilir.

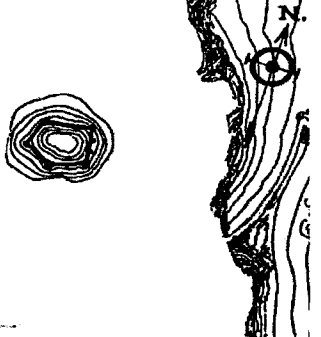
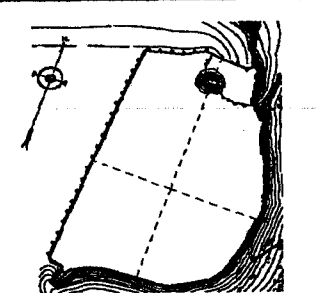
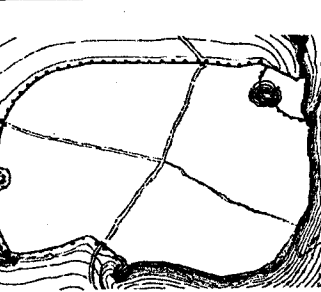
M.Ö. 69 yılından itibaren kentte egemenlik kuran Romalılar mevcut kenti korumuş, büyük avlulu tapınaklar yapmış, Helenlerden kalan su kanalları sisteminin bakımını yaparak daha da sağlamlaştırmışlardır. Bu tarihten başlayarak çeşitli zamanlarda kentte garnizonlar oluşturan Romalılar, 0- M.S. 200 yılları arasında kentlilerden toplanan vergilerle gymnasium, stadyon, anfi-teatr*, belediye ve agora binaları, hamamlar, büyük ve gösterişli evler, gölgelikli yollar ve büyük meydanlar yaparken, genel karakterlerine uygun olarak kamuya ait mekanları daha çok vurgulamışlardır.

Hıristiyanlığın Diyarbakır ve çevresine yayılışı da Roma dönemine rastlamaktadır. M.S. 313 yılında Milano Fermanıyla Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelen Hıristiyanlık, devletten de destek görerek, imparatorluk sınırları içinde rahatça yayılabilmiş; manastır, kilise**, ruhban okulları, kütüphane gibi yapılar kentsel yerleşmede kurulmaya başlamıştır. Hıristiyanlık Roma dönemini Diyarbakır'ı büyük eyalet merkezi işlevini yüklenme ve garnizon görevini gören bir üs olma konumuna getirmiştir. Bu iki temel işlev, kent surlarının genişletilmesini ve güçlendirilmesini, ayrıca iç kalenin genişletilip yönetsel fonksiyonlarla donatılmasını gerektirmiştir. (Arslan, 1999). Romalılar IV. yy. ortalarından itibaren kenti,

* İç kalede bir amfi-teatr olduğunu ve yerinin de şu anki Kale camii'nin güneydoğusunda yer alan inişli çukur alan olduğunu Beysanoğlu'ndan (1996) öğreniyoruz.

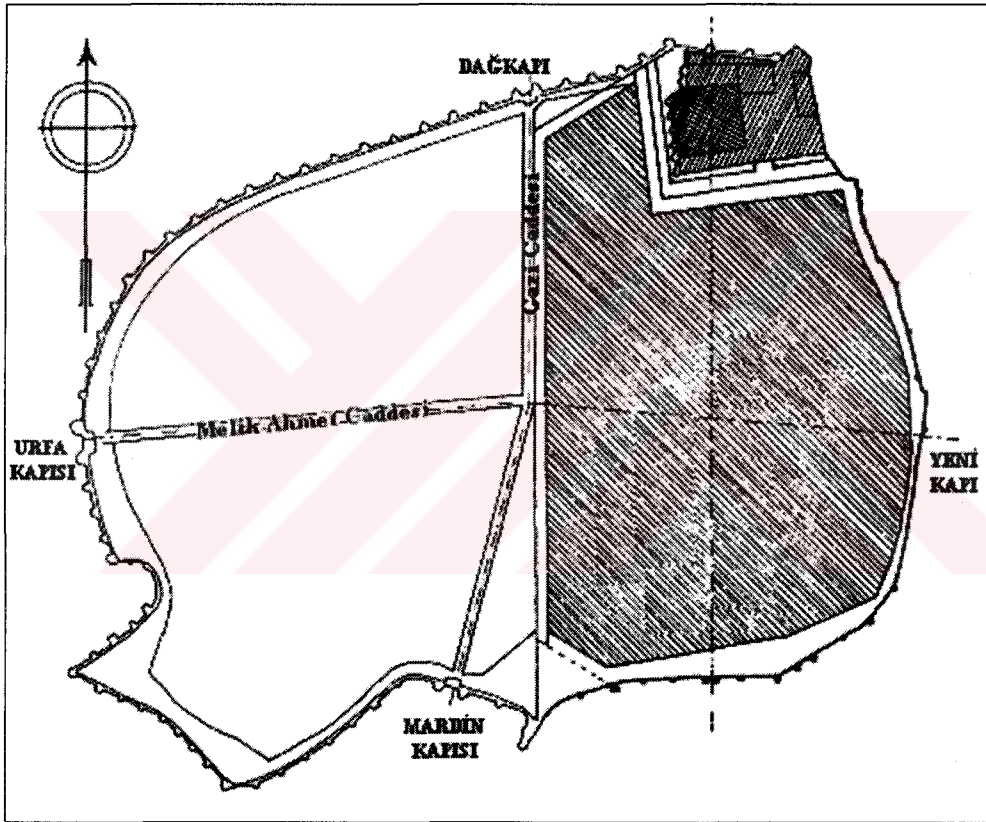
** Özellikle kiliselerin yapım yılları, Hıristiyanlığın yayılması ile aynı döneme rastlar.

Çizelge 3.1 Diyarbakır'ın antik çağ-Roma egemenliği dönemlerindeki kentsel gelişimi.

Dönem Adı	Yönetim Sistemleri	Konumu ve Üretim Fonksiyonu	Yerleşme / Kent Formunun Gelişimi	Kente Eklenen İşlevsel Parçalar	Yerleşme Şeması
MÖ. 3000 Öncesi	Yerleşik düzen, ileri dönemlerde ilk krallıklarla birlikte kent ve devlet örgütlenmesinin temeli belirginleşmeye başlamıştır.	Yerleşik hayvancılık, tarım, madencilik yapılmış, artık ürünün depolanması ihtiyacı ile düzenli bir ekonomik sistem oluşmuştur.	Su kaynağına yakınlık, toprağın verimliliği ilk çağlardan beri kullanılan kervan yolu üzerinde bulunması, savunmaya elverişlilik yerleşmenin oluşumunda etkili olmuştur.	Diyarbakır yerleşiminin ilk çekirdeğini şu anki iç kalede bulunan höyük oluşturmuş, yerleşimdeki yapıların dış duvarları kalın tutularak daha ileri dönemlerde ise kerpiçten bir sur duvarı ile çevrilerek koruma sağlanmış olmalıdır.	
Subarrular (Etiler) Dönemi MÖ. 3000 - 1800	Büyük kent ve yönetim sistemi, siyasal örgütlenme vardır.	Hayvancılık, gelişen tarım, dış ticaret, madencilik, belirli toplumsal ekonomik kültürel fonksiyonlar ile keleklerin kullanılması ile taşımacılığın gelişmesi bu sayede malların dağıtımının sağlanması yapılabilmektedir.	Jeopolitik ve sosyo-ekonomik önemi ile savunma ve koruma ihtiyacı doğmuş, sosyal tabakalaşma ve iş bölümü gereği ile yerleşimde bir ayırım yapılmıştır.	Kentsel örgütlenme saray, tapınak ve ambar ile başlamış olmalıdır. Yönetici sınıf konut/sarayda yaşarken, kale olgusu görülmeye başlanmıştır.	
Hurriler (Hititler) Dönemi MÖ. 1800 - 1500	Büyük kent ve yönetim sistemi, siyasal örgütlenme vardır.	Gelişmiş ticari örgütlenmenin yanı sıra, hayvancılık, gelişen tarım, madencilik, belirli toplumsal ekonomik kültürel fonksiyonlar devam etmiş, Savunmanın yanı sıra ticaret yollarını denetleme ve sınır karakolu olma özelliği de olmuştur.	Mevcut ulaşım sistemi üzerinde yer almış, dolayısıyla bölgedeki yerleşimler arasında önemli bir merkez olmuş ve daha düzenli bir yerleşim modeli oluşturmuşlardır.	Kale duvarları bu dönemde Anadolu'da ortaya çıkan iç kale ve dış kale olgusuna uyan bir gelişim göstererek ikinci bir sur duvarıyla çevrelenmiş olmalıdır. İç kalede yönetici ve askeri sınıf bulunurken bunun dışında bulunan halk ise bu sayede güvenlik altına alınmıştır. Kalenin iç ve dış duvarları aynı tipte ve burçlarla donatılmıştır.	
Helenler Dönemi MÖ. 330 - 30	Büyük kent ve yönetim sistemi, siyasal örgütlenme vardır.	Ticaret merkezi, savunma, ticaret yollarını denetleme, gümrük kapısı, bir uç savunma üssü, hububat stoklama ve dağıtma merkezi, kervanlar için barınak ve buluşma yeri olmuştur.	Ticaret ve değiş-tokuşa dayalı bir Pazar ekonomisi ön plandadır ve şehrin imarına da önem vermişlerdir.	Kalenin sınırları değişmemiş, çevre surları aşılmış, dış mahalleler oluşmuştur. Bu mahallelerde kent kastrum planı sisteminde birbirini dik kesen caddelerle dörde bölünmüştür. Bu yolların altında da su yolu ile kanalizasyon ağı yapılmıştır.	
Romalılar Dönemi MÖ. 69 - MS. 395	Büyük kent ve yönetim sistemi, siyasal örgütlenme vardır.	Ticaret merkezi görevine devam ederken, aynı zamanda büyük bir eyalet merkezi ile askeri garnizon görevini de üstlenmiş, temel sanayi üretimi ve dokumacılık da yapılmaktadır.	Hıristiyanlık yayılmış, kent büyük göç alarak genişlemiş, tarımsal alanlar parselenmiş, kent yollarının yapımına önem verilmiştir.	İç kale yönetsel fonksiyonlarla donatılmıştır. Kentin dörde bölünmüş alanlarında manastır, kilise, ruhban okulları, kütüphane gibi yapılar yapılmaya başlanmıştır. Yerleşim ikinci bir surla çevrilmiştir. Dış surun batısı ortadan geçen cadde sınırında bitmiştir. Tekrar bir genişletme yapılmış ve şu anki halini almıştır. Dini bir kuruluş merkez alınmış, kent mahallelere bölünmüş ve ticaret mahalleleri ortaya çıkmıştır. Hamamlar da yaygın olarak yapılmıştır. İç kalede bir amfi-theatr yapılmıştır.	

* Mitanniler Dönemi MÖ. 1500 - 1255, Aramiler Dönemi MÖ. 900 - 825, Asurlular Dönemi MÖ. 825 - 775, Urartular Dönemi MÖ. 775 - 736, Asurlular Dönemi MÖ. 736 - 654 ve İskitler / Medler / Perslerin Dönemi MÖ. 654 - 550 Dönemlerinde kalenin konumu ve büyüklüğü değişmemiştir. Bu nedenle bu dönemler çizelgede verilmemiştir.

Roma Mezopotamya'sının baş kenti haline getirmiş, II. Constantius 349 yılında mevcut kaleyi onartmış (Sözen, 1971) ve buraya harp makineleri imalatı için "Darüssanaa" yaptırmıştır (Konyar, 1936). II. Constantius 349 yılında iç kaleyi içine alacak doğudaki yarım daire şeklinde olan dış surları da yaptırmıştır (Gabriel, 1940)*. 362 yılında Nisibis (Nusaybin)'in Hıristiyan halkı, dinsel nedenlerle göç ederek Diyarbakır'a gelmiş ve kalenin batı kesimindeki düzlükte iskan edilmişlerdir. 367-375 yıllarında şehrin surları, Nisibis halkını içine alacak şekilde genişletilmiş (Sözen, 1971), şimdiki Dağ Kapı-Urfa kapı-Mardin kapı arasındaki surlar yapılmış ve kenti ikiye bölen şu anki Gazi Caddesine denk gelen eski batı surları yıktırılmıştır (Gabriel, 1940) (Şekil 3.4).

Şekil 3.4 Kentin dış surlarının aşamalı konumu. Kaynak: Gabriel, 1940

Bu genişlemeyle kent, ana hatları ile belli olmaya başlarken, dört yöne doğru giden yolların bağlandığı kent giriş kapıları da oldukça vurgulanmıştır. Arazinin şekline uydurularak yapılan Diyarbakır dış kalesinin uzunluğu doğudan batıya 1700, kuzeyden güneye 1300 metre ve

* Helen döneminde kentin iki ana caddeyle dörde bölünmesi şeklinde gelişen kent sistemine Romalıların da uymuş olma ihtimali çok yüksektir. Halen aynı aksta devam eden yol izleri ve kanalizasyon ağı sistemi bu görüşü doğrular niteliktedir.

yaklaşık olarak 5 km uzunluğundadır*. Surlarının üzerinde değişik yükseklikte ve büyüklükte dikdörtgen ve silindir biçimli 82 kule** bulunmaktadır. Şehri baştan başa saran surların yüksekliği 10-12 metre ve duvar kalınlıkları da 3-5 metre arasında değişmektedir***. Bir terreplein**** surların etrafını çevirir; sonra alçak bir duvar ve bu duvarın dışında, arazi yapısının uygun olduğu yerde de hendek yer alır. Doğu'daki, yani Dicle nehrinin kıyısındaki surlar diğerlerinden daha alçaktır; dayanıklılıklarını arttırmak amacıyla yüzeyleri dikine kesilen sarp kaya silsilesinin kenarının üzerinde inşa edilmişlerdir. Surlar boyunca değişik noktalarda küçük kapılar sıralanır. Uçurum kenarında ya da arazinin meyilli olduğu yerlerdeki surlar, düz arazide inşa edilenlere nazaran daha alçaktır (Garden, 1867). Dış kalenin dört yöne açılan dört kapısı bulunmaktadır*****. Mimarlık tarihi açısından önemli olan bu kapılardan kuzeydeki Dağ Kapı (Harput Kapısı), batıdaki Urfa kapı (Rum Kapısı), güneydeki Mardin kapı (Tell Kapısı) ve doğudaki Yeni Kapı (Su veya Dicle Kapısı) isimleriyle tanınır. Diyarbakır'ın batısında, Halep yoluna açılan Rum kapı'nın kuleleri ve surları çok yüksek, dayanıklı ve görülmeye değerdir. Surlar, Urfa kapı ve Mardin kapı arasında, kendilerine doğru sokulmuş olan bir koyağın üstünden geçerek hilal şeklinde kavis yapmıştır. Mardin kapı ise, doğuda kendisine yakın tek bir yan kule olmasıyla, farklı inşa edilmiştir. Öte yandan zemin, nehre doğru meyil yaparak aşağı inmiş, yüksek ve sağlam yapılı bir duvar sayesinde girişinin dışarıdan görülmesi engellenmiştir (Garden, 1867).

Kent içinde birbiri ile kesişen ana yollar***** bir kastrum planı niteliğindedir. Kesişme noktalarında bir meydan yer alırken, bu meydana da Mar-Thoma adıyla bilinen bir kilise***** merkez alınmıştır. Aşamalı olarak yollar içerilere doğru daralmış ve kent mahalleleri belirginleşmeye başlamıştır. Ticari faaliyetin yoğun olması nedeniyle merkezde bir de çarşı mahallesi yer almıştır. IV. yy.da kent dış surlarının yapılışı, kentin aldığı büyük göç, Roma'nın Diyarbakır'ı bir askeri merkez olarak kullanmaya başlayışı, kentin fiziksel gelişiminde ve şekillenmesinde etkili bir dönem olmuştur (Ağaryılmaz vd., 1991). Kentin

*1701'de kenti ziyaret eden Lucas'a göre, Diyarbakır surları hiç durmadan yürüyerek iki saatte gezilebilecek uzunluktadır. Evliya Çelebi'ye göre dış surun çevresi 14 bin adım, Aromon'a göre ise de çevre uzunluğu 4-5 mil uzunluğundadır.

** Kulelerin arasında, savunma amacının yanı sıra, surların dayanıklılığını arttırmak için payanda görevi de gören daha küçük, dikdörtgen kuleler yer alır (Garden, 1867).

*** Kentin surlarının savunulması, kara tarafında, surların kalınlığı ölçüsünde inşa edilmiş ve bir kuleden diğerine uzanan iki veya daha fazla mazgal deliği, geçitler veya odalarla sağlanmıştır. Bunlara ve yukarıdaki siperlere ulaşmak için taş merdivenler yapılmıştır.

**** İstihkamda toprakların konulduğu üst zemin.

***** Kapılar her gece gün batımında kilitlenir ve anahtarlar saraya götürülürdü. Bu kural o kadar sıkıydı ki, bu saatten sonra hiçbir gezgin, konsolosları aracılığıyla Paşadan izin almadan buraya kabul edilmezdi (Garden, 1867).

***** Bugünkü adıyla bu anayollar Gazi Caddesi ile Melik Ahmed Caddesi olarak anılmaktadır.

***** Daha ileri dönemlerde bu kilise camiye çevrilerek Ulu Cami adını alacaktır.

antik çağdan itibaren Roma egemenliğine kadar olan gelişimi tez kapsamı dahilinde geliştirilerek Çizelge 3.1’de verilmiş*, kentin gelişimi ile kalenin oluşum evrelerinin akışının daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Helenistik ve Roma şehircilik ilkeleri anlayışında şekillenmiş biri birini dik kesen ana yollar, Bizans döneminde değişecek ve böylece büyük yapıların oluşturduğu kentsel strüktür anıtsal karakterini kaybetme sürecine girecektir.

3.2 Kentin IV. Yy. Sonrası Gelişimi

Bu alt bölümde kentin Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinden Cumhuriyet Dönemine kadar geçen süreçteki konum ve ulaşım ilişkileri; bu dönemlere ait elde edilen nüfus ve sosyo-ekonomik yapıları; tarihi gelişimleri ve kentsel doku ile kalenin gelişimleri ele alınmıştır.

3.2.1 Konumu ve Ulaşım İlişkileri

Bizans döneminde kentsel sistem zayıf olmasına rağmen Diyarbakır’ın özel konumu, askeri öneminin sürmesinin yanı sıra ticari fonksiyonu ve ticaret yollarını denetleme görevini de sürdürmesini gerekli kılmıştır. Bizans dönemini takip eden İslam devletleri hakimiyeti, Yılmazçelik’in de (1995) belirttiği gibi, şehrin İslam medeniyetinin ürünleri ile tanışmasına vesile olmuş ve bunu takip eden Türk devletleri hakimiyeti, bu medeniyeti pekiştirmiş ve aynı zamanda Türk kültürü ile birleştirmiştir. Tarih içerisinde Doğu bölgesinin önemli merkezlerinden biri olan Diyarbakır, bu önemini Osmanlı dönemine kadar arttırarak koruyacaktır.

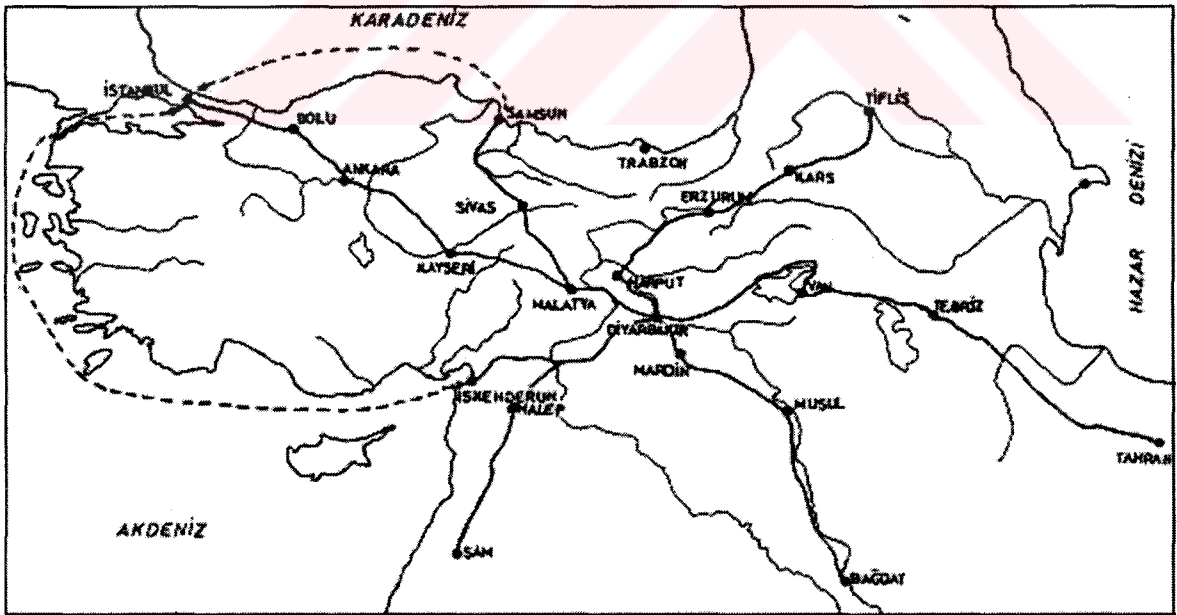
Bizanslılar, yeni karayolu yapımına önem vermeyerek eski ticaret yollarını kullanmaya devam etmişlerdir. Diyarbakır’ın ticaret yolu üzerinde bulunması ve zaten gelişmiş bir kent olması, önemini bu dönemde de sürdürmesini sağlamıştır. Kent, geçmiş dönemlerden gelen gelişmiş pazar ekonomisi ve örgütlü üretim yapısı nedeniyle kendine yetecek bir gelişim sergilerken, merkezi otoriteye bağlı olmaması kentsel ilişkilerini etkilememiştir. Bu dönemde, ticaret merkezi olmasının yanı sıra askeri karakol merkezi olma görevi de devam etmiştir.

* Tez çalışması kapsamında araştırmacı tarafından incelenen kaynaklar sonucu üretilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Beysanoğlu (1986), Beysanoğlu (1987), Diyarbakır Albümü (1978), Diyarbakır İl Yıllığı (1967).

Anadolu Selçukluları ise, yol sistemlerini daha düzenli hale getirmişlerdir. Selçukluların bu yollar üzerinde sağladıkları güvenli seyahat imkanı, Diyarbakır'ın bu dönemde ticari amaçlı gelişiminin artmasında önemli etkenlerden biri ve transit ticaretin gelişimine katkı sağlamıştır. XII., XIII. ve XIV. yüzyıllarda bölgede ticaret hayatı çok gelişmiş, keten bezleri, mendil ve şeritler ihraç edilmiş halı, kumaş, mefruşat ve çadır bezleri üretilmiştir. Aynı zamanda madencilik de son derece gelişmiştir (Beysanoğlu, 1987). XII. yy.da yaşamış coğrafyacı İdrisi, Artuklular zamanında Diyarbakır'ın tüccarlarıyla ünlü bir ticaret merkezi olduğunu yazmaktadır. Bu dönemde, küçük bir sanayi üretimi işlevini üstlenen kent, bu üretimini etki alanları içinde de pazarlamıştır (Arslan, 1999). Ünlü gezgin İbn Cubeyr 1217'de Amid'den "Dünyanın en büyük memleketlerinden biri" diye söz ederken o dönemin kentleri arasında büyük kent statüsünde olduğunu anlayabiliriz (Toprak, 1999).

Diyarbakır, Anadolu'dan doğuya gelen ve giden yolların kesiştiği iktisadi merkez özelliğini Osmanlı Devleti zamanında da korumuştur. Bu yüzyılda kent, en parlak dönemlerinden birini yaşamış, önemli bir eyalet merkezi ve İran'a düzenlenen seferlerde orduların hareket üssü ve kışlağı olmuş, Kanuni ve IV. Murat, seferlerinde Diyarbakır'da konaklamışlardır (Ağaryılmaz vd., 1991). XVI. yüzyılda Diyarbakır'da darphane, kırıhane, macunhane, boyahane ve şemihane gibi önemli tesislerin bulunduğu ve kentin özellikle pamuk üretimi açısından ayrı bir değere sahip olduğu görülmektedir (Yılmazçelik, 1995). Bu yüzyıl ipeklilerin yanı sıra pamuk, deri, puşu, halı, kilim, cicim, şal, keçe, renkli sahtiyenler, demir ve madeni eşyalar, baharat, sabun, çeşitli yiyecek maddelerin ticaretinin önemli bir yer tuttuğu dönemdir. Buradan geçen transit mallar arasında, siyah ve beyaz esirler, İran (Yezd), Avrupa (Frengî), Rum (Anadolu) kumaşları da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bir de güherçile imal edilmekte ve buradan Halep ile Trablusşam'a işlenmiş güherçile gönderilmektedir (İslam Ans., 1994). XVI. yüzyılın ikinci yarısında kuyumculuk ve gümüş işçiliği çok gelişmiş bir sanat dalıdır. Aynı zamanda hayvancılık merkezi durumunda olan kentte, koyun pazarı da bulunmakta ve buradan İstanbul'a Türkmen koyunları gönderilmektedir. XVII. yüzyılda, Halep bölgesine de büyük miktarda hayvan ihracı söz konusu olup, ipek endüstrisi de oldukça gelişmiştir. Evliya Çelebi'ye göre, Diyarbakır'da işlenen kılıç, hançer, bıçak, kuyumcu işleri, kırmızı bez, deri işi, pabuç, mest ve çizme çok kıymetlidir. Şehir kayalık bir bölgede olduğundan buğday, arpa ise nahiyelerinden gelmektedir. 1608-1619 yıllarında kentte bulunan Aramon'a göre kent, bir din ve bilim merkezi olurken, 1780 - 1840'ta, kentin ticari yollar üzerindeki önemini koruduğu görülmektedir. Özellikle bu dönemde Bağdat - Diyarbakır yolu oldukça işlektir (Yılmazçelik, 1995) (Şekil, 3.5).

XVIII. yüzyılda da Diyarbakır önemli bir ticari merkez konumuna gelmiştir ve büyük bir üretim kapasitesine sahiptir. XVIII. ve XIX. yüzyılları arasında ticaret yolu, Bağdat yoluyla Diyarbakır'a ulaşmış ve bu yolla Diyarbakır'a gerekli tüm mallar gelmiştir. Bunlar arasında yıllık toplam 2-3 bin develik kervanlarla gelen Hint çiviti, tömbekisi ve kahvesi, Basra'dan gelen manda derisi bulunmaktadır. 1882 yılında kenti ziyaret eden Lerchenfeld Diyarbakır'ın Musul'dan sonraki en büyük ticaret şehri olduğunu, ayrıca, Asya Türkiye'sinin güneydoğusundaki çeşitli vilayetlerin ortasında kalan merkezi konumunun Diyarbakır'a özel bir önem kazandırdığını belirtmiştir (Pınar, 1999). Ancak bu dönemde, ticaret yolunun Halep yoluna kaymasıyla Diyarbakır'daki ticari etkinlik oldukça zayıflamıştır. Hell, çarşılarda yaptığı bir gezintinin bir yabancıнын merakını tatmin edecek hiçbir şey sunmadığından ve düş kırıklığına uğrattığından söz ederken, burada ne değerli bir kumaş, ne de dikkate değer yerel yapım bir ürün bulunmadığını belirtmiştir (www.dicle.net). Bu dönemlerde ticaret, ceviz ve ham ipek üzerinde yoğunlaşarak sınırlı kalmıştır. Diyarbakır ticaret bakımından tamamen Halep'e bağımlı kalmış ve üretilen malların çoğu ya Halep'te satılmış ya da Halep'ten ihraç edilmiştir. 1890'da kentte bulunan Saad'a göre, bu dönemlerde Diyarbakır'da var olan endüstri ise, çok önemsizdir (Pınar, 1999). XIX. yy. sonları ve XX. yy. başlarında, yabancı etkilerle, özellikle Ermenilerle ticari faaliyetler artmış, kentte tekrar bir canlanma yaşanmıştır.

Şekil 3.5 XIX. yy.da Osmanlı Döneminde Diyarbakır'dan geçen ticaret yolları. Kaynak: Yılmazçelik, 1995

3.2.2 Nüfus ve Sosyo-Ekonomik Yapı

IV. yüzyıl Diyarbakır'da Türkmen akınları, kuraklık, kıtlık gibi zorluklarla geçmiş ve bu nüfus durumuna yansımıştır (Ağaryılmaz vd., 1991). 1393 yılında Moğollar tarafından yerle bir edilmeden önce Diyarbakır'ın nüfusunun 100 bin civarında olduğunu Hell'den öğreniyoruz (www.dicle.net). 1515 senesinde kent nüfusunun 50 bin civarında olduğu, Diyarbakır'ın Osmanlı İmparatorluğuna katılmasından sonra ise yapılan imar faaliyetleri ve ticaretin gelişmesi sonucu kent nüfusunun 100 bine yaklaştığı belirtilmektedir. XVII. yy.da kente gelen Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre halkın çoğu tüccar olduğu gibi kentte memur ve sanatkarlar da bulunmaktadır. Kentte bin evlik bir Ermeni nüfusu vardır ve darphane, gümrük, hanlar ve diğer önemli işler onların elindedir (Andresyan, 1964). Tavernier de 1630 yılında kentin nüfusunun çok olduğundan bahsetmektedir. Yalnız Hıristiyanların 20 binden fazla olduğunu, bunun üçte ikisini Ermeniler, kalanı da Nasturilerin oluşturduğunu belirterek, kent halkının dörtte birinin maroken yapımı işiyle ilgilendiğini belirtmektedir* (Tavernier, 1677). XVIII. yüzyıldan sonra sık sık gelen salgın hastalıklar nedeni ile kent nüfusu oldukça azalmıştır. 1754 yılında kolera, 1790 yılında veba salgınları, 1819 yılında ayaklanmalar ve kıtlık sonucu göçler, 1894 yılında kolera, 1916 yılında tifüs ve kolera salgınları kent nüfusunun önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur (Ağaryılmaz vd., 1991). Hastalıklar nedeni ile kentten bir çok göç olmuş ve kent nüfusu 1870 yılında yapılmış olan resmi nüfus sayımına göre 21.372'ye inmiştir. Oysa 1827 yılında kente gelen Tavernier'e göre (1677), kent nüfusu yaklaşık 50 bindir ve büyük bir bölümü asker, devlet memuru, tüccar ve zanaatkar gibi Osmanlı Türkleridir**. Bundan sonraki ikinci kolera salgınında kentin nüfusu yarıya inmiş ve 1875 tarihli Diyar-Bekir Salnamesinde kent nüfusu 12.051 olarak belirtilmiştir. Özellikle 1863'de eyalet sisteminden il sistemine geçilmesi, Diyarbakır'ın hem alan hem de artı değeri kontrol etme çevresini daraltmıştır. 1858 Arazi Kanunnamesi ile özel mülkiyet, büyük toprak sahibi ailelerin ortaya çıkmasına ve kırsal kesimin kentsel üretimle olan ilişkilerinin zayıflamasına yol açmıştır. 1895 yılında yaşanan Ermeni olayları sırasında ise, kentin ticari merkezinde bulunan 400 kadar dükkan yanmıştır***.

* Kentin bir mil kuzeyinde, Dicle'ye açılmış bir kanalla ırmağın suyu kente getirilmiştir. Diyarbakır'da yapılan kırmızı maroken, deriyi güzelleştirmekte özel bir niteliği olan bu suda yıkanır.

** Bu kesimin ardından gelen en kalabalık kesim Ermenilerdir, kentte yaklaşık 1.000 Ermeni ailesi yaşamaktadır. Katolik topluluğun ise 500 ailesi vardır. Süryanilerin en az 400 aileden oluştuğu söylenebilir. Rumların ise 500 ailesi olduğu tahmin edilmektedir. Özellikle Yahudilerin zamanla Bağdat, Halep ve İstanbul'a göç etmesi ile kentte Yahudi nüfusu azalmıştır.

*** Ayrıntılı bilgi için bkz: Habitat II'nin 5. yılında GAP'ta yerleşim ve konut sorunları, TMMOB Mimarlar Odası, 2001, Diyarbakır.

3.2.3 Tarihi Gelişim

Diyarbakır kenti, MS. 395 yılında girdiği Bizans egemenliği altındaki 244 yıl süren yaşamını, MS. 639 yılına kadar sürdürmüştür. MS. 639 yılında, Dicle kıyılarında göçebe olarak yaşayan Bekr Bin Vail'e bağlı Arap kabilesi, bu bölgede yönetimi ele geçirmiştir. Bu yönetimle beraber yörenin adı, Bilâd-ı Bekr ya da Diyar-ı Bekr* olarak anılmaya başlamıştır (İl İl Büyük Türkiye Ans., 1991). Çeşitli medeniyetlerin egemenlikleri altına almak istedikleri Diyarbakır kenti, MS. 661-750 yıllarında Emevilerin egemenliğinde kalmıştır. Emeviler devrinde kent ve çevresi yöneticiler tarafından alabildiğince soyulduğundan, bu döneme ait hiçbir esere rastlanmamaktadır.

MS. 750-869 yıllarında Abbasilerin egemenliğinde kalan Diyarbakır, MS. 869-899 yıllarında Şeyh Oğulları, MS. 899-930 yıllarında Hamdaniler, MS. 930-984 yıllarında Büveyhoğulları, M.S.984-1085 yıllarında Mervaniler, M.S. 1085-1093 yıllarında Büyük Selçuklular idaresinde kalmıştır. Diyarbakır, M.S. 1093-1097 yıllarında Suriye Selçuklularının, M.S. 1097-1142 yıllarında İnaloğullarının, M.S. 1142-1183 yıllarında Nisanoğullarının, M.S. 1183-1232 yıllarında Artukluların, M.S.1232-1240 yıllarında Eyyubilerin idaresinde kalmış, M.S. 1240-1302 yıllarında Anadolu Selçuklularının egemenliğine geçmiştir. M.S. 1302-1394 yıllarında Mardin Artukluları idaresine giren kent, M.S. 1394-1401 yıllarında Timur'un egemenliğine geçmiştir.

Diyarbakır, M.S. 1401-1507 yıllarında Akkoyunlular idaresine girmiş ve bu dönemde Akkoyunlular'ın başkenti olmuştur. Bu olay Diyarbakır'ın bir kültür merkezi olmasına neden olmuştur. M.S. 1507-1515 yıllarında Safevi idaresinde kalan kent, M.S. 1515 yılından başlayıp 408 yıl sürecek olan Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Amidi**, Amida***, Amid, Âmid, Kara-Âmid, Diyar-Bekr, Diyarbekir, Diyarbakır adlarını alan bu kent, tarihin her döneminde önemini korumuş, Anadolu ile İran, Irak ve Suriye arasında bir geçiş, bir köprü görevi yapmıştır (Sözen, 1971).

3.2.4 Kentsel Doku ve Surlar

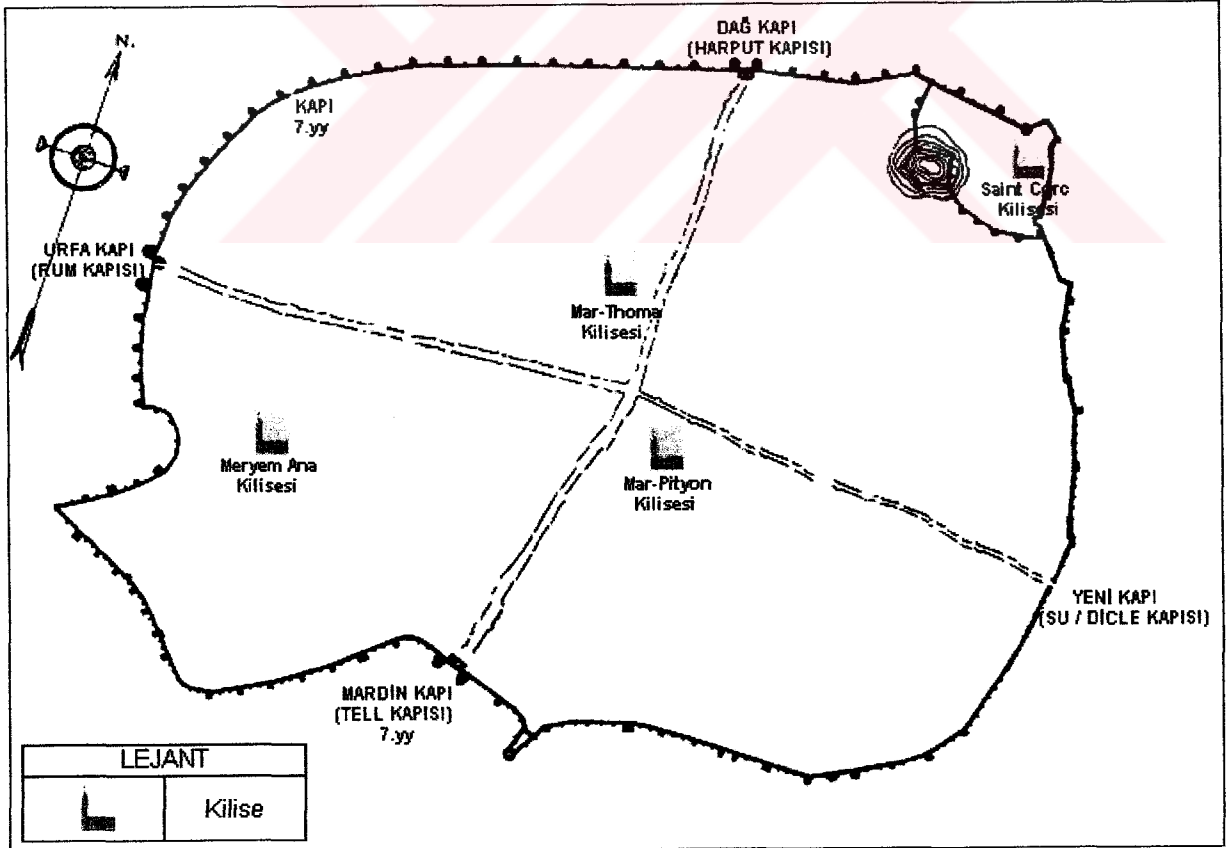
Roma ve Bizans dönemlerinde nüfusun yerleştirilmesi çabaları içinde yeni iskan alanlarının

* Diyarbakır (Diyar-ı Bekr) adına sık sık klasik dönem Arapça kaynaklarında rastlanmaktadır. İçinde Diyarbakır'ın da bulunduğu El-Cezire bölgesi VII. Yüzyılın ikinci çeyreğinde Arap-İslam egemenliğine girmişse de Arapların bu bölgeye gelmeleri daha önceki dönemlere rastlar (Toprak, 1999).

** Diyarbakır kenti, MÖ. 1300 yıllarında Asur çivi yazılarında "Amidi" olarak ifade edilirken, bu ad MÖ. 800, 762, 726 ve 705 yıllarından kalma belgelerde de yinelenmiştir ("Diyarbakır", Türk Ansiklopedisi, c.13, s.378).

*** Mehmet Mercan'ın Internet üzerinden verdiği bilgiye göre Amida, antik Hindistan'ın en büyük ışık ve güneş tanrısının adıdır.

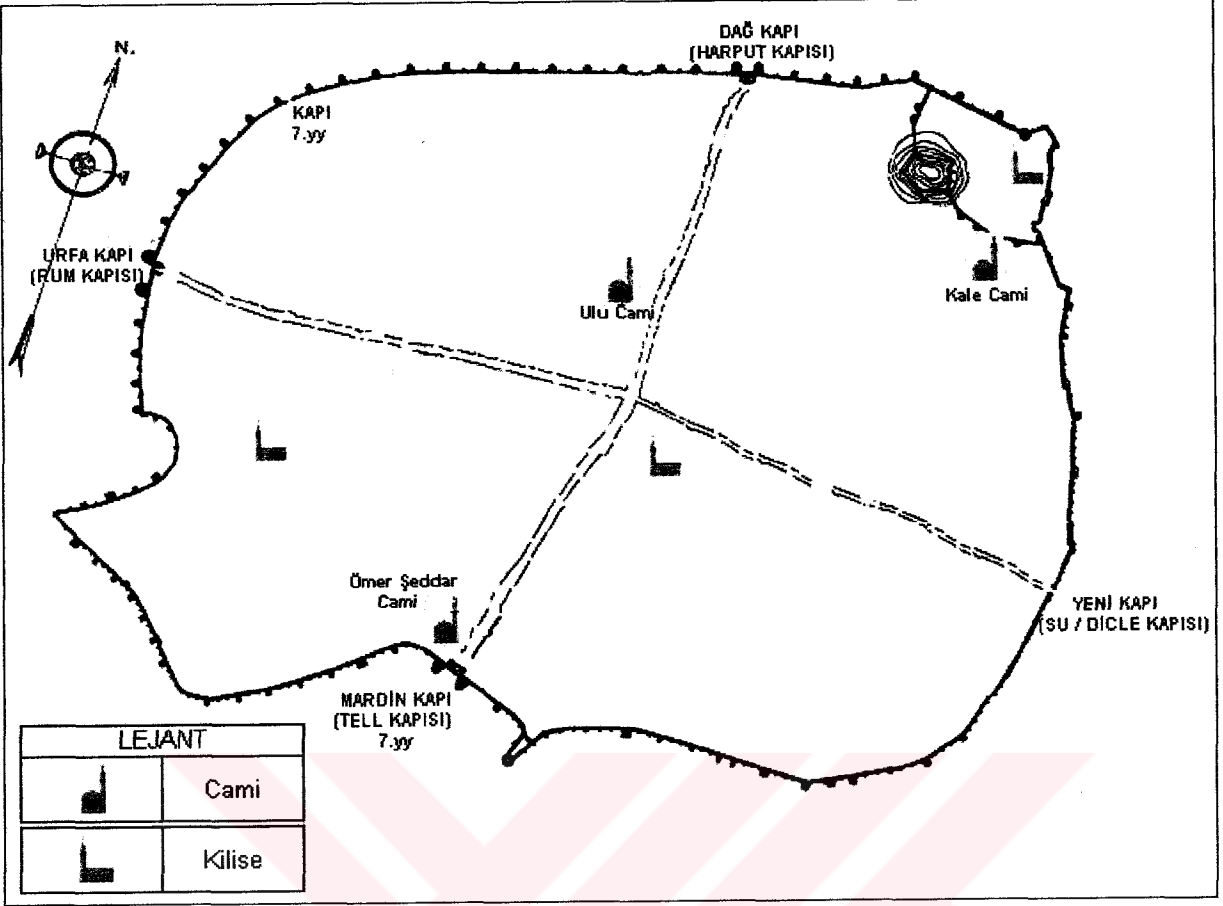
açılması, su ve kanalizasyon şebekelerinin yapımı bir Roma-Bizans kentinin oluşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra kent aynı zamanda dinsel bir merkez konumundadır. İslamiyet öncesi yapılan dinsel ve eğitsel yapılarla, İslamiyet sonrası yapıların kente gelen içme su yolları ve kanalizasyon güzergahları üzerinde veya yakınında toplandığını gözleyen araştırmacılar bu iki alt yapı faktörünün de kentin yapılanmasında etkili olduğu kanısını taşımaktadırlar (Arslan, 1999). Bizans dönemi ile birlikte konutlar, kiliseler, manastırlar, küçük ama daha örgütlü dükkanlar daha fazla yapılmaya başlanırken, kenti çevreleyen surlar da VI. yy.da Justinianus tarafından güçlendirilmiştir. Sur içinde yer alan Hellenistik ve Roma şehircilik anlayışında şekillenmiş, birbirine dik kolonathı anıtsal yollar, Bizans döneminde değişime uğramış ve büyük yapıların oluşturduğu kentsel doku, bu anıtsal özelliğini yitirme sürecine girmiştir. Ortaçağ kentinin tipik karakteri olan spontane gelişim daha sonra hızlanarak tamamlanacaktır (Ağaryılmaz vd., 1991). Kent, aynı zamanda atanan piskoposlar yoluyla merkezi yönetim işlevine sahip olurken, iç kale yönetimsel ve askeri bir işlevi taşımaya devam etmiştir. Panayır, dış kalenin dışında kalmaya devam ederken, burada aynı zamanda varoşlar da bulunmaktadır. Bizans döneminden günümüze kalan yapı sayısı oldukça azdır. Bizans döneminden günümüze kalan yapılar, Şekil 3.6'da verilmiştir.

Şekil 3.6 Bizans (MS. 395-639) döneminden günümüze kalan yapılar.

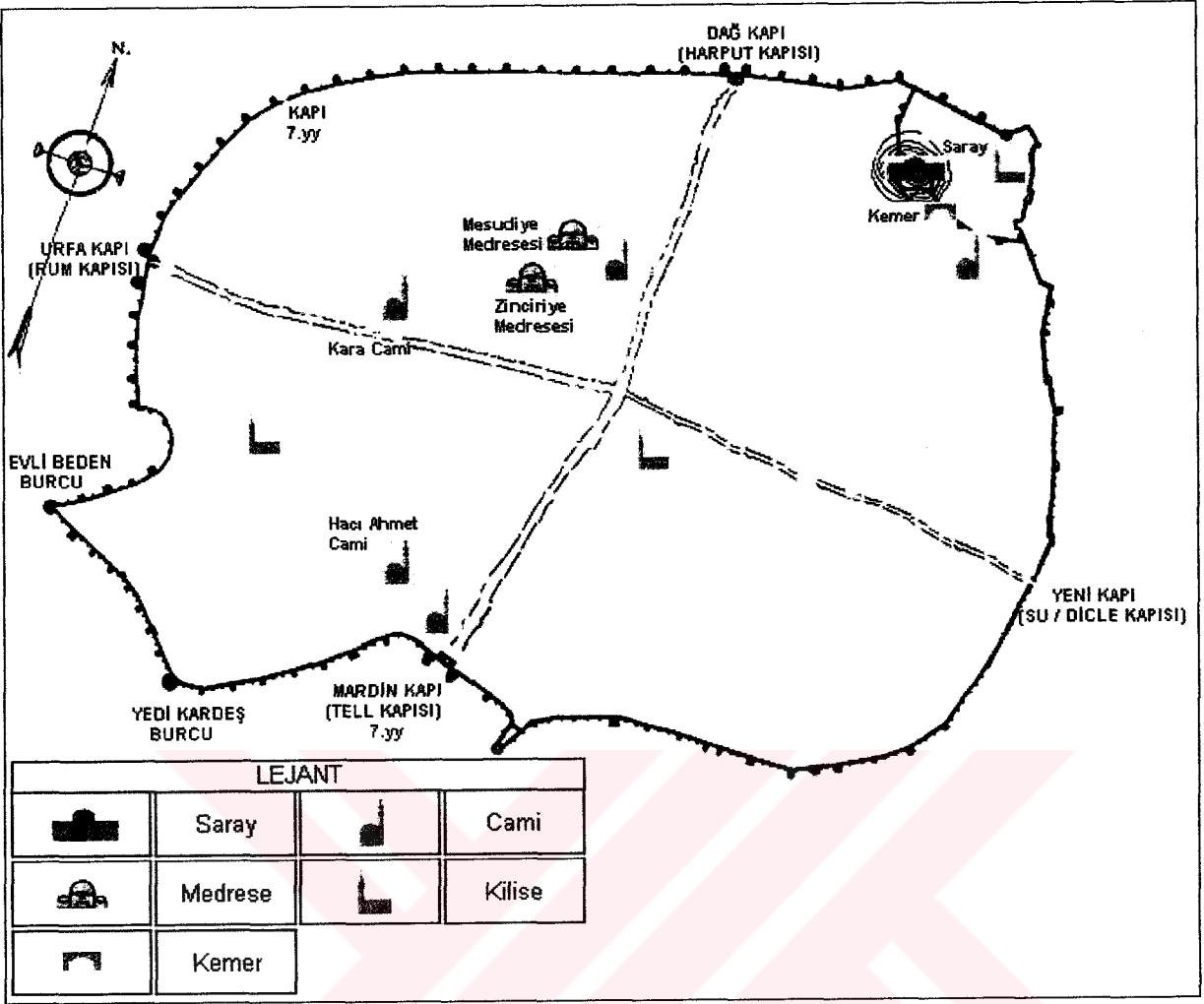
VII. yy.da kentin İslam Dinine geçişi ile birlikte, ibadet ihtiyacının karşılanması amacıyla merkezde cuma camisi (Ulu cami) inşa etme geleneği ile merkezde yer alan Mar-Thoma kilisesi Ulu camiye çevrilmiştir. Gereksinim duyulan değişimler, zamanla diğer resmi ve umumi mekanları, mahalleleri yeniden düzenlemek şeklinde oluşmuştur. 869 yılında Abbasiler tarafından neredeyse yeniden yaptırılan surlar, Mervaniler tarafından tamir ettirilmiştir (Boran, 2001). X. Yüzyılda da surlar, tamir ve ıslah edilmiştir. X. Yüzyılın ilk yarısında şehri ziyaret eden coğrafyacı İbn Havkal, surların azametinden ve bu müstahkem şehrin savunma güçlerine ihtiyacı olmadığından bahsetmektedir (Toprak, 1999). Diyarbakır surları üzerinde bulunan ve her devrin izlerini taşıyan çeşitli kabartmalar ve yazıtlar Diyarbakır'ın neredeyse bütün tarihini anlatacak niteliktedir. Diyarbakır'a 10 Aralık 1046'da gelen İran'ın ünlü şair ve bilginlerinden Nâsır-ı Hüsrev (1985) Diyarbakır kalesini şu şekilde anlatmıştır: “Ben dünyanın dört bucağında Arap, Acem, Hint ve Türk memleketlerinde birçok kentler ve kaleler gördüm. Fakat yer yüzünde hiç bir ülkede Amid kentinin kalesine benzer bir kale ne gördüm, ne de başka bir yerde bunun gibi bir kale gördüm diyeni duydum”. Mervanlılar döneminde Diyarbakır, özellikle ilim ve edebiyat alanında gelişerek İslam kentleri arasında üst sıralara yükselerek önemli bir merkez niteliğini kazanmıştır. Kentte bayındırlık ve kalkınma hareketleri görülürken, halk da bir düzen içinde yaşamıştır. Mervani hükümdarlarından Nasruddevle (1012-1061) vakıfların kamu hizmetlerinde kullanılması sürecini başlatmıştır. Bu uygulamanın başında su yollarının yapımı, çarşı ve eğitim kurumlarının kurulması ile cami yapılarının yapımı gelmektedir (Arslan, 1999).

1085 yılından itibaren başlayan Büyük Selçuklu egemenliği döneminde yaşanan doğal afetlerde kentteki binalar yıkılmış ya da hasar görmüştür. İnaloğulları ve Nisanoğulları döneminde kentin yeniden yapılanması ve surların onarımı gerçekleşirken, Mardin kapı'daki Ömer Şeddar Camii ile İç kaledeki Kale Camii Nisanoğulları döneminde yapılmışlardır (Arslan, 1999). Hiçbir Mervani yapısının günümüze ulaşmamasının yanı sıra bugün, İnaloğulları ve Nisanoğullarının sadece iki yapısı ayakta. Şekil 3.7'de İnaloğulları ve Nisanoğulları döneminden günümüze kalan yapılar verilmiştir.

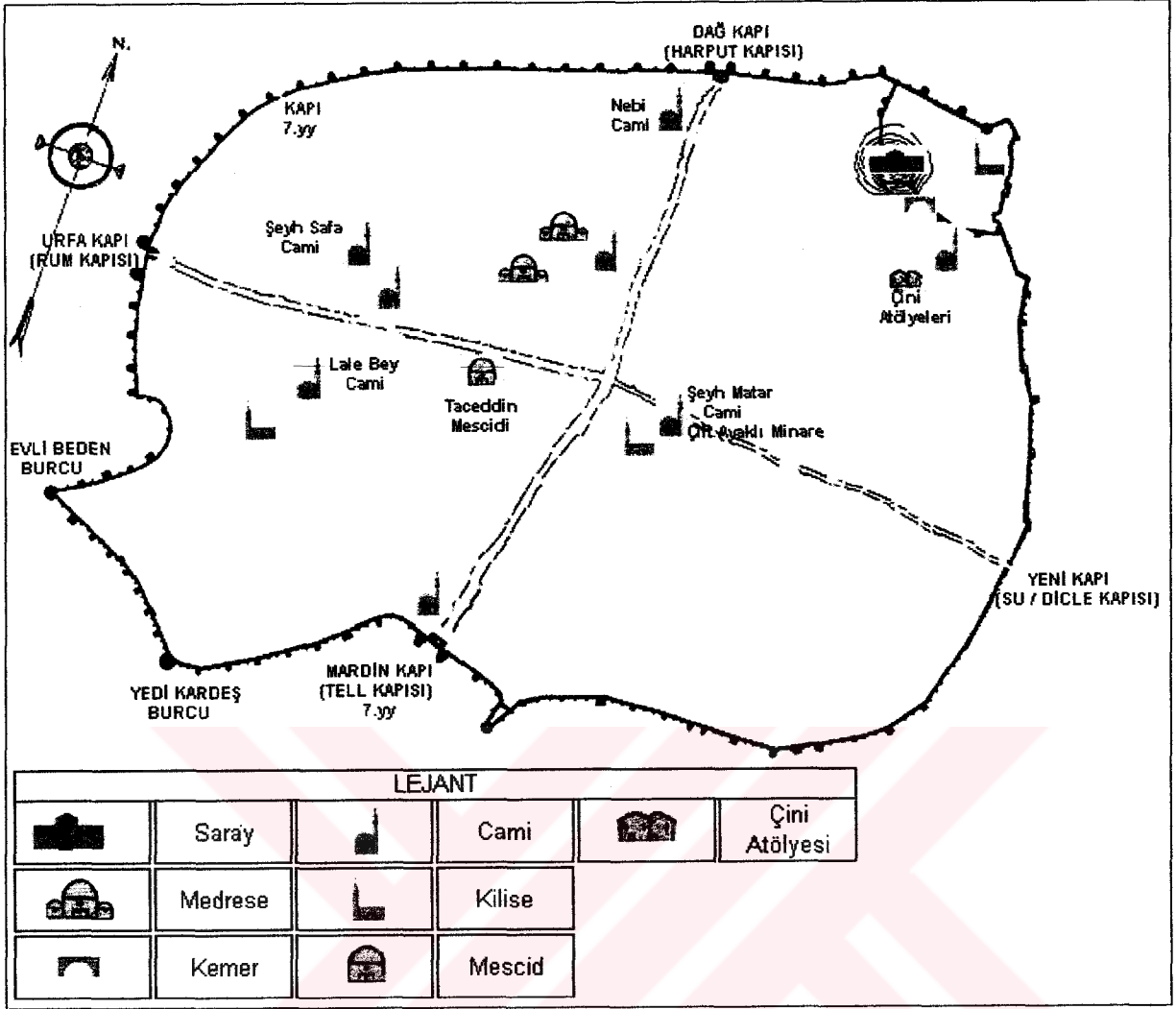
Şekil 3.7 İnaloğulları (MS. 1097-1142)-Nisanoğulları (MS. 1142-1183) döneminden günümüze kalan yapılar.

1183 yılında başlayan Artuklular dönemi ile birlikte, “Evlibeden” ve “Yedikardeş” diye bilinen kuleler (burçlar) surlara eklenmiş; İç kale esaslı bir onarımdan geçirilerek orada bir saray yaptırılmıştır. İç kaledeki Artuklu sarayının 1210-1220 yılları arasında yapıldığı sanılmaktadır (Değertekin, 1999). Artuklular zamanında da kente, 1198-1199 yılında Mesudiye Medresesi ve 1198 yılında Zinciriye Medresesi eklenmiştir. Şekil, 3.8’de Artuklu döneminden günümüze kalan yapılar verilmiştir. Aynı dönemde 1.040.000 ciltlik bir kütüphane de oluşturulmuştur (Ali Emiri, 1909). Önceleri dış kale surunu çevreleyen ikinci bir sur duvarı olduğunu ve bu iki sur arasında bir hendeğin yer aldığını Değertekin’den (1999) öğreniyoruz. Eyyubiler (MS. 1232-1240) döneminde dış kale surunu çevreleyen ikinci sur duvarının taşları dış kale surlarının onarılması için kullanıldığından bu ikinci sur duvarları günümüze kadar ulaşamamıştır.

Şekil 3.8 Artuklu (MS. 1183-1232) döneminden günümüze kalan eserler.

M.S. 1401-1507 yıllarında 106 yıl Akkoyunlular yönetiminde kalan kent, bu sürenin yetmiş yılını Akkoyunluların başkenti olarak geçirmiş ve bu dönemde tekrar gelişme sürecine girmiştir. 1449-1450 yılları arasında Dağ Kapı (Harput Kapı)-Urfa Kapı (Rum Kapısı) arasında kalan surlar onarılrken, özellikle XV. yy. kente bir çok anıtsal yapıların kazandırıldığı, içme suyunun getirildiği, çini atölyelerinin oluşturulduğu ve vakıf geleneğinin de sürdürüldüğü bir dönem olmuştur (Arslan, 1999). Şekil 3.9'da Akkoyunlu Döneminden günümüze kalan yapılar verilmiştir.

Şekil 3.9 Akkoyunlu (MS. 1401-1507) döneminden günümüze kalan yapılar.

Selçuklu Devletinden Osmanlı'ya geçen zaman diliminde gerek yönetsel gerek toprak mülkiyeti rejimleri; dolayısıyla üretimde yaratılan artı değerın denetim mekanizmaları; kendinden sonraki toplumsal düzeni ve yanı sıra Diyarbakır'ı da etkilemiştir. Kentin imarında devlet ve yöneticiler kadar diğer yerel güçler de rol oynamaya başlamıştır (Arslan, 1999). XV. ve XVI. yüzyıllar, kentte yeni mahallelerin kurulmaya başlandığı yıllardır. Diyarbakır 1515 yılında Osmanlı egemenliğine girdikten sonra artı değerın kente yansımaları devlet yöneticilerinin şahsi gelirleri, eyalet gelirinden kamu hizmetlerine ayrılan pay, kent yakın çevresinde miri sistemden gelir elde eden ailelerin kurdukları vakıflar, ticaret ve sanat erbabının harcamaları ön plana çıkmıştır (Arslan, 1999). Kentin merkezi konumunda olan işyerleri de aynı zamanda yönetim, denetim ve ticaretle uğraşan kesimin konut alanıdır. Tarımsal artı değeri kontrol eden ve kentte yaşayan aileler, yaşamlarını geçirdikleri görkemli kent konutları ve sayfiye evlerinin (Bağ Köşkları) yanı sıra, aile vakıfları veya kamusal nitelikli hayır kurumları kanalıyla kentin mekansal organizasyonuna katkıda bulunmuşlardır.

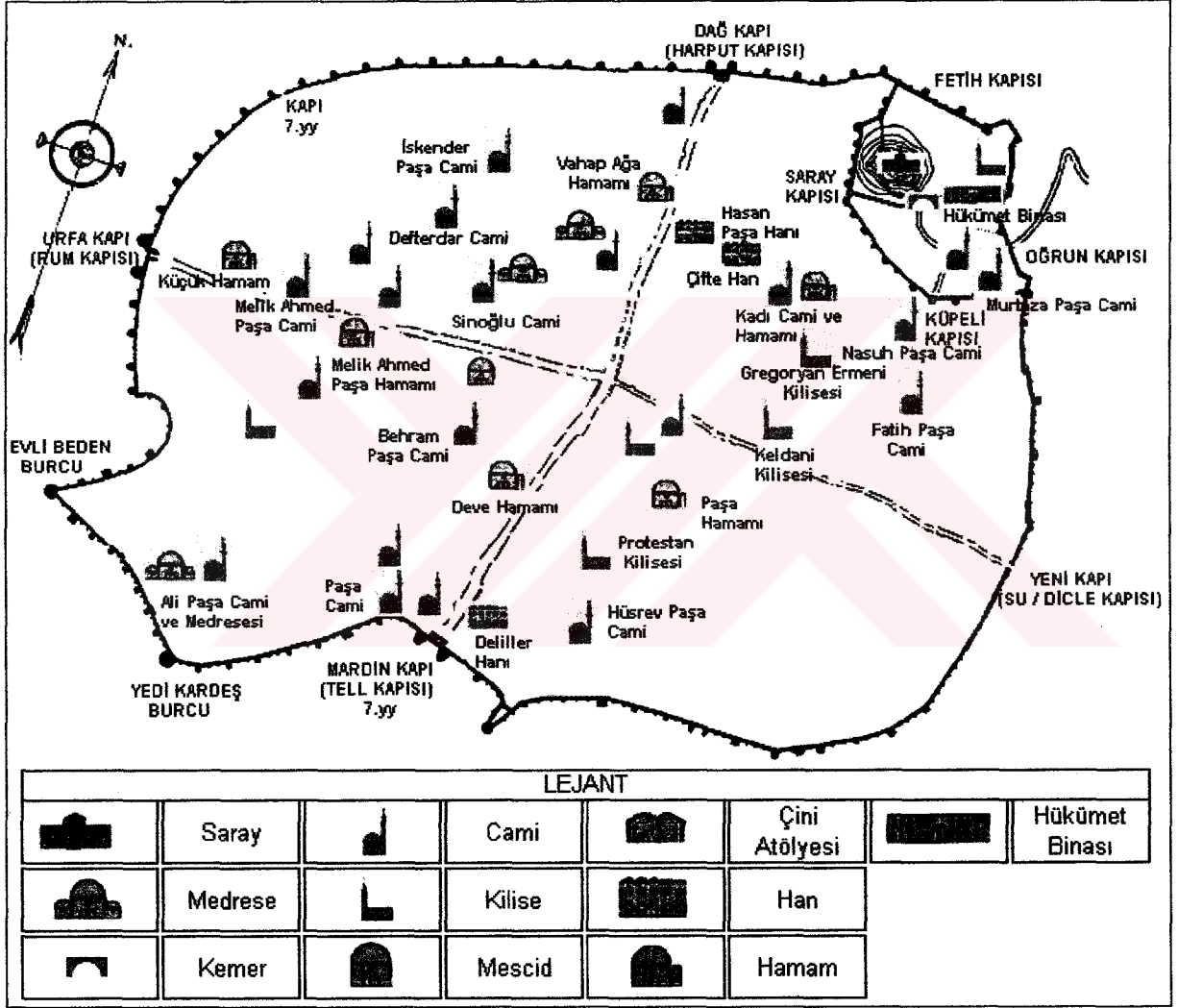
Kentin asıl merkezini oluşturan kent merkezinde konut alanlarının yanı sıra, meydan, vakıf kurumları, Pazar yerleri ve diğer kamu yapıları yer almaya başlamıştır. Özellikle askerleşmiş bir toplumun kenti olarak sur içi fiziksel dokusu, diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi askeri yapılardan oldukça az koşullanmış görülmektedir. 1630 yılında kenti ziyaret eden Tavernier'e göre kentte iki-üç güzel alan ve kiliseden çevrilmiş görkemli bir cami vardır ve bu cami, mollalara, dervişlere, kitap ve kağıtçılara ve dinle ilgili hizmetler yapan diğer kişilere ayrılmış şirin binalarla çevrilidir. Cami etrafındaki bu yapılaşmalar, hayır kurumlarının etkileri sonucu yapılmıştır. Ayrıca bu dönem yapılarının çoğunluğu medrese, mescit, hamam, çeşme, han türündendir (Arslan, 1999). Bunu, Matrakçı Nasuh'un yaptığı minyatürde de görebilmekteyiz (Şekil 3.10).

Şekil 3.10 XVI. Yy.da Matrakçı Nasuh'un yaptığı Kara Amid kentinin minyatürü. Kaynak: İst. Üniv. Küt.

1524-1526 yılları arasında iç kaleyi saran surlar da Kanuni Sultan Süleyman zamanında

yeniden gözden geçirilmiş, ikinci bir surla çevrilerek Osmanlı kalelerinin genel özelliğine uygun birliklerin barınmalarına ve hareketine imkan sağlayacak biçimde genişletilmiş (Diyarbakır İl Yıllığı, 1967), alanı iki katına çıkarılmıştır. Bu genişleme ile birlikte iç kaleye giriş çıkışlar dört kapı ile sağlanmıştır. Bunlardan Fetih ve Oğrun adını taşıyan kapılar dışa, Saray ve Kúpeli adını taşıyan kapılar da şehre açılırken, İç kaledeki 16 burcun hepsi iki katlı ve büyük ambarlı yapılmıştır. 1645-1655 yıllarında İç kale önemli bir onarım ve yapılanma görmüş, buraya valiye ait bir saray da yaptırılmıştır. Şekil 3.11’de Osmanlı döneminden günümüze kalan yapılar gösterilmiştir.

Şekil 3.11 Osmanlı (MS. 1515-1920) döneminden günümüze kalan yapılar.

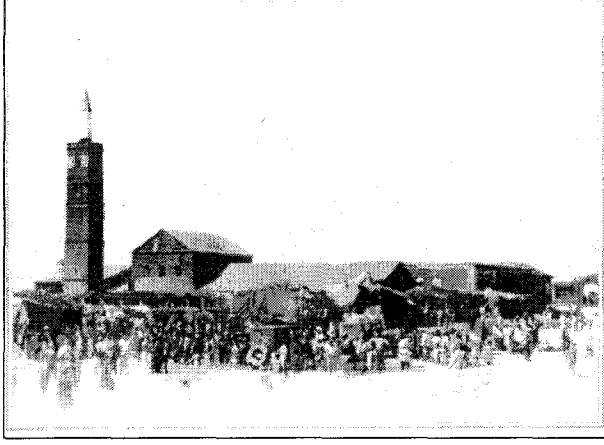
Kentin dört kapısının girişinde bir cami, bir hamam ve bir han bulunmaktadır*. XVI. yy.da Diyarbakır toprakları verimlidir. Tarım ve hayvancılık da yaygın ekonomik faaliyetlerdir

* Orta Doğu'nun büyük ticaret merkezlerinden biri olduğu ve özellikle de ipekçilik burada çok geliştiği için kente giriş ve çıkışlar fazla olmakta, salgın hastalık tehlikesi doğmaktadır. Bu nedenle tüm yabancılar kente girmeden önce kapıların hemen bitişiğinde yer alan hamamlara sokulur, burada yıkanmaları sağlandıktan sonra içeri girmelerine izin verilmiştir (www.dicle.net.).

(Arslan, 1999). Ortaçağ İslam kentlerinde görülen cami veya mescitlerin çevresinde gelişen mahalle birimleri Diyarbakır kale içinin genel karakterini oluşturmuş, Türk-İslam şehircilik anlayışının bütün özelliklerini, mahalleleri vasıtası ile yansıtan tipik bir Türk şehri olmuştur. Bu durum mahalleleri meydana getiren evlerin fiziki özelliklerine bakıldığında ve şehri bütün halinde fiziki olarak ortaya koyan bütün yapıların (Cami, Mescit, Han, Hamam, Kale vb.) göz önünde bulundurulması ile daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Mahalle adlarının ve dokusunun geçirdiği evreler kronolojik bir sırayla izlendiğinde, etnik unsurun, mahallenin var oluş ya da soyut anlamda yok oluşunu belirlediği görülmektedir (Yılmazçelik, 1995). Osmanlı döneminde, özellikle XVI. yy.da yapılan anıtsal yapılar, önceki dönem anıtları ile birlikte kentsel düzen içinde yayılmış, mahalle ölçeğinde Diyarbakır yerleşim dokusu karakterini oluşturan konut mimarisiyle bütünleşmişlerdir. Aramon XVI. yy. ortalarında kale içi evlerinin tek katlı kerpiçten yapılmış olduğunu ileri sürmektedir. Polonyalı Simeon ise XVII. yy başında evlerin dış görünüşlerinin çirkin olmasına karşın içeri girildiğinde oldukça zarif ve nakışlı olduğundan bahsetmektedir*. Yaşamın sosyal etkeni, yönetime yakın ve doğrudan yönetici olan kadro ile, hatırı sayılır soylu ailelerinin kendi konumlarına uygun düşen, kent merkezine yakın mahalle ve sokaklarda yerleşmelerini gerektiriyordu. Bu aynı zamanda prestij açısından da önemliydi. Tuncer (1999) tarafından dikkate değer görülen konu büyük ve gösterişli evlerin, kentin merkez çevresinde, ticaret alanlarından sonraki ilk halkada olmasıdır. Merkezden surlara doğru açıldıkça evlerin gösterişten ve büyüklükten uzaklaşarak yavanlaştığı ve ufaldığı görülmektedir. Artuklu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerine referans veren cami, mescit, külliye, medrese, zaviye, türbe, hamam gibi yapı türleri şehir dokusuna Türk-İslam kimliğini eklemiştir. Hanların arkasında başlayan konutların aralarında seyrek olarak hamam ve çokça mahalle mescidi de yer almıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren mahallelerde çeşme yapımına bir hayli önem verilmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğunun tüm geleneksel kurumlarının bir değişim ya da dönüşüm geçirdiği batılılaşma süreci, şehir düzenine de yansımıştır (Alioğlu, 2000). 1780-1840 yılları arasında Diyarbakır'da dış kalede mahallelerin arttığı gözlemlenir. İç kale ise yönetim örgütlerinin bulunduğu yer olarak kalmıştır. Her ne kadar iç kalede birkaç mahalle var ise de, Diyarbakır şehrinin mahallelerinin büyük bölümü dış kale içerisinde yer almaktadır. Bunun yanı sıra dini, sosyal yapılar, çarşı, pazar yerleri ve diğer yapıların büyük bir bölümü de burada bulunmaktadır (Yılmazçelik, 1995).

* Diyarbakır'da köklü bir mimari gelişimin bulunduğunu hissettiren yapıların en dikkate değer örneklerinden olan evler, şehrin tarihi kimliğine ve iklim şartlarına uygun bir biçimde gelişmiş ve kendine özgü dışa kapalı, avlulu bir mimari doğurmuştur. Dışta bir kale görünümünü andıran evlere, gösterişsiz bir kapıyla girilerek geniş bir avluya varılır. Avlunun etrafında sıralanan odalar yazlık, kışık ve bazen de baharlık olarak yapılmıştır (Andresyan, 1964).

Eski dönem toplum yaşamında, geleneksel şehir dokusunda, iç ve dış ekonomik ilişkilerin belirlendiği yer ticaret merkezidir. Daima yoğun ticaret yolları üzerinde yer alarak insanların ve her türden malın buluşma, değiş tokuş yeri olma özelliği, Ulu cami önünde gerçekleşmektedir (Şekil 3.12). Bu özellik, Diyarbakır'daki geleneksel çarşının niteliğini ve boyutlarını etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Diyarbakır çarşısı dokusunda, diğer geleneksel Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, ortaçağ şehri ticaret hayatının ihtisaslaşma ve farklılaşmasının mekansal örnekleri yer alır. İç ve dış ticaret ilişkilerinin olduğu bir iş hacmiyle -özellikle transit ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle- han ve kervansaraylara gereksinim duyulacağı açıktır. Günümüze ulaşmış hanlardan da anlaşılacağı üzere Diyarbakır iç ve dış ticaretle her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Diyarbakır'da bu hareketli alışveriş ortamına hizmet edecek bedesten ve çarşılar da yapılmıştır. Bu bedesten ve çarşılar, Diyarbakır'da gelişmiş ticaret ve sanat dallarına uygun şekilde biçimlenmiştir. Osmanlı mimarisinin geliştirdiği yapı tipi bedesten, 1894 ve 1914 yıllarında çıkan iki ayrı yangın sonucu günümüze ulaşamamıştır (Cezar, 1983). Diyarbakır'daki kapalı çarşı mimarisine örnek olarak günümüze kadar ulaşabilen Hasan Paşa Hanına bitişik olan kuyumcular çarşısı verilebilir. Bedesten ve çarşılar, şehrin merkezini oluştururken, bu merkez, antik ve çok geniş sur çemberi içinde kaldığı için ilk konumunu korumuştur. Ulu cami de, çarşıdaki bu merkezde yer almıştır (Şekil 3.13). Diyarbakır'daki çarşı ve pazarlar sattıkları malın değerine göre konumlanırken, hanlar ilk çemberde yer almışlardır. Bu çarşı ve pazarlar, buldukları semtin ismine göre (Câmi-Mescit, Mevkii), alış-verişe konu olan malın cinsine göre ya da hanlarda ve çarşılarda bulunan esnafa göre isimlendirilmiştir (Yılmazçelik, 1995). Bu da, Türk-İslam şehirlerinin en belirgin özelliklerinden bir tanesidir. Çevre köylerde yaşayan halk, sur kapılarından şehre girer, alış-veriş yapar ve sonra köyelerine geri dönerlerdi. Köylünün yemenilerini aldığı Yemeniciler Çarşısı, tarım aletlerinin üretilip onarıldığı Demirciler Çarşısı, hazır ayakkabıların alındığı Ayakkabıcılar Çarşısı, ürünlerin satıldığı Un Pazarı (Şekil 3.14), Yoğurt Pazarı, Şıra Pazarı ve eski eşyaların satıldığı Sipahi Pazarı gibi alışverişe konu olan mekanlar Şekil 3.15'de verilmektedir.

Şekil 3.12 1919 yılında Ulu Cami ve önünde yer alan meydanın görünümü. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

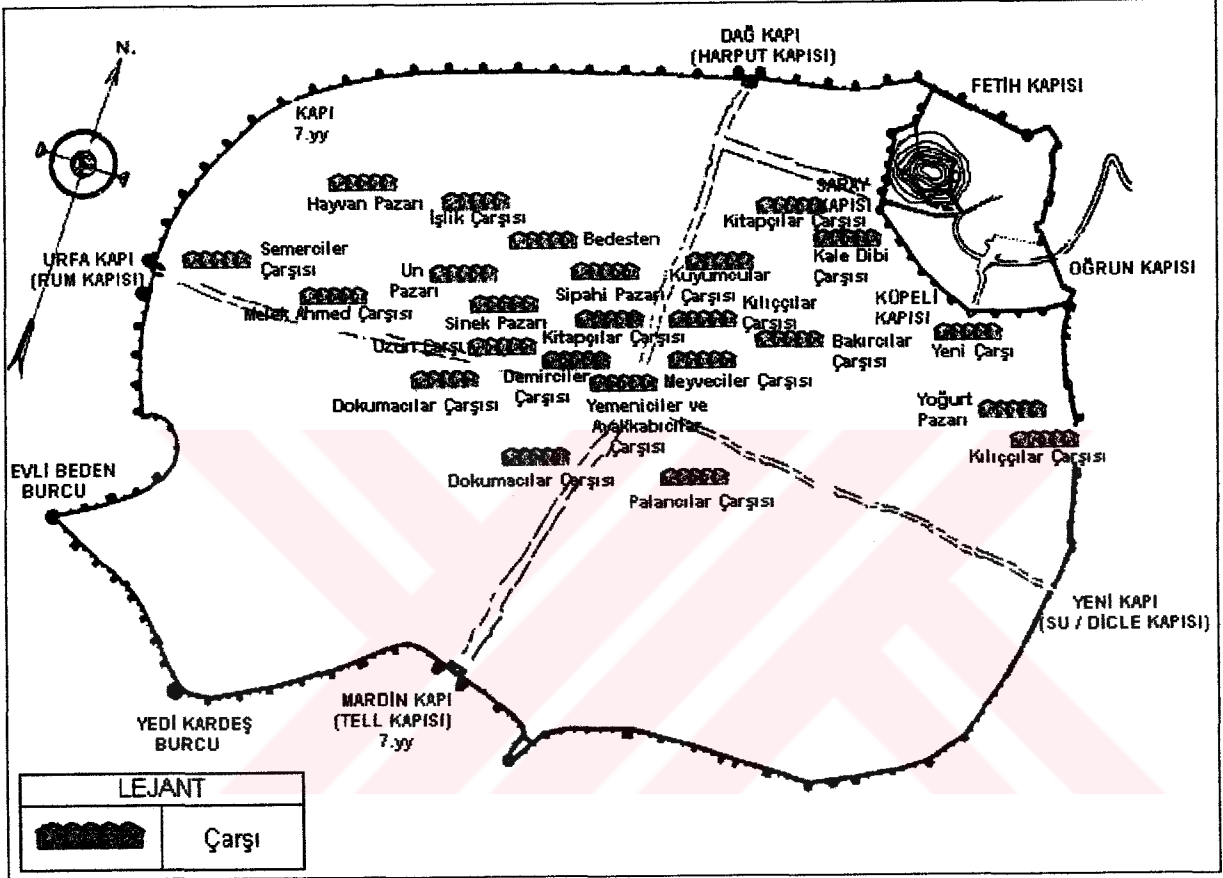
Şekil 3.13 1928 yılında çarşıdan görünüm. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

Şekil 3.14 1925 yılında Un Pazarı. Kaynak: Gabriel, 1940

XVII. yy. başlangıcında kent, tarih boyunca olduğu gibi bir din ve bilim merkezidir. Simeon ve Tavernier, kentte dericiliğin çok gelişmiş olduğunu, kentin dinsel işlevine uygun olarak Ulu Cami çevresinde din adamlarına hitap eden kitapçı ve kağıtçıların bulunduğunu

belirtmektedirler. XVII. yy.ın ortalarından itibaren, Osmanlı ekonomisinin çökmesi ile birlikte klasik ticaret yollarının etkinliği giderek zayıflamış, kentlerde Avrupa mallarıyla rekabet edemeyen yerel üretimlerin çökmesi sürecine girilmiştir. Bu durum Diyarbakır'ı olumsuz etkilerken, fiziki mekanda ticaret, üretim, barınma işlevlerini yerine getiren hanların işlevsiz kalması sonucu ya işlev değişikliği, ya askeri amaçlara ayrılması veya bakımsızlığa terk edilmesi sonucunu doğurmuştur (Arslan, 1999).

Şekil 3.15 Osmanlı döneminde Diyarbakır'da bulunan çarşılar. Kaynak: Yılmazçelik, 1995

1817 yılında kenti ziyaret eden William Heude, kentin bir çok Müslüman kentine göre daha iyi imar edildiğini belirtiyor ve "Sokakları genellikle düzenli taşlarla döşeli, oldukça temiz ve diğer kentlerden daha geniş, çarşıların ise daha büyük ve iyi donatılmış..." olduğundan, siyah mermerden yapılmış hamamların bulunduğu ve Hıristiyan kilisesinden dönüştürülen camilerin* iyi inşa edildiğinden söz etmektedir (Arslan, 1999). 1867 yılında kentte bulunan Garden'in tespitine göre ise, kentte yaklaşık 57 mescit ve cami bulunmaktadır. Surlarla evler arasında ise, kenti çevreleyen geniş bir yol yer alır ve Garden'in (1867) tahminine göre bu

* 1867 yılında kenti ziyaret eden Garden, İç kalede yer alan sarayın bitişiğinde, dikdörtgen şeklindeki yüksek kulenin daha önce bir kilisenin çan kulesi olduğunu belirtirken, Naumann, bu kulenin eskiden surlara ait olduğundan ve kentin İslam'a açılışı ile minareye dönüştürüldüğünden bahsetmektedir. Kulenin yanında küçük bir caminin bulunması ilk görüşü doğrular niteliktedir. Benzer bir örnek olarak da kentin merkezinde yer alan kilise de camiye dönüştürülmüş ve Ulu Cami adını almıştır.

yolun yapılmasının nedenleri hem birliklerin rahat hareket etmesini sağlamak, hem de evlerde oturan kimselerin duvarların altından tünel kazarak hainlik etmelerini önlemek için alınmış bir önlemdir. Kalenin nehre bakan tarafında evlerin sur duvarının kıyısına kadar yanaşması bu görüşü doğrular niteliktedir.

1839 yılında Tanzimatın ilanı ile birlikte geleneksel Osmanlı idaresinden vazgeçilmiş, kurumlar kuralları ile oluşmaya başlamıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayan yeni yönetim arayışları tüm Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Diyarbakır'ın kent yapısında da önemli dönüşümlere yol açmaya başlamıştır. Aslında, Osmanlı kentlerinde karşılaşılan karşıt odaklı bir gelişme süreci Diyarbakır kentinde de görülmekte ve kent eski kent alanının etrafına eklenen yeni parçalarla genişleme göstererek büyüme sürecine girmektedir. Diyarbakır'da Tanzimat sonrası bayındırlık çabalarının ilkinde 1868-1875 yılları arasında Diyarbakır'da valilik yapan Kurt İsmail Paşa döneminde rastlanılmaktadır. İlk kent dışına çıkış hareketi bu valinin Elazığ yolu üzerinde "Seyran Tepe" olarak bilinen yerde bir hastane, bir kışla, bir cami (Şekil 3.16) ve "Mülkiye Dairesi"ni yaptırmasıyla başlar (Şekil 3.17). Daha sonra ise bunları Rüştüye okulu ile "Fis Kayası" üzerinde yaptırdığı bir sanat okulu izler. 1870 tarihli Vilayetler Kanunu ile vilayet merkezlerine İstanbul'dan gelen devlet memurlarının yerleştirilmesi, yeni tanımlanan yönetim işlevlerini barındırması için bir merkez inşa edilmiştir*. Osmanlı döneminin güvenli ortamında kale yerleşmelerindeki düşük yoğunluğa rağmen kale dışında varoşların olması ve buna bağlı olarak artan konut talebi ve yoğunluğu, zaten ateşli silahların gelişmesiyle işlevsiz kalan kalenin önemini yitirmesi sürecini başlatmıştır. Kent merkezi yayılma göstermeye başlamış, dükkanlar ana eksenler boyunca evlerin alt katlarında da belirmeye başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda, yönetici sınıfın konaklarında görülen işlerin devlet dairelerine taşındığı dönem olmuştur. Bu amaçla kentte, vilayet konağı, hükümet konağı gibi binalar yapılmaya başlanmıştır. 1873 yılı "Diyarbakır Vilayeti Salnamesi"ne göre, Diyarbakır merkezinde 1 vilayet konağı, 1 hükümet konağı, 1 cezaevi, 4164 hane, 14 han, 7 karakol, 1868 dükkan, 124 ambar, 25 fırın, 23 kahve, 13 hamam, 27 dink, 32 dabakhane, 6 iplikhane, 7 boyahane, 8 çömlekhane, 4 meyhane, 28 değirmen, 9 böcekçilik, 28 cami, 32 mescit, 4 medrese, 4 mektep, 1 Rüştüye, 11 köşk, 5 tekke, 6 türbe, 8 havuz, 130 çeşme, 5 su kuyusu, 11 kilise, 16 buz kuyusu, 83 buz gölü, 7 İslam kabristanı, 4 Hıristiyan mezarlığı, 22 bostanlılık mevcuttur. Vali Derviş Paşa zamanında, Dağ ve Mardin kapıları ile İç kale kapısının onarıldığı, İsmail Hakkı Paşa zamanında ise 5 camii şerif ve İç kale camii bitişiğindeki Hz.Süleyman Türbesinin tamir edildiği, 1 rüştüye mektebi,

* Bu yeni merkez ile kente hükümet konağı, belediye binası, demiryolu ve istasyon, adliye binası gibi yeni öğeler eklenecek ve "yeni merkez" yeni tür hizmetler, bankalar, oteller, dükkanlar için bir çekim alanı oluşturacaktır.

3 kışla, 1 vilayet konağı inşa edildiği, 5 çeşme yapıldığı, Millet Bahçesi'nin açıldığı, su bentleri ile Hamravat su yolunun tamir edildiği, Guraba Hastanesi'nin açıldığı, 21 dükkan, 2 fırın, 1 kahve, 1 dabakhane inşa edildiği yazılıdır.

Şekil 3.16 Kurt İsmail Paşa Cami ve kışlanın 1940 yılındaki görünümü. Kaynak: Tekin, 1997

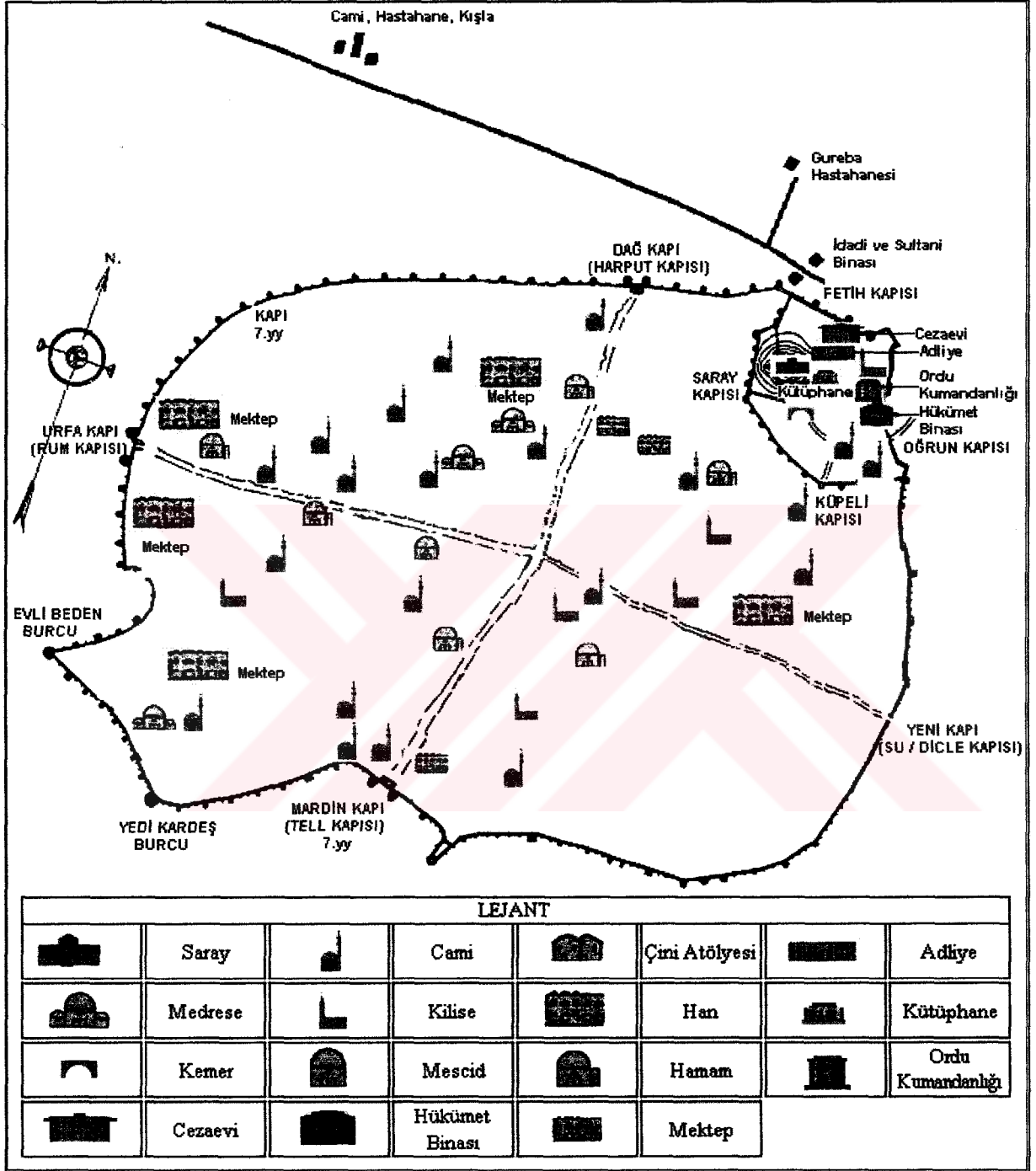
1876 yıllı Vali Tevfik Paşa zamanında çıkarılmış olan “Diyarbakir Vilayeti Salnamesi”ne göre de kentte, 4119 hane, 2111 dükkan, 8 cami, medrese, mescit, 54 dink ve değirmen bulunmaktadır. 1873 yıllı salnameyle karşılaştırıldığında 3 yıl içinde konut sayısında azalma olurken dükkan sayısında artma olduğu görülmektedir.

Diyarbakır Belediyesi, 1877 yılında “Vilayetler Belediye Kanununun” çıkarılmasından üç yıl sonra, biri Garp, diğeri de Şark olmak üzere iki ayrı belediye olarak kurulmuştur*. 1881’de Diyarbakır’a gelen Lerchenfeld, kenti kasvetli ve sevimsiz bir şehir olarak nitelmiş ve sadece 3-4 metre genişliğindeki ana caddede hareketli bir yaşamın bulunduğunu belirterek, şehrin tüm canlılığının ve ticaretin ana caddede bulunan çarşıda ve handa gerçekleştiğini, Suriye ve Mezopotamya’dan gelen kervanların bu hana yük indirdiğini belirtmiştir**. Lerchenfeld (1882), Diyarbakır Rum kapı önündeki bir meydandan da bahsetmektedir. 1884 yılında Vali Sırrı Paşa tarafından şimdiki Numune Hastanesinin ilk nüvesi olan “Gureba” hastanesi açılmıştır. 1885 yıllı “Diyarbakir Vilayeti Salnamesi”ne göre Diyarbakır kentinde artık, 4164 hane, 3916 dükkan, 28 cami, 32 mescit, 4 medrese, 1 Mülkiye Rüştiyesi, 1 Askeri Rüştiye, 35 mektep, 7 kütüphane, 5 tekke, 11 kilise, 6 Hıristiyan mektebi bulunmaktadır. Bu dönem

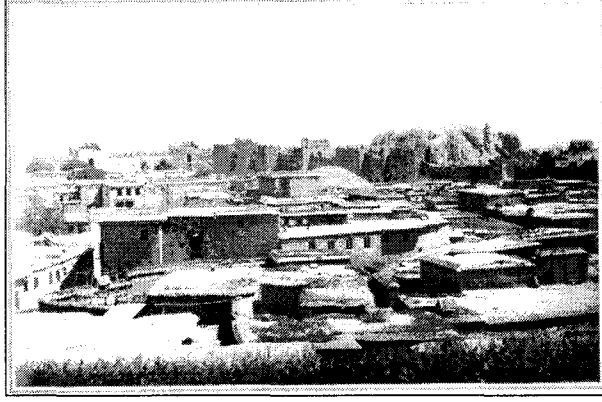
* Garp belediye başkanı Müslüman, meclis üye çoğunluğu gayr-ı Müslim; Şark belediye başkanı gayr-ı Müslim meclis üye çoğunluğu Müslüman olacak şekilde idari yapılanmayla belediye yönetimini oluşturmuştur. Habitat II’nin 5. yıllında GAP’ta yerleşim ve konut sorunları, TMMOB Mimarlar Odası, 2001, Diyarbakır. s.46.

** Lerchenfeld’in gözlemlerine göre (1882), doğunun bütün şehirlerinde toplumsal yaşam, çarşı ve çevresi etrafında olmakta; buradaki renkli yaşama karşılık şehirlerin diğeri kesimlerinde tam bir ölüm sessizliği yaşanmaktadır. Şehrin paşası ve kumandanı ise, şehir dışında sade bir konakta ikamet etmektedir. Askerler de düzenli bir kışlaya sahiptirler.

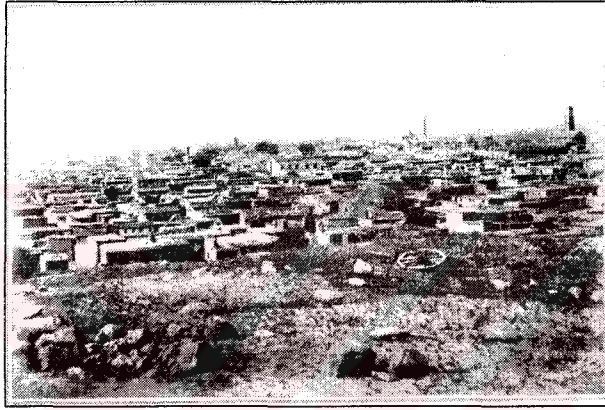
kentsel öğelerin arttığı bir dönem olurken, 1881 yılında Diyarbakır kale içine ait genel manzaralar şekil 3.18 ve 3.19'da verilmiştir.

Şekil 3.17 Tanzimat'tan sonra şehir dışındaki yapılaşmalar ve iç kaleye eklenen yapılar.

Şekil 3.18 1881 yılında Diyarbakır kale içi genel manzarası. Kaynak: Diyarbakır Albümü, 1956

Şekil 3.19 1881 yılında Diyarbakır kale içi genel manzarası. Kaynak: Diyarbakır Albümü, 1956

1889'da ise daha önce yapılmış sanat okulunun karşısına idadi ve sultani binası yapılarak bu iki okul sur dışından açılan bir yolla kente bağlanmıştır. Naumann 1890'da Diyarbakır'a geldiğinde Dağ Kapı tarafında surların altında çok renkli bir hayatın olduğunu ve burada çingeneler ile Kürtlerin konakladığını belirterek büyük kale kapısından içeri girildiğinde ise, sokaklarda gerçek bir doğu hayatının hüküm sürdüğünden bahsetmektedir. 1891 yılı "Diyarbakır Vilayeti Salnamesi"ne göre, belediye binası Vali Arif Paşa zamanında inşa edilmiştir. Vali Hacı Hasan zamanında da idadi mektebi binası, Buğday pazarı (Kebir Çarşısı), İç kale'de hapisane ve jandarma kışlası yapılmıştır.

1894 yılı "Diyarbakır Vilayeti Salnamesi"ne göre de, adliye binası 1893'de inşa edilmiştir. Guraba Hastanesi de 1893'de 40 yataklı bir hale getirilmiş, İdadî 1892'de, leylî (gece) kısmı ise 1894'de açılmıştır. Darülmüallimin ve Enas (kız) rüştiyesi 1893-1894 ders yılında eğitime başlamıştır. Genel anlamda kent, XVII. yy. başlarında ulaştığı sınırlarını XIX. yy. sonlarına kadar korumuştur.

1899 yılında Müşir Semih Paşa Urfa kapısında Askeri Rüştüye binası yaptırmış; Ordu kumandanı Ferik Cemal Paşa döneminde ise Ordu Kumandanlığı binası ile Adliye binası iç kale'de hizmete girmiştir (Arslan, 1999) (Şekil 3.20, 3.21). Bu dönemlerde kentte Ermeni nüfusun artmasına bağlı olarak, özellikle yabancı misyonun sağladığı imkanlar da kullanılarak Protestan kilisesi inşa edilmiş ve daha önce yapılanlar da onarılmıştır (Ağaryılmaz vd., 1991). Şekil 3.12'deki haritada, kentin Tanzimat'tan sonraki kent dışına ilk çıkışı ile iç kalede yapılan yapıların nerelerde konumlandıkları verilmiştir.

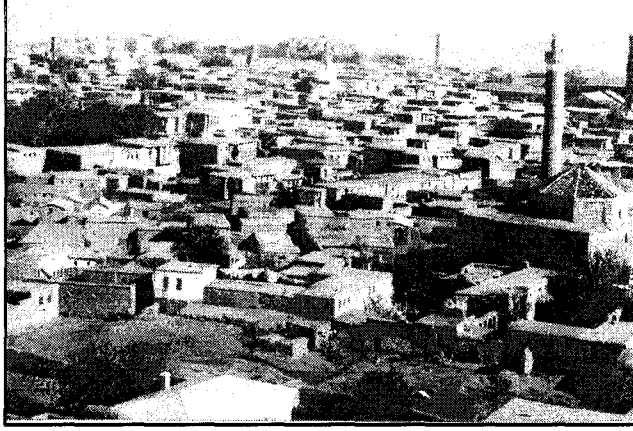

Şekil 3.20 1930'lu yıllarda iç kalede Kolordu, Vilayet, Adliye binaları. Kaynak: Gabriel, 1940

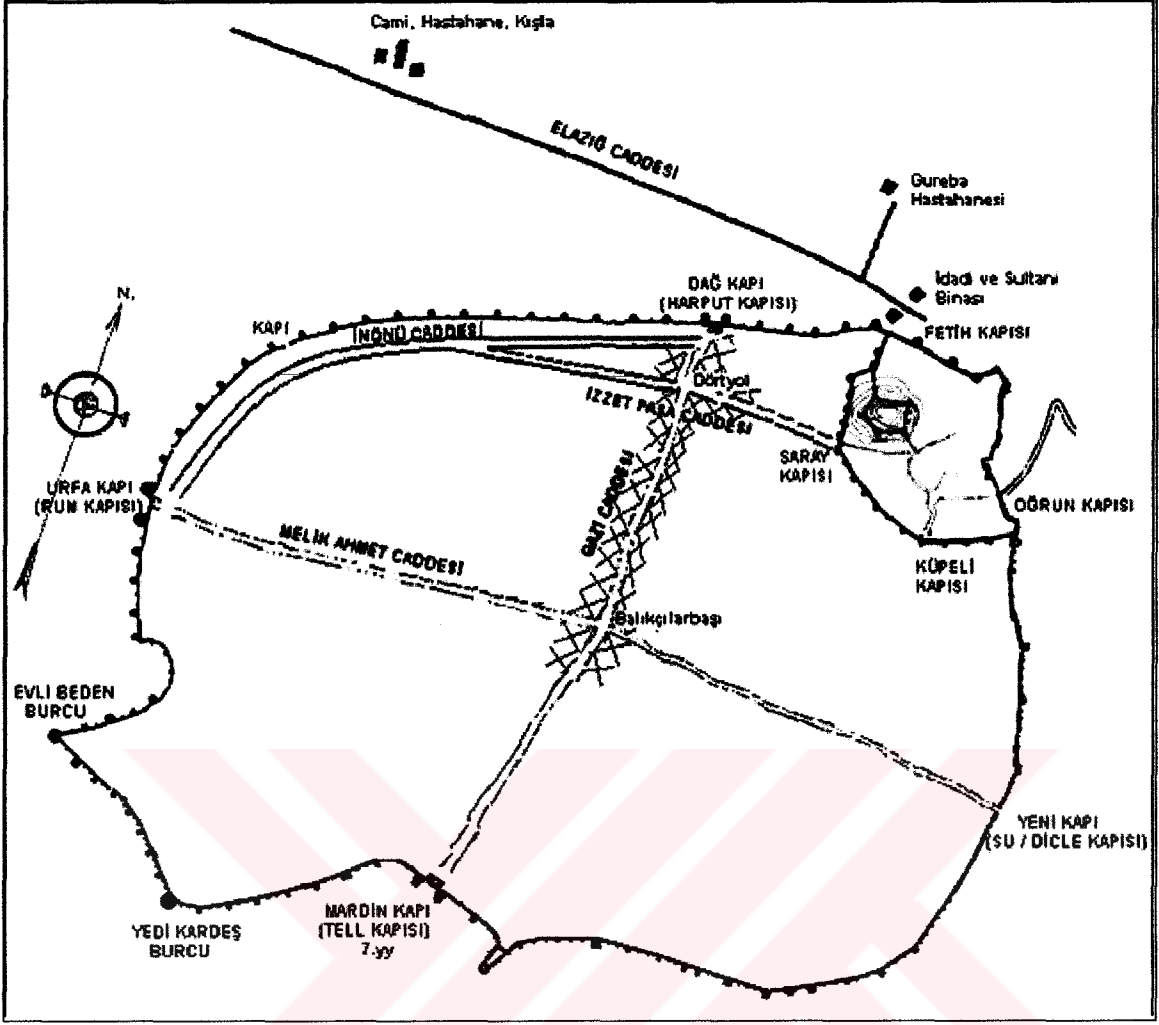
Şekil 3.21 1933 yılında Adliye Binası. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

Diyarbakır kale içindeki parseller ise, düzenli olmayan geometriye sahip olduğu için sokaklar da ortaçağ kentlerinin genel özelliğine benzer şekilde organik dokuda ve düzensiz gelişmiştir. Roma döneminde yeniden düzenlenerek yapıldığı bilinen kanalizasyon ağının ana yolların altından geçtiği düşünülünce, yapılaşmanın da düzensiz sokaklara uygun doğrultuda devam ettiği anlaşılmaktadır. 1890'da Diyarbakır'ı ziyaret eden Saad (1913), evlerin neredeyse iç içe ve karanlık olduğunu, sokakların dar ve eğri-büğü, bazen 3 metreden daha dar olduğunu ancak çarşıya ait sokakların daha geniş olduğunu belirtmiştir (Şekil 3.22).

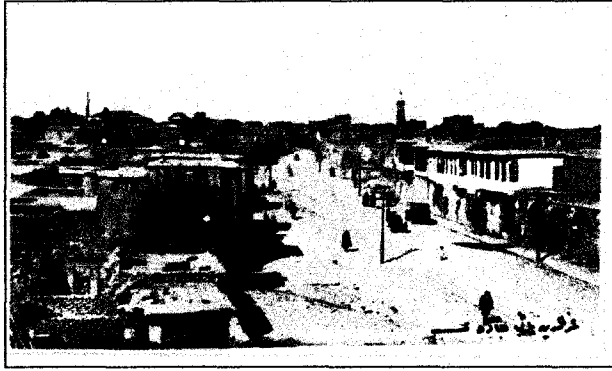

Şekil 3.22 1932 yılında sur içi konut dokusunun görünümü. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır 1956

XIX. yy. sonlarına kadar kent sınırlarını korurken, bu tarihten itibaren dış etmenler sonucu, kentsel arazi kullanımına eklenen demiryolu, yönetici merkez, göçmen mahallesi, askeri kışla gibi yeni öğeler ile birlikte büyüme ve değişme sürecine girmiştir. Kent, özellikle kapalı orta çağ kenti olma özelliğini, XIX. yy.ın ikinci yarısındaki bazı politikalarla dışa taşmaya başlayana kadar korumuştur. Cumhuriyetle birlikte bu kapalılık bozulmaya başlayacaktır. Dış ticaret ilişkilerinin nitel ve nicel değişim süreci içinde ortaya çıkan ve kentte gelişen ticaret sermayesinin ürünleri olan yeni dükkanlar, mağazalar ve hanlar, eski merkezin uzantısında, kentin ana ulaşım aksının iki yanında sıralanmış ve yeni ticaret merkezini oluşturmuştur. Bu dönemler Osmanlı İmparatorluğunun sınırları sürekli küçülürken, diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Diyarbakır da ülkenin dış pazarına açılan bir merkezi konumundadır. Bu durum, nüfusun artmasına ve kent merkezinin konut alanlarını da kapsayan bir dönüşüm baskısına yol açmıştır. Bu ihtiyaçla sur içinde yapılan ilk imar operasyonu, 1916 yılında Vali İzzet Paşa tarafından bugün kendi adıyla anılan Dört Yol-Saray kapısı arasındaki caddenin açılmasıyla başlar (Beysanoğlu, 1962) (Şekil 3.23, Şekil 3.24). İkinci operasyon ise, Dağ kapısında bulunan kent giriş kapısı ve surların bir kısmı yıkılarak yeni gelişme alanlarına doğru geniş bir çıkışın açılmasıdır. Bu operasyonlar, Dört Yol-Dağ kapı caddesinin oluşmasını ve Elazığ yolu ile ilişkilendirilen bulvarla bütünleştirilmesini; ayrıca Dört Yol-Urfa kapı arası batı surlarına içten paralel giden bir caddenin sur içi ulaşım aksı olarak açılmasını sağlamıştır. Böylece Dört Yol bir trafik odağı haline getirilmiştir. Aynı zamanda bu operasyonlar, geleneksel ticaret aksının yeni caddelere doğru kaymasını sağlamış, kentin gelişme doğrultusunda yer alan Elazığ caddesinin “prestij eksenini” olarak gelişmesi sürecini başlatmış ve mevcut ticaret aksının da yenilenmesine yol açmıştır.

Şekil 3.23 1916 yılında kente eklenen yeni yollar ve ticaretin yayılma alanları.

Şekil 3.24 1927 yılında Dört Yol-Saray Kapısı arasında açılan caddenin görünümü. Kaynak: Resimlerle Diyarbakir, 1956

Esnaf grupları XIX. yüzyılda Diyarbakir’da bazen ayrı çarşılarda, bazen ise birkaç esnaf grubunu içine alan çarşılarda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Yılmazçelik, 1995). Geleneksel çarşı dokusu bütünü ile kullanılırken, şehir içinden geçen anayolun iki yanında geleneksel yapının aksine dükkanlar oluşmuş ve ticaret, şehri bir baştan bir başa aşan aksa dönüşmüştür

(Şekil 3.25). XIX. yy.ın son çeyreğine kadar kent içi ulaşım yaya ölçeğinde ve birbirinden en uzak iki mahalle arasında yaklaşık yarım saatlik yürüme mesafesindedir. Sokaklar, boyut olarak çağın ulaşım özelliklerinin, yönlendirme olarak da, parselasyonun belirleyiciliğinde biçimlenmiştir. Eski toplumlara özgü olarak yaya ulaşımının önemli bir yer tuttuğu Diyarbakır'da sokakların boyutları, insan ölçülerinin yanı sıra bölgede kullanılan eşek, at, gibi taşıma hayvanlarıyla çekilen arabaların genişliğine göre şekillenmeye başlamıştır. Aslında at arabalarının kente girişi, İstanbul kökenli sivil ve asker bürokratlar ile dış ticaretle uğraşan Rum ve Ermeni azınlıkların kente gelişiyle aynı dönemlere rastlamaktadır. 1924 yılında Diyarbakır'ı ziyaret eden Kirsch'e göre (1927), Diyarbakır sokaklarındaki canlılık ve renklilik gördüğü diğer Doğu şehirlerinden çok daha çeşitlenmiştir.

Şekil 3.25 1927 yılında kentte gelişen çarşı dokusu. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

Sonuç olarak, kalenin savunma amacına yönelik kullanımı sona ermeye başlamış, IV. yy.dan itibaren kale içinde anıtsal ve sivil yapılardan oluşan ve katmanlaşarak günümüze kadar ulaşan kentsel doku, Osmanlıda bir koruma anlayışının bulunmaması sonucunda bozulma sürecine girmiştir. XVIII. yy.ın ikinci yarısından itibaren başlayan modernleşme hareketlerinin de Diyarbakır'ı etkilemesi sonucu kente yeni kurumlar ve yeni yaşam tarzları gelmiş, bu da kentsel dokudaki değişimde çok önemli bir rol üstlenen etmenler arasında olmuştur. Bu sistem içinde, Cumhuriyete kadar olan dönem içinde ağırlıklı anıtsal yapılar korunabilmiştir.

4. DİYARBAKIR KALE KENTİNDE CUMHURİYET SONRASI KORUMA ve PLANLAMA SORUNLARI

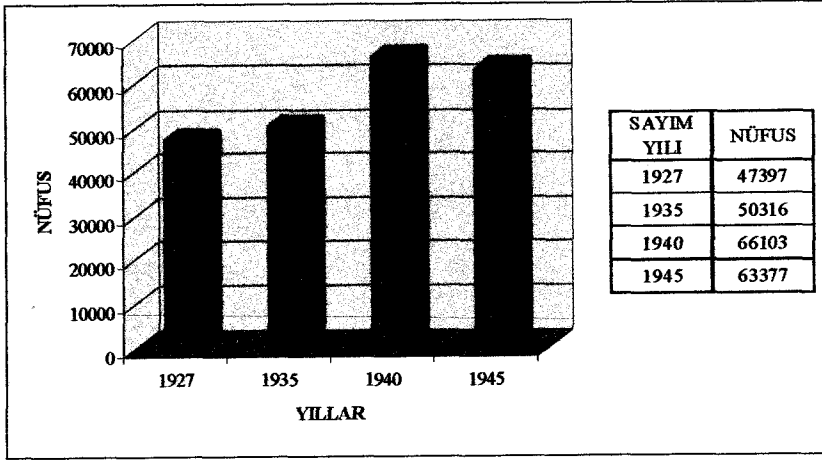
Türkiye’de kentsel ölçekteki korumanın planlama süreci içindeki problemlerinin irdelenmesine yönelik tez çalışmasında; alan çalışması olan Diyarbakır kale içinin tarihsel değerinin, kalenin ve Cumhuriyet Dönemine kadar olan kentsel gelişiminin incelendiği 3 bölüm, bu bölüme alt yapı oluşturmuştur. Bu inceleme sonucu XVIII. yy.ın ortalarından itibaren Diyarbakır’ı saran kent duvarının savunma amacıyla kullanımına gerek kalmadığı*, modernleşme hareketlerinin bir sonucu olarak kentteki geleneksel dokunun bozulmaya ve yeni yolların açılması ya da genişletilmesi ile bu dokunun tahrip olmaya başladığı anlaşılmaktadır. Diyarbakır sur içinin gelişim süreci ve bu süreçte planların rolünün irdelendiği bu bölüm; kentin nüfus durumunun ve kentle ilgili literatürden elde edilen verilerin yanı sıra, Cumhuriyet dönemiyle birlikte yapılmaya başlanmış kent planlarının ve koruma ile ilgili alınmış kararların sunduğu verilerinin toplanmasını gerekli kılmıştır. Bu gereklilik; Cumhuriyet dönemi ile başlayan planlama çalışmalarının dokudaki etkilerinin incelenmesini, kentsel koruma amaçlı planlama çalışmalarının dokudaki etkilerinin incelenmesini, yasal/kurumsal yapının etkilerinin neler olduğunun incelenmesini zorunlu hale getirmiş ve alan çalışmasını bu yönde kurgulamayı gerektirmiştir. Bölüm, bu araştırmaların ışığında şekillenmiştir.

4.1 Nüfus Gelişimi: 1927-2003

Türkiye’deki nüfus hareketleri kent yapısında daima değişimlere neden olmuş ve kentlerin gelişiminde belirleyici rollerden birini üstlenmişlerdir. Özellikle, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan kırsaldan kentlere doğru göçün fazla olması, mevcut kentlerin zaten yetersiz olan alt yapısını zorlarken, aynı zamanda da kentlerdeki yoğunluğun artmasına neden olmuştur. Tarihi çekirdeğe sahip kentlerde bu yoğunluk daha da fazla yaşanmaya başlanmıştır. Diyarbakır kale kenti de bu yoğunluğu yaşayan tarihi çekirdeğe sahip kentlerin başında gelmektedir. Diyarbakır’da 1945 yılına kadar kent nüfusunun tamamı sur içinde yaşamıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre kentin 1927 yılındaki nüfusu 47 397 kişidir. Bu sayı 1935 yılında 50 316 kişiye, 1940 yılında 66 103 kişiye ulaşırken, 1945 yılında 63 377 kişiye düşmüştür. Bu, Şekil 4.1’de görülebilmektedir. Sur içindeki kent dokusu, bozulmamış hali ile 50 bin civarında bir nüfusu kaldırabilecek yapılaşmaya sahipken, 1945

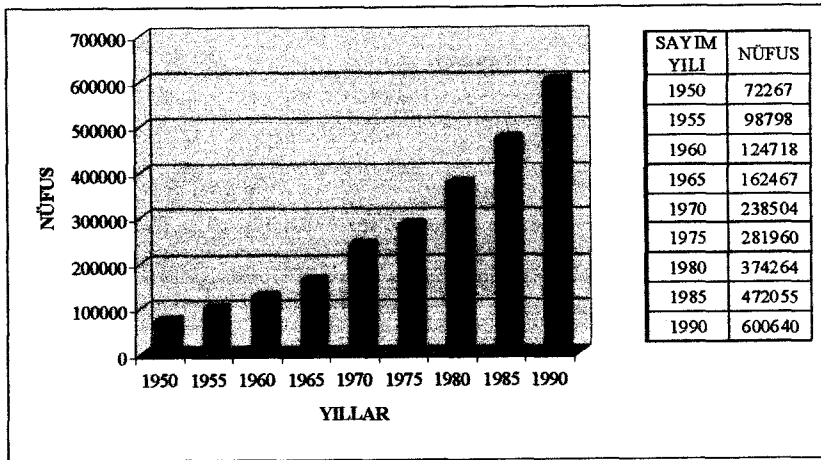
* Başlangıcından itibaren bir kale kent olan Diyarbakır’ın sur dışına yayılması ile bu ifade tarzı sur içi olarak kullanılmaya başlanmış ve yerleşik hale gelmiştir. Bu bölüm içerisinde ise, yerleşik olarak kullanılan sur içi terimi kullanılmıştır.

yılında bile bu rakam normal sınırın üzerine çıkmıştır.

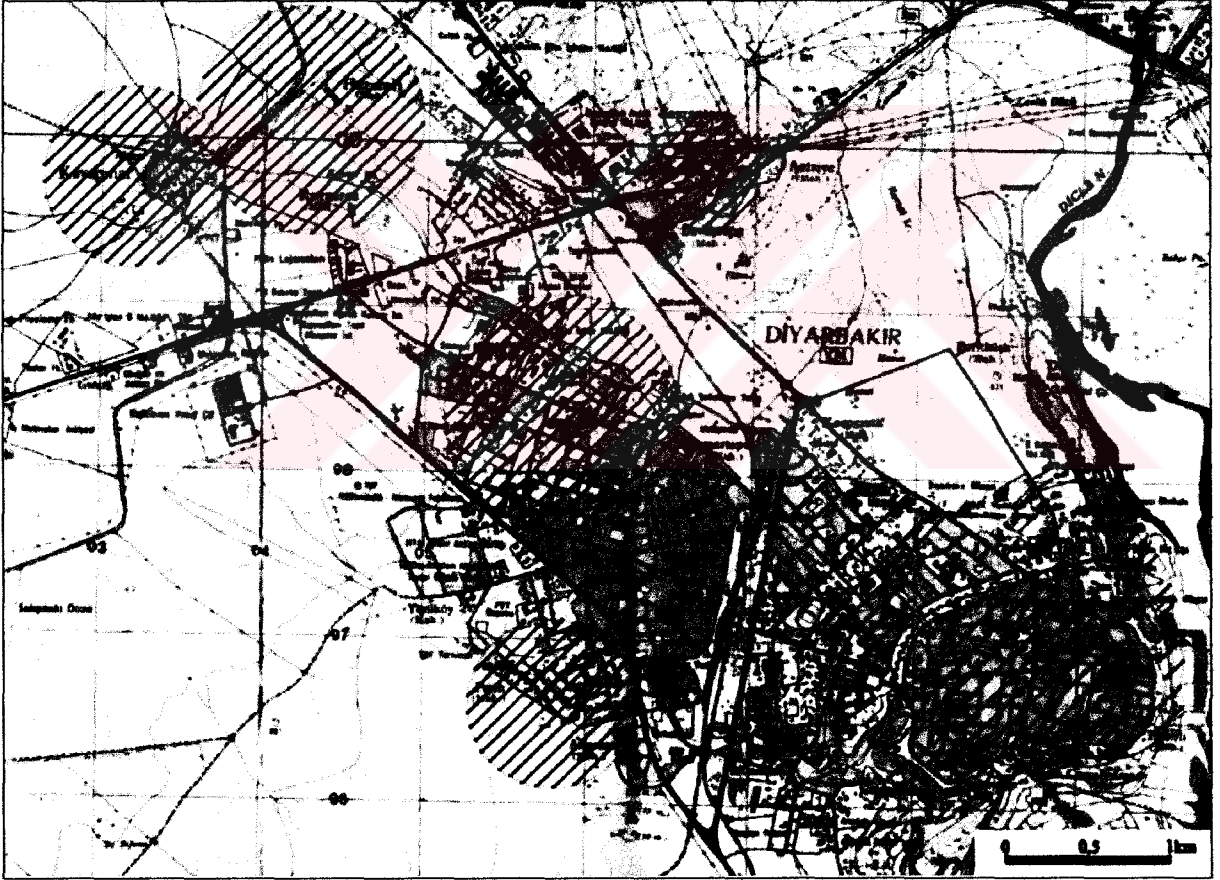
Şekil 4.1 Diyarbakir sur içinin 1927-1945 yılları arasındaki nüfus durumu. Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Kent, 1927 yılından itibaren göç alır durumda iken, sadece 1940 ile 1945 yılları arasında nüfus yitimine uğramıştır. 1945 yılından sonra kent nüfusu, sur dışına taşmaya başlamış ve kentin nüfusu sur içi ve sur dışı toplamı 1950’de 72 267 kişiye, 1955’te ise 98 798 kişiye ulaşmıştır. 1960 yılında Diyarbakir nüfusu ilk kez 100 binin üzerine çıkarak 124 718 kişiye, 1965 yılında 162 467 kişiye, 1970 yılında 238 504 kişiye, 1975 yılında 281 960 kişiye, 1980 yılında da 374 264 kişiye ulaşmıştır. 1950-1970 yılları arası, kırdan kente nüfus hareketlerinin oluşmaya başladığı dönemler olurken, 1960-1970 yılları arasında da kırsal kesimdeki feodal yapının çözülme mekanizmalarının hız kazandığı dönemler olmuş ve bu etkenler, kentte bir nüfus patlaması yaşanmasına yol açmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsünün verdiği rakamlara göre 1990 yılında kent nüfusu, 600 640’a ulaşmıştır (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 Diyarbakir kentinin 1950-1990 yılları arasındaki nüfus durumu. Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Tarımsal yapının çözülmesi, büyük köylü kütlelerinin kente göç etmesine neden olmuştur. Nüfus hareketleri, diğer bir deyimle göçler gerek ekonomik ve sosyal sistemde verilen kararların gerekse kişilerin beklentileri sonucu oluşmaktadır. Nüfus artışına bağlı olarak, talebin artması ve ticaret alanlarının genişlemesi, kentin ekonomik gelişmesi açısından önemlidir. Ancak kontrolsüz olarak gelişen bu durum, tarihi çevre tahribinin hızlanmasına yol açmıştır. 1990 yılında 600640 kişilik bir nüfusa sahip olan kentin, 106545'i sur içinde yaşamaktadır*. Yoğun nüfus, kentteki bütün planlama çalışmalarını da olumsuz etkileyen etkenlerin başında gelmektedir. Diyarbakır sur içinde, kentin yerlisi sayılabilecek hemen hemen hiçbir aile kalmamıştır. Mekansal bozulmalar ya da yapıların kullanıcı konforuna cevap verememesi gibi nedenlerle bu terk etme süreci hızlanmış ve bu bölge kente göçle gelen alt gelirli kesimlerin kullanım alanlarından biri haline gelmiştir (Şekil 4.3).

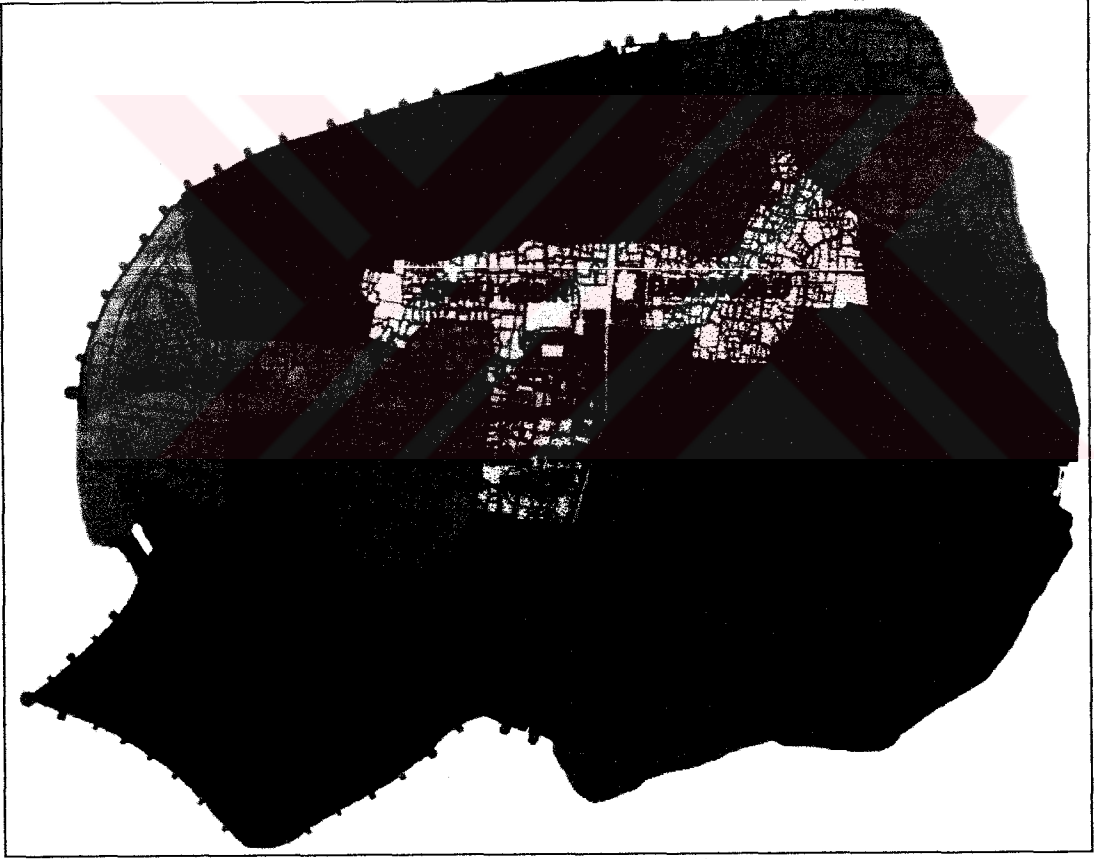

Şekil 4.3 Diyarbakır'ın hali hazır durumu ve göç alan bölgeler. Kaynak: Yıldırım, 2001

Bu alt gelirli kesim, kimi işsiz kimi marjinal işlerle kimi de yasadışı işlerle uğraşan eğitimsiz ve yoksul insanlardan oluşmuştur. 1990-1996 yıllarında artarak devam eden zorunlu göç, ani ve toplu göç olduğundan kentler göç edenleri özümseyememiş; tersine bir çok kent gibi

* Bilgi için bkz: 1990 yılında koruma amaçlı imar planlama grubunca hazırlanan plan raporu.

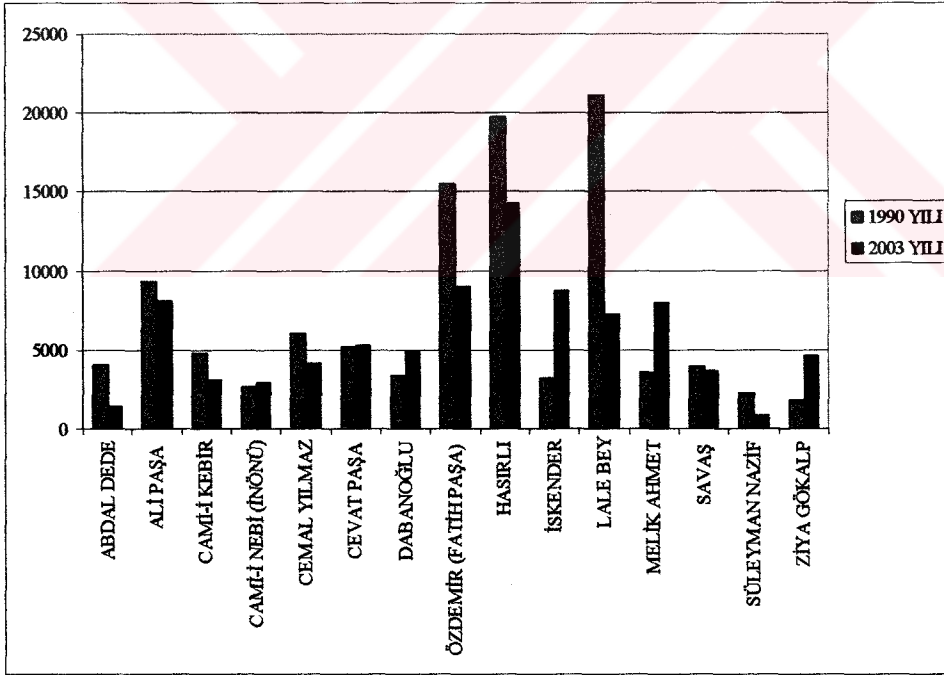
Diyarbakır'da da hızlı bir bozulma süreci yaşanmaya başlamıştır. Başta Diyarbakır tarihi kent merkezi olmak üzere bölgedeki kent merkezlerinde hızlı ve çarpık bir yapılaşma ortaya çıkmış, kentin zaten yetersiz olan kentsel üst yapısı tamamen tıkanmış ve işlevsiz hale gelmeye başlamıştır. 1970 yılında sur içinde yer alan eski doku oranı % 57 iken, 1990 yılında bu oran % 22'ye düşmüş ve % 35 oranında azalma meydana gelmiştir (Aru, 1998). 1990 yılında sur içi nüfusu 106 545 iken, bu çalışma sırasında yapılan araştırmada 2003 yılı sur içi nüfusunun 86008 olduğu tespit edilerek karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmanın daha iyi anlaşılabilmesi açısından mahallelerin sur içindeki konumları ve sınırları şekil 4.4'de verilmiş, sur içinin 1990 ve 2003 yılının mahalleler bazında nüfus karşılaştırmaları ise, çizelge 4.1 ve şekil 4.5'de verilmiştir.

Şekil 4.4 Sur içi mahalleleri ve sınırları. Kaynak: Tigris, 2003

Çizelge 4.1 Diyarbakır sur içi mahallelerinin 1990-2003 yılı nüfusu.

MAHALLE ADI	NÜFUS TOPLAMI 1990 YILI	NÜFUS TOPLAMI 2003 YILI
ABDAL DEDE	4000	1370
ALİ PAŞA	9350	8090
CAMİ-İ KEBİR	4825	3083
CAMİ-İ NEBİ (İNÖNÜ)	2650	2881
CEMAL YILMAZ	6025	4133
CEVAT PAŞA	5175	5241
DABANOĞLU	3375	4888
ÖZDEMİR (FATİH PAŞA)	15500	9044
HASIRLI	19750	14262
İSKENDER	3170	8748
LALE BEY	21125	7197
MELİK AHMET	3600	7980
SAVAŞ	3950	3638
SÜLEYMAN NAZİF	2250	809
ZİYA GÖKALP	1800	4644
TOPLAM	106545	86008

Şekil 4.5 Diyarbakır sur içi mahallelerinin 1990-2003 yılı nüfus karşılaştırması.

Nüfus araştırmaları sonucunda, sur içi nüfusu 1990 yılına kadar artış yaşarken, 1990 yılından 2003 yılına kadar olan zaman aralığında ise bir düşüş yaşadığı görülmektedir. 1990 yılına kadar sur içinde nüfus artışına bağlı olarak talep artmış ve ticaret alanlarının genişlemesi söz konusu olmuştur. Bununla birlikte bu yıldan itibaren uygulanmaya başlanan Koruma Amaçlı İmar Planı uygulamaları ile bölgede ikamet edilecek konut yapımına da kısıtlama getirilmiştir.

1990-2003 yılları arasındaki nüfus hareketlerine mahalle ölçeğinde bakıldığında; Abdal Dede, Ali Paşa, Cami-i Kebir, Cemal Yılmaz, Özdemir (Fatih Paşa), Hasırlı, Lale Bey, Savaş ve Süleyman Nazif mahallelerinin nüfus kaybına uğradığı, Cevat Paşa, Melik Ahmed Paşa, Cami-i Nebi (İnönü), Dabanoğlu, Ziya Gökaltıp ve İskender Paşa mahallelerinde de nüfusun arttığı görülmektedir. Özellikle sur içinin en fazla nüfusuna sahip mahalleri olan Özdemir, Hasırlı ve Lale Bey mahalleleri, aynı zamanda da 1990-2003 yılları arasında en fazla nüfus yitimine uğrayan mahalleleri olduğu görülmektedir.

4.2 Cumhuriyet Döneminden Günümüze Kentsel Gelişim: 1930-2004

Türkiye'deki yasal/kurumsal çerçeve, kentlerin gelişiminde belirli rollerden birini üstlenirken, kentlerin gelişimine de yasal bir dayanak olmuştur. Diyarbakır sur içinin Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan kentsel gelişiminin incelendiği bu alt bölümde, yasal/kurumsal çerçevenin kent gelişiminde dört farklı dönemde belirleyici bir rol üstlendiği belirlenmiş ve bu alt bölüm bu bilgiler ışığında şekillenmiştir.

4.2.1 1930-1960 Yılları Arasındaki gelişmeler

Korunması gerekli değerlerle dolu bir kent olan Diyarbakır'daki kentsel gelişim, Cumhuriyetin ilanı* ile birlikte Ankara'dan yayılan planlama olgusuna bağlı olarak Anadolu'daki bir çok kentle paralel bir gelişim göstermiştir. Bu gelişimler, Avrupa'da Fransız Devrimi**, Türkiye'de ise Cumhuriyet dönemi ile başlayan uzun bir dönemi kapsamıştır. Cumhuriyet yönetimi ilk aşamada, 1930 ile 1935 yılları arasında çıkardığı yasalar ile***,

* Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile tek partili devlet eliyle sanayileşme ön plana çıkmış, Başkent İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış, ülke demir ağlarla örülmüş, 1929 yılından sonra gelişen devletçilik politikası sonucu uygulanmaya başlayan sanayi planlarında yapılması öngörülen fabrikaların yerleri için, demiryolu güzergahı üzerindeki küçük Anadolu kentleri seçilmiştir (Bilgin, 1998).

** Avrupa'da genel olarak Fransız Devrimiyle başlayan koruma çabalarında anıtsal yapıyı koruma düşüncesi 1904 yılında yapılan Uluslar arası Mimarlar Kongresi (The Sixty International Congress of Architects) ile daha bilimsel bir anlam kazanmıştır. Bu kongre ile korumanın tek anıt ölçeğinde ele alınması düşüncesi kabul görünürken, I. Dünya Savaşı ile birlikte kentlerin tahrip olması, koruma bilincinin daha da gelişmesine zemin hazırlamıştır. I.Dünya Savaşının getirdiği yıkımlar insanlarda milli kültüre olan duyarlılığı arttırmış ve iki savaş arasındaki sürede bilimsel onarım çalışmaları yapılmaya başlanmıştır (Zeren, 1981).

*** 10.06.1933 yılında kabul edilen ve 21.06.1933 yılında yayınlanan 2290 sayılı "Belediye Yapı ve Yollar Kanunu" ile, yapıların çevreleri ile birlikte bir bütün olarak korunması gerektiğine değinilmiş (Akozan, 1977), oluşturduğu nüfus projeksiyonu kavramı ile planlamaya kent bütününde bakışı oluşturmuş (Dinçer, Akın, 1994), eski eserlerin yoğun olduğu alanlarda özel bir planlama metodu olması gereği vurgulanmış, ayrıca, anıtsal nitelikli eski eserlerin her yönünde 10 metre açıklık (yapı yaklaşma sınırı) olması öngörülmüştür. Mimari eserlerin imar planları yoluyla korunması bilincinin yaygınlaşmasından sonra kent planlama ilkeleri içinde tarihsel ve doğal değerlere saygılı olmak düşüncesi de önem kazanmıştır. 1934 yılında çıkarılan 2722 sayılı "Belediyeler İstimlak Kanunu" ile 1935 yılında çıkarılan 2763 sayılı "Belediyeler İmar Heyeti"nin kuruluşuna ilişkin kanun da önemli kanunlardandır (Tekeli, 1998). 1936 yılında çıkarılan "Şehirlerin İmar Planlarının Tanzimi İşlerine Ait Umumi Talimatnamesi"nde ise, kent planlarının standartlaştırılması ve harita mühendisi yerine mimara yetki tanınması kentsel mekanların oluşumunda etkili olan yasalardan biridir (Dinçer, Akın, 1994). 1934 yılında müzeler, 1935 yılında ise Vakıflar yeni bir düzenleme kapsamına alınmışlardır (Akçura, 1972).

Osmanlıdan kalan mevzuatı değiştirmiş ve yeni kurumsal düzenlemelere gitmiştir. Genel olarak batıda modern kent planlaması çalışmaları, Osmanlı kentlerinde yangınların önlenmesi, yolların genişletilmesi ve kent çevresinde yeni mahalleler kurulması şeklinde yansımaları bulmuş ve Cumhuriyet Türkiye'sine aktarılan kavramların temelini oluşturmuştur*.

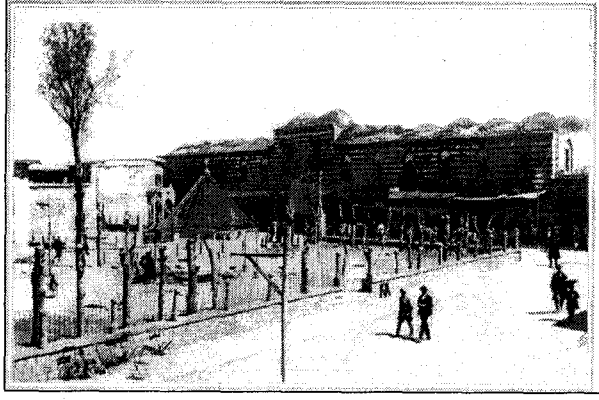
1928 yıllarında Ankara İmar planının yapıldığı dönemlerde, diğer iller hızlı bir büyüme göstermemiş, ancak küçük çaplı da olsa planlı bir gelişme öngörülmüştür. Bu planlı gelişmenin Diyarbakır kale kentine yansımaları, çarşı merkezinde bulunan Ulu caminin önünde Belediye Parkının açılması şeklinde olmuştur (Şekil 4.6, 4.7). Bu dönem "Güzel Kent" anlayışının Türkiye'de yayılmaya başladığı dönemlerdir. Kentlerin tümü planlanmış ve genellikle var olan kent dokularına saygılı olmayan modern bir yaklaşım öngörülmüştür**. Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında "Sağlıklı Kent" ve "Güzel Kent" yaklaşımları ve Ankara'dan yayılan planlama olgusu, 1930 ile 1950 yılları arasındaki kentsel gelişimin düzenlenmesinde etkili olmuştur (Dinçer, Akın, 1994). Pek çok kentte görüldüğü gibi, Diyarbakır'da da yeni gelişen yönetim işlevlerinin yoğunlaştığı yeni merkez ile eski kent dokusuyla bütünleşen geleneksel merkezin oluşturduğu ikili yapı görülmektedir.

Şekil 4.6 1928 yılında çekilmiş Diyarbakır Belediye Parkının bir görünümü. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

* Gelişmiş Avrupa ülkelerinde 1930'lu yıllar; doğal, artistik ve tarihi değer taşıyan yapı gruplaşmalarının ve siteden korunması yolundaki ilk yasaların çıkarılmaya başlandığı, anıtsal yapı ile yakın çevresi ölçeğindeki korumanın ağırlık kazandığı ve özellikle 1931 yılındaki Atina Konferansı ile bu görüşün benimsendiği dönemleri kapsamış; bu dönemde korumada uluslararası işbirliği yapılması gerekliliği düşüncesi kabul görmüştür (Dinçer, Akın, 1994).

** Batıda gelişmiş olan Bahçe Kent ütopyasının Türkiye'ye yansımalarının bir sonucu olarak yeni bölgeler bahçeli ev düzeninde yapılmaya başlamıştır (Tekeli, 1998).

Şekil 4.7 1928 yılında çekilmiş Diyarbakır Belediye Parkının bir başka görünümü. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

1930 yılında her belediyeye plan yapma zorunluluğu getiren 1580 sayılı Belediye Kanunu ve yine aynı yıl 1593 sayılı “Umumi Hıfzısıhha Kanunu” ile 2033 sayılı “Belediye Bankası Kuruluş Kanunu” çıkarılırken, Ankara kenti bu hareketlerde örnek teşkil etmiştir*. 1930 yılı Diyarbakır’da imar hareketlerinin başladığı bir dönemdir. 1928 yılında kurulan Birinci Umum Müfettişlik ile kentte zaten bir hareketlilik başlamıştır. Bu kuruluş, bölgesel bir yetki ve sorumluluk alanının olması ile bölgesel ölçekte hizmet veren merkezi yönetim örgütlerinin kentte yerleşmelerine bir başlangıç ve neden oluşturmuştur. 1928 yılı ile birlikte kent, sur dışına açılmaya başlarken sur içinde çok fazla bir değişim yaşanmamıştır. Kentteki esaslı değişimler 1930 yılında çıkarılan kanunlarla başlarken, sur dışına açılmanın ilk örneğini surların yıkılması fikri oluşturmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, şehri çepeçevre saran ve bütünlüğü bozulmamış surların şehre hava akımlarını engellediği ve bu nedenle yıkılması yönünde bir fikir ortaya atılmış ve bu görüş 1931’de daha da yaygınlaşmıştır. Bu görüşün yaygınlaşması ile surlar yer yer dinamitlenerek yıkılmaya çalışılmış (Gabriel, 1940), ayrıca, sur taşları halk tarafından sökülme ve kendi konutlarının inşaatında kullanılmaya başlanmıştır. Albert Gabriel, 1932 yılı Nisan ve Mayıs aylarında bölgede bir arkeolojik inceleme gezisine çıkmış, Haziran ayında da Ankara’ya döndüğünde bu konu hakkında Milli Eğitim Bakanlığı’na bir rapor vermiştir. Bu raporda özetle şöyle denilmektedir (Gabriel, 1940):

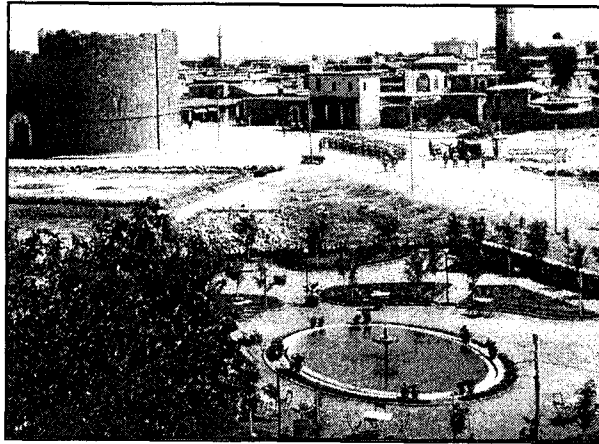
“...Diyarbakir’in müstahkem suru tarih ve arkeologya noktasından olağanüstü bir

* Bu kanunlarla, Anadolu devlet işletmelerinin kurulduğu kentlerin ve diğer önemli yerleşmelerin Ankara’da geliştirilmekte olan modele uygun olarak çağdaşlaşması sağlanması çabaları başladı. Bu amaçla, kentlerin tarihi çekirdeği üzerinde açılan ana arter ve bu arterin sonuçlandığı Cumhuriyet Meydanları, Hükümet Konağı ve Resmi Kurum binaları ile tarihi eserlerin bulunduğu bölgelerin etraflarının açılarak, herkese gösterilerek korunması düşüncesi ile 1/500 ölçekli uygulama planları yapılmıştır (Dinçer, Akın, 1994).

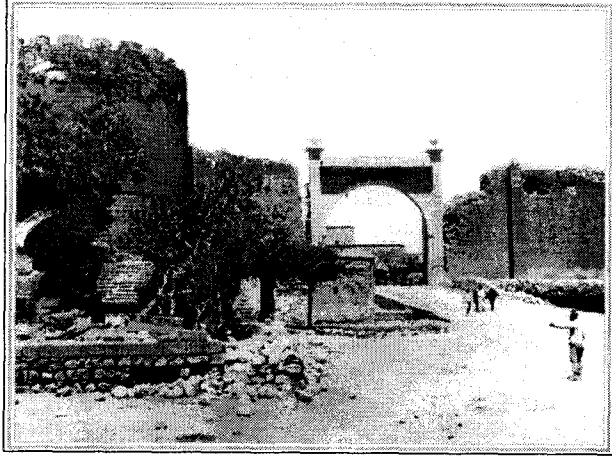
öneme haizdir. Oysa, herkesçe bilindiği üzere, yerel makamlar bunun dinamitle yıkılmasına karar vermiş ve bu kararın uygulanmasına başlamışlardır. İleri sürülen sebepler, Diyarbakir şehrinin bu sur içinde mahpus bulunmak hasebiyle havadan mahrum olduğu ve sağlığa zararlı bir durum aldığıdır.”

Gabriel'e göre sur ile evler arasında yeterince boş alan bulunmaktadır. Bu alanlardan şehre yeteri miktarda hava akımı gelecektir. Surları yıkmadan şehri sağlıklı duruma getirmenin çeşitli yolları bulunmaktadır. İki ya da üç noktada ve ancak iki kule arasındaki mesafeyi hedefleyecek pek kısa mesafelerde suru delmek daha uygun olacaktır.

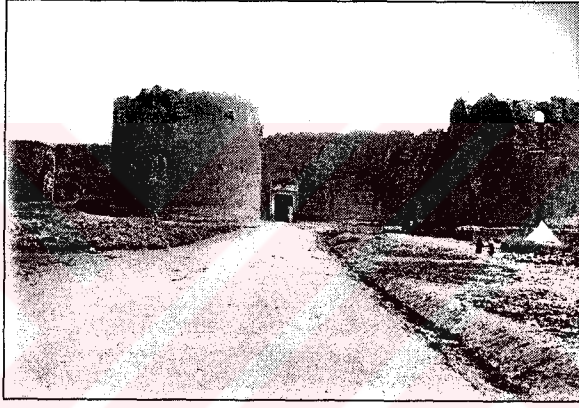
Uzun zamandır yıkıma terk edilen surlardaki tahribat Gabriel'in de (1940) belirttiği gibi, 1930'lu yıllar ile birlikte başlamıştır. 1931'de Dağ kapının batısında, dinamit patlatılması çalışmalarına başlanmış ve burçların bir bölümü ile burç aralıkları yıkılmıştır (Özsezgin, 1993). Dağ kapı yanındaki şehrin çıkış yolu da dinamitlenerek 50 metrelik bir açıklığa ulaşmıştır. Aynı zamanda Mardin kapıda da asıl kapının sağında bulunan iki burç arası yıkılarak geniş bir cadde ile sur içi ve dışı biri birine bağlanmış, Urfa kapı girişinin yanına da iki yeni kapı yapılmıştır. Bugün Dağ kapıdaki tek beden ve civarındaki sur açıklığı ile Mardin kapı yanındaki şehrin çıkış yolu ve Urfa kapı yolu o dönemden kalmadır. Şekil 4.8 Dağ kapının yıkımdan sonraki durumu, şekil 4.9 Mardin Kapının yıkımdan sonraki durumu ve şekil 4.10 ve 4.11'de de Urfa kapının kapı açılmadan önceki ve sonraki durumu verilmiştir.

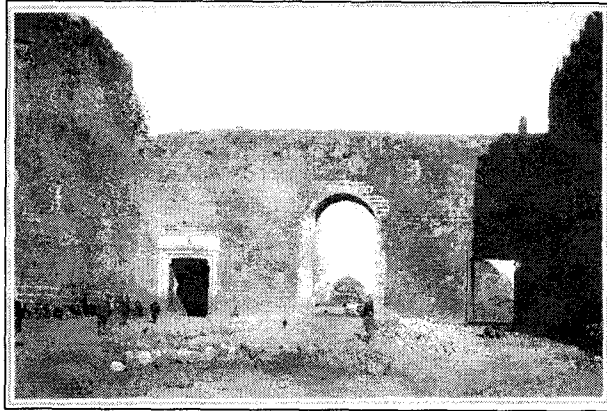
Şekil 4.8 1931 yılında Dağ Kapının yıkımdan sonraki durumu. Kaynak: Gabriel, 1940

Şekil 4.9 1932 yılında Mardin Kapının yıkımdan sonraki durumu. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

Şekil 4.10 1925 yılında Urfa Kapının görünümü. Kaynak: Gabriel, 1940

Şekil 4.11 1930 yılında yeni açılan kapı ve yolların durumu. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

Kentin durumunda alınması gereken önlemleri Gabriel şöyle özetlemiştir* :

1. Yeni her yıkımın yasaklanması, ki zaten hükümet tarafından kabul edilen görüş de budur.
2. Yapılacak şehir planında, teklif edilebilecek yıkım pratiklerinin lüzumunu inceleme ve soruşturmak.
3. Temel hizasında harap edilmiş olup dayanma güçlerinin tehlikeye düşmüş olması mümkün bulunan bazı sur parçalarının tamirlerini şimdiden göz önünde bulundurmak.

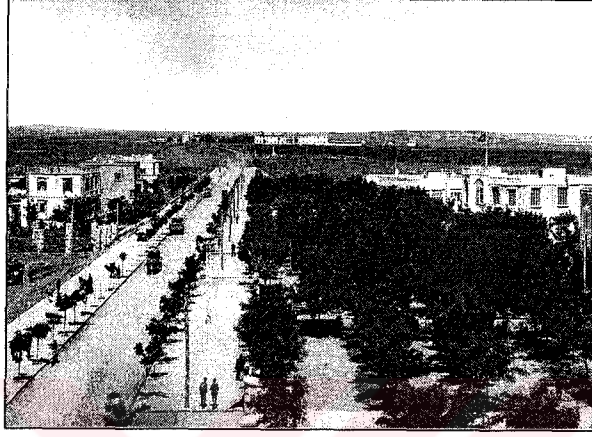
Albert Gabriel'in yardım ve destekleriyle surları yıktırma işi durdurulurken kalenin de, kültürel bir değer olarak korunmasına özen gösterilen bir öge olmaya başladığı görülmektedir. Artık Diyarbakır surları, Cumhuriyet döneminde küçük tamiratlar geçirerek korunmasına çalışılan anıtsal bir eser durumuna gelmiştir.

Jansen'in Diyarbakır'ı ziyareti ve bazı önerilerde bulunduğu sur dışı planında yer alan geniş bir alanın kamulaştırılması, ilk defa sur dışında kamu kuruluşlarının yerleşmesi şeklinde kentsel ölçeğe yansımıştır. Cumhuriyetten sonra büyük bir hızla başlayan imar faaliyetlerinin amacı, sur içine sıkıştırılan Diyarbakır şehrini dışarı çıkarmak ve yeni bir şehir kurmaktır (Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır, 1935). 1932 yılında Birinci Umum Müfettişinin yardımı ile "Nafia Vekaleti"nden Diyarbakır'a gönderilen bir fen heyeti Diyarbakır şehrinin imar planını yapmış ve bu plan "Nafia Vekaleti"nde tasdik edilerek uygulama için vilayete gönderilmiştir. Bu imar planına göre meydanları, caddeleri, parkları ve bütün modern ihtiyaçları ile eski Diyarbakır kenti yanında, Dağ kapısı ile İstasyon arasında modern bir kent kurulacaktır. Cumhuriyet döneminde oluşan Avrupalılaşma ve "Bahçe Şehir" ütopyasının Türkiye'ye yansımalarının bir sonucu olan sur dışına taşma ve batıya doğru genişleme biçimi Diyarbakır'da da yansımalarını bularak, sur dışında bahçeli evler yapılması döneminin başlanmasına yol açmıştır. Bu durum, sur içindeki kullanıcıların sur dışındaki bahçeli evlerde yerleşmeyi prestij meselesi sayarak o bölgelere kaymaları sürecini başlatmıştır. Yeni kent için öngörülen alanın Belediye tarafından tamamıyla istimlak edilmesi, Devlet planlarına ve

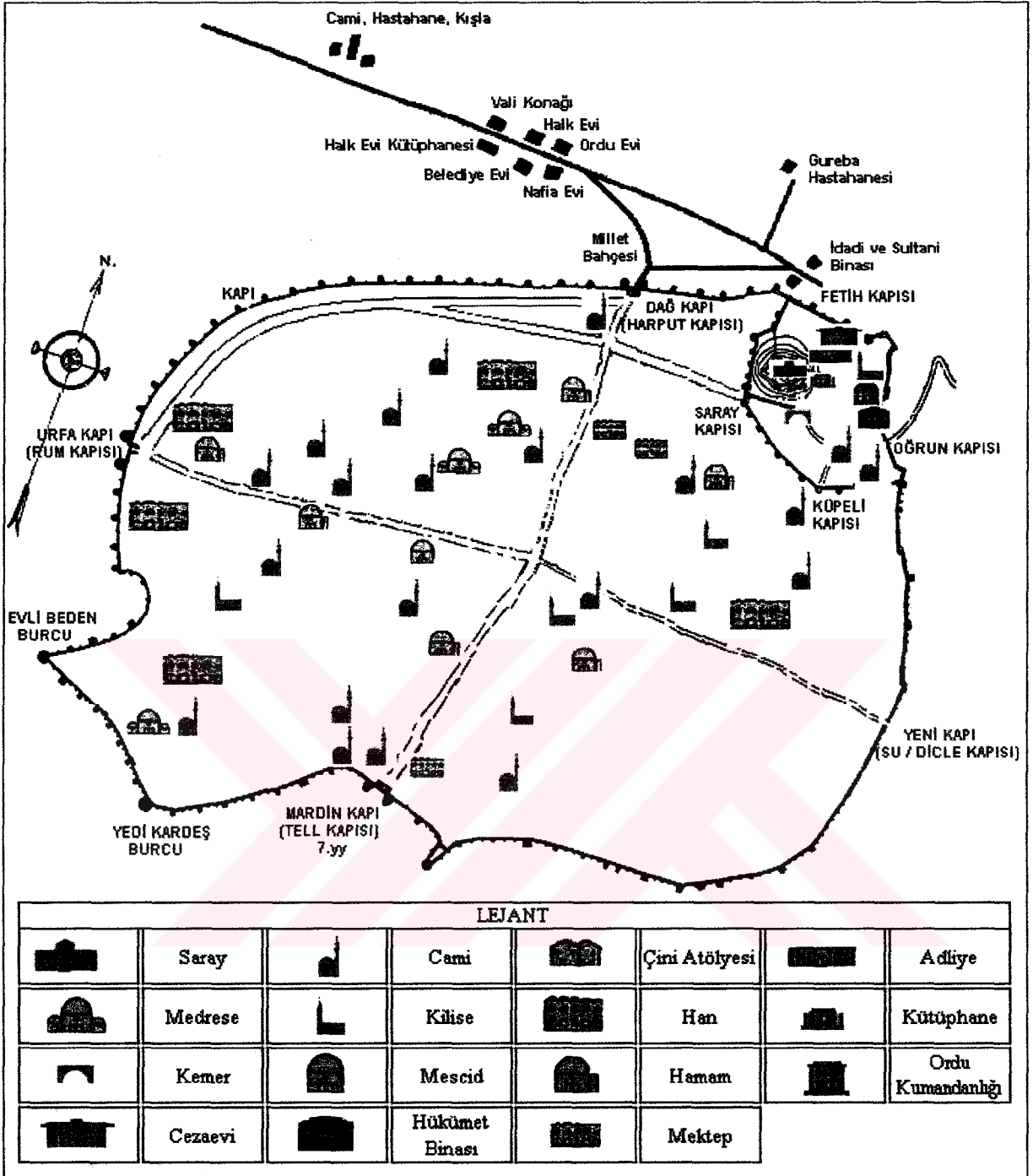
* Gabriel ayrıca iki görüşünü de eklemeye cesaret ettiğini belirterek, bunların;

1. Bütün suru yıkıp kaldırmak için önemli bir miktarda patlayıcı madde kullanmak ve amele çalıştırmak gerekecektir. Zira söz konusu şey gayetle sağlam inşaattır ve yalnız yıkıntının ortadan kaldırılması önemli miktarda para sarfını gerektirecektir. Ayrıca bu kadar görkemli bir eserin harap olmasının yabancı ülkelerde ve Türkiye'de yapacağı tesiri de hesaplamak lazımdır.
2. Ulaşım kolaylıklarının yakın bir gelecekte bu diyara seyyahlar ve turistler çekeceği de bir gerçektir. Diyarbakır'ın doğal durumu, latif manzarası, anıtlarına bağlı büyük hatıralar, göz önünde tutulması gerekli şeylerdir ve bunların bütün memleketlerin seyyahları üzerinde kuvvetli bir çekiciliği olacağı muhakkaktır. Bundan dolayı anımsatıp teklif etmeğe cesaret bulduğum bu konu hakkında kesin kararlar alınmak suretiyle, ilgili makamların o havzanın ve memleketin gerçek menfaatlerine uygun bir davranış içine girmiş olacaklarını sanıyorum.

umumi yerlere ait kısımların ayrılarak diğer kısımlarının çok ucuz bir fiyat karşılığında halka satılması ve planın uygulanmasına başlanması dönemini ortaya çıkarmıştır. Yeni kent alanında 1 yıl içinde; Birinci Umumi Müfettiş konağı, Kolordu Komutanı Konağı ve büyük bir garaj yapılmıştır. Dağ kapı çıkışında ise, yolun iki kenarında Halkevi Binası, Ordu Evi, Halkevi Kütüphanesi, Vali Konağı, Nafia Binası, Belediye Evi ile özel bir ev yapılmıştır (Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır, 1935) (Şekil 4.12, Şekil 4.13).

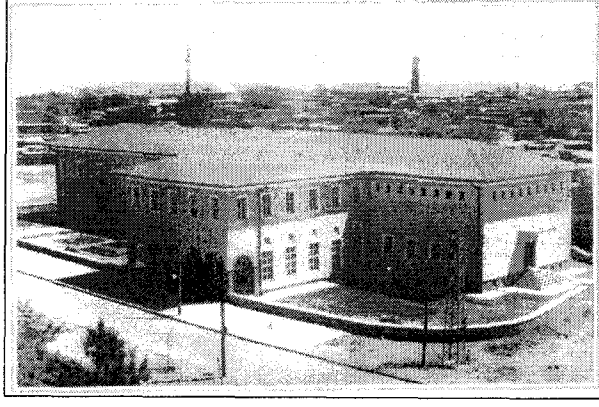

Şekil 4.12 1933 yılında Dağ Kapı çıkışında, yolun iki kenarında yer alan yeni binalar.
Kaynak: Gabriel, 1940

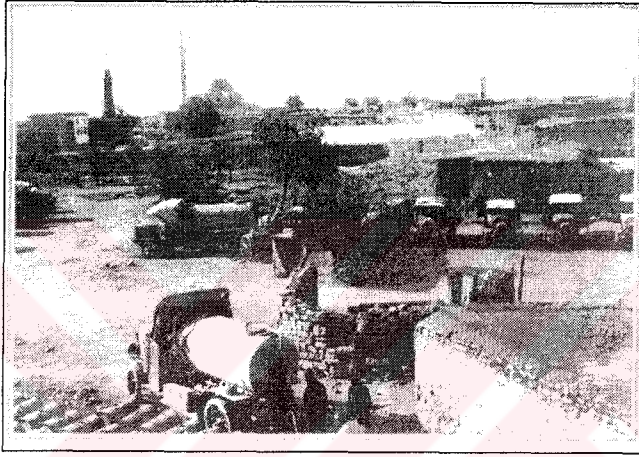

Şekil 4.13 Kentin sur dışına yayılması.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte modernleşmenin bir ürünü olarak postane binası yapılırken (Şekil 4.14), ulaşım sistemlerinde de değişimler yaşanmış, yaya ve at arabasının yerini motorlu taşıtlar almış ve dolayısıyla da ortaçağdan kalan dar ve düzensiz sokak dokusu ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Ana akslar üzerinde, ilk genişletmeler de yapılmaya başlanmıştır. Motorlu taşıtların park ettiği ve benzin tankerlerinin bulunduğu bir alana ihtiyaç duyulmuştur. Bu sorun, Mardin kapı civarında kapıya yakın bir alan kullanılarak çözümlenmiştir (Şekil 4.15).

Şekil 4.14 1945 yılında postane binası. Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

Şekil 4.15 1932 yılında Mardin kapı civarında bulunan benzin hane ve benzin tankeri.
Kaynak: Resimlerle Diyarbakır, 1956

Atatürk, 1937 yılında geldiği Diyarbakır'da tarihi kenti gezmiş ve surlar ile diğer tarihi eserlerin büyük bir dikkat ve önemle korunmasını buyurmuştur*. Bununla birlikte, şehrin imarı hakkında ilgililere bazı önerilerde bulunmuşlardır.

“Diyarbakır’ın tarihi kalesinin orta yerinde büyük bir meydan açılacak ve kaleyi iç ve dış taraftan bir tur yolu çevreleyecektir. Bu meydan aynı zamanda bir park halinde ağaçlandırılacaktır. Burada kale duvarları boyunca uzayan yola muhtelif istikametlerden caddeler açılacak, arasında bölünecek kısımlar bugünkü

* Genel olarak Türkiye’de Atatürk dönemiyle birlikte; anıtsal nitelikte tarihsel mimari eserlerin korunması gereğinin ağırlık kazandığını ve ilk kez bu eserlerin imar planları yapımı sırasında korunmalarının tartışıldığını görmekteyiz. Kentsel korumaya karşı ilk gerçek yaklaşımın 23 Temmuz 1932’de onaylanan Jansen’in hazırladığı Ankara İmar Planında görüldüğünü, imar planı raporunda kalenin ulusal yaşamın simgesi sayılarak korunduğunu ve etraftan kolaylıkla algılanabilmesinin gereğinin savunulduğunu ve ilk kez 1937 yılında kale ve çevresinin protokol alanı olarak koruma kapsamına alındığını görmekteyiz. Bu dönemin uygulayıcı ve denetleyicisi olan kurumları ise, İçişleri Bakanlığına bağlı “Belediyeler İmar Heyeti” ile, Bayındırlık Bakanlığına bağlı “Şehircilik Fen Heyeti”dir.

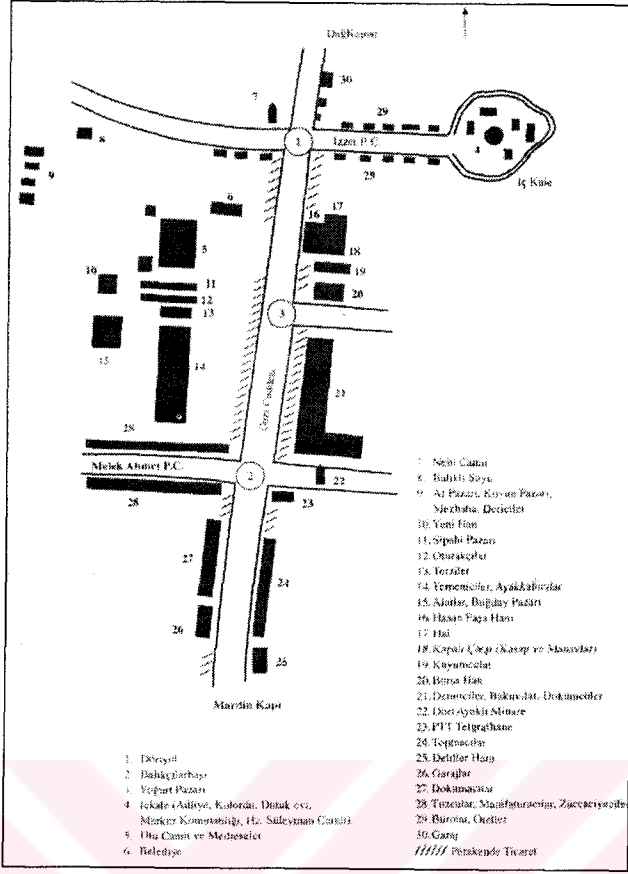
Diyarbakır'ın ana kısımlarını teşkil ve bu bölümler, Diyarbakır'ın mimari hususiyetlerini üstünde taşıyan avlulu, havuzlu ve bahçeli evlerle dolacaktır”.

Diyarbakır 1940'lı yıllara kadar tam bir endüstri öncesi kent görünümünde, bölge ölçeğinde merkezi bir pazar ve değişim yeri olmanın yanı sıra idari ve kültürel alanda da fonksiyonunu sürdürmektedir. Ticaret alanlarında mesleki, konut alanlarında etnik grupların oluşturduğu mahalleler düzeni, dinsel ve eğitim yapılarıyla birlikte 1940'lı yıllarda fizik mekan olarak büyük oranda geleneksel karakterini korumaktadır (Ağaryılmaz vd., 1991). Bu yıllar, sur içi kent merkezinin geleneksel çarşıların yanı sıra perakende ticaretin de yer bulmaya başladığı dönemlerdir (Şekil 4.16). Perakende ticaret, İzzet Paşa caddesinden Urfa kapıya doğru giden yol üzerinde devam ederek yayılmaya başlamış; bu ticari bölgelerle sur dışındaki yeni yerleşim alanlarının ihtiyaçlarına yönelik ilişkiyi rahat sağlamak amacıyla da 1940'lı yıllarda Çift kapı kullanılmaya başlanmıştır.

1945 yılında 4759 sayılı yasayla “İller Bankası”nın kuruluşu gerçekleşirken, amacı belediyelere planlama ve altyapı projelendirme konusunda teknik hizmet üretmek ve bunların finansmanı konusunda yardım etmek olan bu kuruluşun, Diyarbakır ile ilgili bir planlama çalışması olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır*. 1948 yılında çıkartılan 5237 sayılı “Belediye Gelirleri Kanunu” ile Belediyenin gelirleri arttırılmaya çalışılması hedeflenmiş ise de, tüm Anadolu kentlerinde görüldüğü gibi Diyarbakır sur içinde de görülen yoğun nüfus artışından** doğan büyük dönüşüm karşısında Belediye gelirleri de yeterli olamamıştır. Genelde tüm Anadolu kentlerinde yaşanan bu durum, tarihi çekirdeğe sahip kentlerdeki hizmet ve planlama çalışmalarının dönüşümü karşılamaktan uzak kalmasına neden olmuştur. Bu da kentlerde gecekondü ve yap-satçı üretimi hızlandırarak tarihi kentleri tahrip etme sürecine zemin hazırlamıştır.

* Sanayileşmiş ülkelerde özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren, kentsel tarihi sitlerin korunması için gösterilen çabalar, ülkemizde dönemin politik ve sosyo-ekonomik yapısındaki değişimlerine bağlı olarak bir başkalaşıma maruz kalmıştır. Türkiye ekonomisinin özellikle tarımda makineleşmeye bağlı olarak gelişme göstermesi ve erken endüstrileşmiş ülkelerden başlayarak bütün dünyaya yayılan evrensel eğilimler Anadolu üzerinde de etkili olmuştur. Bilgin (1996), yerleşme düzeni üzerinde köklü bir dönüşümün kaynağı olacak olan bu evrensel eğilimleri üç başlıkta toplamıştır. Bunlar; düzenli nüfus artışı, düzenli nüfus yoğunlaşması, artan ve yoğunlaşan nüfusun iş yapma ve yaşam organizasyonunun düzenli olarak değişmesidir. Türkiye'deki kentlerdeki yoğun nüfus artışından doğan büyük dönüşüme bu kurum zaman içinde cevap veremez hale gelecektir (Tekeli, 1988).

** Tarım 1945'den sonra hareketlenmiş, makineleşme, verim artışı, üretimin artı gelir yaratma potansiyeli, nüfusun mekansal hareketliliğinden kaynaklanan kentsel toprak rantının yükselmesi, gösterişçi tüketim eğilimleri, ticaretin canlanması bir yeniden oluşum ve yapılanmaya uygun altyapıları oluşturmuştur (Arslan, 1999).

Şekil 4.16 1945-1950 yıllarında sur içi kent merkezi. Kaynak: Arslan, 1999

Kentin 1950'den sonraki gelişimine bakıldığında ise, sur içindeki konut alanlarının toplumsal açıdan nitelik değiştirdiği görülmektedir. Yüksek gelir grupları ve memurlar kent dışındaki konut alanlarına taşınmışlar; Sur içi ise küçük memurların ve köyden göçle gelenlerin yerleşme bölgesi durumuna gelmiştir. 1950'lerde 70 bin civarında nüfus içeren sur içindeki yoğunluk artarak tarihsel ekolojik avlulu evlerin yerine, niteliksiz yapıların inşa edilmesi sürecini başlatmıştır. Kent merkezini, içeriden ve dışarıdan saran ve sur diplerine yaslanan gecekondular, birer kuşak oluşturmuştur. 1950'li yıllar özellikle, Saray kapıdan itibaren kentin doğusunu çevreleyen sur diplerinin, teneke ve diğer metal artıklarıyla yapılan barakalarla çevrenmesine yol açtığı yıllardır.

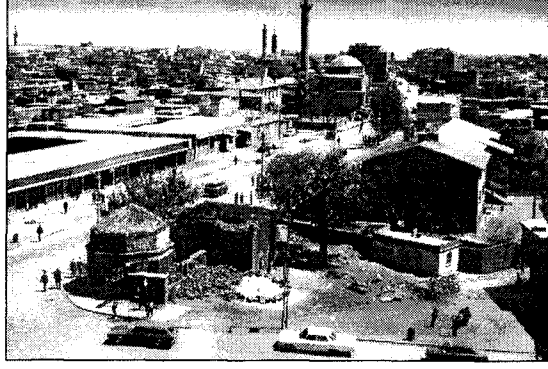
1950 yılı Türkiye'de koruma konusunda yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5805 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanunla" yurt içinde korunması gereken mimari ve tarihsel özelliklere sahip anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve programları saptamak; saptadığı ilke ve programların uygulanmasını izlemek ve denetlemek; anıtlar ve

taşınmaz eski eserlerle ilgili olarak kendisine sunulacak her türlü konu ve uyuşmazlık üzerinde bilimsel görüş bildirmekle yükümlü “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu” (GEEAYK) kurulmuş olmasına rağmen*, bu kuruluşun yetkisinde henüz kentsel sitler hakkında bir maddenin olmaması, diğer tarihi kentsel dokular gibi Diyarbakır kale kentinin de bütüncül olarak korunmasına imkan vermemiştir. Ancak, kent 1951 yılında kadastral haritası hazırlanarak parsel sınırlarının belirlenmesi gerçekleştirilmiştir. 1950’lerden sonra kentin imarlı ve planlı alanları olan merkezi iş alanları ve çevresinde nüfus artışı ve yoğunlaşma ortaya çıkmıştır. Buna o tarihe kadar bireysel mülkiyette olan 1-2 katlı geleneksel evlerin, 1954 yılında 6217 sayılı kanunun kat mülkiyetine olanak tanınmasıyla yıkılması ve yerlerine çok katlı konut birimleri ve işyerlerinin inşa edilmesi sebep olmuştur. Bu yıllarda, Dağ kapı-Balıkçılar başı arasında uzanan Gazi Caddesi üzerindeki ticaret aksı ile, Balıkçılar başı-Urfa kapı arasındaki Melik Ahmed Paşa Caddesindeki ticaret akslarının niteliksel olarak birbirinden farklılaşması belirginleşmiştir. Gazi Caddesi, daha modern görünümlü ve uzmanlaşmış bir çarşı iken (Şekil 4.17.), Melik Ahmed Paşa Caddesi kırsal kesimin gereksinmelerine göre biçimlenmiş perakende ve toptan ticaretin yer aldığı kasaba tipi çarşı görünümünde kalmıştır (Şekil 4.18). Bu döneme hakim olan GEEAYK’ın tek anıt ölçeğindeki koruma yaklaşımı, kentsel bütünü korumaktan uzak olduğu için Diyarbakır sur içi ticaret alanları yukarıda belirtilen ikili yapıya ulaşmıştır.

Şekil 4.17 1960 yılında Gazi Caddesinin görünümü. Kaynak: Tekin, 1997

* Bu kurulun kurulması ile Cumhuriyet döneminde korumayla ilgili çok büyük bir adım atılmıştır. Bu yasa toplumun o sırada ve hatta bugün sahip olduğu koruma bilinci ve isteğinin çok üzerinde bir tarih bilinciyle hazırlanmıştır ve tek anıtsal yapının korunması temeline dayanmıştır. Daha sonraki yasal değişimler kentsel sit kavramını da içine alacaktır. GEEAYK kurulduğu günden bu yana taşınmaz eski eserlerin korunması konusunda en yetkili kuruluş olmuştur. Bu kurul, kurulduğu yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı’na, sonra Kültür Bakanlığı’na ve Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı’na bağlı görünmesine karşın çalışmalarında bağımsızdır.

Şekil 4.18 1954 yılında Melik Ahmed Caddesinin görünümü. Kaynak: Tekin, 1997

Türkiye'deki kentlerde, modernleşmenin etkisiyle 1950-1960'lı yıllardan itibaren kent merkezlerindeki yerli halkın bu bölgeleri terk etmesi ile devam eden süzülme süreci, Diyarbakır sur içinde de yoğun olarak yaşanmıştır. Aynı yıllarda ucuz kira, işe yakınlık gibi faktörlerle bu merkezler, alt gelirli kesimlerin tercih ettiği yerler olma konumunu sürdürmüştür. Kent merkezlerindeki değişen kullanıcılar, tarihi bir özellik taşıyan bu çevreleri algılayıp benimseyememiş, aynı zamanda da bakım ve onarımını sağlayacak ekonomik güce sahip olamamışlardır. Konut alanlarındaki bu değişimin yanı sıra, kent merkezlerinde fonksiyon değişimi de bu süzülmede etken olmuştur. Merkeze yakın yerlerdeki konutlarda ticaret alanına dönüşüm, merkez alanlarında arsa rantlarında yükselme ve bakımsızlık, ticari kullanıma elverişsiz olma gibi nedenlere bağlı olarak da tarihi yapıların kira/satış değerlerinin düşmesi ile yıkıp yeniden yapma baskısı yoğun bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak da fiziki mekan büyük bir değişime maruz kalmıştır.

1956 yılındaki 6785 sayılı "İmar Kanunu"* dünyada gelişmeye başlayan o dönemin yeni planlama anlayışının yasası olurken, tarihi kent merkezlerinin imar sorunlarının çözümüne yönelik bir içerik yer almamıştır. Bu kanun, kentlerde planlamayı belediye sınırları dışında mücavir alanlara taşırken, büyüyen kentlerin imar sorunlarına bir yanıt arayışını yansıtır niteliktedir (Tekeli, 1998). Diyarbakır kale kentinde ise bu yıllar, surlara yakın olan kesimde düşük gelir gruplarının ve özellikle köyden göçen nüfusun yaşadığı gecekondu mahallelerinin oluştuğu yıllar olmuştur. Bunlardan Ali Paşa Mahallesi 1945'ten sonra, Abdal Dede mahallesi ise 1955'ten sonra kurulmuştur. Kent içindeki konut alanlarında 1960 yılına kadar önemli bir fiziksel bozulmanın yaşanmadığı görülmekle birlikte, bu yıldan sonra konut edinemeyen daha

* Eski eserlerin imar planlarında korunması düşüncesinin tartışmasız kabul edildiği yıllarda yürürlüğe giren 6785 sayılı "İmar Kanunu", umulanın tersine Eski Eser ve Tarihi Çevre Koruma konusuna uygulama yönünden bir açıklık getirmemiş; ancak 25. maddesi ile yeni yapıların komşu sınırlarına, yol ve su kenarlarına kara ve demiryollarına ve "eski eserlere" yaklaşma uzaklıklarının özel nizamnamelerle belirlenmesini öngörmüştür. Yasanın yapı ile ilgili maddeleri planlamaya dönük maddeleri ile karşılaştırıldığında toplam 63 maddeden ancak 12'si planlama kavramını düzenler niteliktedir (Dinçer, Akın, 1994).

düşük gelir grubu içinde yer alan kırsal kökenli nüfus, sur ile geleneksel evler arasında kalan boş alanlarda yine avlulu fakat köy evleri tarzında gecekondulu alanları oluşturmuşlardır. Aynı şekilde, sur dışında sura yaslanan benzer nitelikte bir yapılaşma da söz konusu olmuştur (Arslan, 1999). Sura yaslanarak gelişen yapılaşmayı önlemek amacıyla 1959 yılında 1/5000 ölçekli nazım imar planı yapılmıştır*.

1959 tarihli 1/5000 ölçekli nazım imar planında önerilen ana yollardan Melik Ahmed Paşa Caddesinin kamulaştırılarak genişletilmesinin, surların batı kesiminde içten devam eden yolların genişletilmesinin, surların içten ve dıştan yeşil bir kuşakla çevrelenmesinin, Dağ kapıda halka açık bir park düzenlenmesinin ve sur içi ile yeni kent arasında yeni bir yolun ve sur üzerinde yeni bir kapının açılmasının uygulamaya geçtiğini görmekteyiz. Bu plan doğrultusunda da 1959 yılında Tek kapı şimdiki şekli ile trafiğe açılmıştır. 1960'lı yıllara kadar, sur içinde fiziki mekanın belirginleşmesi ve ikili yapının geleneksel dokuda oluşturmaya başladığı tahribatların artması, ana yolların kamulaştırılarak genişletilmesi süreciyle devam ederken, yolların genişletilmesi, yeniden yapılanma imkanına zemin hazırlamıştır.

4.2.2 1960-1980 Yılları Arasındaki Gelişmeler

1960'lı yıllar dünyada koruma anlayışının önemli değişimlere uğradığı yıllara denk düşerken**, Türkiye'de 1960'lı yıllar ülke yönetiminde yeni bir dönemin başladığı yıllardır ve bu dönemin koruma konusundaki en önemli ilk adımı, 1961 Anayasa'sıdır. Anayasanın 50. Maddesine göre Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlüdür. Bu Anayasa, devlet yapısında önemli değişikliklere yol açıp, önemli kurumsal yapıların oluşumuna öncülük ederken, yerel yönetimlerde de yeni bir yapılanmanın sağlanması yolunu açmıştır. 1960-1963 yılları arasında yerel yönetimler merkezi idarenin yönetiminde kalmıştır. Merkezi idarenin tüm kentlerin sağlıklı planlanması yönündeki çalışmaları sonucu, 1962 yılında bir çok kentte olduğu gibi Diyarbakır sur içini ve dışını (Yenişehir Mahallesi)

* 1958 yılında hakim olan tavır gecekondulaşmanın arttığı ve buna bağlı olarak af yasalarının çıktığı dönemler olurken, 1958 yılında 7116 sayılı yasayla İmar ve İskan Bakanlığı bir uzman Bakanlık olarak kentleşme karşısında, planlama, konut ve yapı malzemesi konularında (Tekeli,1998) etkili göreve sahip olmuş, özellikle çalışmalarında kent planlamaları öncelik taşımıştır. Kent planlarında II. Dünya Savaşından itibaren 1950'li ve 1960'lı yıllara damgasını vuran liberalleşmenin "geniş kapsamlı planlama" anlayışını doğurması (Dinçer, Akın, 1994) ile de kentlerde 1/5000 ölçekli nazım imar planları yapılmaya başlanmıştır.

** Avrupa'da II. Dünya Savaşı ile birlikte başlayan yerleşme bütünlüklerinin korunması düşüncesinin gelişimi, anıt ve çevresinin yanı sıra anıtın bulunduğu yerleşmelerin de korunması gerektiği görüşünün yaygınlık kazandığı dönemi kapsamış, bu amaçla da 1962 yılında bilimsel görüş ortamı daha fazla oluşturulması amacıyla Avrupa'daki kültür mirasları olan tarihi çekirdeklerin sınıflaması yapılmış (Inventory of The European Cultural Heritage), 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü ile tarihi çevre korumasının yasal çerçevesi belirlenmiş, 1965 yılında ICOMOS (International Council For Monumentes and Sites) kurularak çevresel onarımın tarihi çevre içinde ele alınması gerektiğine karar verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Zeren, 1981.

kapsayan 6 paftalık 1/1000 ölçekli imar planları yapılmıştır.

1960'lı yılların ortalarına kadar Diyarbakır sur içinde yoğun yapılaşma ile birlikte küçük üretim faaliyetleri büyük ölçüde merkezi iş alanı çevresinde yer almaya başlamıştır. Kent merkezi yakınındaki bu üretici faaliyet yığılması, trafik sorunları, çevre kirliliği, yangın tehlikesi gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Sur içinde yaşanan bu durum yeni bir imar planının yapılmasını gerektirmiştir. Bu amaçla da 1965-1967 yıllarında 1/1000 ölçekli sur içi ve sur dışı planları hazırlanarak yürürlüğe konmuş, kent, kale dışındaki gelişimini bu plan çerçevesinde gerçekleştirmiştir (Şekil 4.19). Bu plan, sur dışındaki apartmanlaşmayı yaygınlaştırıcı nitelikteki kararlara sahipken, sur içinde de çok katlı betonarme binaların yapılmasının yasal zeminini oluşturmuştur. Bu planlar hazırlandığı sırada yürürlükte olan mevzuat*, kentsel korumayı etkin olarak sağlayacak tanımlamalardan yoksundur. 1960'lı yılların sonundan itibaren kentsel ölçekte koruma sorunu, ilgili yasalarda yer almaya başlamış ve 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü'nün ilk etkileri bu yasalara yansımıştır**. Ancak, yürürlükteki planlarla uygulamalar devam etmiş, anıtsal ve özellikle sivil yapılar ile sit alanlarının tespit ve tescil işlemleri ise ancak 1970'lerden sonra gerçekleştirilebilmiştir. Diyarbakır sur içindeki 115 anıtsal yapı, GEEAYK'ın 11.03.1972 tarih ve 6312 sayılı kararı ile tescillenerek listelenmiş ve koruma ilk defa tescilli yapının yakın çevresini de kapsayacak biçimde ele alınmıştır.

Şekil 4.19 1970 yılında sur içi ve çevresinin havadan görünümü. Kaynak: Tekin, 1997

* 1969 tarihli "İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tarzları ile Teknik Şartlarına ve Bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyete Dair Yönetmelik" ile yasa koyucunun planlama kavramını uygulamaya aktarmadaki sınırlar ve koşulların düzenlenmesi amaçlanmış ve 2. maddesi ile "protokol bölgesi yapı düzeni korunacak mevcut konut alanları" olarak tanımlanan alanlar planlama kurumu içinde bugünkü anlamda "kentsel sit" kavramının başlangıcını oluşturmuştur (Dinçer, Akın, 1994).

** Avrupa'da mimari eserlerin korunması konusunda yoğun çabalar, başta İngiltere, İtalya, Almanya, Fransa olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde görülmektedir. Korumanın ülke-bölge-kent planları ile ele alınması gerektiği düşüncesinin evriminin olduğu ve korumada "Bütüncül Koruma" kavramının yerleştiği dönemleri kapsamaktadır. Bu ülkeler koruma ve imar mevzuatlarını ülke çapında planlama çabaları ile bütünleştirilmesini sağlamak için değişiklikler yapmışlardır. Bu amaçla yeni, sistemli yasalar çıkarmaya başlamış, sınıflandırılan ve yasal koruma altına alınan yapıların korumasını ve denetlenmesini sağlamak üzere komisyonlar kurarak yetkilerini arttırmışlardır (Zeren, 1981).

Türkiye’de bir çok kentte olduğu gibi Diyarbakır kale kentinde de 1970’li yıllar, kent içi ulaşımın hızlandığı, yoğunlaştığı ve bu etkilerin tarihi dokunun tahribine yol açtığı yıllardır. Bu anlamda tarihi çekirdekte 1965 tarihli imar planı kararı gereği yolların genişletilmesi, merkezi iş alanı çevresindeki binaların kat adetlerinin artması, tarihsel ve kültürel eserlerin bakımsız bırakılması, kullanım hakları kısıtlanan kullanıcılar tarafından bilerek tahrip edilmesi*, yeşil alanların yok olması ile sosyal altyapıların yetersiz kalması ve çevrenin bozulması süreci yaşanmıştır. Tüm Türkiye’deki tarihi çekirdeğe sahip kentlerde yaşanan bu sorun karşısında 11.07.1972 yılında 6785 sayılı yasaya ek olarak getirilen 1605 sayılı yasanın 6. maddesi anıtsal ve sivil mimarlık ürünlerinin korunmasının yanı sıra, bunlar ile bir bütünlük teşkil eden korunması gerekli çeşme, eski sokak ve meydancıkların da koruma alanı içine alınması koşulunu getirmiştir (Dinçer, Akın, 1994)**.

25.04.1973 ve 1710 sayılı “Eski Eserler Yasası”*** ile tarihi eserlerin korunmasına ciddi ilk adım atılırken**** Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 26.01.1977 gün ve 196 sayılı genelgeyle 1710 sayılı Eski Eserler Yasasınının 8. maddesine göre saptama, belgeleme ve tescil işlemlerini yurt düzeyinde yaygınlaştırmıştır****. 1978’li yıllarının sonlarına doğru GEEAYK, yaklaşık 30 kadar kentte sit koruma kararı alırken, henüz sit kararı alınmamış Diyarbakır sur içinde ise, GEEAYK’ın 19.01.1980 tarih ve 2082 sayılı kararı ile,

* Kullanım hakları kısıtlanan eski eser sahiplerine parasal destek sağlanması yolunda çözümler aranması ilk kez 17.07.1972 tarihli ve 1610 sayılı “Emlak Vergisi Yasası”nın 30. Maddesi ile gerçekleşmiş, belgeli eski eserlere 1/10 oranında vergi indirimini uygulanması kabul edilmiştir (Zeren, 1981).

** Bu yasadadan önce bir taşınmazın eski eser olup olmadığının ve eski eserse koruma koşullarının saptanması yetkisi 5805 sayılı yasa ile GEEAYK’a verilmişken, Ek madde 6 ile konu imar mevzuatının içine giriyor ve böylece tarihi ve mimari değeri GEEAYK tarafından saptanan taşınmaz eski eserin koruma koşullarının GEEAYK’ın da görüşü alınarak Milli Eğitim, Turizm ve Tanıtma, İmar ve İskan ve Maliye Bakanlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından belirleneceği hükme bağlanmaktadır. Daha önce yalnız Milli Eğitim Bakanlığına ait olan gerekli durumlarda eski eserin ve yakın çevresinin kamulaştırılması veya kamulaştırma yapmaksızın parasal ve teknik yardım yapma yetkisi diğer dört kuruluşa da verilmiştir. Ek madde 6, eski eserlerin yakınında yapı yasağı getirilen alanların kamulaştırılmasında ilgili belediyeleri, belediye sınırları dışında özel idareleri, ilgili Bakanlıkları, Vakıfları ya da eski esere bakmakla yükümlü kamu kuruluşlarını görevlendirmiştir (Dinçer, Akın, 1994).

*** Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, kültürel miras ve kültürel çevremizin korunması ile ilgili çalışmalar 5805 ve 1710 sayılı yasalar kapsamında sürdürülmüştür. Bu kanunla, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin ayrıca, anıt, külliye, tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit kavramlarının ilk defa ayrıntılı tanımları ve kapsamaları belirtilmiştir.

**** Avrupa kentlerinde 1974 yılında yapılan Bologna Sempozyumu ile Sosyo-ekonomik yapı ile fiziksel mekanların birlikte yaşatılması düşüncesinin geliştiği ve sosyo-ekonomik dengeyi sağlayıcı “Bütünleşik Korumanın” sağlanması görüşünün yaygınlık kazandığı dönemlerdir. Bütünleşik korumayla birlikte yeni gelişme bölgelerinin gerçekleştirilmesi gerekliliği bilimsel bir görüş olarak ağırlık kazanmaya başlamış ve halkın korumadaki etkisine yer verilmiştir. 1975 yılındaki UNESCO Genel Konferansında korumadaki tanımlamalara yer verilerek Devletlerin korumadan sorumlu olacağına dair hüküm getirilmiştir. 1975 yılındaki Amsterdam Toplantısı ile koruma önlemlerinin tüm Avrupa ülkelerinde ortak sorumlulukla ele alınması gerektiği sonucuna varılmıştır (Zeren, 1981).

***** Bu yasanın 15. maddesi tarihi eser sahiplerine parasal ve teknik desteği sağlarken, bunu gerçekleştirecek kaynak işlerliğe kavuşturulamamıştır.

tescilli yapıların yeniden listelenmesi sağlanmıştır. 1980 yılında yapılan ikinci listeye göre, anıtsal yapıların yanı sıra sivil yapılar da tescile alınmıştır. Bu listeye göre tescile layık görülen anıtsal yapı sayısı 115'ten 83'e düşerken, ilk defa 103 adet sivil yapı tescillenmiştir. Tarihi kentlerdeki kültür varlıkları tek tek tescil edilerek koruma altına alınırken, mevcut yasayla tarihi bir mahalleyi ya da sokağı korumak mümkün olamamış, koruma tek yapı ölçeğinde kalmıştır. Oysa, tarihi yapıların yanında oluşan yeni yapılar imar planlarının izin verdiği kat yüksekliklerine göre yapılmış ve tarihi doku üzerinde bir baskı yaratmıştır. Bunun yanı sıra, genellikle tarihsel çevrelerde yer alan merkezi iş alanları da tarihi doku üzerinde bir baskı oluşturmaktadırlar. GEEAYK tarafından kentsel sit ilanlarının yapılması uzun bir sürece yayılmış, bu da tarihi dokuların mevcut imar planlarının verdiği yapılaşma düzenine göre, yapılaşmalarının önlenmesini aynı oranda uzun bir sürece yayılmıştır. Nitekim, Diyarbakır sur içinin kentsel sit olarak ilanı da ancak 1988 yılında gerçekleşecektir.

4.2.3 1980-1990 Yılları Arasındaki Gelişmeler

1980'li yıllar, Türkiye'nin diğer kentlerinde olduğu gibi, Diyarbakır sur içinde de bir kırılma noktasının yaşandığı yılların başlangıcıdır. Bunu izleyen yıllardaki ekonomi ve siyaset anlayışı, tüm kurumlarda etkisini göstermiş, Türkiye yeni bir Anayasa ile yönetilmeye başlanmıştır. 1982 Anayasasında bir önceki Anayasa'da olduğu gibi, koruma konusunda hükümler yer almış, koruma yasal yaptırımlarla, kamu yararı adına gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1982 Anayasa'sının 63. Maddesinde; Devletin tarih ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlayacağı, destekleyici ve teşvik edici tedbirler alacağı belirlenmiştir. Bu amaçla kentsel koruma çalışmalarında yetersiz kalan 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu" 21 Temmuz 1983 yılında yürürlükten kaldırılmış, yerine 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" yürürlüğe girmiştir. 2863 sayılı yasanın 10. Maddesi kültürel değerlerin korunmasında "Kültür Bakanlığını" sorumlu ve yetkili kılmıştır. Bakanlık 13.9.1989 günlü 379 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile bu görevi yaparken, bu kanun GEEAYK'ı kaldırmış, bu yapılanmanın yerine "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarını" oluşturmuştur. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, kültürel ve doğal değerlerin korunması sorumluluğunu ağırlıklı olarak Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurullarına yüklemiştir. Bu sorumluluk kültür varlığının doğru tespit edilmesinden, doğru ve uygulanabilir koruma ve uygulama kararları alınmasına kadar çeşitli boyutları içerirken, Bölge Koruma Kurulları, Yüksek Kurulun verdiği ilke kararlarına uymak koşuluyla uygulamaya yönelik karar almakla görevlendirilmişlerdir.

1987 yılında, 2863 sayılı yasanın bazı maddelerindeki değişikliğe ilişkin 3386 sayılı yasa yürürlüğe girmiş ve bu yasada yeni sit tanımlamalarına yer verilmiştir. 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”nun yürürlüğe girmesi ile bu dönemlerde, Avrupa’da varılan kurumsal yapı Türkiye’de belli bir düzene oturtulmaya çalışılmış*, 2863 sayılı yasa ile getirilen "Koruma Amaçlı İmar Planı"** kavramı, sit alanlarına planlı koruma kavramını getirmesi açısından önemli bir özelliğe sahip olmuştur. Yasanın 6. Maddesi ve buna bağlı olarak 7. ve 8. Maddesi, tek yapı ölçeğindeki eserlerin korunması konularını kapsarken, 6. madde ve ilke kararları ile 17. Madde sitlerle ilgili konuları kapsamış ve bu yasalarla bağlantılı olarak bugün ülkemizde bir kentsel sitin koruma ve uygulama çalışmaları, Kültür Bakanlığı’na bağlı Koruma Kurulları, yerel yönetimler, planlayıcı ya da planlama grubu ve halkın birbirleriyle dolaylı ya da dolaysız ilişkileriyle yapılması aşamasına gelinmiştir.

Bu yıllarda Diyarbakır sur içindeki koruma çalışmaları ise hala kentsel ölçeğe taşınamamış ve tek yapı ölçeğinde kalmıştır. Kentin genelini kapsayan planlama çalışması, 1984 yılında 1/5000 ölçekli nazım imar planı ve bundan 1 yıl sonra da 1985 yılında 1/1000 ölçekli uygulama imar planı olarak hazırlanmış ve sur içinin tamamı 1984 yılında hazırlanan nazım imar planı üzerinden işlem görmüştür. Bu planda anıtsal ve sivil yapıların gösterilmesi ile döneme hakim olan korumacı tavrın etkisi ile gerçekleşmiş olmalıdır. 1985 yılı imar planı ise, sur dışındaki yapılaşmaların gelişimini ve kontrolünü sağlamak amacıyla yapılmış, GEEAYK tarafından uzun bir sürece yayılan tarihi kent merkezlerinin sit alanı olarak ilanı beklentisi ile bu planda sur içine yönelik yeni plan kararları yer almamıştır. Bu dönemler aynı zamanda, kentin göç alan bölgelerinden biri olan sur içindeki nüfus artışına bağlı olarak kentsel korumanın da gerçekleşemediği dönemler olmuştur. 1984 yılı nazım imar planı kararlarının korumacı yaklaşımına karşılık, 1985 yılı uygulama planı ile sur içine herhangi bir planlama kararı getirilmemiş olmasına bağlı olarak, Diyarbakır sur içi bölgesinde kaçak yapılaşmaların

* Bu dönemler Avrupa’da genel olarak koruma için kurumsal bir yapı oluşturulduğu dönemlerdir. Hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde koruma için şu adımlar uygulanmaktadır; İlgili kurumlar tarafından incelenen anıtlar maddi olarak desteklenmiş, bakanlık departmanı kurulmuş, ayrıntılı analizler içeren envanterler ve listeler üretilmiş, bozulmaya, yer değiştirmeye ve uygun olmayan değişikliklere karşı, belirlenmiş önemli anıt ve yapılar çıkarılan kanunlarca korumaya alınmış, merkezi ya da bölgesel yönetimlerce anıtların ve yapıların restorasyon ve tamiri için gerekli maddi desteği sağlamak amacıyla fonlar sağlanmış, bakımsız tarihi anıtların kamulaştırılması ve zorunlu olarak satın alınması için uygun araçlar sağlanmış, korumacılık tüm yapıları ve çevrelerini kapsayacak şekilde genişletilmiş, daha önceden yapılmış bir planlamayla ilintili olan koruma dereceleri ile seçici ve geliştirici organlar, yapılacak yenilenmeleri ve yeniden yapılanmaları sağlamış ve korumanın turizm ve bölgesel planlamayla yakın bağlantısı sağlanmıştır (Dobby, Rodwell, 1978).

** 2863 sayılı yasa uyarınca "Koruma Amaçlı İmar Planları" Belediyeler tarafından yapılması gerekirken yasa, gerekli görüldüğünde Belediyelerin Kültür Bakanlığı’ndan teknik ve parasal yardım alabileceğini ve Belediyelerin koruma amaçlı imar planlama çalışmalarını, kendi bünyelerinde oluşturdukları birimler aracılığı ile yapmalarına izin vermiştir. Belediyeler teknik yönden yetersiz oldukları zaman, bu planlama çalışmalarını, ihale etme ya da proje yarışması açarak koruma amaçlı planları elde etme yoluna da gidebilmektedirler.

arttığından hareketle, belediyenin ve kamu kuruluşlarının arazi kullanımında yeterli titizliği gösteremedikleri bunun yanı sıra, plan kararlarına bağlı olarak yapılaşmayı kontrol edemediklerini söylemek mümkündür. Bu denetimsizliğe paralel olarak artan yapılaşma sonucu kentin altyapı sorunları da büyük boyutlara varmıştır.

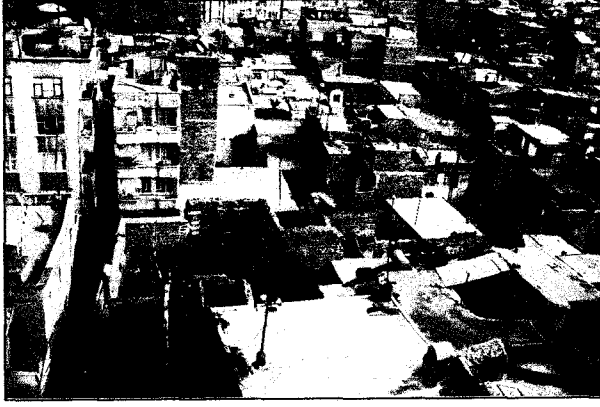
1980'li yıllar Türkiye'de koruma çalışmalarının uluslar arası çalışmalarla paralellik gösterdiği, korumaya yönelik ulusal ve uluslar arası ölçeklerdeki gelişmelerin ve bilimsel araştırmalara dayalı çözüm önerilerinin yasalarla desteklendiği dönemler olurken*, 1990'lı yıllara doğru Diyarbakır sur içi, yerleşim yoğunluğunun odak noktası olma özelliğini sürdürmektedir. Arslan'ın da belirttiği gibi (1999) bu dönemler, artık sur içindeki konut alanlarının bir çöküntü alanı haline geldiği, bazı anıtsal yapılarla sokak dokusunun ve çok az sayıda geleneksel ev tipinin kaldığı dönemlerdir (Şekil, 4.20, 4.21). Benzer şekilde, surların etrafında da dıştan sura yaslanmış ticari fonksiyona sahip barakalar yapılarak surların da tahrip olmaya başladığı dönemlerdir (Şekil, 4.22, 4.23, 4.24, 4.25). Buna karşılık sur içi ticaret alanları, canlılığını ve önemini korumakta ve kentteki tek merkez işlevini sürdürmektedir** (Şekil, 4.26).

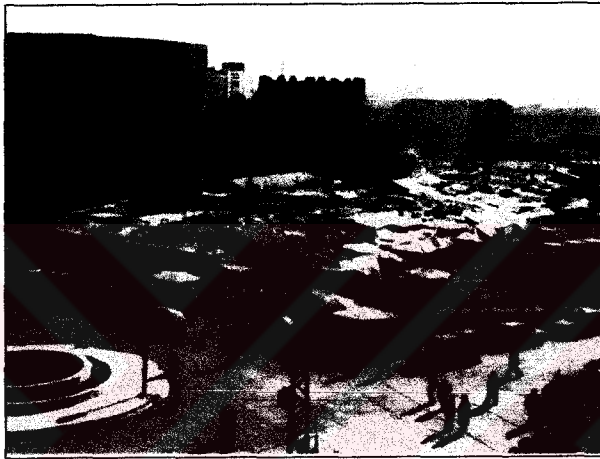
Şekil 4.20 1989 yılı sur içi genel görünümü.

* UNESCO'ya üye ülkelerle birlikte Türkiye'nin de 1983 yılında benimsediği "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi" hükümlerine göre taraf devletler toprakları dahilindeki kültür ve doğa varlıklarının korunmasını taahhüt etmiştir. Avrupa Konseyi ülkeleri tarafından 1985 yılında imzalanan "Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi" 13.04.1989 tarih ve 3534 sayılı kanun ile yürürlüğe girmiştir.

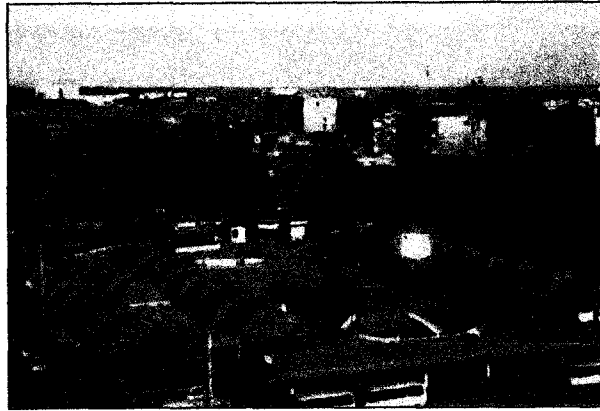
** Bu dönemde meyve-sebze hali merkezden uzakta kendine bir yer edinecek, bunun yanı sıra Belediye sur dışında yaptırılan "Belediye Sarayı"na taşınacaktır.

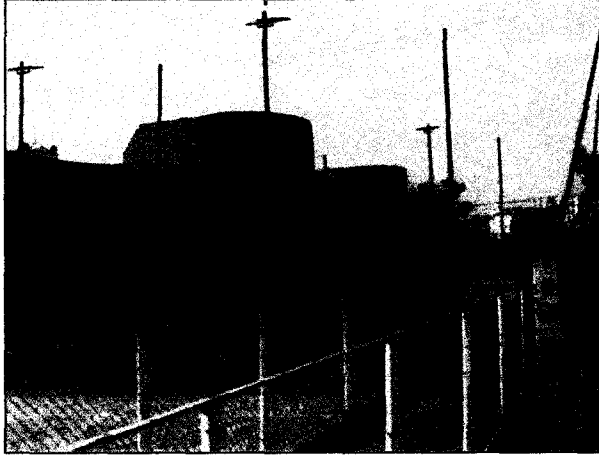
Şekil 4.21 1989 yılı sur içi genel görünümü.

Şekil 4.22 Urfa kapıya yaslanmış sebze halinin görünümü.

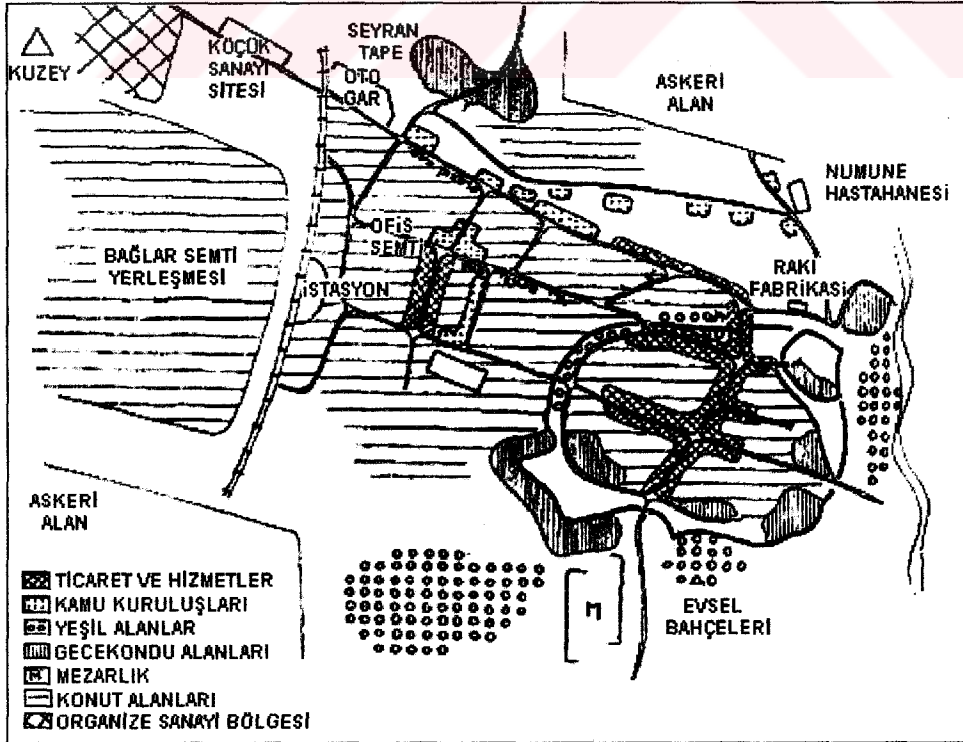
Şekil 4.23 Dağ kapı meydanının görünümü.

Şekil 4.24 Çift kapının dıştan görünümü.

Şekil 4.25 Dağ kapı civarının dıştan görünümü.

Diyarbakır'da kentsel nüfusun genellikle göç yoluyla değişmesi sonucunda ortaya çıkan kültürel kopma ve ekonomik yetersizliğin, koruma açısından en önemli sorunlardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Yapı parsellerinde bölünme, değişme, yok olma ve eklemlemelerle özgün nitelikler bozulmaya başlamış, bu durum giderek doku karakteristiğinde etkisini olumsuz yönde göstermiştir. Nüfus ve iş alanlarının yerleşme niteliklerine göre farklı boyutlarda kullanma alanı baskısı söz konusu olmuş ve farklı rantlar oluşmuştur. Özellikle geleneksel çarşı aksında merkezi iş alanının yeniden yapılanması sürecinde üretimin yerine, denetim işlevleri, bankacılık, finans hizmetleri gibi hizmetler geçmiş, yapılan yeni binalar ile prestij alanları oluşturulmaya çalışılmıştır. Sur içi bölgesinin tahribine yol açan bu durumun önüne geçebilmek amacıyla, 2863 sayılı yasaya dayanarak 1988 yılında koruma kurulunun 38 sayılı kararı ile; Diyarbakır ilinin en belirgin tarihi yapıtlarının bulunduğu sur içi bölgesinin korunabilmesi, eski kent dokusunun muhafaza edilmesi ve bu tarihe kadar uygulanan sağlıksız şehirleşme ve yapılaşmanın önlenmesi için, sur içi bölgesi (iç kale dahil) "Diyarbakır Kentsel Sit Alanı" olarak ilan edilmiş (EK 1-1988 tarih ve 38 sayılı Diyarbakır Koruma Kurulu Kararı), bu tarihten 1 yıl sonra da Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun Diyarbakır bürosu kurulmuştur. 3386 sayılı yasanın 6. maddesine göre Diyarbakır Belediyesince 1 yıl içerisinde "Koruma Amaçlı İmar Planı"nın hazırlanarak kurula iletilmesine, plan yapıp yürürlüğe girinceye kadar "Geçici Dönem Yapılanma Kararları"na uyulması gerektiğine, ayrıca sur diplerinden itibaren 50 metrelik bir şeridin surların koruma alanı olarak tespit edilmesine ve bu şeritte yapılacak tüm faaliyetler için kuruldaki görüş alınmasına karar verilmiştir. Alınan bu kararlar sur içi yeni yapılaşmalar konusunda kısıtlanma sürecine girerken, sit alanı, koruma amaçlı imar planının uygulamaya girdiği 1990 yılına kadar "Geçiş Dönemi Yapılanma Kararları" ile korunmaya çalışılmıştır.

4.2.4 1990-2004 Yılları Arasındaki Gelişmeler

1990 yılının temel olgularından biri, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan ve "zorunlu göç" olarak adlandırılan nüfus hareketinin oluşması ve kentlerde nüfusun artmasına bağlı olarak yaşanan yoğunlaşma baskısıdır. Türkiye'deki bir çok kent merkezinde olduğu gibi Diyarbakır da bu durumdan etkilenmiş ve göç eden kesimin tercih ettiği kent merkezlerinden biri olmuştur. Yaşanan bu durum yerleşme alanlarını etkilerken, geleneksel ticaretin yoğun olduğu sur içi bölgesindeki konut alanları daha fazla yoğunlaşma baskısına maruz kalmıştır. Yeni göç edenler, genellikle daha önce köyden göçerek sur içine yerleşen ailelerin yanına sığınmış ya da aynı avlu üzerinde niteliksiz kaçak yapılar yaparak bu alanlara yerleşmiş, böylelikle mevcut parseller kendi içinde bölünmüş ve yoğunluk artmıştır. Yapılan

2003 yılına ait nüfus araştırmaları sonucuna göre, 1990 yılında başlayan nüfus artışına karşılık, 2003 yılına doğru sur içi nüfus yitimine uğramıştır. Bu durum, İçişleri Bakanlığı'nın yürüttüğü bir çalışma ile sağlanmaktadır*. İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı tarafından yönlendirilen ve "Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi" olarak adlandırılan bu çalışma sonucunda Haziran-2000 tarihinden 28 Mayıs-2004 tarihine kadar; Diyarbakır kent merkezindeki 14.362 kişi köylerine geri dönmüşlerdir (www.icisleri.gov.tr). Ancak, yeterli alt yapısı bulunmayan sur içi kentsel sit alanına da yerleşmiş bu insanların oluşturduğu yoğunlaşma baskısından doğan tahribat önemli boyutlarda olmuştur.

1990 yılının temel olgularından bir diğeri ise, Türkiye'deki bir çok kent merkezinde olduğu gibi Diyarbakır sur içinde de yaşanan geleneksel ticaret alanlarının merkezde sıkışmasından doğan ve giderek artan yoğunlaşma baskısıdır. Türkiye'deki bir çok tarihi kent merkezinde olduğu gibi Diyarbakır sur içi bölgesinde de görülen bu durum, kaçak yapılaşma sürecini doğurmuş, Diyarbakır'daki ticari merkez de 1990'lı yıllarda bu aşırı yoğunluğu yaşamıştır. Sur içi bölgesinin kuzey-güney doğrultusunda yer alan Gazi Caddesi kentin ana ticaret ekseni olmaya devam ederken, yoğunlaşmaya bağlı bir gelişim de göstermektedir. Özellikle, Dağ kapıda bulunan Dört Yol civarı, kentin modern çarşısını bünyesinde barındırmaya başlamış, Doğu-Batı doğrultusundaki Melik Ahmed Caddesi ikinci derece ticari merkez fonksiyonunu sürdürmüştür. Dört Yol-Saray kapı arasındaki İzzetpaşa Caddesi, çoğunlukla nitelikli otel, kahve ve profesyonel hizmetlerle serbest meslek işyerlerinin yer aldığı bir ticaret aksı konumundadır. Dört Yol-Urfa kapı arasındaki cadde de aynı türdeki hizmetlere yönelik bir gelişim göstermektedir. Sur içi bölgesinin dıştan bir kale ile sınırlanması, bu bölgedeki ticaret alanının merkezde sıkışmasında önemli bir role sahip olmaktadır. Bu durum sur içi bölgesinde ticaret alanının sokak aralarına da saçaklanarak girmesinde ve yoğunluğun artmasında önemli bir etken olmuştur (şekil 4.27) (EK 2-2004 yılında çekilmiş Diyarbakır sur içine ait resimler).

* 1994 Yılında başlatılan bir çalışmayla, zorunlu göç sonucu evlerinden göç eden insanların köylerine dönmesi için dönüş koşullarının hazırlanması konusunda GAP İdaresi Başkanlığı, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Valilikler gerekli çalışmaları yapmışlardır. Bölgede yaşanan güvenlik sorununun, 1998 yılından itibaren etkisini azaltmaya başlamasının sonucu olarak, daha önce köylerinden ayrılmak zorunda kalmış olan insanlarda köylerine geri dönme isteği belirlemeye başlamış, bu çerçeve de güvenliği sağlanan bölgelere geri dönüş Devlet tarafından da benimsenmiş ve uygulama çalışmalarına başlanmıştır.

Şekil 4.27 Diyarbakır sur içinde ticaretin yayılma alanları.

Kalenin bir eşik olması ve ticaretin bu bölgede sıkışması, yanı sıra sürekli göç alan sur içinde 1990 yılında göçün yoğunlaşması ile kentsel sit alanı olan bu bölgedeki tarihi doku tahribatı artmıştır. 1990 yılı aynı zamanda, kentsel sit alanı olarak ilan edilen sur içi bölgesi için Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanarak uygulamaya girdiği yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Koruma Amaçlı İmar Planının uygulamaya girdiği bu yıllarda, Türkiye'deki tarihi kentlerin korunması 3386 ile değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ile yürütülmeye devam etmiştir. Sit alanlarına planlı koruma kavramını getiren bu yasa uyarınca Yıldız Teknik Üniversitesi Koruma Planlama Grubu tarafından hazırlanan "Diyarbakır Sur İçi Koruma Amaçlı İmar Planı", 9.11.1990 tarih ve 609 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile kabul edilerek yürürlüğe girmiş ve bu plan sur içinin korunması konusundaki yasal zemini oluşturmuştur (EK 3-9.11.1990 tarih ve 609 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Plan çalışmasında, sur içi kentsel sit alanında çözümlenmesi gereken problemler, aşağıdaki şekilde özetlenmiştir (Diyarbakır Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu, 1990);

1- Merkezde yer alan ticaret fonksiyonunun geleneksel doku üzerindeki baskısını

hafifletilerek mekanda organize edilmesi problemi,

- 2- Gerek ticaret fonksiyonunun ve gerekse konut fonksiyonunun ulaşım problemi,
- 3- Sur diplerindeki kaçak yapılaşma problemi,
- 4- Mekanda yer alan çok katlı yapılara getirilecek kararların üretilmesi problemi,
 - a- Ticaret aksları üzerinde, geleneksel dokunun etkilenme bölgesi dışında yer alan, genelde nitelikli çok katlı yapılar,
 - b- Geleneksel konut dokusu içinde yer yer rastlanan ve tamamı niteliksiz olan çok katlı yapılar,
- 5- Korunması gerekli anıtsal yapıların çevresinde oluşmuş asalak yapıların temizlenmesi problemi,
- 6- Korunması gerekli sivil mimarlık örneklerinin çevresinde yer alan kalitesiz – gerek çok katlı, gerekse az katlı – yapıların temizlenmesi problemi,
- 7- Gerekli donatı alanlarının elde edilebilmesi problemi,
- 8- Sur içi bölgesinin köhnemesini engelleyecek ve koruma ilkelerine ters düşmeyecek yapılanma koşullarının denge noktasının yakalanabilmesi problemi.

Diyarbakır Sur İçi Koruma Amaçlı İmar Planı'nın oluşturulmasında yukarıda anılan sorunlar ve Planlama Grubunca yerinde yapılan tespit, anket ve gözlemler sonucunda saptanan ana ilkeler ise şöyle özetlenmiştir (Diyarbakır Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu, 1990);

1. Planlama alanında konutun yanı sıra perakende ticaret, turizm, konaklama, eğlence ve kültür işlevleri getirilerek sur içinin Diyarbakır kentinin merkezi konumunda tutmak ve dolayısıyla köhnemeyi engellemek,
2. Sur çevrelerini boşaltarak surların tarihsel değerinin ortaya çıkmasını sağlamak,
3. İç kaledeki kaçak yapılanmayı temizleyip anıtsal yapı örneklerini ortaya çıkararak bu bölgeyi kültür ve turizm işlevi ile canlandırmak,
4. Korunması gerekli anıtsal yapılar ile sivil mimarlık örneklerinin çevresinde oluşacak yeni yapılanmayı bu örnekleri koruyacak, olumlu etkileyecek ve bu örneklerden olumlu etkilenecek biçimde organize etmek,
5. Geleneksel dokunun hakim olmadığı sağlıksız yapılanmış konut alanlarında ise Diyarbakır geleneksel konut mimarisi öğelerinin kullanımına olanak veren plan kararları ile yeni yapılanma hakları getirilerek yenilenme, sağlıklılaştırma sürecini başlatmak,
6. Gerek ticaret alanlarının ve gerekse konut alanlarının ulaşım problemlerini çözerken geleneksel sokak dokusunu zedelememek,

7. Hazine ve belediye mülkiyetindeki arsaları birinci derecede özellikle donatı alanlarına tahsis etmek ikinci derecede ise konut stoku olarak kullanmak,
8. Sur içindeki konut nüfusunu artırmamak, ancak alt yapı ve konut çevresi niteliğini yükseltmek.

Saptanan bu ana ilkeler doğrultusunda Diyarbakır sur içi kentsel sit alanı için verilen kararlarda;

- Yapılan tespitler ile, sur içi kentsel sit alanı içinde tescile önerilen 161 anıtsal ve sivil yapının 72 tanesi bu sayede tescillenmiş, bugün kullanılan tescil listelerine göre anıtsal yapı sayısı 97, sivil yapı sayısı 170 olmak üzere toplam tescilli yapı sayısı 267'ye ulaşmış (EK 4-Tescilli yapıların son listesi),
- Sur çevreleri boşaltılarak surların tarihsel değerinin ortaya çıkması öngörülmüş,
- Üç ayrı özel planlama alanından biri olan iç kale, kaçak yapılaşmadan temizlenerek bu bölgedeki anıtsal yapı örneklerinin ortaya çıkarılması kararı getirilmiş,
- Korunması gerekli anıtsal yapılar ile sivil mimarlık örneklerinin çevresinde oluşacak yeni yapılanmalar için özel planlama önerisi getirilerek bu alanların geleneksel Diyarbakır dokusu ile uyumlu yapılması sağlanmaya çalışılmış,
- Gerek ticaret alanlarının ve gerekse konut alanlarının ulaşım problemleri çözümlenerek geleneksel sokak dokusu korunmaya çalışılmış,
- Hazine ve belediye mülkiyetindeki arsalar, birinci derecede özellikle donatı alanlarına tahsis edilmiş, ikinci derecede ise konut stoku olarak kullanılmıştır.

Buna karşın Diyarbakır sur içi kentsel sit alanı için verilen kararlarda;

- Mevcut ticaret alanlarında yoğunluğu arttıracak plan kararları verilmiş,
- Geleneksel dokunun hakim olmadığı sağlıksız yapılanmış konut alanlarında yoğunluğu arttıracak plan kararları verilmiş,
- Sur içi konut nüfusunu arttırmamaya yönelik herhangi bir politika üretilmemiştir.

Koruma Amaçlı İmar Planı Raporunda (1990), sur içi bölgesi için belirlenen problemlerin çözümlenmesi için getirilen plan kararlarının uygulama görebilmesi;

- a. Belediyenin gerek mali ve gerekse yatırım gücüne,
- b. Yerel girişimcinin teşvik edilmesi ve yönlendirilmesine bağlı olduğu belirtilmiştir.

Oysa, mevcut koruma yasasına göre, Koruma Kurulları karar verici, belediyeler ise uygulamadan sorumlu kurumlar olmaya devam etmişlerdir. Yasada batılı modellerde olduğu

gibi, koruma aşamalarında aktif katılımlı bir sivil örgütlenme modeli yer almazken, tek yapı ölçeğinde koruma, sivil örgütlerin o yapının mülkiyetini alarak bakımını yaptırması ile gerçekleşebilmektedir.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ise Diyarbakır sur içi bölgesinin korunması konusunda karar verici kurum olmasına rağmen;

- Geniş bir alan ve bölgeden sorumlu olması,
- Bünyesinde çalışan personel sayısında ve personelin formasyonunda eksiklikler olması gibi nedenlerle sur içi kentsel sit alanı için verdiği kararlarda bazı aksaklıklar yaşanabilmektedir.

Mevcut yasaya göre, sur içi kentsel sit alanında yapılan uygulamalardan sorumlu kuruluş olan Belediye örgütü ise, 1990 yılında yaşanan yoğun göç nedeniyle yapılaşmaları kontrol edememiştir. Sur Belediye Başkanlığının kurulduğu 1994 yılına kadar bütün kent Diyarbakır Belediyesi tarafından yönetilirken, sur içi kentsel sit alanı plan kararlarında yol, meydan, yeşil alan olarak öngörülen alanlarda kaçak yapılaşmalar yapılmış, özellikle sur diplerinde bulunan ticaret amacına yönelik ve sura yaslanmış kaçak yapılar artmıştır. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nda bu konuda alınmış 15 karar* ile Belediye Yönetimi kaçak olarak yapılan yapılar konusunda uyarılmıştır.

3030 sayılı yasaya dayanarak Sur Belediye Başkanlığının kurulduğu 1994 yılından itibaren ise, sur içi kentsel sit alanındaki uygulamalardan Sur Belediye Başkanlığı sorumlu olmuştur. İmar planı alışkanlıklarının getirdiği yaklaşımlar ile teknik eleman yetersizliği gibi nedenlerle Koruma Amaçlı İmar Planının yanlış algılanması ve uygulanması söz konusu olmaktadır. Oysa koruma uygulamaları belli kurallara uyularak yapılan ve her bir adımı bir ekibin kontrolünde yapılması gereken ve diğer imar uygulamalarına göre daha bilimsel bir iştir. Koruma uygulamalarından sorumlu yerel yönetimlerde bu konuda uzmanlaşmış elemanların olmayışı sorun yaratmaktadır. Sur içi koruma uygulamalarından sorumlu olan Sur Belediye Başkanlığının bünyesinde, teknik eleman olarak bir tane inşaat mühendisi olması ve uygulamalardan sadece bu elemanın sorumlu olması bilginin devamı açısından sorun yaratmaktadır. Nitekim, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nda bu

* Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun almış olduğu 05.01.1989 gün-138 sayılı kararı; 05.01.1989 gün-139 sayılı kararı; 02.03.1989 gün-197 sayılı kararı; 02.03.1989 gün-198 sayılı kararı; 13.04.1989 gün-218 sayılı kararı; 22.09.1989 gün-295 sayılı kararı; 06.10.1990 gün-582 sayılı kararı; 06.10.1990 gün-583 sayılı kararı; 21.02.1991 gün-674 sayılı kararı; 21.02.1991 gün-675 sayılı kararı; 15.06.1991 gün-836 sayılı kararı; 17.06.1992 gün-1028 sayılı kararı; 03.04.1993 gün-1227 sayılı kararı; 03.04.1993 gün-1229 sayılı kararı; 09.12.1993 gün-1393 sayılı kararı.

konuda alınmış 11 karar* ile Sur Belediyesi Yönetimi kaçak olarak yapılan yapılar konusunda uyarılmıştır.

1999 yılında Avrupa'da Strasbourg Toplantısı ile kurulmuş olan Tarihi Kentler Birliğine üye ülkelerin kendi tarihi kentler birliğini kurmaları gerektiği karar altına alınırken; Türkiye, 2000 yılında Avrupa Tarihi Kentler Birliği'nin 12. üyesi olarak bu birlikte yer almış ve Türkiye'de içinde Diyarbakır Sur Belediyesinin de bulunduğu yerel yönetimlerin tarihi kent korunmasındaki sorumluluklarının bilincine varılması yolunda önemli bir adım atmıştır. Diyarbakır'ın son dönemlerde aldığı yoğun göç sonucu devam eden hızlı ve düzensiz yapılaşmasının önlenmesi, plan bütünlüğünün ve kentin planlı gelişiminin sağlanması, kentin sosyal-ekonomik ve fiziksel durumunun incelenerek çözüm üretilmesi, kent merkezindeki kentsel gelişimin sağlıklı yönlendirilmesi, mevcut imar planı ile kentin bugünkü gelişimi arasında uyumsuzluğun giderilmesi, 1990 yılında hazırlanarak onaylanmış 1/1000 ölçekli Sur içi Koruma Amaçlı İmar Planı'nda tarihi mekanlara ait düzenlemelerin yetersiz kaldığı, kentsel tasarım amacı ile "Kent Bütününe Yönelik Planlama Çalışmaları" yapılması kararı verilmiş (www.diyarbakir-bld.gov.tr) ve bu çerçevede, Diyarbakır Sur Belediye Başkanlığı Belediye Meclisinin 08.04.2002 yıl ve 7 sayılı kararı ile, sur içi koruma amaçlı imar planının revizyonuna karar verilmiştir (EK 5-08.04.2002 yıl ve 7 sayılı Diyarbakır Sur Belediye Başkanlığı Belediye Meclisinin yazısı).

4.3 Diyarbakır Sur İçindeki Planlama Çalışmaları

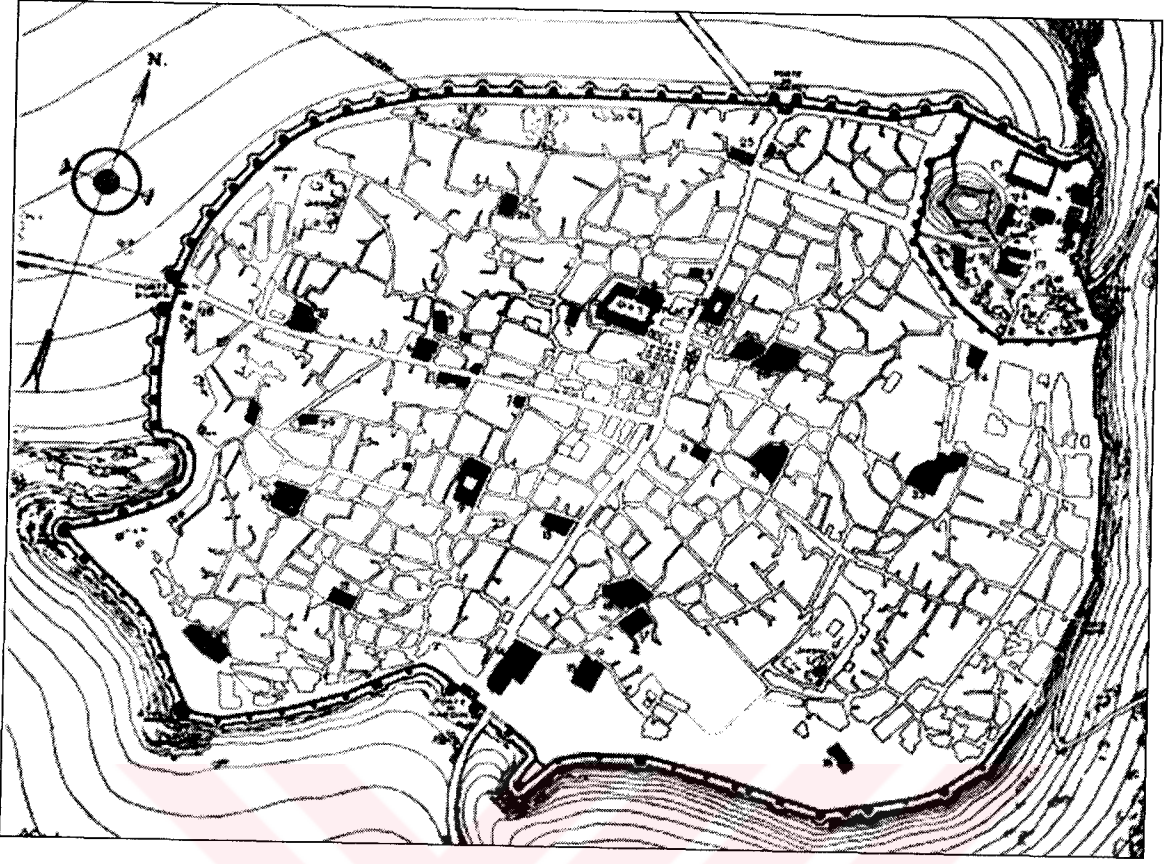
Diyarbakır kale kentinde Cumhuriyetin ilanı ile birlikte hazırlanan ilk plan 1932 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu planı 27 yıl sonra, 1959 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı ve bu planın onayını takiben 1962 ve 1965 yıllarında hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planları izlemiştir. 19 yıl sonra 1984 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı ile bu planın onayını takiben 1985 yılında hazırlanan 1/1000 ölçekli imar planı uygulamaya girmiştir. 1985 yılı imar planı yürürlükteyken, 1988 yılında 38 sayılı koruma kurulu kararı ile Diyarbakır sur içinin sit alanı ilan edilmesiyle yasa gereği hazırlanan 1/1000 ölçekli "Koruma Amaçlı İmar Planı", 9.11.1990 tarih ve 609 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile yürürlüğe girmiştir. Cumhuriyet sonrası dönemde 5 farklı plan ile yönlendirilen Diyarbakır sur içi yerleşmesinin arazi kullanımında bu

* Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun almış olduğu 02.03.1994 gün-1412 sayılı kararı; 02.03.1994 gün-1415 sayılı kararı; 23.04.1994 gün-1452 sayılı kararı; 09.11.1994 gün-1516 sayılı kararı; 13.06.1996 gün-1806 sayılı kararı; 10.10.1997 gün-2008 sayılı kararı; 20.03.1998 gün-2084 sayılı kararı; 03.06.1998 gün-2098 sayılı kararı; 13.11.1998 gün-2155 sayılı kararı; 16.04.1999 gün-2209 sayılı kararı; 11.11.1999 gün-2266 sayılı kararı.

planların rolü çok büyük önem taşımaktadır. Bu bölümde, bu planların kararları incelenerek bu rol çözümlenmeye çalışılacaktır. Plan kararları incelenirken; fonksiyon alanları yer seçim kararları, yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararları, ulaşım kararları, donatı alanları kararları, tescilli yapıların plan üzerinde belirtilmesi konuları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda; hangi planın hangi kararının kenti biçimlenmesinde etkin olduğunun ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, sur içi için hazırlanmış planların tümünün bulunmasına çalışılmıştır. Ancak, 1932 yılına ait imar planlarına ulaşamamış, fakat, literatür taraması sonucu ulaşılan bilgiler ile 1932 yılında Albert Gabriel (1940) tarafından çıkarılan sur içinin halihazır durumunun yansıttığı bilgiler doğrultusunda bu plan kararları hakkında bazı veriler elde edilebilmiştir. Bu verilerin, araştırmanın yönlendirilmesi açısından önem taşıması nedeniyle alt başlıkta incelenmesine gerek duyulmuştur. Ancak, 1962 tarihli imar planlarına arşivlerde ulaşamamış, konuyla ilgili yeterli bilgi olmaması nedeniyle adı geçen plan incelenememiştir. 1959 tarihli nazım imar planı, 1965 tarihli imar planı, 1984 tarihli nazım imar planı, 1985 tarihli imar planı irdelenerek değerlendirme yapılmıştır. İnceleme kapsamındaki sur içi ile ilgili hazırlanan en son plan olan 1990 yılı koruma amaçlı imar planı kararlarının tamamı elde edilmiş ve bu uygulama daha detaylı olarak irdelenebilmiştir.

4.3.1 1932 Yılı İmar Planı Kararları

1932 yılında yapılan imar plan kararları literatürde bulunan bilgiler ışığında değerlendirilirken (Bkz; Konyar, 1936 ve Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır, 1935), Albert Gabriel'in 1932 yılında çizdiği Diyarbakır kenti planı da bu değerlendirmede kullanılmıştır (Gabriel, 1940). 1932 yılında hazırlanan planın bütün sur içini kapsayan bütüncül bir planlama mı, yoksa modern yapıların yapılmasına imkan veren ve sadece bazı parselleri kapsayan bir plan çalışması mı olduğu konusunda elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Jansen'in Diyarbakır'ı ziyareti ve bazı önerilerde bulunduğu sur dışı planında yer alan geniş bir alanın kamulaştırılması ve ilk defa sur dışında kamu kuruluşlarının yerleşmesi, bu planın sur dışındaki planlamaya öncelik verdiği anlaşılmaktadır. Çalışmada yol gösterici olması bakımından Şekil 4.28'de Albert Gabriel'in 1940 yılında hazırladığı Diyarbakır kentinin halihazır durumu verilmiştir.

Şekil 4.28 1932 yılı Diyarbakır kenti halihazır durumu. Kaynak: Gabriel, 1940

- **Fonksiyon Alanları Kararları:**

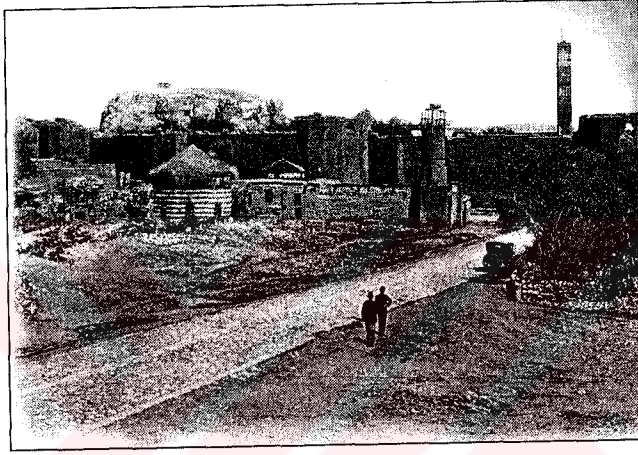
a- **Ticaret:** 1936 yılına kadar Ziraat, İş, Osmanlı Bankalarının şubeleri ile Diyarbakırlı sermayedarlar tarafından kurulan Diyarbakır Bankası sur içinde yapılmıştır (Konyar, 1936). Bu bankaların burada olması ile ticaretin bu bölgede yoğun olduğunu ve geleneksel ticaret aksını üzerinde barındıran Gazi Caddesi ile İzzet Paşa Caddesi üzerinde devam ettiğini söyleyebiliriz. İzzet Paşa Caddesi üzerinde 4 otel, 30 dükkan ile şehrin çeşitli yerlerinde dükkan ve otel yapılmıştır (Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır, 1935). Bu iki cadde, 1945 yılına kadar kentin tek merkezi konumunda olacaktır.

b- **Konut:** Konut alanları ile ilgili kararların olup olmadığı konusunda elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Cumhuriyetin ilanından itibaren 1935 yılına kadar olan dönemde sur içinde halk tarafından bir çok bina yapılırken, bu binaların 1932 planına göre kentte yer bulduğu konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, bu dönemlerde İzzet Paşa Caddesi üzerinde 15 ev ile şehrin değişik yerlerinde 100'e yakın ev yapılmıştır (Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır, 1935). Bu evlerden bir tanesi ise, yeni kent alanı olarak gelişen Dağ kapı çıkışındaki yol üzerinde yapılmıştır.

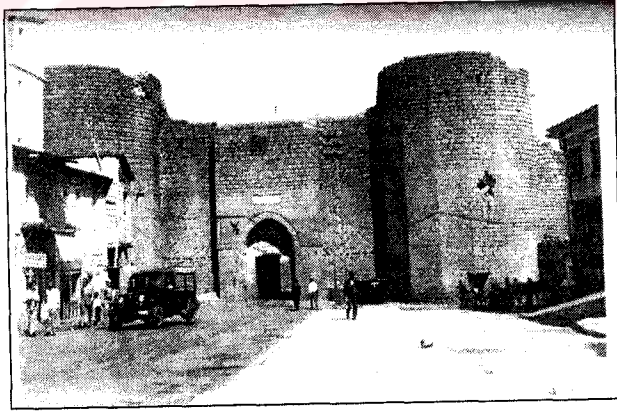
- **Yoğunluk ve Yapılaşma Düzeni Kararları:** Elimizdeki bilgiler, yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararları hakkında herhangi bir yoruma imkan vermemektedir.
- **Ulaşım Kararları:** Sur içinde yeni yollar 1916 yılından itibaren yapılmaya başlanmıştır. 1928 ile 1932 yılları arasında kenti bölen Gazi Caddesi ile Melik Ahmed Caddesinin genişletildiğini öğreniyoruz (Bkz. Şekil, 4.9, 4.10, 4.11). Gabriel'in (1940) hazırladığı kent planına göre de bu yolların genişletilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu ana caddelerin dışındaki ara sokakların organik dokusunu devam ettirdiği görülmektedir. O halde, sur içinde ihtiyaç duyulan ana yol genişletmelerinin 1932 yılına kadar yapılmış olduğunu, ancak yeni kent alanı olan Dağ kapı çıkışında ise, yolun iki yanında yer alan yapılara ulaşan yeni ve geniş bir yolun yapıldığını söylemek mümkündür (Bkz. şekil, 4.12).
- **Donatı Alanları Kararları:**
 - a- **Yeşil Alan:** Yeni kent alanı içinde yolun iki tarafında yeşil alan bırakılırken (Bkz. şekil, 4.12), sur içi ve iç kalede de yeşil alanlar bulunmaktadır. Ayrıca, Ulu Cami önünde bir meydan (Bkz. şekil, 4.6, 4.7) ve Dağ kapı çıkışında bir bahçe yer almaktadır (Bkz. şekil, 4.8).
 - b- **İdari ve Kültürel Yapılar:** Yeni kent alanı içinde, Birinci Umumi Müfettiş Konağı, Kolordu Komutanı Konağı, büyük bir garaj, Halkevi Binası, Ordu Evi, Halk Evi Kütüphanesi, Vali Konağı, Nafia Binası ve Belediye Evi yapılması için gerekli alan planlanmıştır (Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır, 1935). Aynı zamanda postane binasının da 1945 yılında var olduğu şekil 4.14'ten anlaşılmaktadır. 1932 yılı planında bazı resmi yapılar için alan bırakılmış olma ihtimali yüksektir.
 - c- **Sağlık Yapıları:** Bu planda sağlık yapıları için herhangi bir alanın planlandığı konusunda yeterli bilgiye sahip değiliz. Sur içinde, Cahit Sıtkı Tarancı evi Trahom Hastanesi olarak kullanılmıştır. Sur dışında daha önce yapılmış olan Gureba hastanesi de daha ileriki dönemlerde sağlık yapılarının merkezi durumuna gelecektir.
- **Tescilli Yapılar:**
 - a- **Anıtsal Yapılar:** Bu dönemler korumanın yalnızca taşınır eski eser olarak algılandığı dönemler olurken Gabriel'in (1940) hazırladığı planda anıtsal yapılara yer verildiği görülmektedir.
 - b- **Sivil Yapılar:** Sivil yapılarla ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Değerlendirme: Kentte yeni ve modern bir görünüm yaratma çabası hakimdir. 1932 yılı

imar planı, o döneme hakim olan Ankara'nın yeni imarı ve modernleşme çabalarının etkisiyle hazırlanmış olmalıdır. Bu nedenle 1932 yılı imar planı da, anıtsal ve sivil mimarlık yapılarının korunması düşünülmeden, yeni yapılacak modern yapıların yapımını destekleyici kararlara sahip olmuştur. Kent dışında da yeni bir yerleşim odağı yaratılmış ve kentin sur dışına taşması sağlanmaya çalışılmıştır. Şekil 4.29 iç kaleye giden İzzet Paşa Caddesinin 1925 yılındaki durumunu göstermektedir. 1935 yılına kadar bu cadde üzerinde 4 otel, 30 dükkan ve 15 ev yapılması 1932 yılı planı ile sağlanmış ve bu caddenin iki yanı yeni yapılaşmaların sur içindeki merkezi durumuna gelmiş olmalıdır. Şekil 4.30 ile 4.31'de 1939 yılında İzzet Paşa caddesindeki yapılaşmalar görülmektedir.

Şekil 4.29 1925 yılı İzzet Paşa Caddesinin görünümü. Kaynak: Gabriel, 1940

Şekil 4.30 1939 yılında İzzet Paşa Caddesi ve iç kaleye giriş. Kaynak: Tekin, 1997

Şekil 4.31 1939 yılında İzzet Paşa Caddesi. Kaynak: Tekin, 1997

4.3.2 1959 Yılı Nazım İmar Planı Kararları

1959 yılında yapılan 1/5000 ölçekli nazım imar planı ile kent gelişimine yönelik bazı kararlar alınmıştır. Kentin 1932 yılı planı ile birlikte dışa taşarak yeni bir merkez oluşumunun sağlandığını, sur içinde de İzzet Paşa Caddesinin canlandırıldığını görmekteyiz. 1940'lı yıllarla birlikte sur içinde geleneksel çarşıların yanı sıra perakende ticaretin İzzet Paşa caddesinden Urfa kapıya doğru giden yol üzerinde kendine yer bularak yayılmaya başlaması ve sur içi ile sur dışındaki yeni yerleşim alanlarının ihtiyaçlarına yönelik ilişkinin rahat sağlanması ihtiyacıyla 1940'lı yıllarda sur üzerinde Çift kapı açılmıştır. Bu dönemler sur dışındaki yapılaşmanın artmaya başladığı, sur içindeki mevcut yollarla yeni alanlar arasında ihtiyaç duyulan bağlantının sağlanmasına çalışıldığı dönemlerdir. 1959 yılında hazırlanan nazım imar planının temel amacı da, sur içindeki ana yolların genişletilmesi ve bu yolların sur dışındaki yollarla bağlantılarının sağlanması olmuştur. Aynı zamanda bu dönemler, sura yaslanarak gelişen yapılaşmanın olduğu dönemlerdir. Bu planla surların batı kesiminde sura yaslanarak gelişen niteliksiz yapılaşmanın önüne geçilebilmesi de amaçlanmıştır. Şekil 4.32'de 1959 yılında hazırlanan nazım imar planı verilmiştir.

Şekil 4.32 1959 yılında yapılan 1/5000 ölçekli nazım imar planı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

• **Fonksiyon Alanları Kararları:**

- a- **Ticaret:** 1959 yılına kadar ticaret sur içinde yer almaya devam ederken, bu planda yeni ticari fonksiyon alanları önerilmemiştir.
- b- **Konut:** Bu planda konut alanlarının yer seçimi ile ilgili kararlar bulunmamaktadır.
- c- **Yoğunluk ve Yapılaşma Düzeni Kararları:** Bu planda yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararları bulunmamaktadır.

- **Ulaşım Kararları:** Sur içinde yeni yollar 1916 yılından itibaren yapılmaya başlanmış, 1928 ile 1932 yılları arasında kenti bölen Gazi Caddesi ile Melik Ahmed Caddesinin ihtiyaç duyulan genişletilmesi yapılmıştır. 1959 yılında hazırlanan nazım imar planında da, ana caddelerden Gazi Caddesi, Melik Ahmed Caddesi ve İzzet Paşa Caddesinin yeniden genişletilmesi önerilmiştir. Bu planla, 1940'lı yıllarda açılan Çift kapının sur dışı ile araç yolu bağlantısı önerilmiş, ayrıca, surları içten dolaşan yeni

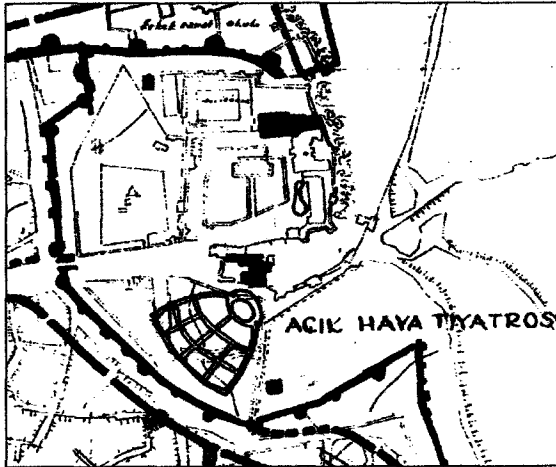
yollar yapılması planlanmıştır (Şekil 4.33). Ara sokaklar için herhangi bir plan önerisinde bulunulmamıştır.

Şekil 4.33 1959 yılı nazım imar planında ulaşım kararı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

• **Donatı Alanları Kararları:**

- a- **Yeşil Alan:** Bu planda, surların batı kesiminde sura yaslanan niteliksiz yapılaşmayı önlemek için surları içten ve dıştan kuşatan yeşil alan önerilmiştir. Ayrıca bu planla, Dağ kapıda halka açık bir park da önerilmiştir.
- b- **İdari ve Kültürel Yapılar:** Bu planda, mevcut postane binası ile mevcut okul yapılarının bir kısmı gösterilmiş, ancak resmi yapıların yapılması için yeni alanlar bırakılmamıştır. İç kalede ise, bu bölgenin kültürel amaçlı kullanımı sağlanmaya yönelik bir açık hava tiyatrosu önerilmiştir (Şekil 4.34).
- c- **Sağlık Yapıları:** Bu planda sağlık yapıları ile ilgili kararlar bulunmamaktadır.

Şekil 4.34 İç kalede verilen plan kararı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

- **Tescilli Yapılar:**

- a- **Anıtsal Yapılar:** Bu döneme hakim olan GEEAYK'nın tek anıt ölçeğindeki koruma yaklaşımı, kentsel bütünü korumaktan uzak olduğu için bu planda anıtsal yapıların bir kısmı gösterilmiştir.
- b- **Sivil Yapılar:** Bu planda sivil yapılar gösterilmemiştir.

Değerlendirme: 1951 yılında GEEAYK kurulmuş olmasına rağmen, yetkisinde henüz kentsel sitler hakkında bir maddenin olmaması, Diyarbakır kale kentinin bütüncül olarak korunmasına imkan vermemiştir. Özellikle, 1950'lerden sonra kentin merkezi iş alanları ve çevresinde nüfus artışının ve yoğunlaşmanın ortaya çıkması, sur içi ticaret alanlarını ikili yapıya ulaştırmıştır. Sur içindeki konut alanlarında bu plana kadar önemli bir fiziksel bozulma yaşanmadığını ara sokaklar için herhangi bir planlama kararı olmamasından ve ara sokakların organik dokusunu devam ettirmesinden anlaşılmaktadır. Bu planla, sur içi ticaret alanlarını oluşturan Gazi Caddesi, Melik Ahmed Caddesi ve İzzet Paşa Caddesinin genişletilmesi kararı alınmıştır. Bu caddelerden Melik Ahmed Caddesinin kamulaştırılarak genişletilmesi sağlanmıştır. Bu yol üzerindeki genişletmeler bir çok geleneksel yapıya zarar vermiştir. Yolların genişletilmesi, yeniden yapılanma imkanına zemin hazırlamış, aynı zamanda da kat yüksekliklerinin artmasına yol açacak bir uygulamanın da zeminini oluşturmaya başlamıştır. 1940'lı yıllarda açılan Çift kapının sur dışı ile yol bağlantısı sağlanmış, sur içini sur dışına bağlayan yeni bir kapı olan Tek kapının yol bağlantısı bu planda önerilmemiştir. Benzer şekilde, surları içten dolaşan yeni yollar yapılması planlanmış, ancak uygulamaya konmamıştır. Surları içten dolaşan yeni yolların yapılması 1965 imar planında önerilecek ve uygulama görecektir. 1959 nazım imar planında, surların batı kesiminde sura yaslanan niteliksiz yapılaşmayı önlemek için surları içten ve dıştan saran yeşil alan kararı uygulanmıştır. Aslında surların kuzeybatı kesiminde yeşil alan uygulamasının 1953 yılında da var olduğunu şekil 4.35'de görebilmekteyiz. Bu plan kararıyla surların güneybatı kısmında da yeşil alan çalışmasına devam edildiği anlaşılmaktadır (Şekil 4.36). Ayrıca bu planla, Dağ kapıda halka açık bir park düzenlendiği 1969 yılında çekilmiş bir fotoğraftan anlaşılmaktadır (Şekil 4.37).^{*} İç kalede de iç kalenin kültürel amaçlı kullanımını sağlamaya yönelik bir açık hava tiyatrosu önerilmiş, ancak bu öneri uygulamaya geçmemiştir.

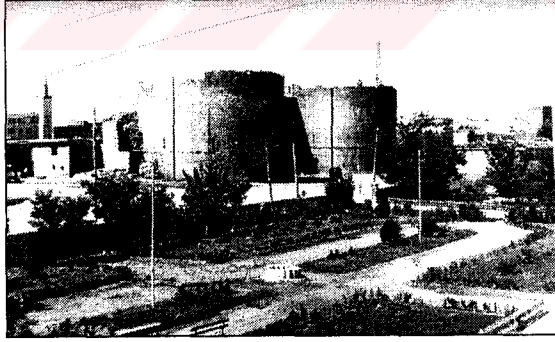
^{*} 1969 yılında çekilen fotoğrafa göre Dağ kapı'da bulunan meydan o tarihten önce yapılmış olmalıdır. Çünkü, 1965 yılında hazırlanan sur içi planında Dağ kapı'da bir abide ve meydan önerisinin yapıldığını ve bunun uygulamaya geçtiğini şekil 4.41'de görebilmekteyiz.

Şekil 4.35 1953 yılında surların kuzeybatı cephesindeki yeşil alandan bir görünüm. Kaynak: Tekin, 1997

Şekil 4.36 1965 yılında kentin güneybatı cephesinin görünümü. Kaynak: Tekin, 1997

Şekil 4.37 1969 yılında Dağ kapı meydanının görünümü. Kaynak: Tekin, 1997

4.3.3 1965 Yılı Uygulama İmar Planı Kararları

1932 yılı planıyla kentin sur dışına taşarak yeni bir merkez oluşmasının sağlandığını, sur içinde de İzzet Paşa Caddesinin ticari fonksiyonlar yüklenerek canlandırıldığını, 1959 yılında hazırlanan nazım imar planı ile de sur içindeki ticari fonksiyonlar yüklenmiş ana yolların kamulaştırılarak genişletildiğini ve bu yolların sur dışındaki yollarla bağlantılarının sağlandığını görüyoruz. Ana yolların kamulaştırılarak genişletilmesi süreci, kat

yüksekliklerinin artmasına yol açacak bir uygulamanın zeminini oluşturmuştur. 1960'lı yılların ortalarına kadar sur içinde yoğun yapılaşma ile birlikte küçük üretim faaliyetleri büyük ölçüde merkezi iş alanı çevresinde yer almaya başlarken, bu üretici faaliyet yığılması, trafik sorunları, çevre kirliliği, yangın tehlikesi gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiş ve 1965-1967 yıllarında 1/1000 ölçekli sur içi ve sur dışı uygulama imar planları hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu plan, sur dışındaki yeni yerleşim alanlarının düzenlenmesine yönelik kararlara sahipken, sur içinde de çok katlı betonarme binaların yapılmasının yasal zeminini oluşturmuştur. Şekil, 4.38'de 1965 yılında hazırlanan imar planı verilmiştir.

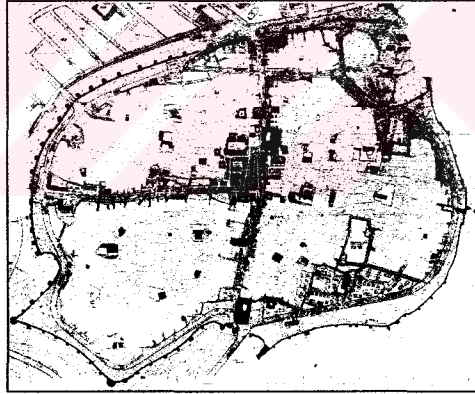
- **Fonksiyon Alanları Yer seçim Kararları:**

a- **Ticaret:** 1965 yılında ana ticaretin merkezi sur içinde yer almaya devam ederken, bu planda ticaret için önerilen alanlar, kuzey-güney doğrultusundaki Gazi Caddesi ile Dört Yol'dan iç kaleye giden İzzet Paşa Caddesinin her iki yanındaki alanlar olmuştur.

b- **Konut:** Sur içinin güneydoğu ve kuzeydoğu bölümlerinde hiçbir dönemde yapılaşmamış alanlara konut önerilmiştir.

- **Yoğunluk ve Yapılaşma Düzeni Kararları:** Sur içinde kenti dörde bölen ve genişletilen ana caddeler üzerinde 3 ile 4 kat arasında değişen kat adedi getirilmiştir. Sur içinin kuzeydoğu ve güneydoğu bölümlerinde bulunan ve konut alanı işlevi getirilmiş alanlarda 2 ile 3 kat verilmiştir.

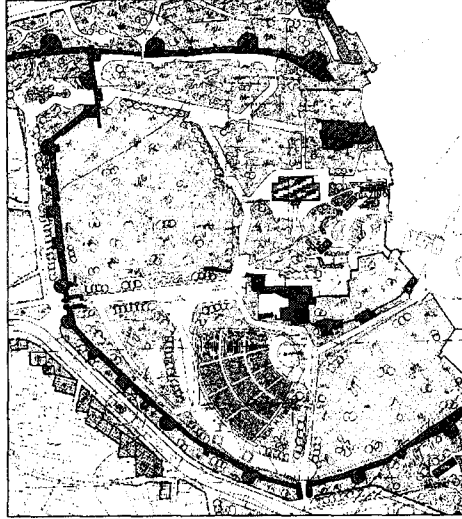
- **Ulaşım Kararları:** Kuzey-güney yönünde devam eden Gazi Caddesinde, Dağ kapı'dan başlayarak Mardin kapıya kadar olan yol boyunca 19.50 m.'ye ulaşacak bir genişletme planlanmıştır. Benzer şekilde, Melik Ahmed Caddesinin genişletilmesi ve surları içten dolaşan yolların yapımı uygulama görmüştür (Şekil 4.39). Bu yollar üzerinde otopark alanları önerilerek trafiğin rahat akışının sağlanması planlanmıştır.

Şekil 4.39 1965 yılı uygulama imar planında ulaşım kararı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

- **Donatı Alanları Kararları:**

a- **Yeşil Alan:** Sur çevresinin içten ve dıştan yeşil bir kuşakla çevrilmesi önerilmiştir. Ayrıca, bazı camilerin etrafı ile önerilen ilkökul binalarının çevresi, resmi binaların çevresi, yeni konut alanlarında ve bazı ana yolların kenarında da yeşil alan ve oyun parkları önerilmiştir. İç kalede de çok büyük bir alan yeşil alan olarak planlanmıştır (Şekil 4.40). Dağ kapı çıkışında da büyük bir alanda yer alacak abide için bir meydan ve yeşil alan planlanmıştır.

Şekil 4.40 İç kalede yeşil alan kararı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

b- İdari ve Kültürel Yapılar: İç kale, kültürel amaçlı kullanım alanı olarak önerilmiş ve burada açık hava tiyatrosu ile 2 gazino alanı belirlenmiştir. Başka bir gazino alanı da iç kalenin dışında önerilmiştir. Bu planda ayrıca, Urfa kapı yakınında 2 ilkokul, kentin güneydoğu bölümünde de 2 ilkokul önerisi mevcuttur. Merkez Bankası ile Ziraat Bankası binası için de alan bırakılmıştır.

c- Sağlık Yapıları: Sağlık yapıları için herhangi bir plan önerisi bulunmamaktadır.

• **Tescilli Yapılar:** Bu planlar hazırlandığı sırada yürürlükte olan mevzuat, kentsel korumayı etkin olarak sağlayacak tanımlamalardan yoksundur.

a- Anıtsal Yapılar: Anıtsal yapılar “Tarihi Eserler” lejantı ile bu planda gösterilmiş ancak, bu planda ayrı bir lejant ile “Kıymetli Eski Bina” olarak gösterilen yapılar da yer almıştır.

b- Sivil Yapılar: Bu yıllarda henüz sivil yapı tescili olmadığından dolayı bu planda sivil yapılar gösterilmemiştir.

Değerlendirme: Planda konut dokusuna saygılı davranıldığı, ancak açık bir biçimde korumacı yaklaşılmadığı görülmektedir. Bu planda ana yolların genişletilmesi önerisi sadece Dağ kapı’dan başlayarak Balıkçıbaşına kadar olan bölüm ile Melik Ahmed Caddesi üzerinde kamulaştırma yapılarak uygulanmıştır. Gazi Caddesi ve Melik Ahmed Caddesi üzerindeki genişletmeler ile tarihi dokuda eski yapı yıkılmış, cepheler tahrip olmuş ve yolların karakteri değişmiştir. Bu genişletmelerin dışında önerilen ulaşım kararları, Dağ kapı çıkışındaki abide için bırakılan meydan ve yeşil alan uygulanan kararlar olmuştur (Şekil 4.41). İç kale için önerilen kültürel fonksiyona uygun yapılaşmalar, açık hava tiyatrosu ve

yeşil alanlar uygulamadan yoksun kalmıştır (Şekil 4.42). Benzer şekilde ilkokul alanı olarak belirlenen alanlarda ve yeni önerilen konut alanlarında da uygulama yapılmamıştır. Ana yollar üzerindeki önerilen ticari bölgeler ve bu bölgelerde izin verilen kat yükseklikleri, surları içten ve dıştan saran yeşil alan kararı uygulama gören kararlardır. 1965 tarihli imar planı kararı gereği yolların genişletilmesi, merkezi iş alanı çevresindeki binaların kat yüksekliklerinin artması ile tarihsel ve kültürel eserlerin bakımsız bırakılması, bilerek tahrip edilmesi, sosyal altyapıların yetersiz kalması ve çevrenin bozulması süreci birlikte yaşanmıştır.

Şekil 4.41 1971 yılında Dağ kapı ve civarının havadan görünümü. Kaynak: Tekin, 1997

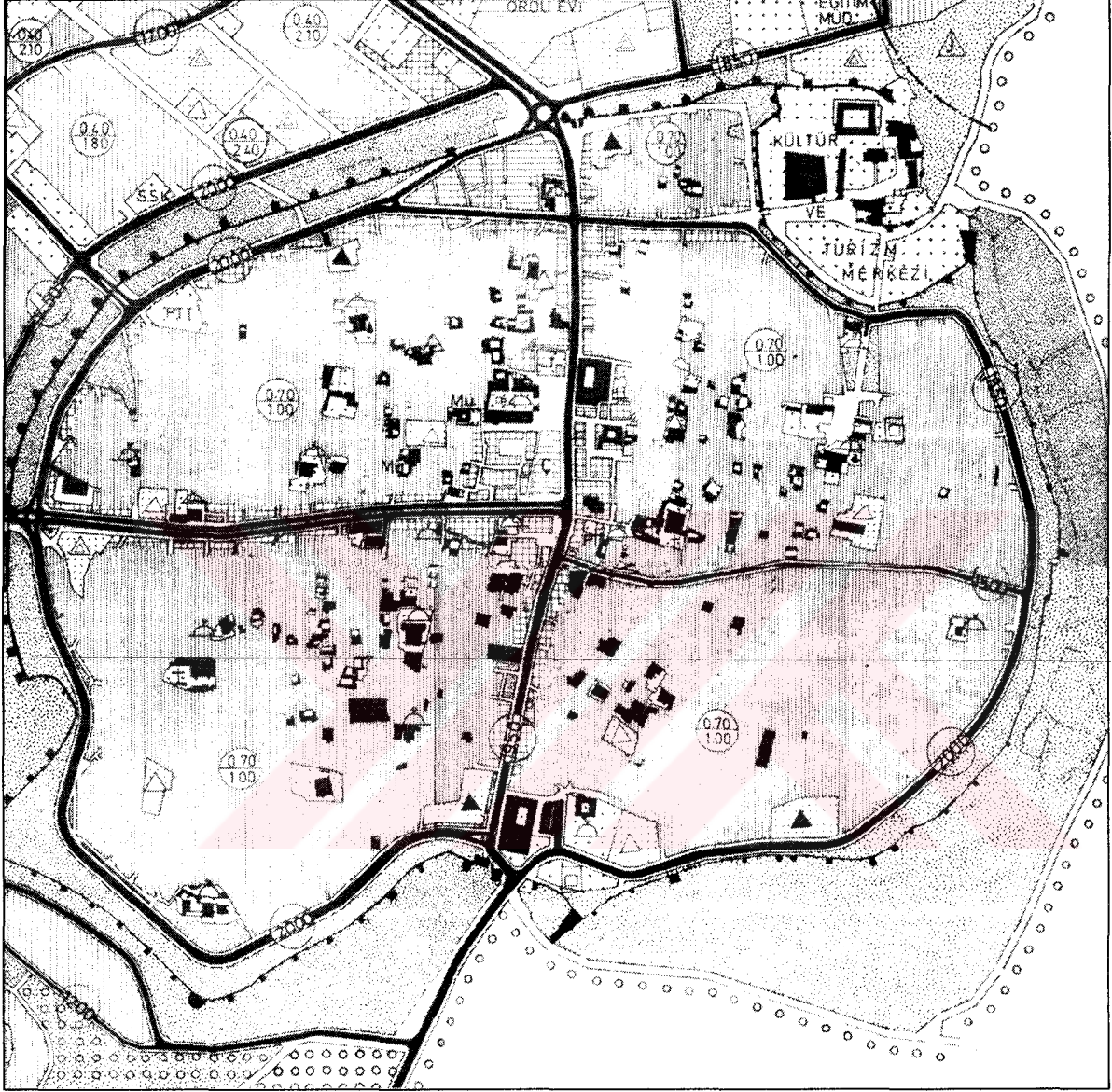

Şekil 4.42 1965 yılında iç kalenin görünümü. Kaynak: Tekin, 1997

4.3.4 1984 Yılı Nazım İmar Planı Kararları

Sur içinde 1965 tarihli imar planı kararı gereği yolların genişletilerek merkezi iş alanı çevresindeki binaların kat adetlerinin artması ile arsa rantları yükselmiş, tarihsel ve kültürel eserler bilerek bakımsız bırakılmış ya da tahrip edilmiştir. Bunun yanı sıra, genellikle tarihsel çevrelerde yer alan merkezi iş alanları da tarihi doku üzerinde bir baskı oluşturmuşlardır. Sur içinde yaşanan yoğunluk, ulaşımın artmasına, yeşil alanların yok olmasına, sosyal altyapıların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Kentsel ölçeğe taşınamamış koruma çalışmaları da, sur

içinin tahribinde etkili rollerden birini üstlenmiştir. 1984 yılında sur içi ile ilgili 1/5000 ölçekli nazım imar planı hazırlanmış ve sur içi bu plana göre uygulama görmeye başlamıştır (Şekil 4.43).

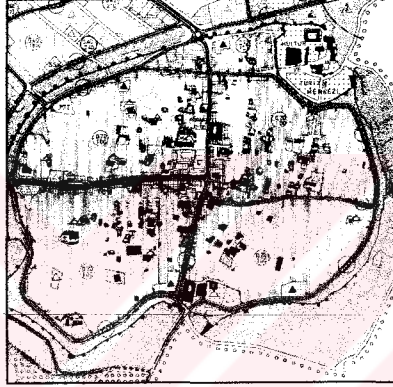
Şekil 4.43 1984 yılında hazırlanan 1/5000 ölçekli nazım imar planı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

• **Fonksiyon Alanları Kararları:**

a- Ticaret: 1984 yılına kadar ticaret sur içinde gelişmiş, surdan dolayı dışa taşamamıştır. Gazi Caddesi, Melik Ahmed Paşa Caddesi, İzzet Paşa Caddesi, ticari işleve sahip caddeler olmaya devam ederlerken, İnönü Caddesi üzerinde de ticaretin önerildiği görülmektedir.

b- Konut: Bu planda ticaret ve donatılar dışındaki alanlar konut alanı olarak önerilmiştir.

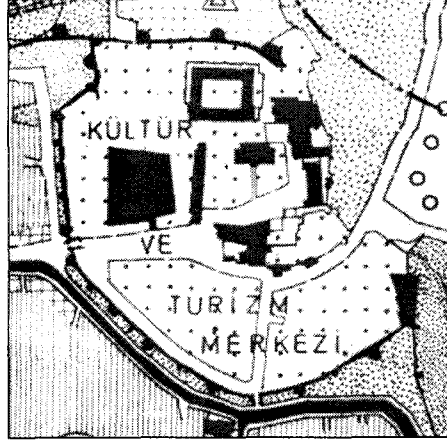
- **Yoğunluk ve Yapılaşma Düzeni Kararları:** Bu planda yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararlarına göre yapının taban alanı yapı alanının % 70'i olacaktır. Kat yükseklikleri ile ilgili herhangi bir öneride bulunulmamıştır.
- **Ulaşım Kararları:** Melik Ahmed Caddesinin çift şerit olarak yapılması önerilirken, surları içten dolaşan yolların önerilmesi bu planla da gündeme gelmiştir (Şekil 4.44). İlk defa daha önce açılmış olan Tek kapının sur dışı ile bağlantısının yaya yolu olarak önerildiği görülmektedir. Ayrıca, Gazi Caddesi ile surun doğu kapısı olan Yeni kapı arasında bulunan yolun genişletilmesi önerilmiştir. Urfa kapı ve Dağ kapı'da ise birer kavşak önerisinde bulunulmuştur. Bu planda otopark alanı, sadece kentin güneyindeki Mardin kapı civarında verilmiştir.

Şekil 4.44 1984 yılı nazım imar planında ulaşım kararı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

- **Donatı Alanları Kararları:**

- Yeşil Alan:** Bu planda, surları içten ve dıştan kuşatan yeşil alan önerilmiştir.
- İdari ve Kültürel Yapılar:** Bu planda, mevcut donatı alanları gösterilmiş, ancak yeni donatı alanları için herhangi bir öneride bulunulmazken, iç kale için kültür ve turizm merkezi önerisinde bulunulmuştur (Şekil 4.45).
- Sağlık Yapıları:** Bu planda sağlık yapıları ile ilgili kararlar bulunmamaktadır.

Şekil 4.45 İç kalede kültür ve turizm merkezi kararı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

- **Tescilli Yapılar:**

a- **Anıtsal Yapılar:** Bu planda tescilli anıtsal yapılar gösterilmiştir.

b- **Sivil Yapılar:** 1980 yılında GEEAYK'nın 2082 sayılı kararı ile sivil yapıların tescil edilmesine dayalı olarak bu planda tescilli sivil yapılar gösterilmiştir.

Değerlendirme: Bu planda öngörülen Gazi Caddesi, Melik Ahmed Paşa Caddesi, İzzet Paşa Caddesi'nin ticari fonksiyonunun yanı sıra, İnönü Caddesi üzerinde de ticaretin yayılmaya başladığı görülmektedir. Bu dönemlerde yapılan yapılar 1965 yılı uygulama imar planına göre yapılaşmaya devam etmiştir. Geleneksel dokunun korunması amacıyla yönelik bu planda tescilli yapıların gösterilmesi ile korumacı bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu planla aynı zamanda, Melik Ahmed Caddesinin çift şerit olarak yapılması, surları içten dolaşan batı yollarının yapılması, Tek kapının sur dışı ile bağlantısının yaya yolu ile sağlanması, surları içten ve dıştan kuşatan yeşil alan yapılması, Urfa kapı ve Dağ kapı'da kavşak yapılması kararları gerçekleştirilmiştir. Sur içinin duran trafikten arındırılmasına yönelik olarak Mardin kapı civarında önerilen otopark alanı kararı, iç kalenin kültür ve turizm merkezi yapılması kararı ve Gazi Caddesi ile surun doğu kapısı olan Yeni kapı arasında bulunan yolun genişletilmesi kararı uygulama görmemiştir.

4.3.5 1985 Yılı Uygulama İmar Planı Kararları

1984 yılı nazım imar planı kararlarındaki kat sınırlayıcılığına rağmen çok katlı kaçak yapıların yapılması gerçekleştirilmiştir. Bu da, geleneksel dokunun büyük bir baskıya maruz kalmasına yol açmıştır. Bu dönemler konut dokusu bir çöküntü alanı haline gelmiş, bazı anıtsal yapılarla sokak dokusu ve çok az sayıda geleneksel ev tipi kalmıştır. Benzer şekilde, surların etrafında da dıştan surla yaslanmış ticari fonksiyona sahip barakalar çevrilmeye başlanmıştır. Buna karşılık sur içi ticaret alanları, canlılığını ve önemini korumuş ve kentteki

tek merkez işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Yanı sıra, sur dışında da yeni kent alanı gelişmeye devam etmektedir. 1985 yılında ise, sur dışında gelişen kent alanının planlanmasını sağlamak amacıyla 1/1000 ölçekli hiçbir yapılaşma kararı bulunmayan sur içi ile sur dışını kapsayan uygulama imar planları hazırlanmıştır (Şekil 4.46). Bu planlamanın temel amacı sur dışındaki yapılaşmaların kontrolünü sağlamak olmuştur.

Şekil 4.46 1985 yılında yapılan 1/1000 ölçekli uygulama imar planı. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

- **Fonksiyon Alanları Yer Seçim Kararları:**
 - a- **Ticaret:** Herhangi bir öneride bulunulmamıştır.
 - b- **Konut:** Herhangi bir öneride bulunulmamıştır.
- **Yoğunluk ve Yapılaşma Düzeni Kararları:** Herhangi bir yapılaşma kararı bulunmamaktadır.
- **Ulaşım Kararları:** Surları içten dolaşan yollar bu planda da gösterilmiştir (Şekil 4.47).

Şekil 4.47 1985 yılı uygulama imar planında ulaşım durumu. Kaynak: İller Bankası Genel Müdürlüğü

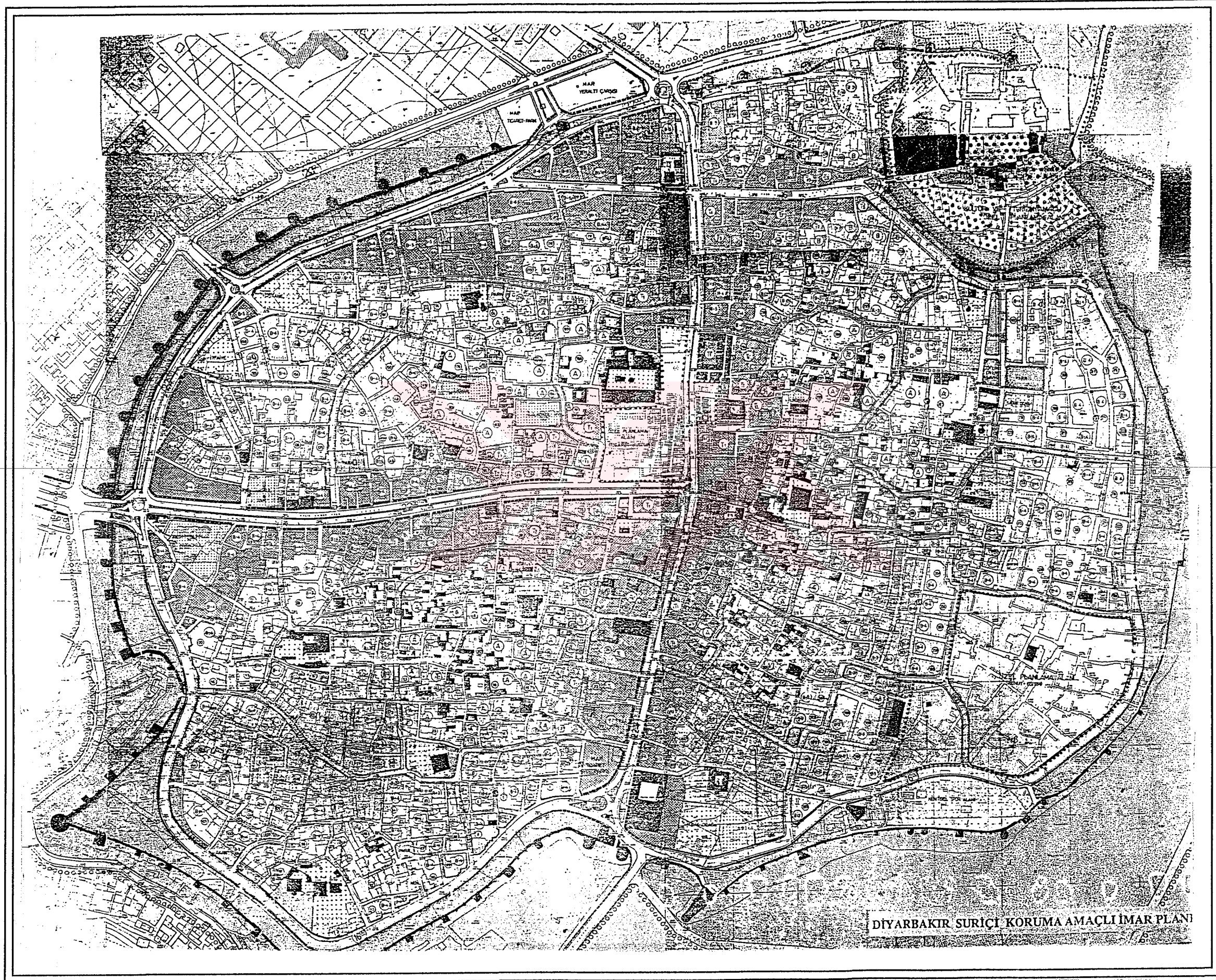
- **Donatı Alanları Kararları:**
 - a- **Yeşil Alan:** Surun içten ve dıştan yeşil bir kuşakla çevrilmesi önerisinde bulunulmuştur.
 - b- **İdari ve Kültürel Yapılar:** 4 yeni okul alanı önerisinde bulunulurken, iç kale için herhangi bir plan önerisi bulunmamıştır.
 - c- **Sağlık Yapıları:** 1 sağlık ocağı alanı önerisi mevcuttur.
- **Tescilli Yapılar**
 - a- **Anıtsal Yapılar:** Anıtsal yapıların bir kısmı gösterilmiştir.
 - b- **Sivil Yapılar:** Sivil yapıların hiç biri gösterilmemiştir.

Değerlendirme: Bu planda karar alınmamış olması, yeni yapılaşmaların 1965 yılı imar planına göre uygulama görmeye devam etmesini getirmiştir. 1985 yılı uygulama imar planında görülen ve surları içten dolaşan yollar 1984 yılında hazırlanmış olan nazım imar planı ile uygulama görmüştür.

4.3.6 1990 Yılı Koruma Amaçlı İmar Planı Kararları

Bir çok tarihi yapıyı bünyesinde barındıran Diyarbakır sur içinin gelişiminde kentle ilgili

yapılmış planların oldukça önemli bir rolü olmuştur. Bu planların sağladığı yasal dayanak ile sur içinde bir yoğunlaşma baskısı ve dolayısıyla tarihi çevrenin tahribi süreci yaşanmıştır. Sur içinde yaşanan bu tahribi önlemek amacıyla, 2863 sayılı yasaya dayanarak, 1988 yılında koruma kurulunun 38 sayılı kararı ile Diyarbakır sur içi bölgesi kentsel sit alanı olarak ilan edilmiştir. Sit alanlarına planlı koruma kavramını getiren 2863 sayılı yasa uyarınca 1990 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi koruma planlama grubu tarafından hazırlanarak 9.11.1990 tarih ve 609 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile kabul edilerek yürürlüğe giren 1/1000 ölçekli Diyarbakır sur içi koruma amaçlı imar planı, sur içinin koruması amacına yönelik bugünkü yasal zemini oluşturmuştur. Bu yıllarda ticari merkez sur içinde kalmaya devam etmiş, kuzey-güney doğrultusundaki Gazi Caddesi ise, kentin ana ticaret eksenine olmaya devam ederken, bu cadde daha modern görünümlü bir çarşı görünümüne ulaşmıştır. Benzer şekilde, İnönü Caddesi de modern binaların yapıldığı ticari fonksiyona sahip merkezlerden biri olmuştur. İzzet Paşa Caddesi yoğun ticari merkez fonksiyonunu devam ettirirken, doğu-batı doğrultusundaki Melik Ahmed Caddesi ise ikinci derece ticari merkez fonksiyonunu sürdürmektedir. Sur içi konut alanları ise, göçle gelenlerin yerleşme merkezlerinden biri durumundadır. Sur içi bölgesindeki yoğun ticari faaliyetin kale dışına taşamamasından kaynaklanan yoğunlaşma baskısının yanı sıra konut alanlarında da artan nüfusun ihtiyacına cevap vermek amacıyla bir yapılaşma ve yoğunlaşma baskısı yaşanmıştır. Hazırlanan koruma amaçlı imar planı ile sur içindeki tarihi çevrenin yapılaşmasının kontrolü sağlanmaya çalışılmış ve bu plan kararları, yeni yapılaşmaların yasal dayanağını oluşturmuştur. Şekil 4.48'de 1990 yılında hazırlanan 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planı verilmiştir.

Şekil 4.48 1990 yılında yapılan 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı. Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi

- **Fonksiyon Alanları Yer seçim Kararları:**

a- Ticaret: 1932 yılı imar planı ile ticaret, Gazi Caddesi ile İzzet Paşa Caddesi üzerinde gelişmeye başlamıştır. Geleneksel ticaret aksını üzerinde barındıran bu iki cadde, 1959 yılına kadar ticari merkez olma özelliğini devam ettirmiş, 1959 yılında hazırlanan nazım imar planında sur içinde yeni ticari alanlar önerilmemiştir. 1965 yılında hazırlanan uygulama imar planı dönemine kadar ticaret merkezi sur içinde yer almaya devam ederken, bu planda ticaret için önerilen alanlar, kuzey-güney doğrultusundaki Gazi Caddesi ile Dörtüol'dan iç kaleye giden İzzet Paşa Caddesinin her iki yanındaki alanlar olmuştur. 1984 yılına kadar ticaret sur içinde gelişmeye devam ederken, sur içinde yeni ticari fonksiyon yüklenmiş alanlara ihtiyaç duyulmuştur. Gazi Caddesi, Melik Ahmed Paşa Caddesi, İzzet Paşa Caddesi, ticari işleve sahip caddeler olmaya devam ederken, 1984 yılında hazırlanan nazım imar planında İnönü Caddesi üzerinde de ticaret önerilerek özendirilmiştir. 1985 yılı uygulama imar planında ise ticaret alanları ile ilgili herhangi bir karar bulunmamaktadır. Genel olarak sur içi ile ilgili hazırlanan imar planlarında kent, ticari merkez olma görevini yüklenmiştir. Bu kararlarda, geleneksel çarşının ticaret merkezinin çekirdeğini oluşturması ve zaman içerisinde gelişen ticaretin surlardan dolayı sur dışına yayılamaması etkili olmuştur. Böyle bir altlıkla hazırlanmaya başlanan ve 1990 yılında yürürlüğe giren koruma amaçlı imar planı kararlarına göre ise, sur içinde önerilen ticaret alanları 4 alt bölgeye ayrılmıştır. Bu alt bölgelerden birincisi, Gazi Caddesi üzerindeki aksı kapsamış ve plan üzerinde T₁ lejantı ile gösterilmiştir. Bu alt bölge geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bölge olarak seçilmiş ve bu bölgede özel planlama alanı ile sur içi geleneksel ticaret dokusunun canlandırılması ve sağlıklılaştırılması amaçlanmıştır. Alt bölgelerden ikincisi ise, Melik Ahmed Caddesi üzerindeki aksı kapsamış ve plan üzerinde T₂ lejantı ile gösterilmiştir. Bu caddenin açılmasıyla geleneksel doku özelliklerinin tahrip edilmiş olduğu göz önüne alınmış ve mevcut niteliksiz yapılanmanın sağlıklılaştırılması amaçlanmıştır. Alt bölgelerden üçüncüsü ise, Urfa kapı ile İnönü Caddesi üzerindeki aksı kapsamış ve plan üzerinde T₃ lejantı ile gösterilmiştir. Bu alt bölgenin T₂ ile T₄ lejantı ile gösterilen alt bölgeleri arasındaki geçişi sağlaması amaçlanmıştır. Alt bölgelerden dördüncüsü ise, İnönü Caddesi üzerindeki ticaret alanlarını kapsamış ve plan üzerinde T₄ lejantı ile gösterilmiştir. Bu alt

bölgenin geleneksel dokusunun bozularak yerine betonarme yapıların yapılmış olmasının yanı sıra, mevcut anıtsal yapılardan uzak olması bu alt bölgede farklı bir plan kararı verilmesine yol açmıştır. Koruma amaçlı imar planında bu alt bölgenin, nitelikli ve turizm işlevli konaklama, eğlence ve büro hizmetlerine yönelik ticari fonksiyon yüklenmesi amaçlanmıştır.

b- Konut: 1932 yılında hazırlanan plan döneminde sur içinde İzzet Paşa Caddesi üzerinde 15 ev ile şehrin değişik yerlerinde 100'e yakın ev yapılmıştır. 1959 yılında hazırlanan nazım imar planında ise, konut alanlarının yer seçimi ile ilgili kararlar bulunmamıştır. 1965 yılında hazırlanan uygulama imar planı kararlarında sur içinin güneydoğu ve kuzeydoğu bölümlerinde yapı bulunmayan alanlara konut yapımı önerilmiştir. 1984 yılında hazırlanan nazım imar planı ile 1985 yılında hazırlanan uygulama imar planında konut alanları ile ilgili herhangi bir öneride bulunulmamıştır. Böyle bir altlıkla hazırlanmaya başlanan ve 1990 yılında yürürlüğe giren koruma amaçlı imar planı kararlarına göre ise, sur içinde önerilen konut alanları iki alt bölgeye ayrılmıştır. Buna göre koruma amaçlı imar planında A simgesi ile gösterilen alanlar geleneksel dokunun yoğun olduğu bölgeleri, B simgesi ile gösterilen alanlar ise, geleneksel dokunun az yoğun olduğu ve anıtsal yapıların, sivil mimarlık örneklerinin mekanda dağınık ve seyrek olarak yer aldığı bölgeleri ifade etmiştir. bununla birlikte sur içinin güneydoğusunda bulunan ve tamamen niteliksiz yapılaşmalardan oluşan bir alan, koruma amaçlı imar planında konut ve eğitim işlevi yüklenirilen özel planlama alanı olarak bırakılmıştır (Şekil 4.49).

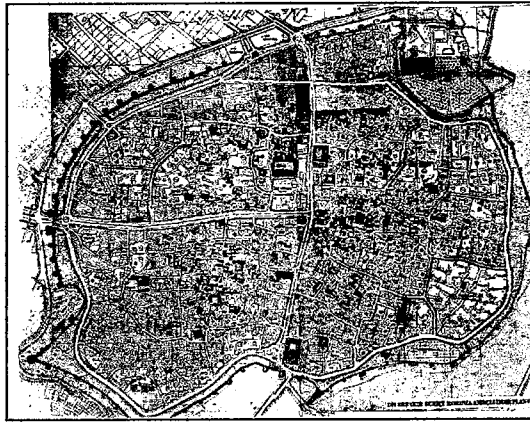
Şekil 4.49 Sur içinin güneydoğusunda yer alan özel planlama alanı. Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi

- **Yoğunluk ve Yapılaşma Düzeni Kararları:** Diyarbakır sur içinde kat yüksekliğinin artması ilk defa 1965 planı ile gündeme gelmiştir. Bu plan kararına göre ana yol kenarındaki ticaret alanlarında 3, 4 ve 5 kat arasında değişen yüksekliklerde bina yapılmaya başlanmış, benzer şekilde sur içinin kuzeydoğu ve güneydoğu bölümlerindeki özel planlanmış konut alanlarında da kat izni 2 ile 3 kat olarak verilmiştir. 1990 yılına kadar hazırlanan planlarda konut alanları yapılaşma ve yoğunluk kararları verilmemiş, 1990 yılına kadar yapılan konut yapıları 1965 yılı imar planına göre yapılmışlardır. 1990 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planındaki yapılaşma düzenine göre, 4 ayrı alt bölgeye ayrılan ticaret alanlarında; T₁ olarak belirlenen alt bölgede kat adedi 3 olarak sınırlandırılmış, T₂ olarak belirlenen alt bölgede kat adedi 4 kat olarak sınırlandırılmış, T₃ olarak belirlenen alt bölgede kat adedi 5 kat olarak sınırlandırılmış ve T₄ olarak belirlenen alt bölgede ise, kat adedi 6 kat olarak sınırlandırılmıştır. 1990 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planında önerilen konut alanlarındaki yapı düzeninde A simgesi ile tanımlanan alanlarda, geleneksel Diyarbakır evinin ölçüleri ve avlu kullanım oranları temel öge kabul edilerek avlulu konut olarak tasarlanmıştır. Bölgede bina yüksekliği 9.⁵⁰ m.dir. Tescilli yapıların çevresindeki parseller 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden yapılanma için özel koşullara göre işlem görmüştür. Buna göre bu bölgelerdeki konut alanlarındaki kat adedi en fazla 3 kat ile sınırlandırılmıştır. Parsel bazında kütle verilen bu alanlarda; çizili kütle maksimum inşaat taban alanıdır, verilen kütlenin cephe ve derinliği, kütlenin konumu (avlu kullanım oranı, yan binaya bitişme durumu) plan uygulama eki üzerinden alınacaktır, Tevhid ve ifraz işlemleri plan uygulama ekinde belirlendiği şeklin dışında yapılamaz. Çıkacak kayma problemlerinde Belediye Encümeninin kararı yeterlidir. Plan sınırları içindeki tescilli yapılara bitişik parsellerin yapılanmalarında Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun onayı şarttır. B simgesi ile tanımlanan konut alanlarının yapı düzeni ise, 1/1000 ölçekli uygulama imar planı üzerinden işlem görmüştür. Buna göre konut alanlarındaki kat adedi 4 ile sınırlanmıştır.

Konut alanlarında mevcut yapılar bölgenin geleneksel dokusunun karakterini bozacak biçimde ruhsatsız olarak yapılmış iseler, imar durumu talebi ile yıkılıp yeniden yapılandırıldıklarında plan uygulama ekinde ya da imar planında belirlenen imar durumuna uygun olarak ruhsat alabilirler. Ruhsatsız ancak imar planında ve plan uygulama ekinde belirlenen koşul ve konumlara uygun binalar Belediyesince ruhsat için gerekli yasal belge ve standartlar aranmak koşulu ile yasallaştırılabilirler.

- **Ulaşım Kararları:**

Sur içinde yeni yollar 1916 yılından itibaren yapılmaya başlanmıştır. 1928 ile 1932 yılları arasında kenti bölen Gazi Caddesi ile Melik Ahmed Caddesi genişletilmiştir. 1940'lı yıllarda Çift kapı açılmış ve sur dışı ile bağlantısı sağlanmıştır. 1959 yılında hazırlanan nazım imar planı ile, Melik Ahmed Caddesinin kamulaştırılarak genişletilmesi sağlanmıştır. 1965 yılında hazırlanan imar planı önerisine göre Dağ kapı'dan başlayarak Balıkçılarbaşı'na kadar olan bölüm ile Melik Ahmed Caddesi üzerinde kamulaştırma yapılarak genişletilmiştir. 1984 yılında hazırlanan nazım imar planı kararına göre, Melik Ahmed Caddesi çift yönlü olarak araç trafiğine açılmış ve çift şerit olarak düzenlenmiş, surları içten dolaşan batı yolları yapılmış, Tek kapının sur dışı ile bağlantısı yaya yolu ile sağlanmış ve Urfa kapı ile Dağ kapı'da ise birer kavşak yapılmıştır. 1990 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planında ulaşım alanları konusunda getirilen plan kararları ise, sur içinde sura paralel olarak geçen ve Harput Kapı ile Mardin Kapı arasında kalan batı çevre yolu doğu kesiminde de devam ettirerek sur içi ringini tamamlanması sağlanırken (Şekil 4.50), getirilen bu ring yolu kararı ile sur içinin doğu kesiminde ulaşılabilirlik derecesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Bunun dışında ulaşım sistemindeki amaç, geleneksel dokunun yoğun olduğu bölgelerde dokuyu bozmayacak aksları yakalamak, bu aksların kesitlerini genişletmemek, geleneksel dokunun bozulduğu bölgelerde ise operasyonel bir yaklaşımla ulaşılabilirliği artırıcı kesitleri oluşturmak, ticaret alanlarını besleyecek aksları tek yönlü trafiğe açarak düzenlemektir. Ayrıca sur içindeki ziyaretçi otopark ihtiyacı, katlı otoparklar ile çözümlenmiştir.

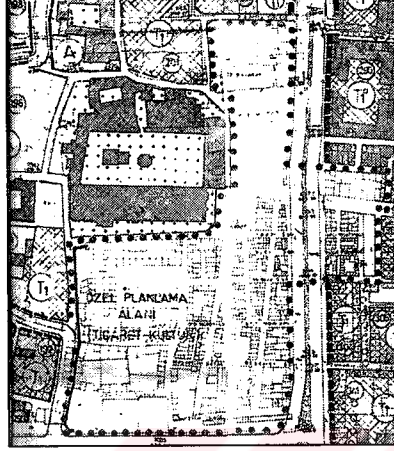
Şekil 4.50 1990 yılı koruma amaçlı imar planında ulaşım kararı. Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi

- **Donatı Alanları Kararları:**

- a- **Yeşil Alan:** Sur içi ile ilgili yapılmış bütün planlarda surların içten ve dıştan yeşil bir kuşakla çevrelenmesi önerisinde bulunulurken, bu uygulama 1984 yılında hazırlanan nazım imar planı ile birlikte uygulamaya geçmiş, ancak bu yeşil alanlar üzerinde, niteliksiz yapılaşmalar yapılmıştır. 1990 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planı kararlarında da surların etrafının boşaltılarak yeşil bir kuşakla çevrelenmesi, sur içinin güneydoğusunda surlara yaslanan alanda kentsel spor alanı önerilmiştir.
- b- **İdari ve Kültürel Yapılar:** 1932 yılı imar planında, o döneme hakim olan hava kent'in sur dışında gelişimini sağlamak olduğu için, yeni idari ve kültürel yapılar sur içinde planlanmamıştır. İç kale de ise zaten yönetim binaları mevcuttur ve bu dönemde yönetim işlevi devam etmektedir. 1959 yılı nazım imar planında, resmi yapılar için planlamada bulunulmamışken, iç kalede açık hava tiyatrosu önerilmiş ve bu bölgenin kültürel amaçlı kullanımı sağlanmaya çalışılmıştır. 1965 yılı imar planında da iç kale, kültürel amaçlı kullanım alanı olarak önerilmiş ve burada açık hava tiyatrosu ile 2 gazino alanı belirlenmiştir. Başka bir gazino alanı da iç kalenin dışında önerilmiştir. Bu planda ayrıca, Urfa kapı yakınında 2 ilkokul, kent'in güneydoğu bölümünde de 2 ilkokul önerisi yer almıştır. 1984 yılı nazım imar planında da iç kalenin kültür ve turizm merkezi yapılması önerisi bulunmaktadır. Bunun dışında bu planda herhangi bir idari ve kültürel yapılanma yer almamıştır. 1985 yılı imar planında iç kalenin yeniden yapılanmasına yönelik herhangi bir karar bulunmamakla birlikte, kent bütünü içinde 4 yeni okul alanının planlaması yer almıştır. Koruma amaçlı imar planına kadar sur içi ile ilgili hazırlanan planların tümünde iç kalenin kültürel amaçlı kullanımı sağlanmaya çalışılmış, sur içinde genellikle yeni okul alanları planlanmıştır. 1990 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planında da iç kalede bulunan anıtsal yapıların ortaya çıkarılması ve bu bölgenin Diyarbakır kentinin kültür merkezi yapılması hedeflenirken iç kale, özel planlama alanı olarak belirlenmiştir. Bölgenin bu yeni işlevi ile daha önce verilen plan kararlarına uyulmamasının bir sonucu olarak bu bölgede oluşan kaçak yapılanmış konut alanlarının kaldırılarak sağlıklılaştırılması, aynı zamanda kültür, eğlence, turizm

işlevleri kazandırılmaya çalışılması hedeflenmiştir. Benzer şekilde, sur içinde yer alan geleneksel çarşının merkezini oluşturan alan da ticaret ve kültür işlevine sahip özel planlama alanı olarak belirlenmiştir (Şekil 4.51).

- c- **Sağlık Yapıları:** Sağlık yapıları için herhangi bir plan kararı bulunmamaktadır.

Şekil 4.51 Geleneksel çarşıda ticaret ve kültür işlevine sahip özel planlama alanı. Kaynak: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi

• Tescilli Yapılar

- a- **Anıtsal Yapılar:** 1990 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planında anıtsal yapıların çevresindeki asalak yapıların temizlenmesi yönünde planlama kararı alınmış ve bu kararlar anıtsal yapıların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.
- b- **Sivil Yapılar:** Tescilli yapılmamış sivil yapılar tescile önerilmiş ve tescilli sivil yapıların etrafındaki yapılaşma düzeninin 1/500 plan eki üzerinden işlem görmesi planlanmıştır.

Değerlendirme: Koruma amaçlı imar planının hazırlandığı 1990 yılına kadar sur içi, kentle ilgili daha önce hazırlanan plan kararlarına göre gelişme gösterirken, bu planlarda verilen kararlar sur içinde fiziki bir değişim yaratmıştır. Aynı zamanda bu bölge, toplumsal bir değişime de tanıklık etmiştir. Toplumsal ve fiziki çevredeki bu değişimler sur içi bölgesinde yoğunlaşma baskısına yol açarken tarihi çevrenin tahribini de beraberinde getirmiştir. Böyle bir süreç içerisinde hazırlanan koruma amaçlı imar planının amacı ise, tarihi dokuda daha fazla tahribat olmasını önlemek olmuştur*. Yeni yapılaşmalar için yasal dayanağı oluşturan bu planda verilen plan kararları ile 3 ayrı özel planlama alanı belirlenmiştir. Geleneksel dokunun

* Cengiz Can , sözlü görüşme, 2003.

bulunduğu adalardaki yapılaşma ile bu dokuların silüetinin korunması hedeflenirken, diğer bölgelerde verilen kararlarda mevcut yapılaşma düzenine uygun kararlar verilmiştir.

Koruma amaçlı imar planında surların içten ve dıştan yeşil bir kuşakla çevrelenmesi kararı uygulama görünken, çevre düzenleme projesinin uygulanması amacıyla yönelik, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 16.04.1999 tarih ve 2209 sayılı kararı ile çevre düzenleme projesine aykırı olarak yapılmış olan kaçak yapıların yıktırılmasına karar verilmiştir (EK-6 16.04.1999 tarih ve 2209 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Bu tarihten itibaren ilgili belediye tarafından sur diplerindeki sura yaslanmış niteliksiz yapılar yıktırılarak Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 04.07.2002 tarih ve 2895 sayılı kararı ile sur çevresine yönelik hazırlanan yeni çevre düzenleme projeleri kabul edilerek uygulamaya geçilmiştir (EK-7 04.07.2002 tarih ve 2895 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Aynı zamanda da surları içten dolaşan doğu yolları yapılmıştır.

Gazi Caddesi ile Melik Ahmed Caddesinin kesiştikleri kavşak olan Balıkçılarbaşı mevkiinde de Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 10.10.1997 tarih ve 2009 sayılı kararı ile yer altı otoparkı ile yer altı çarşısının yapılmasına izin verilmesi sonucu bu kavşak yoğunlaşmış, tarihi doku da tahrip edilmiştir (EK 8-10.10.1997 tarih ve 2009 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Ulu cami meydanı önünde de Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 17.11.1991 tarih ve 931 sayılı kararı ile yer altı çarşısının yapılmasına izin verilmiştir (EK 9-17.11.1991 tarih ve 931 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Koruma amaçlı imar planında surların koruma bandı içerisindeki alanların yeşil alan olarak düzenlenmesi 04.07.2002 tarih 2895 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile kabul edilmiş, bu uygulama ile sur çevreleri yeşil bantla çevrelenmeye başlanmıştır (Şekil 4.52).

Şekil 4.52 Çift kapı ile Dağ kapı arasında surları dıştan çeviren yeşil bandın görünümü.

4.4 Kentsel Gelişimde Plan Kararlarının Belirleyiciliğinin İrdelenmesi

Bu değerlendirme, farklı plan dönemlerinde alınmış plan kararlarının bugünkü kentsel dokudaki rolünün bulunması amacıyla yapılmış ve dört bölgeye ayrılan çalışma alanından 19 adanın seçilmesiyle irdelenmiştir. Yapılan alan çalışmasında araştırmaya dahil edilen;

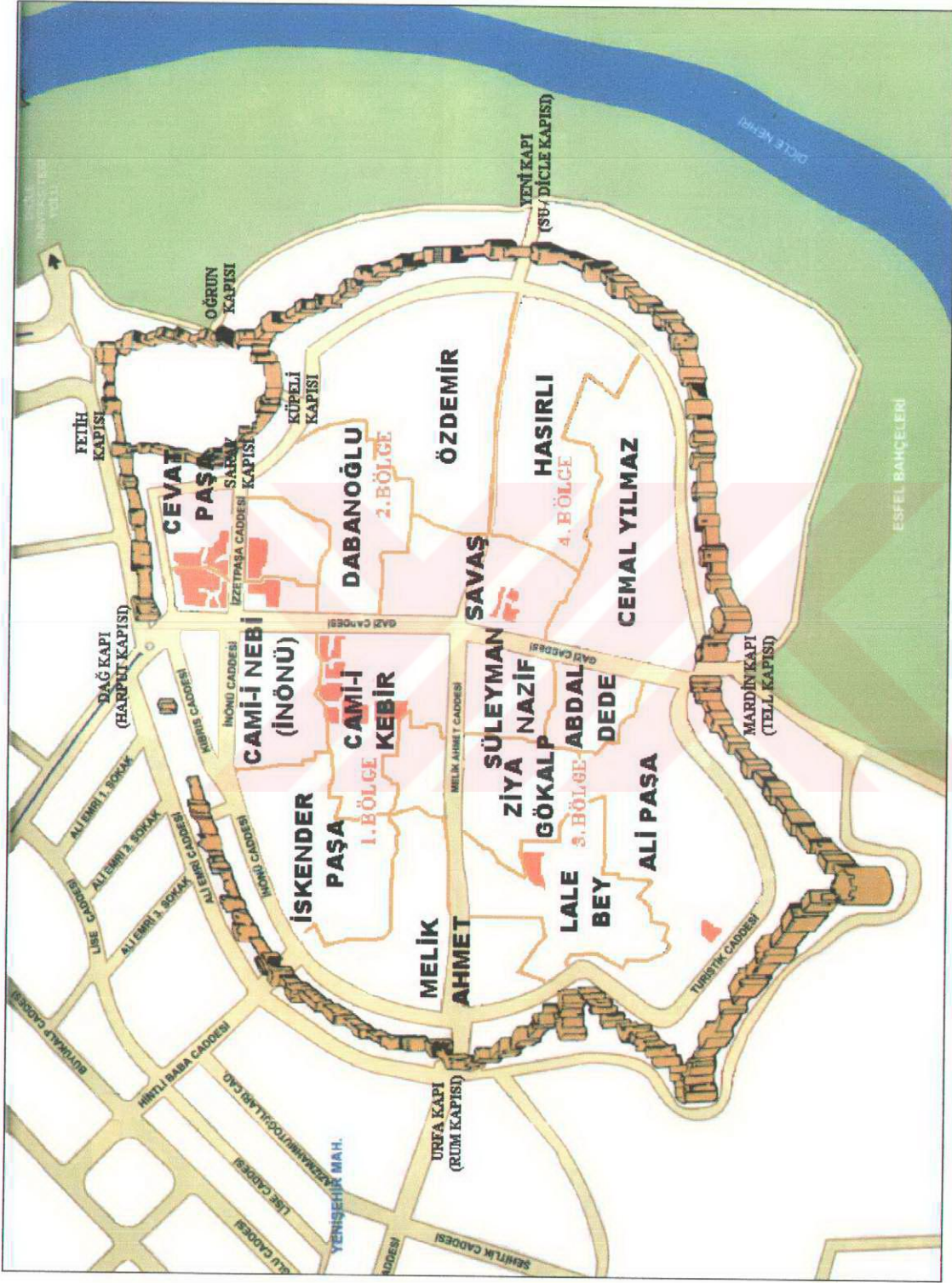
- 445, 446, 333, 334, 335, 351, 354 nolu adalar 1. bölgede,
- 49, 50, 155, 138, 143, 144, 798 nolu adalar 2. bölgede,
- 295, 270 nolu adalar 3. bölgede,
- 390, 391, 395 nolu adalar 4. bölgede yer almaktadır.

Bu adalardan;

- Ana ticaret aksı üzerindeki yapılaşmanın irdelenebileceği örnek adalar: 49 nolu ada, 445 nolu ada, 446 nolu ada, 798 nolu ada, 155 nolu ada, 143 nolu ada, 138 nolu ada, 144 nolu ada, 390 nolu ada, 391 nolu adalardır.
- Ana ticaret aksının arkasında yer alan ve ticari yapılaşmanın gelişiminin irdelenebileceği örnek adalar: 444 nolu ada, 333 nolu ada, 334 nolu ada, 335 nolu ada, 351 nolu ada, 354 nolu ada, 50 nolu ada, 395 nolu adalardır.
- Sura yakın yapılaşmaların irdelenebileceği örnek adalar: 50 nolu ada, 270 nolu ada, 143 nolu adalardır.
- Koruma Kurulunun yapılaşmalardaki belirleyiciliğinin irdelenebileceği örnek adalar: 334 nolu ada, 351 nolu ada, 390 nolu ada, 395 nolu ada, 444 nolu ada, 446 nolu ada, 144 nolu ada, 49 nolu ada, 50 nolu ada, 798 nolu ada, 295 nolu adalardır.
- Yoğun yapılaşmanın irdelenebileceği örnek adalar: 333 nolu ada, 334 nolu ada, 335 nolu ada, 351 nolu ada, 354 nolu ada, 144 nolu ada, 155 nolu ada, 138 nolu ada, 143 nolu ada, 390 nolu adalardır.
- Özel planlama kararının irdelenebileceği örnek ada: 446 nolu adadır.

Ada irdelemelerinin yapılmasında, incelenen her bir adanın 1951 yılı kadastral haritalarındaki parsel durumu, 1965 yılı uygulama imar planında bu parsellerdeki plan kararının ne olduğu, 1985 yılı uygulama imar planındaki plan kararının ne olduğu, 1990 koruma amaçlı imar plan kararı ve varsa özel planlama önerisinin ne olduğu, 1990 yılındaki işlevsel ve kat analizinin ne olduğu, 2003 yılındaki kadastral haritalarda parsel durumunun ne olduğu, 2003 yılındaki işlevsel ve kat analizinin ne olduğu, adada bulunan binaların yapım yıllarının ne olduğu bulunarak bir tablo haline getirilmiştir. Elde edilen bu veriler ile, sur içi bölgesinin kentsel gelişimde plan kararlarının belirleyiciliği ortaya konulmak istenmiştir.

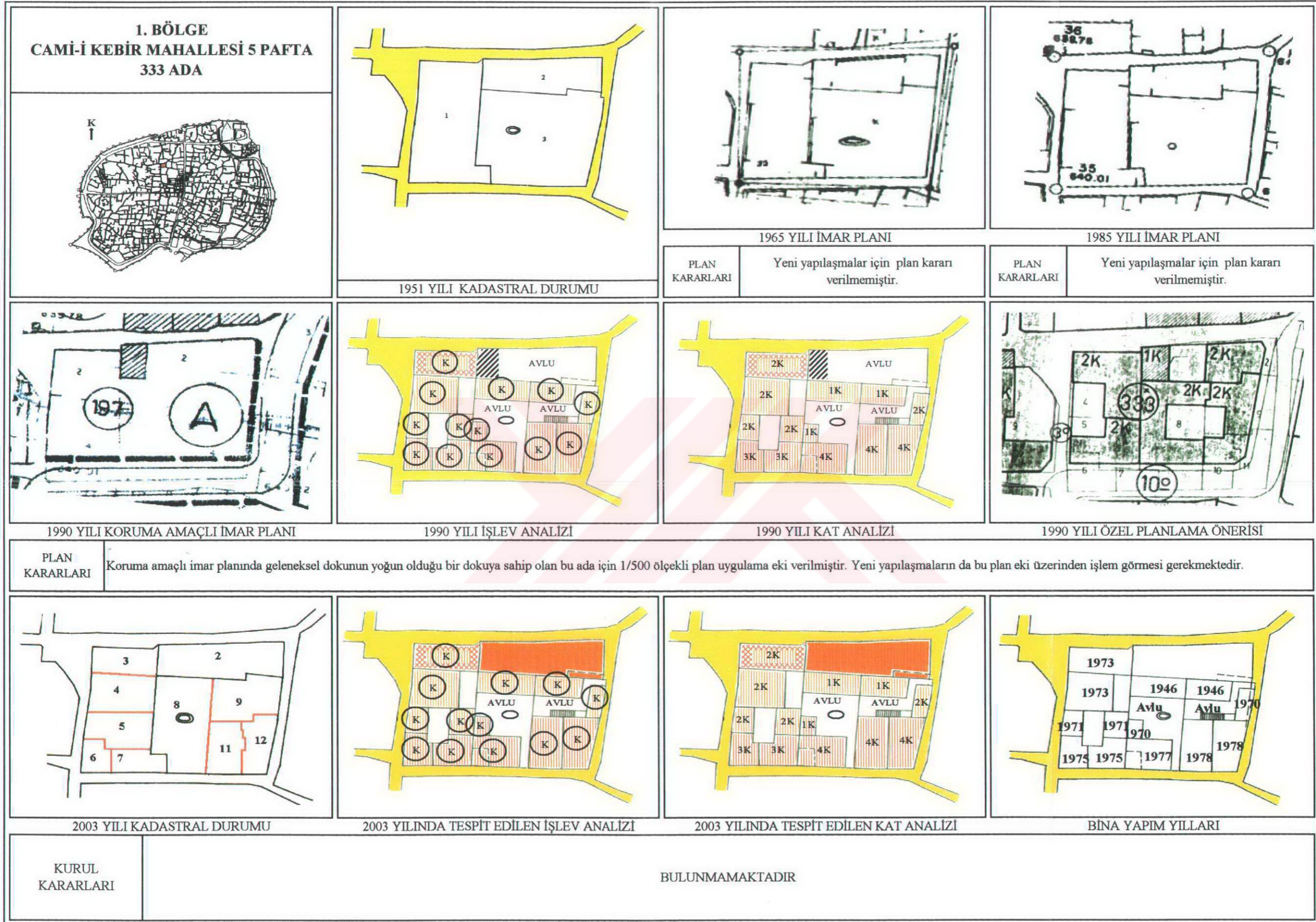

Şekil 4.53 Diyarbakır sur içi bölgeleri ve mahalleleri.

Şekil 4.54 İşlevsel ve kat analizi lejantı.

Şekil 4.55 333 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 1. Bölge Cami-i Kebir Mahallesi 5 pafta 333 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1990 yılı koruma amaçlı imar planında geleneksel dokunun yoğun olduğu bir dokuya sahip olarak ele alınan bu ada için 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilirken, yeni yapılaşmaların da bu plan eki üzerinden işlem görmesi gerekmektedir. Bu uygulamaya göre adadaki yeni yapılaşmaların geleneksel avlulu Diyarbakır evi özelliğinde ve 2 katlı olarak yapılması gerekmektedir. Ayrıca, koruma amaçlı imar planında 2 nolu parselde yer alan konut tescile önerilmiş, ancak bu konuda herhangi bir kurul kararı alınmamıştır. Bu planda adanın doğu ve güney kenarındaki yolun 10 metreye genişletilerek taşıt trafiğine açılması önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

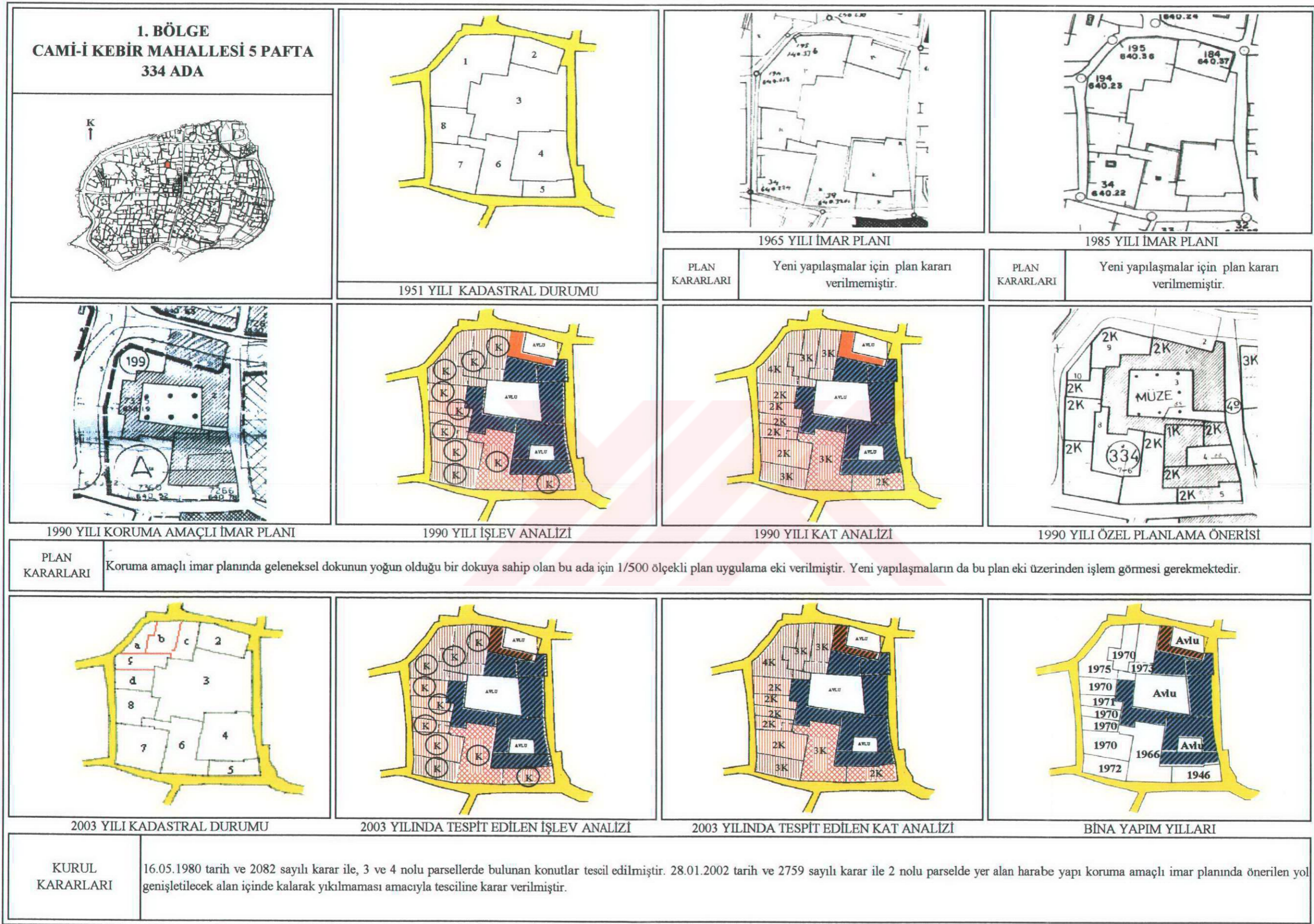
Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1946 ile 1978 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu adada, yeni yapılaşmadaki yığılmalar 1970'li yıllarla birlikte yoğunlaşmıştır.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapılar 1946 ve 1970 yıllarında, 2 katlı yapılar 1970, 1971 ve 1973 yıllarında, 3 katlı yapılar 1975 yıllarında, 4 katlı yapılar 1977 ve 1978 yıllarında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Adada, 1951 yılındaki kadastral paftalarına göre 3 adet parsel bulunurken 1990 yılında bu sayının 10 adet parselde ulaştığı görülmektedir. Bu adadaki parsel sayısındaki artışa bakıldığında yoğunlaşma yaşandığı görülmektedir. Parsel sayısında 1990 ile 2003 yılları arasında bir değişim olmamıştır. 1990 yılında hazırlanan koruma amaçlı imar planında 2 nolu parseldeki yapı tescile önerilmiş, ancak bu yapı tescillenmemiştir. Bugün bu yapı harabe haline gelmiştir. 1965 yılı uygulama imar planında 333 nolu ada için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında bu tarihten sonra 4 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.56 334 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 1. Bölge Cami-İ Kebir Mahallesi 5 pafta 334 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: 16.05.1980 tarih ve 2082 sayılı karar ile, 3 ve 4 nolu parsellerde bulunan konutlar tescil edilmiştir. 28.01.2002 tarih ve 2759 sayılı karar ile 2 nolu parselde yer alan harabe yapı tescil edilmiştir.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun yoğun olduğu bir dokuya sahip olarak ele alınan bu ada için 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilirken, yeni yapılaşmaların da bu plan eki üzerinden işlem görmesi gerekmektedir. Bu uygulamaya göre adadaki yeni yapılaşmaların geleneksel avlulu Diyarbakır evi özelliğinde ve 2 katlı olarak yapılması gerekmektedir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1946 ile 1975 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu adada, yeni yapılaşmadaki yapılar 1970'li yıllarla birlikte yoğunlaşmıştır.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

2 katlı yapılar 1946, 1970 ve 1971 yıllarında, 3 katlı yapılar 1966, 1970, 1972 ve 1973 yıllarında, 4 katlı yapı 1975 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Koruma amaçlı imar planında adanın doğu ve kuzey kenarındaki yolun 10 metreye genişletilerek taşıt trafiğine açılması önerilmiş, ancak yol genişletilmesi sırasında 2 nolu parselde bulunan tarihi yapının yıkılmasını gerektirdiği için uygulamaya geçmemiştir. Oysa, Diyarbakır Valiliği İl Kültür Müdürlüğüne ait 27.04.2000 tarih ve 858 sayılı yazı ile 334 ada 2 nolu parselde bulunan mülkiyeti özel şahısa ait olan tarihi yapının tamamı koruma amaçlı imar planında yolda kaldığından kamulaştırılmasının uygun görüldüğü bildirilirken (EK 10- Diyarbakır Valiliği İl Kültür Müdürlüğü'nün 27.04.2000 tarih ve 858 sayılı yazısı), bu tarihi yapının yol genişletme alanı içinde kalarak yıkılmaması amacıyla Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından da 28.01.2002 tarih ve 2759 sayılı karar ile tesciline karar verilerek önerilen yol genişletmenin uygulanmaması sağlanmıştır (EK 11-28.01.2002

tarikh ve 2759 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı).

Adada, 1951 yılındaki kadastral paftalarına göre 8 adet parsel bulunurken 2003 yılı kadastral paftalarında bu sayının 12'ye çıktığı gör÷lmektedir. Bu adadaki parsel sayısındaki artışa bakıldığında yoğunlaşma yaşandığı gör÷lmektedir.

1965 yılı uygulama imar planında 334 nolu ada için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında bu tarihten sonra 4 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

1. BÖLGE CAMİ-İ KEBİR MAHALLESİ 5 PAFTA 335 ADA		1951 YILI KADASTRAL DURUMU		1965 YILI İMAR PLANI		1985 YILI İMAR PLANI	
PLAN KARARLARI		Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.		PLAN KARARLARI		Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.	
1990 YILI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI		1990 YILI İŞLEV ANALİZİ		1990 YILI KAT ANALİZİ		1990 YILI ÖZEL PLANLAMA ÖNERİSİ	
PLAN KARARLARI		Koruma amaçlı imar planında geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bir dokuya sahip olan bu ada için 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmiştir. Yeni yapılaşmaların da bu plan eki üzerinden işlem görmesi gerekmektedir.					
2003 YILI KADASTRAL DURUMU		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN İŞLEV ANALİZİ		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN KAT ANALİZİ		BİNA YAPIM YILLARI	
KURUL KARARLARI		BULUNMAMAKTADIR					

Şekil 4.57 335 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 1. Bölge Cami-i Kebir Mahallesi 5 pafta 335 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bölge olarak ele alınmış ve 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi kararı verilmiştir. Bu uygulamaya göre adadaki yeni yapılaşmaların geleneksel avlulu Diyarbakır evi özelliğinde ve adanın kuzey yönünde genişletme önerilen yola bakan cephesinde 3 kat, diğer alanlarda ise 2 kat olarak yapılması gerekmektedir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1946 ile 1979 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu adada, yeni yapılaşmadaki yığılmalar 1970'li yıllarla birlikte yoğunlaşmış, 1979 yılında da 5 katlı bir yapı yapılmıştır.

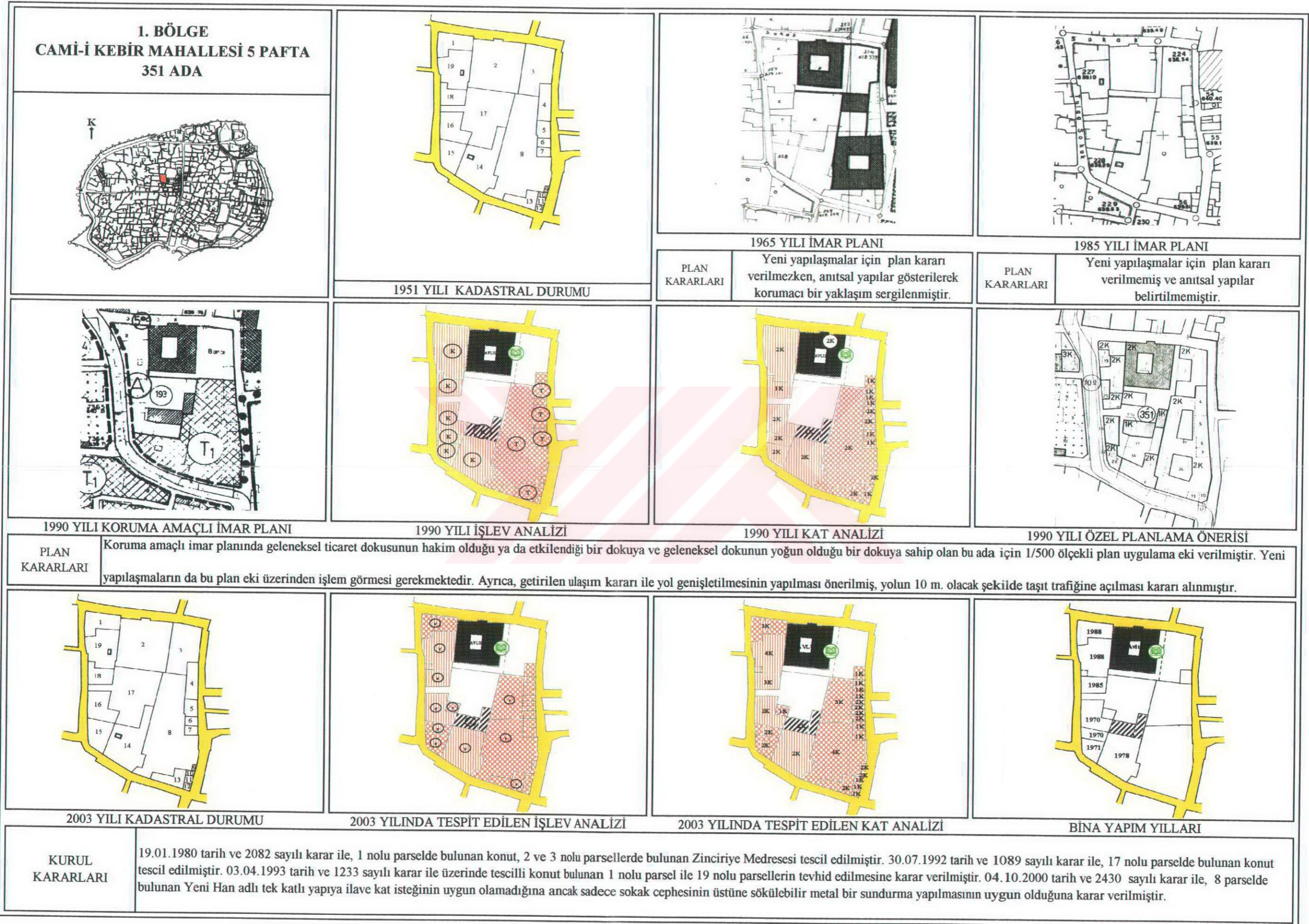
Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapılar 1946 ve 1971 yıllarında, 2 katlı yapılar 1946, 1970 ve 1971 yıllarında, 3 katlı yapı 1970 yılında, 4 katlı yapı 1979 yılında, 5 katlı yapı 1979 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Adada, 1951 yılındaki kadastral paftaları ile 2003 yılı kadastral paftaları karşılaştırıldığında kadastral durumun hiç değişmediği görülmekle birlikte bu parsellerde ticari fonksiyon 1990 yılından itibaren gelişmiştir.

1965 yılı uygulama imar planında 335 nolu ada için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında, bu tarihten sonra 5 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.58 351 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 1. Bölge Cami-i Kebir Mahallesi 5 pafta 351 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: 11.03.1972 tarih ve 6312 sayılı GEEAYK kararıyla 2 ve 3 nolu parsellerde bulunan Zinciriye Medresesi ile 8 nolu parselde bulunan Yeni Han adlı yapı tescil edilmiştir. 19.01.1980 tarih ve 2082 sayılı karar ile, 1 nolu parselde bulunan konut tescil edilmiştir. 30.07.1992 tarih ve 1089 sayılı karar ile, 17 nolu parselde bulunan konut tescil edilmiştir.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmazken, anıtsal yapılardan Zinciriye Medresesi ile Yeni Hanın gösterilmesi ile korumacı bir yaklaşım sergilenmiştir.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamış, tescilli yapılar gösterilmeyerek korumacı yaklaşımdan uzak bir tavır sergilenmiştir.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği tespitine dayalı bir bölge olarak ele alınan bu adanın, 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi kararı verilmiştir. Ticari fonksiyonların çoğunlukta olduğu bu adadaki yapıların kat ortalaması 1990 yılında 2'dir. Yeni yapılaşmaların da bu özellikler göz önüne alınarak geleneksel Diyarbakır evi tarzında ve 2 katlı yapılması önerilmiştir. Bu planda adanın batı ve güney kenarındaki yolun 10 metreye genişletilerek taşıt trafiğine açılması önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1970 ile 1988 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu adada, yeni yapılaşmadaki yığılmalar 1970'li yıllarla birlikte yoğunlaşırken, 1980'li yıllar da adaya yeni yapıların eklendiği yıllar olmuştur.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

2 katlı yapılar 1970, 1971 ve 1978 yıllarında, 3 katlı yapılar 1985 ve 1988 yıllarında, 4 katlı yapı 1988 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

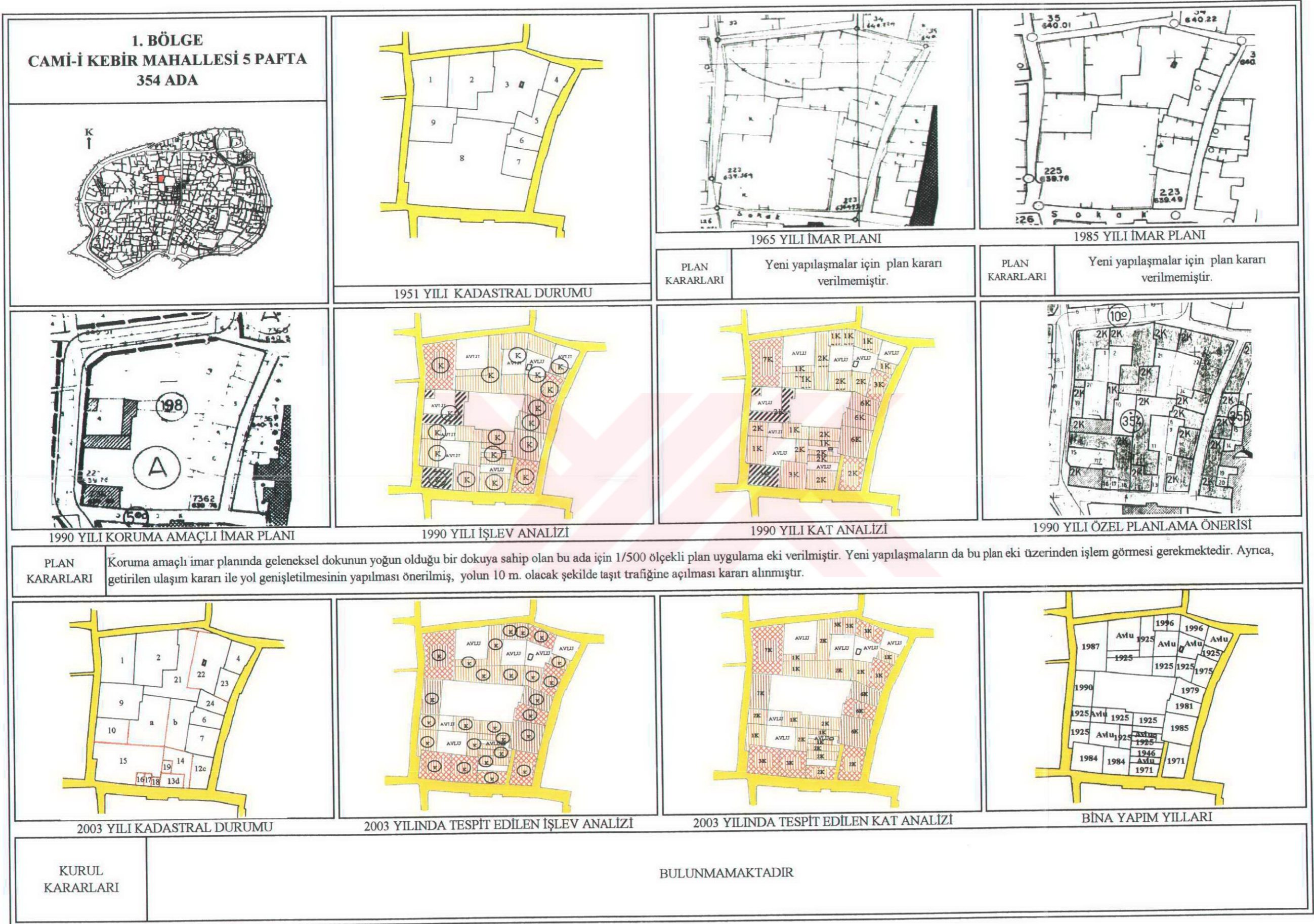
1965 yılı imar planında anıtsal yapı olarak gösterilen Yeni Han adlı yapının Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunda tescil kaydına rastlanılmamıştır. Bu adada bulunan Yeni Han adlı yapı, bu adanın ticari fonksiyonun gelişiminde etkili olmuştur. Hanların ticari

işlevlerinden doğan yoğunluk, bu hanın önündeki parsellerin de biçimlenişinde etkili olmuştur. 1951 yılı kadastral durumundan da anlaşılacağı üzere bu parseller, ticari fonksiyona imkan verecek oranlarda kendilerine yer bulmuşlardır.

1980 tarih ve 2082 sayılı karar ile 1 nolu parseldeki konut tescil edilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar sonucu bu parselde, 1988 yılında 3 katlı bir bina yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu parselde bulunan yapının ne zaman yıkıldığı konusunda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Koruma amaçlı imar planı araştırmaları sırasında da 1 nolu parsel ile 19 nolu parseldeki yapılar 2 katlı yapı olarak değerlendirilmiştir. Oysa 2003 yılında araştırma kapsamında yapılan tespite göre, 1 nolu parseldeki apartman tipi konut 3 katlı, 19 nolu parseldeki apartman tipi konut ise 4 katlı olarak 1988 yılında yapılmıştır.

18 nolu parselde bulunan ve araştırmamız sırasında 1985 yılında yapıldığı tespit edilen 3 katlı apartman tipi yapı ise, koruma amaçlı imar planı araştırmalarına göre tek katlı bir yapı olarak ele alınmıştır. Koruma amaçlı imar planına göre 17 nolu parseldeki yapı tescile önerilmiş ve koruma kurulunun 1992 tarih ve 1089 sayılı kararı ile bu yapı tescillenmiştir. 2003 yılında yaptığımız araştırma sonucuna göre bu parselde tek katlı bir kulübenin de kaçak olarak yapıldığı tespit edilmiştir. 8 nolu parselde bulunan Yeni Han'ın koruma amaçlı imar plan araştırmaları sırasında 2 katlı olduğu, 2003 yılında yapılan araştırmada ise bu yapının ilave görerek 3 ve 4 kata çıktığı tespit edilmiştir.

1965 ve 1985 yılları uygulama imar planlarında 351 nolu ada için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında, bu tarihlerden sonra 4 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.59 354 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 1. Bölge Cami-i Kebir Mahallesi 5 pafta 354 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1990 yılı koruma amaçlı imar planında ise, geleneksel dokunun yoğun olduğu bölge olarak ele alınan bu adanın, 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi kararı verilmiştir. Bu karara göre yeni yapılaşmaların geleneksel Diyarbakır evi tarzında ve 2 katlı yapılması önerilmiştir. Bu planda adanın kuzey ve batı kenarındaki yolun 10 metreye genişletilerek taşıt trafiğine açılması önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1925 ile 1996 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapılar 1925 yılında, 2 katlı yapılar 1925, 1946, 1971 yıllarında, 3 katlı yapılar 1984, 1996 yıllarında, 6 katlı yapılar 1979, 1981, 1985 yıllarında, 7 katlı yapılar 1987, 1990 yıllarında yapılmıştır. Bu adada, 1979 yılında 6 katlı bir yapının yapılması ile başlayan yoğunlaşmaları 1980'li yıllarla birlikte 6 ve 7 katlı yapıların yapılması izlemiştir.

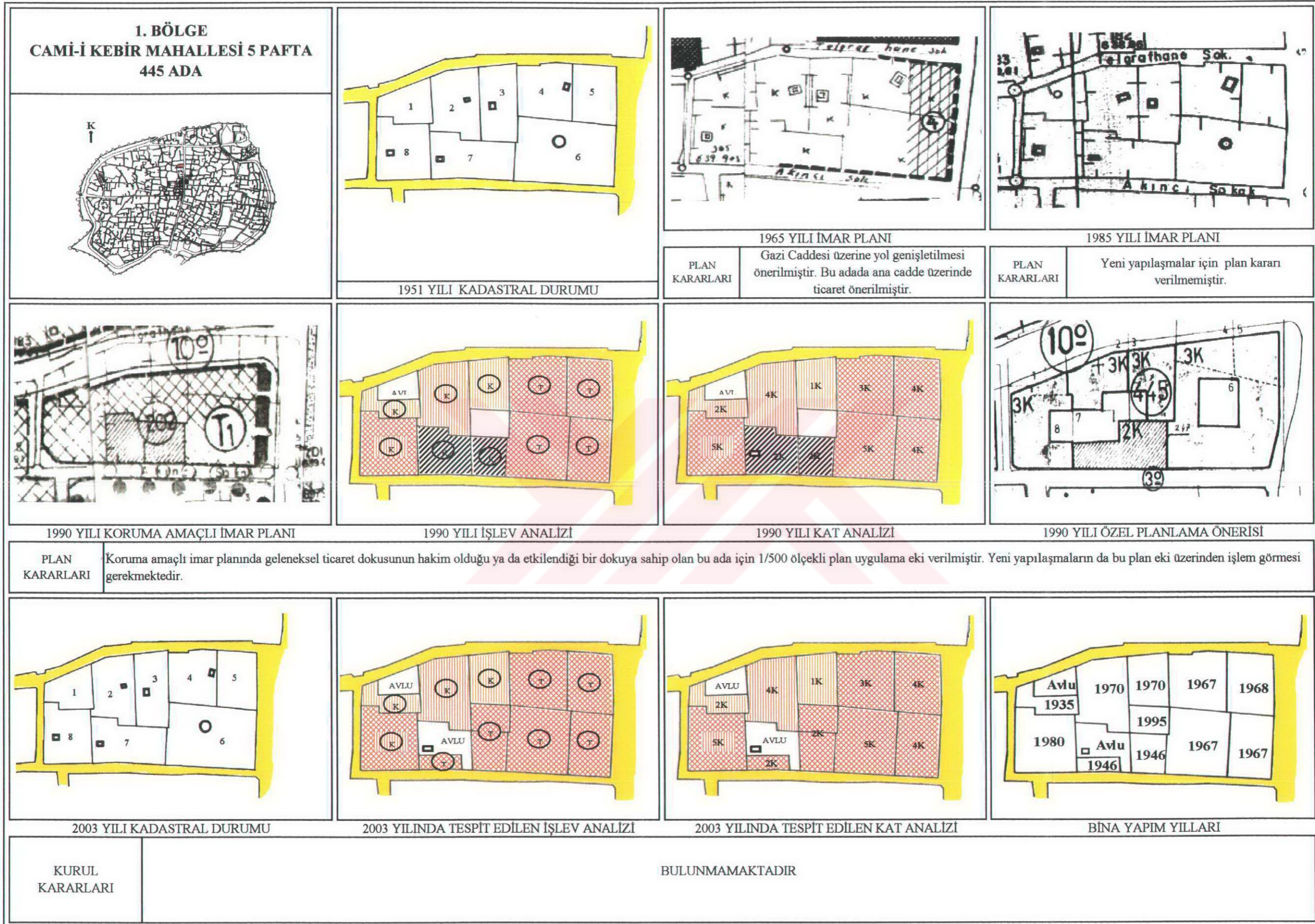
Adanın değerlendirilmesi:

Koruma amaçlı imar plan araştırmaları sırasında 9 ve 15 nolu parsellerdeki yapıların tescil edilmesi önerilirken, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından bu yönde bir karar alınmamıştır.

Bu adada ilk yapılışı 1925 yılına tarihlenen yapılar bulunmaktadır. Ancak bu yapılar zamanla çok fazla değişiklik görmüş ve tescile değer görülmemiştir. 1990 yılından sonraki yapılaşmalar için 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi gereken adalardan biri olan bu adada önerilen kat yüksekliği 2 kat olmasına rağmen, 21 ve 22 nolu parsellerin yola bakan kısımlarında 1996 yılında yapılmış 3 katlı 3 ayrı yapı yer almaktadır. Bu yapılanma ile 1/500 ölçekli plan uygulama ekine uyulmadığı anlaşılmaktadır.

1965 ve 1985 yılları uygulama imar planlarında 354 nolu ada için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında, bu tarihlerden sonra 7 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.60 445 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 1. Bölge Cami-i Kebir Mahallesi 5 pafta 445 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, ana cadde üzerinde yapılacak yeni yapılar için ticaret önerilmiş ve 5 ve 6 nolu parsellerde yeni yapı yapılması halinde 4 kat yapı yapılabilme izni verilmiştir.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bölge olarak ele alınmış ve 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi kararı verilmiştir. Bu karara göre yeni yapılaşmalar için 3 kat önerilmiştir. Bu planda adanın kuzey kenarındaki yolun 10 metreye genişletilerek taşıt trafiğine açılması önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

-Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda yapıların yapılış tarihleri, 1935 ile 1980 yılları arasında değişirken, bu binaların yapım yoğunluğu da değişiklik göstermektedir.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapı 1970 yılında, 2 katlı yapılar 1935, 1946, 1995 yılında, 3 katlı yapı 1967 yılında, 4 katlı yapılar 1967, 1968, 1970 yılında, 5 katlı yapılar 1967, 1980 yıllarında yapılmıştır.

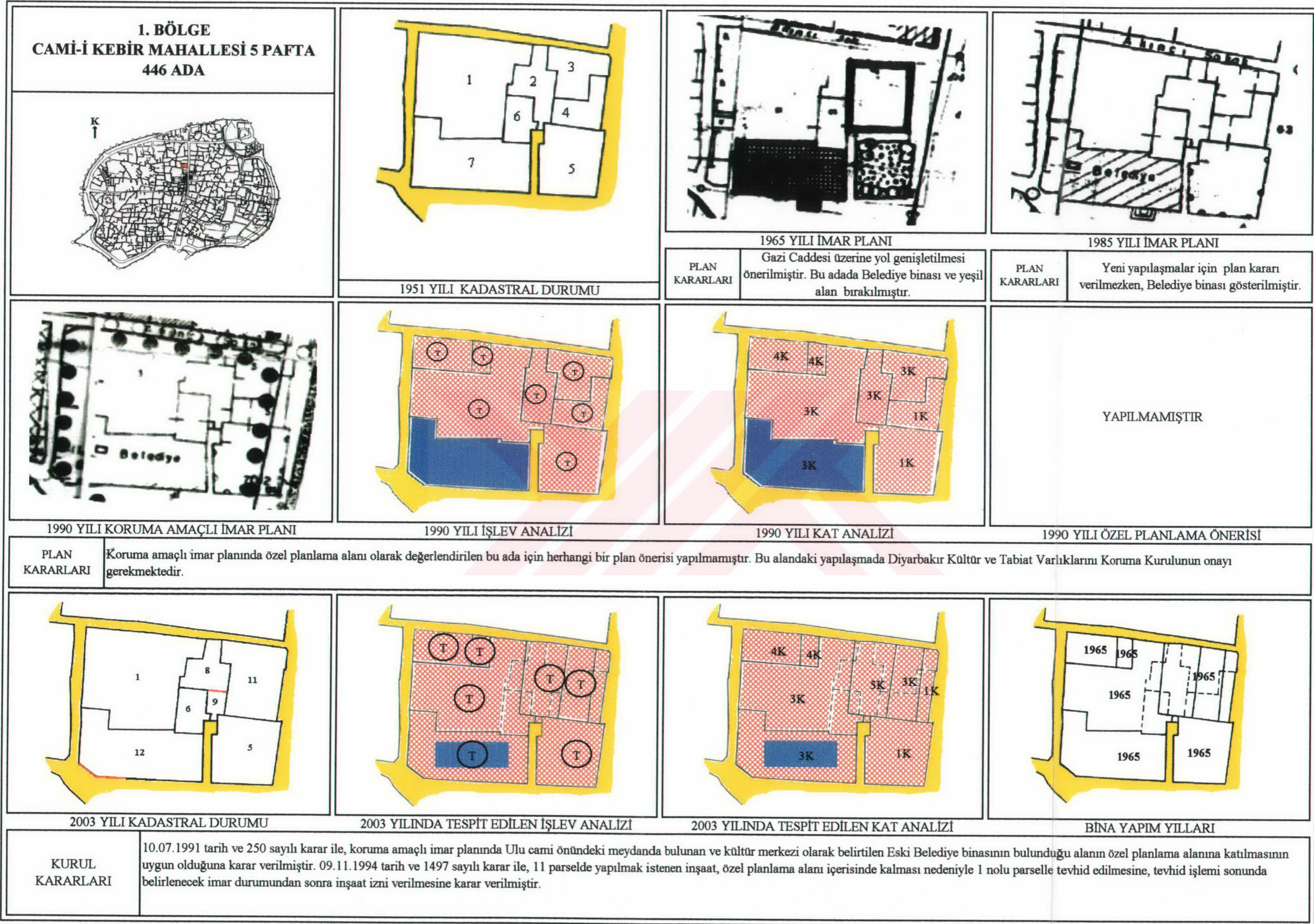
Adanın değerlendirilmesi:

Koruma amaçlı imar plan araştırmaları sırasında 7 nolu parseldeki yapının tescil edilmesi önerilirken, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından bu yönde bir karar alınmamıştır. 1965 yılında önerilen ticari fonksiyon işlevine uygun olarak gelişme gösteren bu adadaki 5 ve 6 nolu parsellerdeki yapıların bu plan kararına uygun gelişme gösterdiği ve bu binaların iş hanı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu parsellerde ticaretin önerilmesi, adadaki diğer yapıların da zamanla ticaret fonksiyonu yüklenmesi sürecini başlatmıştır. Ticaretin bu adada gelişmesi ile 1990 planı tarafından tescile önerilen 7 nolu parseldeki yapılar da ticari fonksiyon yüklenmişlerdir.

Adada, 1951 yılındaki kadastral paftaları ile 2003 yılı kadastral paftaları karşılaştırıldığında kadastral durumun hiç değişmediği görülmekle birlikte 6 ve 7 nolu parsellerde iki ayrı bina yapıldığı görülmektedir.

1965 yılı uygulama imar planında bu adanın diğer parselleri için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında, bu tarihten sonra 5 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı, 3 nolu parselde yapılan ek binanın ise 1990 plan kararları doğrultusunda 1995 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.61 446 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 1. Bölge Cami-i Kebir Mahallesi 5 pafta 446 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, Belediye binası ve yeşil alan bırakılmış, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında bu ada, özel planlama alanı olarak değerlendirilmiş ve herhangi bir plan önerisi yapılmamıştır. Bu alandaki yapılaşmada Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun onayı gerekmektedir.

Adadaki binaların yapım yılları:

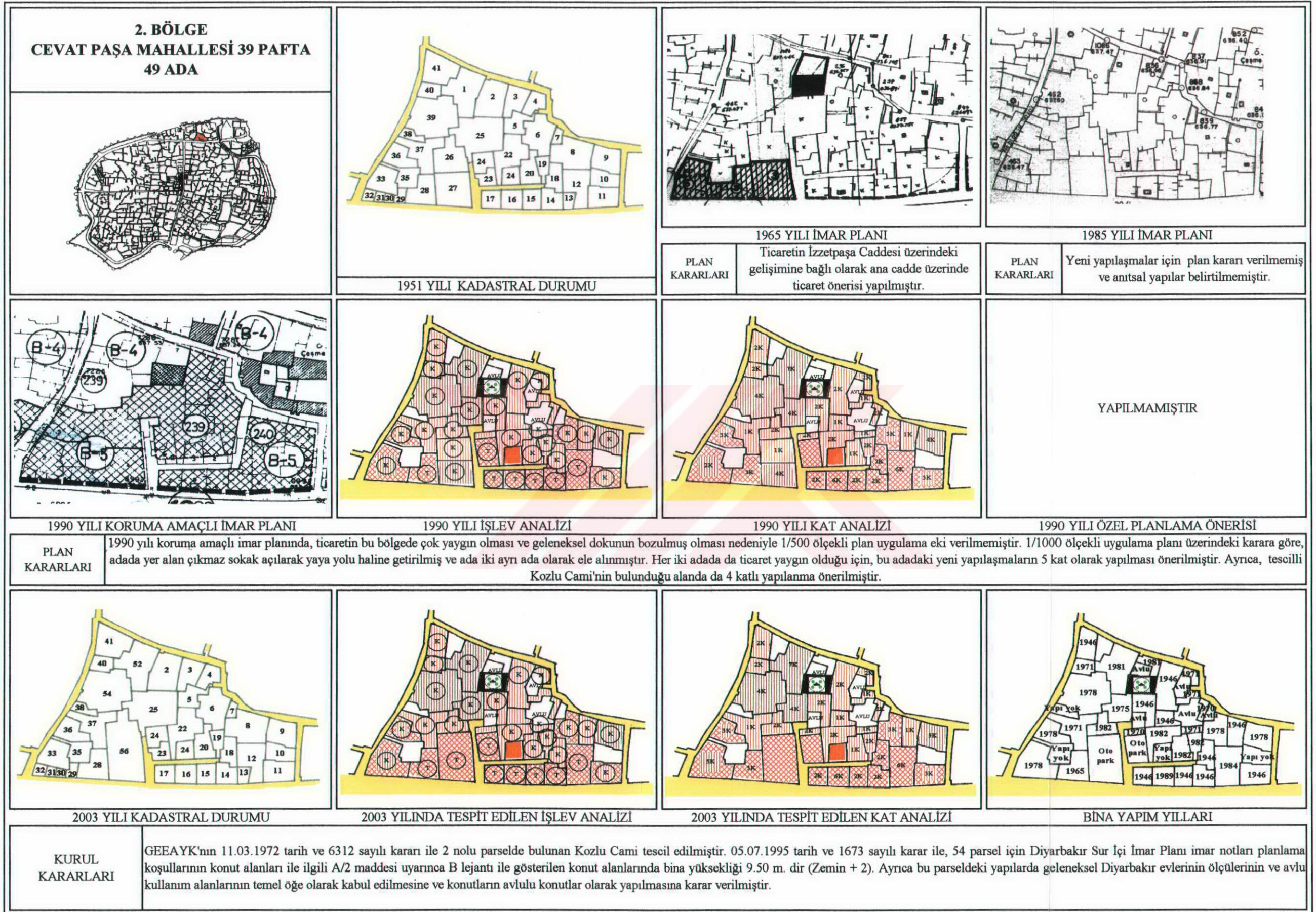
Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda yapıların yapılış tarihleri, 1965 yılı olarak görülmektedir.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1, 3, 4, 5 katlı yapılar 1965 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Bu ada ile ilgili 1965, 1985 ve 1990 yılı imar planlarında herhangi bir öneride bulunulmazken, 1951 yılı kadastral paftasının 2 ve 6 numaralı parselindeki yapı 1990 imar planında 3 katlı görülürken bu yapının 2003 yılına kadar 2 kat daha eklenerek 5 kata ulaştığı saptanmıştır. Bu yapıya eklenen ilave 2 katın yapılabileceğine dair hem koruma kurulunda, hem de ilgili belediyede herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Oysa, 09.11.1994 tarih ve 1497 sayılı koruma kurulu kararı ile 11 parselde yapılmak istenen inşaat, 1990 yılı koruma amaçlı imar planında özel planlama alanı içerisinde kalması nedeniyle 1 nolu parselle tevhid edilerek belirlenecek yeni imar durumuna göre inşaat izni verilmesi kararı verilmişken, bu karara uyulmadığı ve 11 nolu parselin devamında yer alan yapının 2 kaçak kat eklenerek 5 kata çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Adadaki diğer yapılanmalar da, 1965 yılına tarihlenmelerine rağmen, 1965 planına uyulmadığı, sadece 1951 yılı kadastral paftasındaki 7 nolu parselde yer alan belediye binasının bu plana uyularak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.62 49 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 2. Bölge Cevat Paşa Mahallesi 39 pafta 49 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: GEEAYK'nın 11.03.1972 tarih ve 6312 sayılı kararı ile 2 nolu parselde bulunan Kozlu Cami tescil edilmiştir.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar planında, anıtsal yapılardan Kozlu Caminin gösterilmesi ile korumacı bir yaklaşım sergilenmiş, ana cadde üzerindeki parsellerde ticaret önerilmiş, konut alanlarında herhangi bir plan kararı yer almamıştır. Ana cadde üzerinde yeni yapılacak ticaret yapıları için 3 ve 5 katlı yapılanma önerilmiştir.

-1985 yılı imar planında herhangi bir planlama kararı getirilmemiş, tescilli yapı gösterilmemiş, sur içindeki tarihi çevreye karşı korumacı yaklaşımdan uzak bir tavır sergilenmiştir.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, ticaretin bu bölgede çok yaygın olması ve geleneksel dokunun bozulmuş olması nedeniyle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli imar planı üzerindeki karara göre, adada yer alan çıkmaz sokak, açılarak yaya yolu haline getirilmiş ve ada iki ayrı ada olarak ele alınmıştır. Her iki adada da ticaret yaygın olduğu için, yeni yapılaşmaların 5 kat olarak yapılması önerilmiştir. Ayrıca, tescilli Kozlu Cami'nin bulunduğu kısıtlı bir alanda ise 4 katlı yapılanma önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1946 ile 1989 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

2 ve 3 katlı yapılar 1946, 1971, 1978 ve 1982 yılında, 4 katlı yapı 1975, 5 katlı yapı 1978 yılında, 6 katlı yapılar 1984 ve 1989 yıllarında, 7 katlı yapı ise 1981 yılında yapılmışlardır. 5 katın üzerine çıkan yapıların 1978 yılından sonra yapıldıkları anlaşılmaktadır.

Adanın değerlendirilmesi:

1965 yılı imar plan kararlarında ticaretin bu caddede gelişimine bağlı olarak ana cadde üzerindeki 27, 28, 29, 30, 31, 32 ve 33 nolu parsellerde ticaret önerisi yapılmıştır. 1951 yılı kadastral paftalarında da ticaretin bu caddede yoğun olmasına bağlı olarak dükkan oluşumuna imkan veren küçük parsellerin bulunduğu görülmektedir. Ticaretin ana caddede gelişmiş olması, kat yüksekliklerinin 1980'li yıllarla birlikte artmasına yol açmıştır.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 05.07.1995 tarih ve 1673 sayılı kararı ile, 54 parsel için Diyarbakır sur içi imar planı imar notları planlama koşullarının konut alanları ile ilgili A/2 maddesi uyarınca B lejantı ile gösterilen konut alanlarında bina yksekliliğinin 9.50 m. (zemin + 2) olduğu belirtilerek, bu parseldeki yapılarda geleneksel Diyarbakır evlerinin ölçülerinin ve avlu kullanım alanlarının temel öğe olarak kabul edilmesine ve konutların avlulu konutlar olarak yapılmasına karar verilmiştir (EK 12-05.07.1995 tarih ve 1673 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Oysa, koruma amaçlı imar plan araştırmaları sırasında 54 nolu parseldeki yapının 4 katlı bir yapı olarak mevcut olduğu ve buradaki yapının 1978 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, koruma amaçlı imar planında B lejantı ile gösterilen bir bölge olmadığı da grlmştir.

49 nolu adanın 1951 yılındaki kadastral paftalarında, 27, 28, 29, 30, 31, 32 ve 33 no ile gösterilen parsellerdeki yapılar 1965 yılı imar planına göre yapılanmış olmalarına rağmen, diğer parsellerdeki yapıların hiçbir plan kararına uymadan kaçak yapılandıkları anlaşılmaktadır.

2. BÖLGE CEVAT PAŞA MAHALLESİ 39 PAFTA 50 ADA		1965 YILI İMAR PLANI		1985 YILI İMAR PLANI	
1951 YILI KADASTRAL DURUMU		Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.		Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.	
		1990 YILI İŞLEV ANALİZİ		1990 YILI KAT ANALİZİ	
1990 YILI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI		YAPILMAMIŞTIR		1990 YILI ÖZEL PLANLAMA ÖNERİSİ	
PLAN KARARLARI	1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bozulmuş olması nedeniyle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli uygulama planı üzerindeki karara göre adada yeni yapılaşmaların 3 kat olarak yapılması ve 18 nolu parselde bulunan konutun tescile değer görülerek tescillenmesi önerisinde bulunulmuştur.				
2003 YILI KADASTRAL DURUMU		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN İŞLEV ANALİZİ		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN KAT ANALİZİ	
2003 YILI KADASTRAL DURUMU		BİNA YAPIM YILLARI		2003 YILI KADASTRAL DURUMU	
		2003 YILI KADASTRAL DURUMU		2003 YILI KADASTRAL DURUMU	
KURUL KARARLARI	21.03.1995 tarih ve 1622 sayılı karar ile, 39 pafta, 50 ada, 18 parsel üzerindeki konutun 171 envanter no ile tescil listesine kaydedilmesine karar verilmiştir.				

Şekil 4.63 50 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 2. Bölge Cevat Paşa Mahallesi 39 pafta 50 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Koruma amaçlı imar plan araştırmaları ile 18 nolu parselde bulunan konut tescile önerilmiş, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 21.03.1995 tarih ve 1622 sayılı kararı ile bu parsel üzerindeki konut tescil edilmiştir.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, ana cadde üzerinde yol genişletilmesi önerilmiş, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun az yoğun olduğu ve anıtsal yapıların, sivil mimarlık örneklerinin mekanda dağınık ve seyrek olarak yer aldığı bölge olarak ele alınan bu adanın, 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiş ve yeni yapılaşmalar için, bitişik düzen ve 3 kat önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

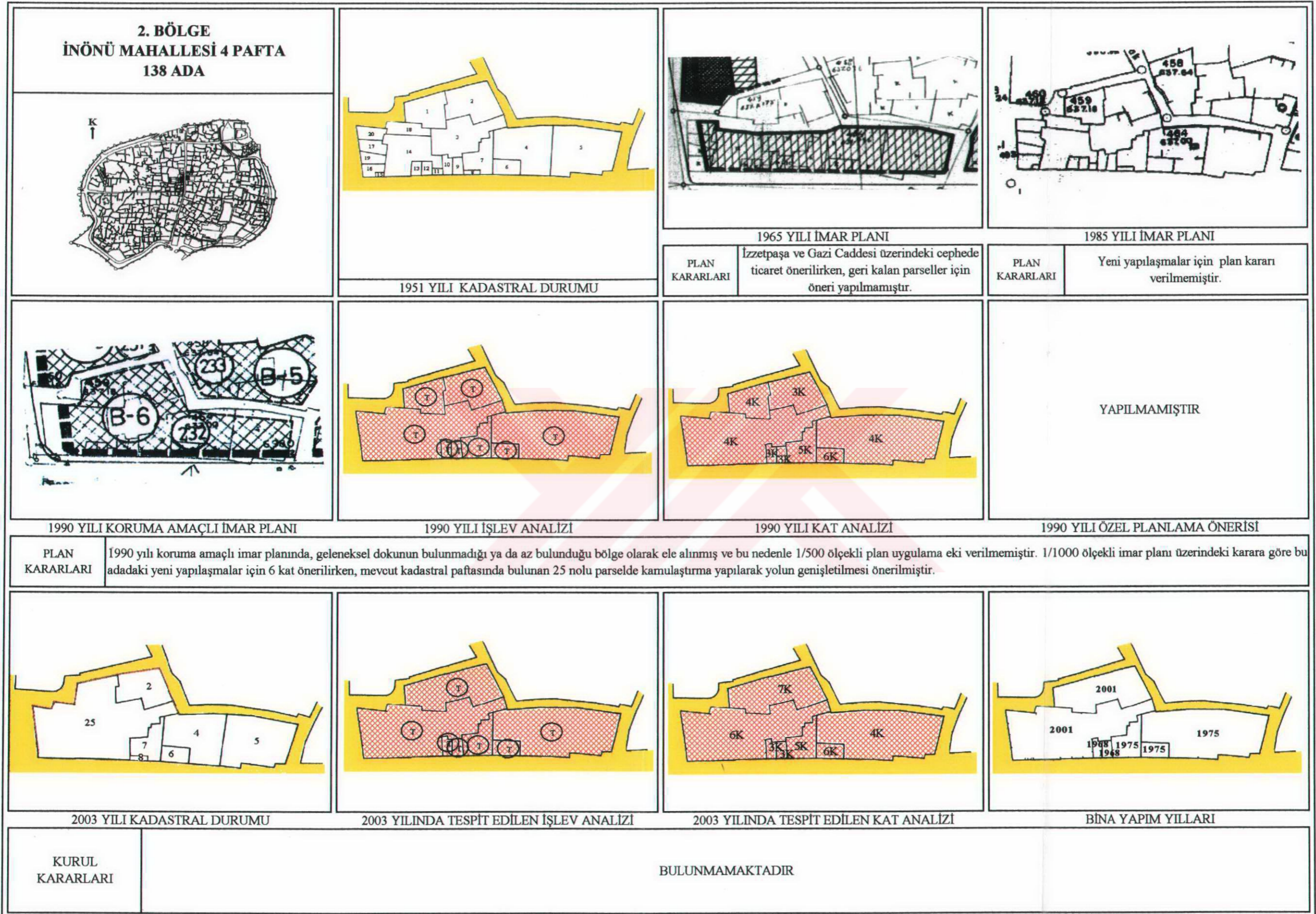
Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1970 ile 1982 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılırken, 5 katlı yapı 1978 yılında yapılmış, bu tarihten itibaren de daha yüksek katlı yapıların yapımı 1981 yılında gerçekleşmiştir.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

4 katlı yapılar 1978 ve 1982 yıllarında, 5 katlı yapı 1978 yılında, 6 katlı yapı 1981 yılında, 8 katlı yapı 1981 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

1965 yılı uygulama imar planında bu adanın parselleri için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında, bu tarihten sonra 8 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, koruma amaçlı imar plan araştırmaları sırasında 24 nolu parselde yer alan ve 1978 yılında yapılmış olan yapı 4 katlı iken, 2003 yılında yapılan araştırmaya göre 1 kaçak kat daha ilave edilerek 5 kata ulaştığı, 1971 yılında yapılmış 19 nolu parseldeki yapının da 1 kaçak kat ilave edilerek 2 kata ulaştığı da tespit edilmiştir.

Şekil 4.64 138 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 2. Bölge İnönü Mahallesi 4 pafta 138 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında ticaretin bu bölgede gelişimine bağlı olarak ana cadde üzerinde yol genişletilmesi ve ticaret fonksiyonu önerisi yapılırken, bu adadaki kat yüksekliği ile ilgili herhangi bir öneride bulunulmamıştır.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bulunmadığı bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli uygulama planı üzerindeki karara göre bu adadaki yeni yapılaşmalar için bitişik düzen ve 6 kat önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının, 1968 ile 2001 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. 1975 yılı 5 kat ve üzerindeki yapıların yapılmaya başlandığı yılı oluştururken, 2001 yılı 7 kata ulaşan bir yapılaşmanın olduğu yıl olmuştur.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

3 katlı yapı 1968 yılında, 4 katlı yapı 1975 yılında, 5 katlı yapı 1975 yılında, 6 katlı yapılar 1975 ve 2001 yıllarında ve 7 katlı yapı 2001 yılında yapılmıştır.

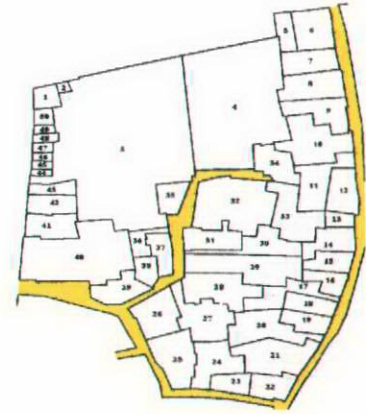
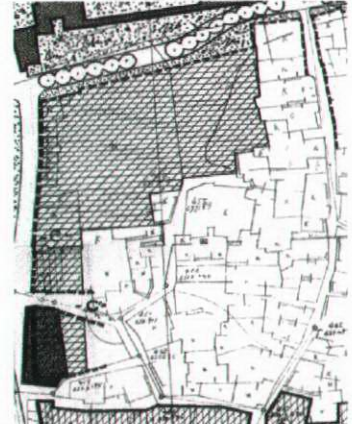
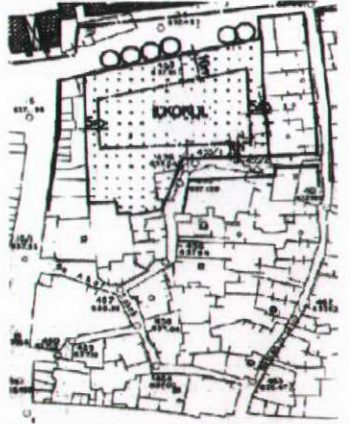
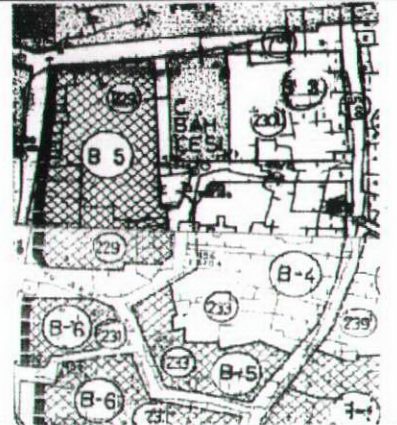

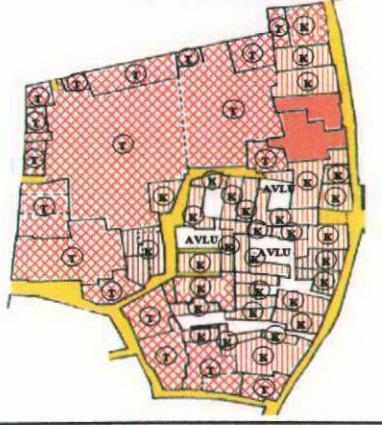
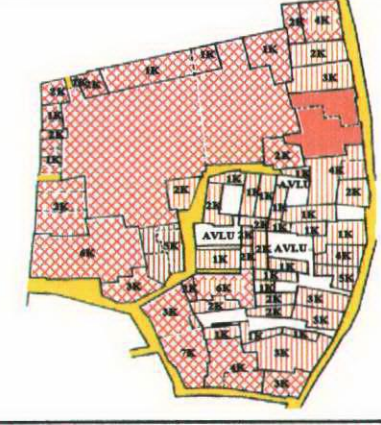
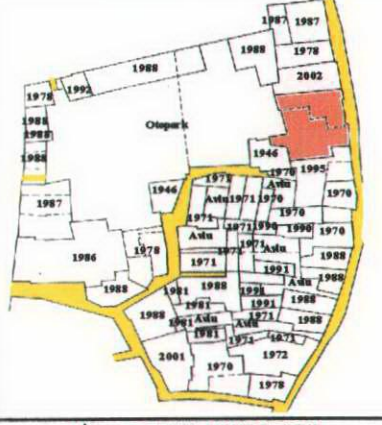
Adanın değerlendirilmesi:

Bu adanın 1951 yılı kadastral paftalarında 1, 3, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 ve 20 no ile gösterilen parselleri tevhid edilerek tek parsel olarak dönüştürülmesi ile ticaret fonksiyonu yüklenmiş büyük bir iş hanının yapılması sağlanmıştır. 1951 yılı kadastral pafta üzerindeki 1 nolu parsel ile 2 nolu parsel üzerinde 2001 yılında 7 katlı iş hanı binası yapılmıştır. Koruma amaçlı imar planına göre 6 kat sınırı bulunan bu adadaki yapılanma ilgili belediyenin izni ile gerçekleşmekte, çevresinde tescilli yapı bulunmadığı için Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun denetimi dışında gelişme göstermektedir. İzzet Paşa Caddesine bakan cephedeki yapıların 1968 yılı ile 1975 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yapıların 1965 yılı imar planına göre iş hanı olarak yapıldığı ve kat yüksekliklerinin de 1965 yılı imar planında belirtilmediği için 3, 4, 5, 6 kat olarak yapıldığı görülmektedir. Bu adanın Gazi Caddesi ile İzzet Paşa Caddesine bakan cephelerinde, 1951 yılı kadastral

haritalarında dükkan oluşumuna imkan veren küçük parsellerin bulunması, ticaretin o dönemlerde de bu caddelerde yoğun olduğunu göstermektedir. 1951 yılı kadastral haritalarında 16, 19, 17 ve 20 nolu parsellerde kamulaştırma önerilmiş, ancak bununla ilgili herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

1965 yılı uygulama imar planında bu adanın parselleri için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında, bu tarihten sonra 6 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu adanın ticari fonksiyon yüklenmesi 1965 yılı imar planına göre yasal zeminini bulurken, adanın merkezi iş alanı içinde olması, iş hanı niteliğindeki binaların yıkılıp yeniden yapılmasını ve kat yüksekliklerinin artmasını önleyememiştir. 2003 yılı kadastral paftasında 2 ve 25 nolu parsellerde 2001 yılında yapılan 7 katlı iş hanlarının 1990 yılı koruma amaçlı imar plan kararına göre 6 katlı yapılması gerekirken kaçak kat çıkılarak 7 kat olarak yapıldığı ve plana uyulmadığı görülmektedir.

2. BÖLGE İNÖNÜ MAHALLESİ 4 PAFTA 143 ADA		1951 YILI KADASTRAL DURUMU		1965 YILI İMAR PLANI		1985 YILI İMAR PLANI	
							
PLAN KARARLARI		1951 YILI KADASTRAL DURUMU		1965 YILI İMAR PLANI Gazi Caddesi cephesi ile sura bakan cephede ticaret önerilirken, geri kalan parseller için öneri yapılmamıştır.		1985 YILI İMAR PLANI 1965 yılı planında ticaret için önerilen alanlarda ilkokul önerisinde bulunulmuş, diğer alanlarda öneri yapılmamıştır.	
						YAPILMAMIŞTIR	
1990 YILI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI		1990 YILI İŞLEV ANALİZİ		1990 YILI KAT ANALİZİ		1990 YILI ÖZEL PLANLAMA ÖNERİSİ	
PLAN KARARLARI		1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bulunmadığı ya da az bulunduğu bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli imar planı üzerindeki karara göre bu adadaki çıkmaz sokak doğu ve kuzey yönünde devam ettirilerek yolun akışı sağlanmaya çalışılmış ve mevcut ada 3'e bölünerek farklı kat yükseklikleri önerilmiştir. Bu amaçla, koruma amaçlı imar planında 229 no ile gösterilen adadaki ticari yoğunluğun 230 ve 233 nolu adalara olan etkisi hafifletilmeye çalışılmıştır.					
							
2003 YILI KADASTRAL DURUMU		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN İŞLEV ANALİZİ		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN KAT ANALİZİ		BİNA YAPIM YILLARI	
KURUL KARARLARI		29.05.2002 tarih ve 2855 sayılı karar ile, tarihi Diyarbakır surlarının devamı niteliğindeki Harput Kapısının karşısında 1 nolu parselde kayıtlı yapının ilave kat talebi nedeniyle, Diyarbakır koruma amaçlı imar planında 229 nolu yapı adasındaki yapılaşmanın (B-2) şeklinde değiştirilmesine karar verilmiştir.					

Şekil 4.65 143 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 2. Bölge İnönü Mahallesi 4 pafta 143 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında da ticaretin bu caddede gelişimine bağlı olarak ana cadde üzerinde yeni yapılacak yapılar için ticaret önerisi yapılmış, bu yapıların kat yüksekliği ile ilgili herhangi bir öneride bulunulmamıştır. Adanın geri kalan parsellerinde ise planlama kararı verilmemiştir.

-1985 yılı imar planında, 1965 yılı planında ticaret önerilen alan içinde ilkökul önerisinde bulunulurken, geri kalan alanlarda ise herhangi bir planlama kararı verilmemiş, çıkmaz sokak devam ettirilerek yolun akışı sağlanmaya çalışılmış ve aynı zamanda da mevcut adanın ikiye bölünmesi sağlanmıştır.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bulunmadığı ya da az bulunduğu bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli imar planı üzerindeki karara göre bu adadaki çıkmaz sokak, doğu ve kuzey yönünde devam ettirilerek yolun akışı sağlanmaya çalışılmış ve mevcut ada 3'e bölünerek farklı kat yükseklikleri önerilmiştir. Bu amaçla, koruma amaçlı imar planında 229 no ile gösterilen adadaki ticari yoğunluğun 230 ve 233 nolu adalara olan etkisi hafifletilmeye çalışılmıştır. 229 nolu ada yoğun ticari bölge olarak belirlenmiş ve bu alanda bulunan parsellerdeki yeni yapılaşmalar için kat yüksekliği bitişik düzen ve 5 kat olarak belirlenmiştir. 233 nolu ada, hem konut hem de ticari işleve sahip yapıların bir arada bulunduğu bir ada olduğundan hareketle, bu alanda bulunan parsellerdeki yeni yapılaşmalar için kat yüksekliği bitişik düzen ve 4 kat olarak belirlenmiştir. 230 nolu ada ise, ticari işleve sahip yapıların az olduğu, ağırlıklı olarak konut yapılarının bulunduğu bir ada olup, koruma amaçlı imar planında konut bölgesi olarak ele alınmış ve bu alanda bulunan parsellerdeki yeni yapılaşmalar için kat yüksekliği bitişik düzen ve 3 kat olarak verilmiştir. Ayrıca, bu ada içinde çocuk bahçesi alanı da bırakılmıştır.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmaları sonucunda binaların yapım yıllarının 1946 ile 2001 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

-1 katlı yapılar 1970, 1971 ve 1990 yıllarında, 2 katlı yapılar 1946, 1981 ve 1987 yıllarında, 3

katlı yapılar 1972,1978, 1988 ve 2002 yıllarında, 4 katlı yapılar 1970,1987, 1988 ve 1995 yıllarında, 5 katlı yapı 1988 yılında, 6 katlı yapılar 1986 ve 1988 yıllarında, 7 katlı yapı 2001 yılında yapılmıştır. Bu adadaki yapı yoğunluğu 1970'li yıllarla artmış, 5 kat ve üzeri yapılanmalar ise 1986 yılından itibaren yapılmaya başlanmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Bu adanın 1951 yılı kadastral haritasında Gazi Caddesi üzerindeki cephede ticaretin yoğun olmasına bağlı olarak parsellerin dükkan oluşumuna imkan veren küçük parseller biçiminde bulunduğu görülmektedir. 3 ve 4 nolu parseller içinde 1988 ve 1992 yıllarında yapılmış baraka tipinde dükkanlar yer alırken ortada bulunan alan, hem otopark olarak hem de Diyarbakır'ın ilçelerine giden araçların garajı olarak kullanılmaktadır. 25 nolu parseldeki yapı 2001 yılında 7 katlı iş hanı olarak yapılmıştır. Koruma amaçlı imar planına göre 5 kat yapılması gereken bu adadaki yapılanma ilgili belediyenin izni ile gerçekleşmekte, çevresinde tescilli eser olmadığı için Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun denetimi dışında gelişme göstermektedir. Bölgenin merkezi iş alanı içinde olması iş hanı niteliğindeki binaların olmasını ve kat yüksekliklerinin artmasını önleyememektedir.

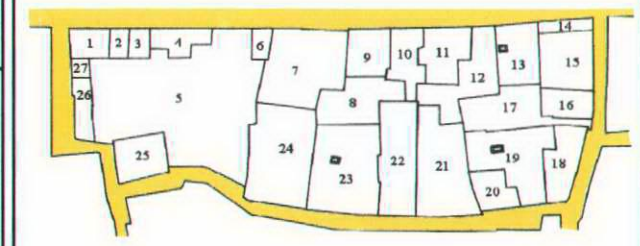

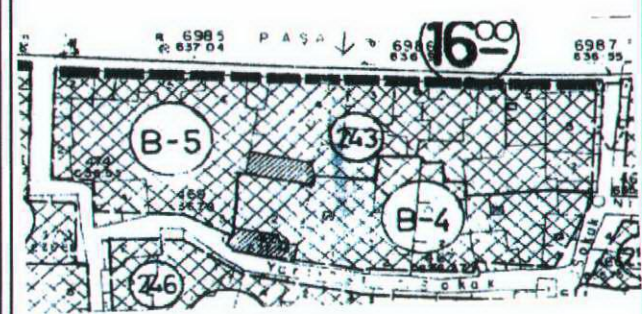
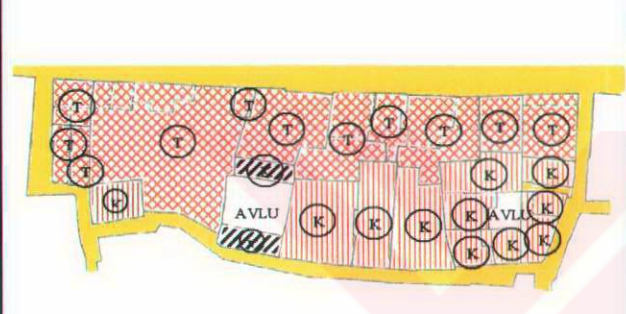
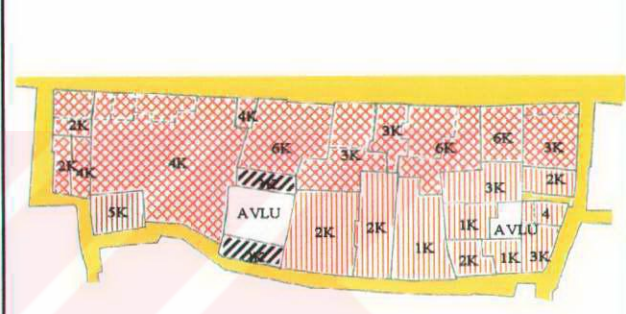
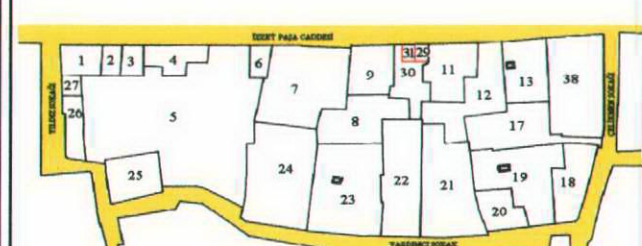
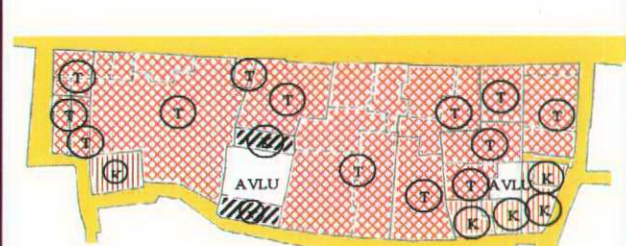
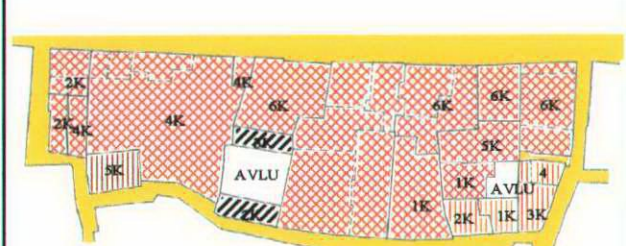
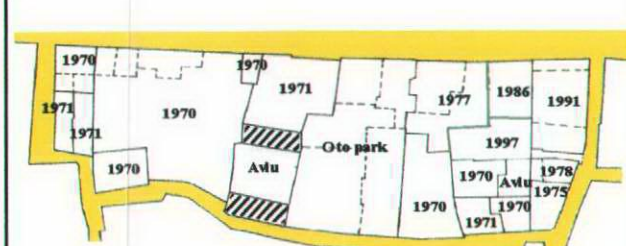
Tek bir giriş kapısından girilerek 20 nolu parsel ile 27 nolu parseli biri birinden ayıran duvardan kemerli bir geçiş yapılmış ve uzun bir avlu oluşturulmuştur. Bu avlu içerisinde 1971 ve 1981 yıllarına tarihlenen 1 ve 2 katlı niteliksiz yapılar yapılmıştır. Benzer şekilde, 17, 29 ve 30 nolu parseller tek bir giriş kapısından girilerek niteliksiz bir çok yapının bulunduğu bir alanı oluşturmuştur. Bu alanlarda bulunan bir ve iki katlı yapıların yapıışları da 1971, 1990 ve 1991 yıllarına tarihlenmektedir. Adadaki geri kalan parseller genel olarak 1970 ve 1971 yıllarında avlulu Diyarbakır evi tarzında yapılmışlardır.

Ortalama kat yüksekliği 2 olan 229 nolu adanın 1 nolu parselinde kayıtlı yapının ilave kat talebi nedeniyle, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 29.05.2002 tarih ve 2855 sayılı karar ile, tarihi Diyarbakır surlarının devamı niteliğindeki Harput Kapısının karşısında koruma amaçlı imar planında 229 nolu yapı adasındaki yapılaşmanın (B-2) şeklinde değiştirilmesine karar vermiştir. Bu uygulamayla, koruma amaçlı imar planında verilen yanlış karar düzeltilmiş ve bu adada yoğunlaşmanın önüne geçilmiştir (EK 13-29.05.2002 tarih ve 2855 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Benzer şekilde, koruma amaçlı imar planında 143 adanın 3 ayrı parçaya bölünerek yaya akışını sağlayacak çıkmaz sokağın genişletilerek devam ettirilmesi kararı, çıkmaz sokak üzerindeki yapıların kamulaştırılmasını gerektirecektir. Bu uygulama ile yeni yapılacak yol

üzerinde bir yoğunlaşma baskısı yaşanacaktır. Bu gibi nedenlere bağlı olarak koruma amaçlı imar planında verilen bu karar uygulamaya geçmemiştir.

Bu adadaki yapılanmalar, kısmen 1965 yılı imar plan kararına göre gerçekleşirken, adanın merkezi iş alanı içinde olması, iş hanı niteliğindeki binaların yıkılıp yeniden yapılmasını ve kat yüksekliklerinin artmasını önleyememiştir. Ancak, 11 ve 51 nolu parselde 1995 yılında yapılan yapı 4 katlı, 67 nolu parselde 2002 yılında yapılan yapı ise 3 katlı yapılarak 1990 yılı imar planına uyulmuştur. Bunun yanı sıra, 2001 yılında 25 nolu parselde yapılan yapı ise en fazla 5 katlı yapılması gerekirken kaçak 2 kat ilave edilerek 7 katlı yapılmıştır. Koruma amaçlı imar planına göre 5 kat sınırı bulunan bu alandaki yapılanma ilgili belediyenin izni ile gerçekleşmekte, çevresinde tescilli yapı bulunmadığı için Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun denetimi dışında gelişme göstermektedir. Adanın diğer parsellerindeki yapılaşmalar gelişigüzel ve kaçak olarak yapılmışlardır.

2. BÖLGE CEVAT PAŞA MAHALLESİ 4 PAFTA 144 ADA		1951 YILI KADASTRAL DURUMU		1965 YILI İMAR PLANI		1985 YILI İMAR PLANI	
							
		1951 YILI KADASTRAL DURUMU		1965 YILI İMAR PLANI		1985 YILI İMAR PLANI	
PLAN KARARLARI		İzzetpaşa Caddesi üzerindeki parsellerde ticaret önerilirken, diğer parseller için öneri yapılmamıştır.		PLAN KARARLARI		Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.	
						YAPILMAMIŞTIR	
1990 YILI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI		1990 YILI İŞLEV ANALİZİ		1990 YILI KAT ANALİZİ		1990 YILI ÖZEL PLANLAMA ÖNERİSİ	
PLAN KARARLARI		1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bulunmadığı ya da az bulunduğu ticari bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli imar planı üzerindeki karara göre bu adadaki yeni yapılaşmalar iki farklı kat yüksekliği ile gerçekleşecektir. Buna göre yeni yapılar, iki farklı kat yüksekliğine göre 4 ve 5 katlı olarak yapılacaktır.					
							
2003 YILI KADASTRAL DURUMU		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN İŞLEV ANALİZİ		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN KAT ANALİZİ		BİNA YAPIM YILLARI	
KURUL KARARLARI		19.01.1980 tarih ve 2082 sayılı karar ile, 24 nolu parselde bulunan konut tescil edilmiştir. 05.07.1996 tarih ve 1834 sayılı karar ile bu adada bulunan 14, 15 ve 16 nolu parsellerdeki sağlık merkezinin (Diyar-Sağ binası) ruhsatında belirtildiği Z+5 kat kullanımı yasal bir kullanım olup, imar planında herhangi bir tadilata gereksinimi yoktur. Bu yapının yıkılıp tekrar yapılması halinde koruma imar planının hükümleri çerçevesinde B 5 (Z+4) düzeninde yapılmasına karar verilmiştir.					

Şekil 4.66 144 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 2. Bölge Cevat Paşa Mahallesi 4 pafta 144 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: 19.01.1980 tarih ve 2082 sayılı karar ile 24 nolu parselde bulunan konut tescil edilmiştir.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında ticaretin bu bölgede gelişimine bağlı olarak İzzet Paşa Caddesine bakan cephede ticaret önerilmiş, yapılacak yeni binalar için farklı kat yükseklikleri öngörülmüştür. Bu plana göre, 5 nolu parselin etrafında yer alan 2, 3, 4, 6 nolu parseller ile 1 ve 5 nolu parsellerin bir kısmı tek katlı yapılacak, 5 nolu parselin ortasındaki alan ise 4 katlı yapılacaktır. Ayrıca, 7 nolu parsel 5 katlı yapılacak, 9, 10, 11, 12, 13, 14 ve 15 nolu parseller de parsel sınırlarına uymadan eşit olarak bölünüp, 2, 3 ve 4 katlı ticaret yapıları olarak yapılabilecektir. Adada bulunan diğer parseller için ise, bir öneride bulunulmamıştır.

-1985 yılı imar planında bu ada için herhangi bir planlama kararı alınmazken, 24 nolu parselde bulunan tescilli konutun planda gösterilmemesi ile korumacı yaklaşımdan uzak bir tavır sergilenmiştir.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında bu ada, geleneksel dokunun bulunmadığı ya da az bulunduğu ticari bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli imar planı üzerindeki karara göre, bu adadaki yeni yapılaşmalar iki farklı kat yüksekliği ile gerçekleşecektir. Buna göre yeni yapılar, ana caddeden cephe alan parsellerde bitişik düzen ve 5 katlı, ara sokaktan cephe alan parsellerde ise, bitişik düzen ve 4 katlı yapılacaktır.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda yapıların yapım yoğunluğu 1970'li yıllarla birlikte başlarken bu yıllar, 5 kat ve yukarıdaki yapılanmanın da gerçekleştirildiği yıllar olmuştur.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapılar 1970 yılında, 2 katlı yapılar 1970 ile 1971 yıllarında, 3 katlı yapı 1975 yılında, 4 katlı yapılar 1970, 1971 ve 1978 yıllarında, 5 katlı yapılar 1970 ve 1997 yıllarında, 6 katlı yapılar 1971, 1977, 1986 ve 1991 yıllarında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

14, 15 ve 16 nolu parseller birleşerek 38 nolu parseli oluştururken, bu parseller üzerinde 1991 yılında 6 katlı sağlık merkezi yapılmıştır. Koruma amaçlı imar planı kararları doğrultusunda

bu adadaki kat yüksekliği 5 kat ile sınırlanırken, bu karara göre yapılanması gereken bu yapı hakkında Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 05.07.1996 tarih ve 1834 sayılı kararı ile, ruhsatında belirtildiği Z+5 kat kullanımının yasal bir kullanım olduğu, imar planında herhangi bir tadilata gereksinimi olmadığı belirtilerek, bu yapının yıkılıp tekrar yapılması halinde koruma imar planının hükümleri çerçevesinde B-5 (Z+4) düzeninde yapılmasına karar verilmiştir (EK 14-05.07.1996 tarih ve 1834 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). 24 nolu parseldeki tescilli yapı orijinalliğini korurken, bu adadaki yoğun ticaret ve öngör÷len kat yüksekliklerinin fazla olması, tarihi yapı üzerinde bir baskı oluşturmaktadır.

Bu adanın ana cadde üzerindeki yapılanmalarında 1965 yılı imar planına da uymadığı ve yapıların kaçak yapıldığı gör÷lmektedir. Diğer parsellerdeki yapılaşmalarda da 1965 imar planında herhangi bir öneride bulunulmamış ve bu tarihten sonra yapılan yapılar kaçak yapılmıştır. 38 nolu parseldeki yapı ise 1991 yılında yapılmış olmasına rağmen 5 katlı yapılanması gerekirken, 6 katlı yapılmıştır. Oysa, 1990 yılından sonra yapılan bu yapının koruma imar planı çerçevesinde 5 katlı yapılanması ve başka yapılanmalara emsal teşkil etmemesi gerekmektedir.

2. BÖLGE İNÖNÜ MAHALLESİ 4 PAFTA 155 ADA							
1951 YILI KADASTRAL DURUMU		1965 YILI İMAR PLANI		1985 YILI İMAR PLANI			
PLAN KARARLARI		Bu tarihte anıtsal yapı yıkılmış olmasına rağmen gösterilmiş ve bu parseldeki yeni yapılaşmalar için ticaret önerilmiştir.		PLAN KARARLARI		Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.	
						YAPILMAMIŞTIR	
1990 YILI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI		1990 YILI İŞLEV ANALİZİ		1990 YILI KAT ANALİZİ		1990 YILI ÖZEL PLANLAMA ÖNERİSİ	
PLAN KARARLARI		1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bulunmadığı ya da az bulunduğu bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli imar planı üzerindeki karara göre bu adadaki yeni yapılaşmalar için 6 kat önerilirken, kadastral paftasında bulunan 1 ve 2 nolu parsellerde kamulaştırma yapılarak yolun genişletilmesi önerilmiştir.					
2003 YILI KADASTRAL DURUMU		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN İŞLEV ANALİZİ		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN KAT ANALİZİ		BİNA YAPIM YILLARI	
KURUL KARARLARI		BULUNMAMAKTADIR					

Şekil 4.67 155 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 2. Bölge İnönü Mahallesi 4 pafta 155 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar planı hazırlandığı sırada anıtsal yapı yıkılmış olmasına rağmen bu planda gösterilerek korumacı bir yaklaşım sergilenmiş, yeni yapılacak yapılaşmalar için ticaret önerisi yapılırken, bu adadaki kat yüksekliği ile ilgili herhangi bir öneride bulunulmamıştır.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bulunmadığı ya da az bulunduğu bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli imar planı üzerindeki karara göre bu adadaki yeni yapılaşmalar için bitişik düzen ve 6 kat önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda yapıların yapılış tarihleri, 1972 ile 2001 yılları arasında değişmektedir.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

5 katlı yapı 1972 yılında, 7 katlı yapı 2001 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Bu adanın 2 nolu parseli üzerinde anıtsal yapılardan Suakar Hamamı bulunmaktadır. Bu hamam, bölgenin ticari gelişiminden dolayı sahipleri tarafından yıkılmak istenmiş ve bu konuda Milli Eğitim Bakanlığına 29.9.1960 tarih ve 4815 sayılı yazı ile başvurmuşlardır. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 25.11.1960 tarih ve 1424 sayılı kararı ile yapı sahibinin hamamı yıkarak iş hanı yapmak istemesine cevaben alınan kararda, hamamın korunması gerekli eserlerden olduğuna ve hamam olarak kullanılması gerektiğine karar verilmiş olmasına rağmen bu yapı sahipleri tarafından 1963 yılında yıkılmıştır. Suakar Hamamının yıkıldığı, Milli Eğitim Bakanlığının 28.11.1963 tarih ve 4186 sayılı yazısı ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kuruluna bildirilmiştir. 26.1.1964 tarih ve 2352 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile Suakar Hamamının yok olmasına neden olanlar hakkında yasal takibat yapılması gerektiğine karar verilmiştir (EK 15-25.11.1960 tarih ve 1424 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı, 26.1.1964 tarih ve 2352 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı). 2003 yılında yapılan tespite göre ise, 1972 yılında yapılmış olan yapılardan arka tarafta olan iş

hanı yıkılmış ve yerine 7 katlı iş hanı yapılmıştır. Koruma amaçlı imar planına göre yeni yapıların 6 kat yapılanması gerekirken, 7 kat yapılması ilgili belediyenin izni ile gerçekleşmekte, çevresinde tescilli eser olmadığı için Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun denetimi dışında gelişme göstermektedir. Bölgenin merkezi iş alanı içinde olması iş hanı niteliğindeki binaların olmasını ve kat yüksekliklerinin artmasını önleyememektedir.

Bu adada 1972 yılında yapılan 5 katlı yapının 1965 yılı imar planında herhangi bir öneride bulunulmadığı için kaçak yapıldığı, yapılan yeni yapının ise, 1990 yılı koruma amaçlı imar plan kararına göre 6 katlı yapılanması gerekirken kaçak kat ilave edilerek 7 katlı yapıldığı görülmektedir.

2. BÖLGE İNÖNÜ MAHALLESİ 4 PAFTA 798 ADA		1951 YILI KADASTRAL DURUMU		1965 YILI İMAR PLANI		1985 YILI İMAR PLANI	
		1951 YILI KADASTRAL DURUMU		1965 YILI İMAR PLANI		1985 YILI İMAR PLANI	
		PLAN KARARLARI		Ticaretin ana caddelerde gelişimine bağlı olarak bu adada ana caddede üzerinde ticaret önerisi yapılmıştır.		PLAN KARARLARI	
						Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.	
1990 YILI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI		1990 YILI İŞLEV ANALİZİ		1990 YILI KAT ANALİZİ		1990 YILI ÖZEL PLANLAMA ÖNERİSİ	
						YAPILMAMIŞTIR	
1990 YILI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI		1990 YILI İŞLEV ANALİZİ		1990 YILI KAT ANALİZİ		1990 YILI ÖZEL PLANLAMA ÖNERİSİ	
PLAN KARARLARI		1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bulunmadığı bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli uygulama planı üzerindeki karara göre, bu adadaki yeni yapılaşmalar için İzzetpaşa Caddesine bakan 6, 7, 8 ve 9 nolu parsellerdeki yeni yapılanmalar için 6 kat, adanın arka parselleri olan 10, 11 ve 12 nolu parsellerdeki yeni yapılanmalar için 4 kat ve Gazi Caddesine bakan 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 ve 21 nolu parsellerdeki yeni yapılanmalar için 5 kat önerilmiştir.					
2003 YILI KADASTRAL DURUMU		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN İŞLEV ANALİZİ		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN KAT ANALİZİ		BİNA YAPIM YILLARI	
2003 YILI KADASTRAL DURUMU		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN İŞLEV ANALİZİ		2003 YILINDA TESPİT EDİLEN KAT ANALİZİ		BİNA YAPIM YILLARI	
KURUL KARARLARI		13.04.2001 tarih ve 2555 sayılı karar ile, 798 ada, 10 nolu parsel ifraz edilerek 798 ada, 31 ve 32 nolu parselleri oluşturmuştur. Daha sonra 798 ada, 31 nolu parsel ve 798 ada, 9 nolu parsel birleşerek 798 ada, 33 nolu parsel dönüşmüş, ancak, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 03.02.1989 tarih ve 173 sayılı kararında eski 10 nolu parsel yeni 33 nolu parsel olarak değerlendirilmiş, 8,49 ve 66 nolu parsellerle tevhide yapılarak inşaat izni verilmiştir. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 10.07.1991 tarih ve 847 sayılı kararında söz konusu 33 nolu parsel için imar tadilatına gidilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla bu parselde bulunan tescilli taşınmaz fark edilmemiş ve kurul kararı ile yeni bir yapı yapılması için tescilli yapının yıkımına izin verilmiştir. Bunun sonucunda 161 envanter nolu taşınmazın tescilinin kaldırılmasına karar verilmiştir.					

Şekil 4.68 798 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 2. Bölge İnönü Mahallesi 4 pafta 798 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında ticaretin ana caddelerde gelişimine bağlı olarak ticaret önerisi yapılmıştır. Bu adanın 1951 yılı kadastral paftalarında 6 no ile gösterilen parseldeki yeni yapılaşmalar için 4 kat izni verilirken, diğer cephedeki parsellerden 15, 16, 17, 18, 19, 20 ve 21 nolu parsellerin yola verilmesi, arkasında yer alan 14 nolu parselin de ticaret fonksiyonu yüklenmesi kararı alınmıştır. İç parsellerdeki doku için herhangi bir öneride bulunulmamıştır.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmazken, adanın içinden geçen bir yaya yolu önerilmiştir.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel dokunun bulunmadığı bölge olarak ele alınmış ve bu nedenle 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli uygulama planı üzerindeki karara göre, İzzet Paşa Caddesine bakan 6, 7, 8 ve 9 nolu parsellerdeki yeni yapılanmalar için bitişik düzen ve 6 kat, adanın arka parselleri olan 10, 11 ve 12 nolu parsellerdeki yeni yapılanmalar için bitişik düzen ve 4 kat ve Gazi Caddesine bakan 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 ve 21 nolu parsellerdeki yeni yapılanmalar için bitişik düzen ve 5 kat önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda yapıların yapılış tarihleri, 1965 ile 2001 yılları arasında değişmektedir.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

3 katlı yapılar 1970, 1971 yıllarında, 4 katlı yapılar 1971 yılında, 5 katlı yapılar 1965, 1989 yıllarında, 6 katlı yapılar 1999 ve 2001 yıllarında yapılmıştır. İlk defa 5 katlı yapılanma 1965 yılında gerçekleşirken, bina yapım yoğunluğu 1970'lerde artma göstermiştir.

Adanın değerlendirilmesi:

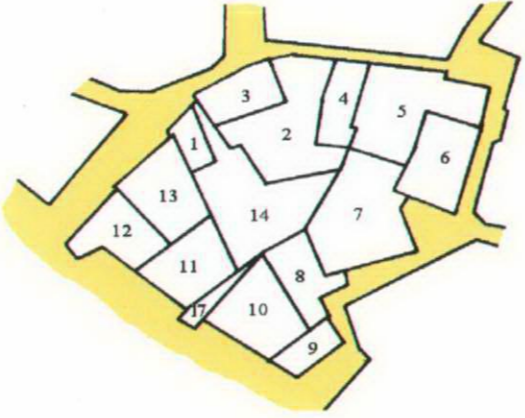
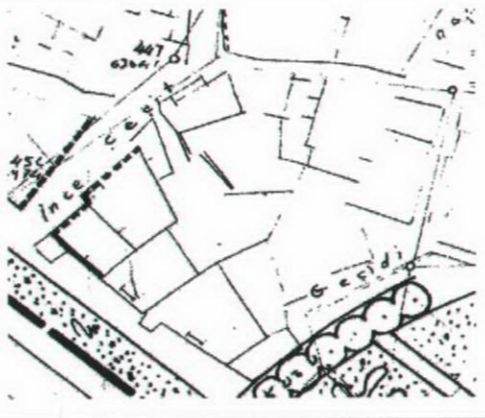
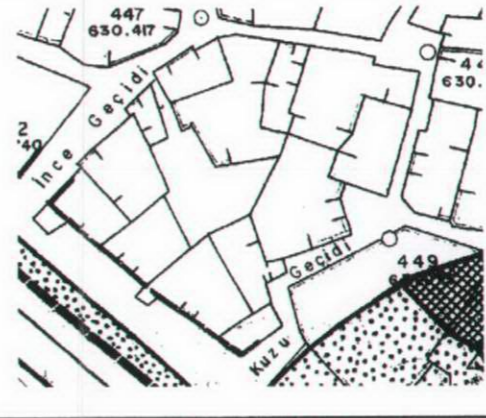

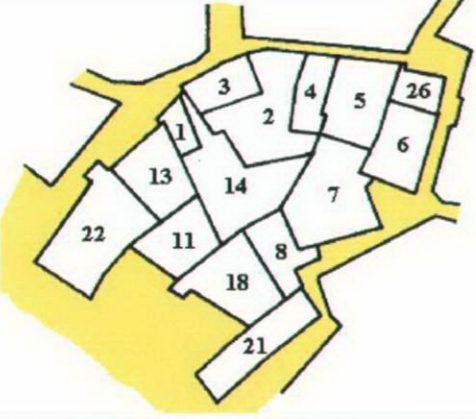
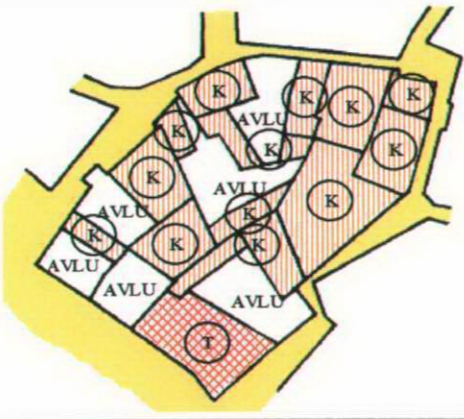
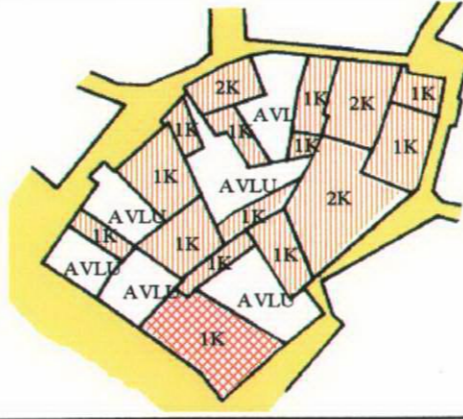
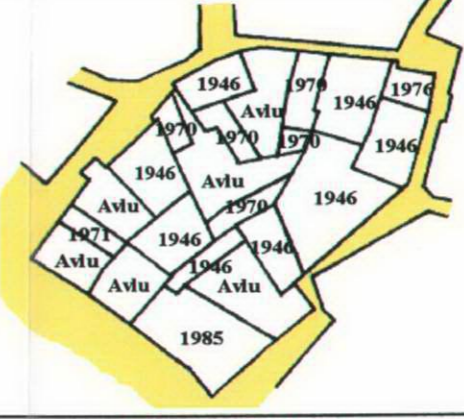
Gazi Caddesi ile İzzet Paşa Caddesine bakan cephelerinde 1951 yılı kadastral haritalarında ticaretin bu caddelerde yoğun olmasına bağlı olarak dükkan oluşumuna imkan veren küçük parsellerin bulunduğu görülmektedir.

1951 yılı kadastral paftasında 10 nolu, mevcut kadastral paftasında ise 33 nolu parselde 161 envanter nolu tescilli konut yer almaktadır. Ancak 1990 yılı koruma amaçlı imar planında 161

envanter nolu tescilli konutun işaretlenmediği görülmektedir. Bunun yanı sıra, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 13.04.2001 tarih ve 2555 sayılı karar ile, 10 nolu parsel ifraz edilerek 798 ada, 31 ve 32 nolu parselleri oluşturmuştur. Daha sonra 798 ada, 31 nolu parsel ve 798 ada, 9 nolu parsel birleşerek 798 ada, 33 nolu parsel dönüşmüş, ancak, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 03.02.1989 tarih ve 173 sayılı kararında eski 10 nolu parsel yeni 33 nolu parsel olarak değerlendirilmiş, 8, 49 ve 66 nolu parsellerle tevhide yapılarak inşaat izni verilmiştir. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 10.07.1991 tarih ve 847 sayılı kararında söz konusu 33 nolu parsel için imar tadilatına gidilmesine karar verilmiştir (EK 16-13.04.2001 tarih ve 2555 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Dolayısıyla bu parselde bulunan tescilli taşınmaz farkedilmemiş ve kurul kararı ile yeni bir yapı yapılması için tescilli yapının yıkımına izin verilmiştir. Bunun sonucunda 161 envanter nolu taşınmazın tescilinin kaldırılmasına karar verilmiştir. Tescilli konut koruma amaçlı imar planında gösterilmediği için de bu adadaki yeni yapılaşmalar için 6 kat önerisi yapılmıştır.

2003 yılında yapılan tespite göre ise, 1951 yılı kadastral paftasında 6 no ile gösterilen ve 1965 yılında yapılan yapının 4 katlı olması gerekirken 5 katlı yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, 2003 yılı kadastral paftasına göre 13, 59 ve 62 nolu parselleri kapsayan alandaki yapının da koruma amaçlı imar planına göre 5 katlı olması gerekirken, 6 katlı yapıldığı görülmektedir. Bu durum, ilgili belediyenin izni ile gerçekleşmekte, çevresinde tescilli eser olmadığı için Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun denetimi dışında gelişme göstermektedir. Bölgenin merkezi iş alanı içinde olması iş hanı niteliğindeki binaların olmasını ve kat yüksekliklerinin artmasını önleyememektedir. 2003 yılı kadastral paftasına göre 8, 31 ve 33 nolu parselleri kapsayan alandaki yapının koruma amaçlı imar planına uygun yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu adanın diğer parsellerindeki yapıların 1965 ve 1985 yılları imar planlarında herhangi bir öneride bulunulmadığı için kaçak yapıldığı görülmektedir.

3. BÖLGE ALİ PAŞA MAHALLESİ 16 PAFTA 270 ADA									
						<p style="text-align: center;">YAPILMAMIŞTIR</p>			
<p style="text-align: center;">1990 YILI KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI</p>		<p style="text-align: center;">1951 YILI KADASTRAL DURUMU</p>		<p style="text-align: center;">1965 YILI İMAR PLANI</p>		<p style="text-align: center;">1985 YILI İMAR PLANI</p>			
<p>PLAN KARARLARI</p>		<p>Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.</p>				<p>PLAN KARARLARI</p>		<p>Yeni yapılaşmalar için plan kararı verilmemiştir.</p>	
									
<p style="text-align: center;">2003 YILI KADASTRAL DURUMU</p>		<p style="text-align: center;">2003 YILINDA TESPİT EDİLEN İŞLEV ANALİZİ</p>		<p style="text-align: center;">2003 YILINDA TESPİT EDİLEN KAT ANALİZİ</p>		<p style="text-align: center;">BİNA YAPIM YILLARI</p>			
<p>KURUL KARARLARI</p>		<p style="text-align: center;">BULUNMAMAKTADIR</p>							

Şekil 4.69 270 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 3. Bölge Ali Paşa Mahallesi 16 pafta 270 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.
-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmemiştir. 1/1000 ölçekli uygulama planı üzerindeki karara göre adada yeni yapılaşmaların bitişik düzen ve 4 kat olarak yapılması kararı verilirken, ana caddeye bakan alanda bulunan 21 ve 22 nolu parsellerin bir kısmında kamulaştırma yapılarak bu alanların yeşil alan olarak değerlendirilmesi önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının hemen hepsi 1946 yılına tarihlenirken, 1970, 1971 ve 1976 yıllarında da adaya tek katlı ilave yapılar da eklenmiştir. Sadece baraka tipindeki bir yapı 1985 yılında yapılmıştır.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapılar 1946, 1970, 1971, 1976 ve 1985 yıllarında, 2 katlı yapılar 1946 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

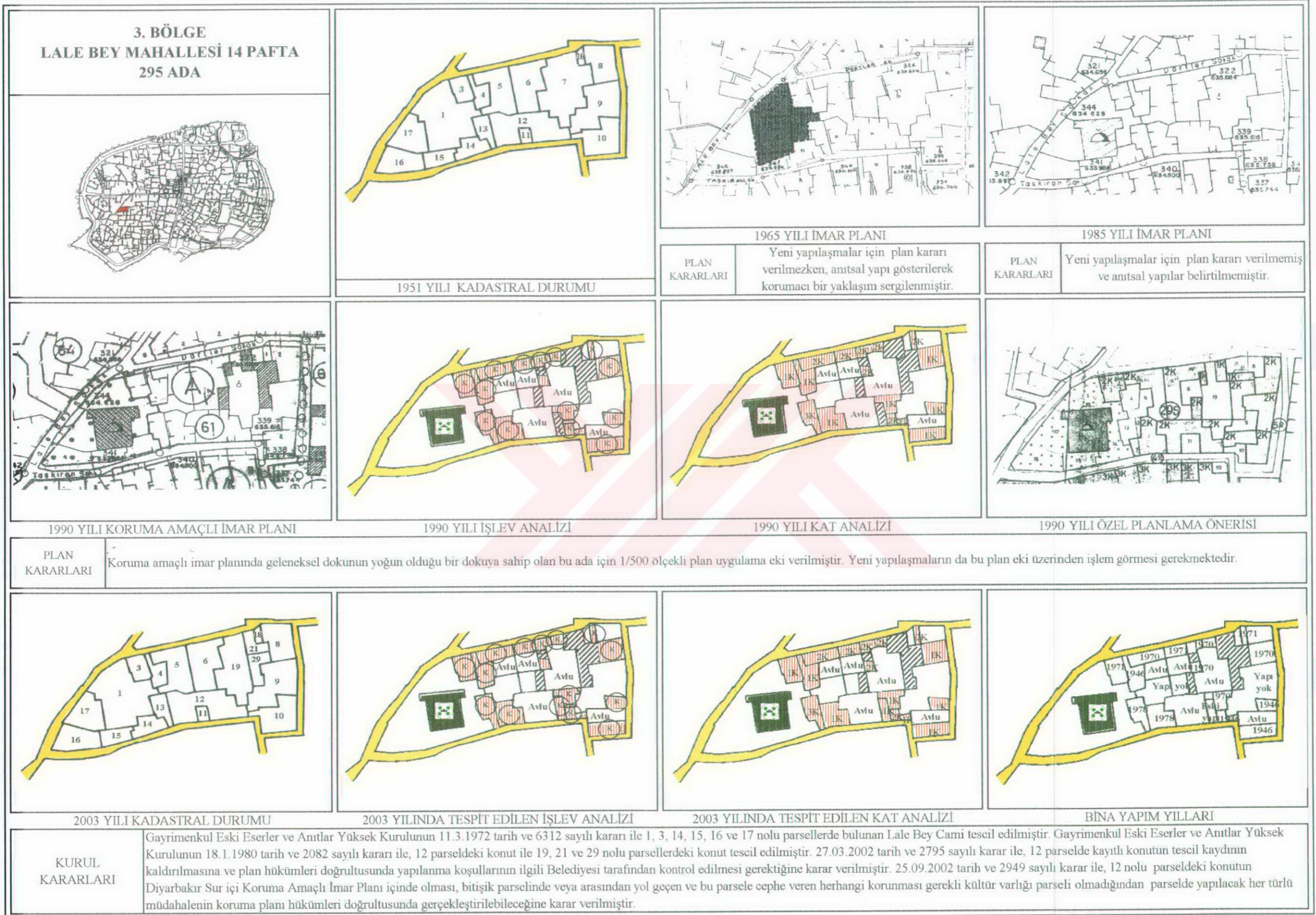
1945 yılında sur içinin nüfusu artmış, bu bölgenin konut dokusu artan nüfus karşısında ihtiyaca cevap veremez hale gelmiş ve sur içi bölgesine geleneksel avlulu Diyarbakır evi tarzında yeni konutlar eklenmeye başlamıştır. Özellikle, sur çeperlerinde görülen bu yeni yerleşim alanlarından biri de Ali Paşa Mahallesinde yer alan bu ada olmuştur. A. Gabriel'in 1932 yılında yaptığı Diyarbakır'ın halihazır durumunu gösteren haritaya bakıldığında, bu alanda o tarihte bir yerleşme olmadığı anlaşılmaktadır (Bkz Şekil, 4.28). Adadaki yapıların yapım yıllarına bakıldığında da bu binaların bir çoğunun 1946 yılına tarihlendiği görülmektedir. Mevcut yapılanmada parsellerin tamamında geleneksel avlulu konut tipinde, 1 ve 2 kat yüksekliğinde konutlar yapılmıştır.

1965 yılı imar planında ada için herhangi bir öneride bulunulmazken, bu tarihten sonra yapılan yapıların kaçak olarak eklendiği anlaşılmaktadır. Koruma amaçlı imar planında yeşil

alan olarak bırakılan alanın mevcut kadastral paftasında 21 ve 22 nolu parsellerin bir kısmı ile bu parseller arasındaki alan olduğu ve kullanıldığı tespit edilmiştir. 18 nolu parselin önündeki alan ile 21 nolu parselin birleşiminden oluşturulan alanda tek katlı bir ticari yapının 1985 yılında kaçak olarak yapıldığı, 11 nolu parselin önündeki alanın da 11 nolu parseldeki konutun avlusu haline getirildiği tespit edilmiştir.

Ortalama kat yüksekliğinin 2 olduğu bu adada, 1990 yılı koruma amaçlı imar planında yeni yapılaşmalar için 4 kat olarak verilmesi yanlış bir karar olmuştur.

Şekil 4.70 295 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 3. Bölge Lale Bey Mahallesi 14 pafta 295 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 11.3.1972 tarih ve 6312 sayılı kararı ile 1, 3, 14, 15, 16 ve 17 nolu parsellerde bulunan Lale Bey Cami tescil edilmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 18.1.1980 tarih ve 2082 sayılı kararı ile 19, 21 ve 29 nolu parsellerdeki konut tescil edilmiştir.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmazken, anıtsal yapılardan Lale Bey Cami gösterilerek korumacı bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu adanın diğer parsellerindeki yeni yapılaşmalar için ise, herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamış, tescilli yapılar planda gösterilmemiş ve korumacı yaklaşımdan uzak bir tavır sergilemiştir.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında geleneksel dokunun yoğun olduğu bir dokuya sahip olan bu ada için 1/500 ölçekli plan uygulama eki verilmiştir. Yeni yapılaşmaların bu plan eki üzerinden işlem görmesi gerekmektedir. Bu uygulamaya göre adadaki yeni yapılaşmaların geleneksel Diyarbakır avlulu ev tipinde ve 2 katlı olarak yapılması gerekmektedir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1946 ile 1978 yılları arasında değişiklik gösterdiği ve bina yapım yoğunluğunun da 1970'lerle başladığı anlaşılmaktadır.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapılar 1946, 1970, 1971 ve 1978 yıllarında, 2 katlı yapılar 1970 ve 1971 yıllarında, 3 katlı yapı 1978 yılında yapılmıştır.

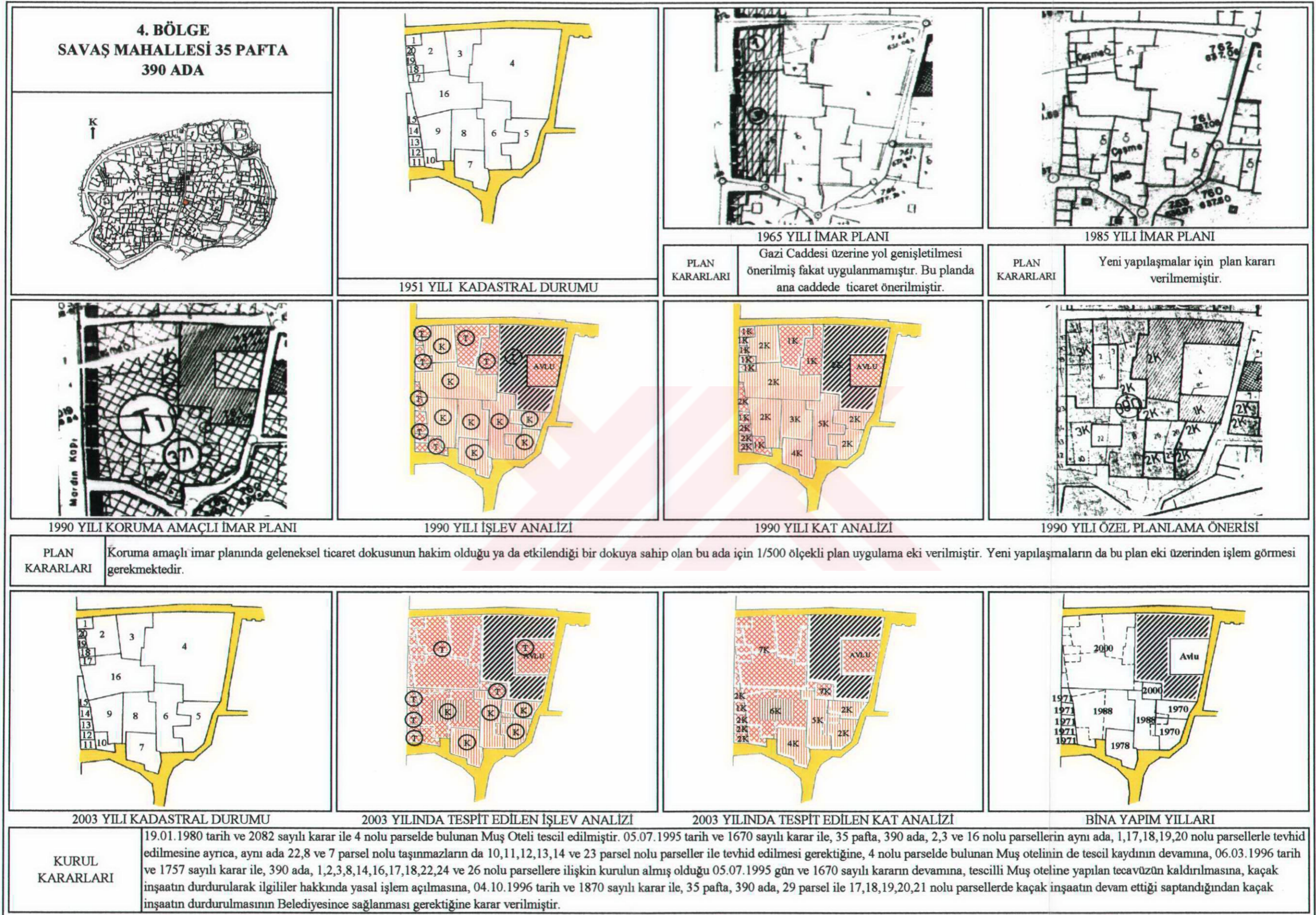
Adanın değerlendirilmesi:

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 18.1.1980 tarih ve 2082 sayılı kararı ile 12 parseldeki konut tescil edilmişken, bu konut tahrip olduğu için Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 27.03.2002 tarih ve 2795 sayılı kararı ile, tescil kaydı kaldırılmıştır (EK 17-27.03.2002 tarih ve 2795 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Aynı kararda, bu konutun ilgili Belediye tarafından kontrolünün yapılması gerektiğine karar verilmiştir. 25.09.2002 tarih ve 2949 sayılı karar ile de, 12 nolu parseldeki konutun Diyarbakır Sur içi Koruma Amaçlı İmar Planı içinde olması, bitişik parselinde veya arasından yol geçen ve bu parselde cephe veren herhangi korunması gerekli

kültür varlığı parseli olmadığından parselde yapılacak her türlü müdahalenin koruma planı hükümleri doğrultusunda gerçekleştirilebileceğine karar verilmiştir (EK 18-25.09.2002 tarih ve 2949 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı).

1965 yılı uygulama imar planında bu adanın parselleri için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında, bu tarihten sonra 3 kata kadar ulaşan yapıların kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.71 390 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 4. Bölge Savaş Mahallesi 35 pafta 390 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: 19.01.1980 tarih ve 2082 sayılı karar ile 4 nolu parselde bulunan Muş Oteli tescil edilmiştir.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, ana cadde üzerinde yapılacak yeni yapılar için ticaret önerilmiş ve 1, 2, 18, 19 ve 20 nolu parsellerde yeni yapı yapılması halinde 1 kat; 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, ve 16 nolu parsellerde yeni yapı yapılması halinde ise 3 kat yapı yapılabilme izni verilmiştir.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmazken, tescilli yapı gösterilmeyerek korumacı yaklaşımdan uzak bir tavır sergilenmiştir.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bölge olarak ele alınmış ve 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi kararı verilmiştir. Bu karara göre yeni yapılaşmalar için ana cadde üzerindeki parsellerde 3 kat, diğer parsellerde ise 2 kat önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Bu adada Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda yapıların yapılış tarihleri 1970 ile 2000 yılları arasında değişmektedir. Bina yapım yoğunluğu 1970'lerde yaşanırken, 5 katlı yapıların yapımı 1988 yılına tarihlenmektedir.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

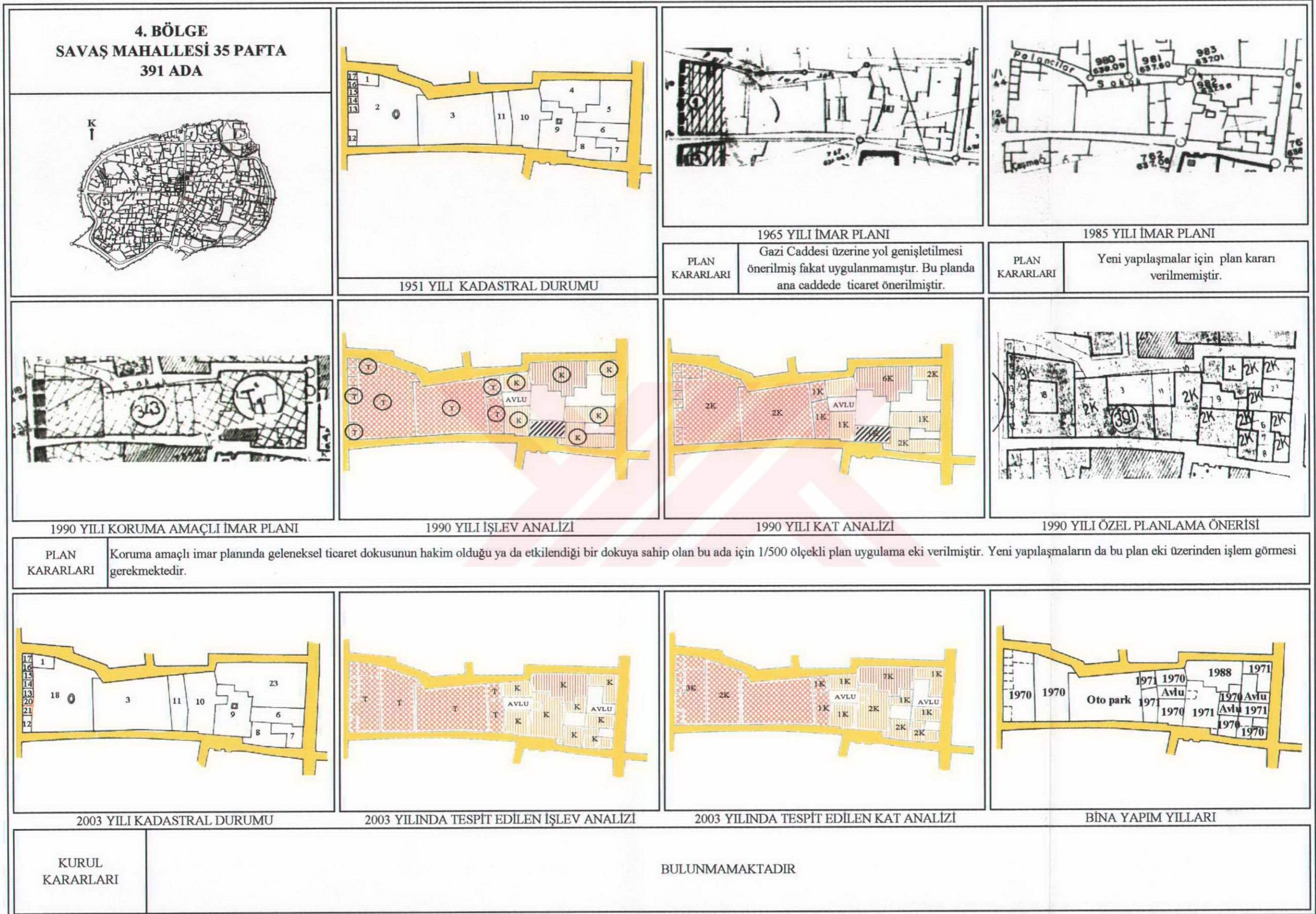
1 katlı yapı 1971 yılında, 2 katlı yapılar 1970, 1971 yıllarında, 4 katlı yapı 1978 yılında, 5 katlı yapı 1988 yılında, 6 katlı yapı 1988 yılında, 7 katlı yapı 2000 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Koruma amaçlı imar planı yapıldığı dönemlerde 1, 17, 18, 19, 20, 14, 10, 3 nolu parseller ile 4 nolu parselin bir kısmında 1 katlı yapılar yer alırken, 5, 2, 16, 8 ve 9 nolu parseller 2 katlı, 7 nolu parsel 4 katlı, 6 nolu parsel ise 5 katlı yapılanmışlardır. 1990 yılından sonraki yapılaşmalar için 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi gereken adalardan biri olan bu adada, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 05.07.1995 tarih ve 1670 sayılı kararı ile, 35 pafta, 390 ada, 2,3 ve 16 nolu parsellerin aynı ada, 1,17,18,19,20 nolu parsellerle tevhid edilmesine ayrıca, aynı ada 22, 8 ve 7 parsel nolu taşınmazların da 10, 11, 12, 13, 14 ve 23 nolu parseller ile tevhid edilmesi gerektiğine karar

verilmiştir (EK 19-05.07.1995 tarih ve 1670 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). Bu karar ile yapılanmaya uygun büyük bir alan sağlanmış ve bu alan üzerinde koruma amaçlı imar plan kararlarına uymayan kaçak bir inşaat yapılmaya başlanırken, bitişik parselde bulunan tescilli Muş oteli de bu inşaatın bir parçası durumuna getirilmiştir. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 06.03.1996 tarih ve 1757 sayılı kararı ile bu parsellerde koruma amaçlı imar plan kararlarına uymayan kaçak inşaatın durdurulması, tescilli Muş oteline yapılan tecavüzün kaldırılması ve ilgililer hakkında yasal işlem açılmasına karar verilmiş olmasına rağmen, 04.10.1996 tarih ve 1870 sayılı karar ile, 29, 17, 18, 19, 20, 21 nolu parsellerde kaçak inşaatın devam ettiği saptanmış ve kaçak inşaatın durdurulmasının Belediyeince sağlanması gerektiğine karar verilmiştir (EK 20-06.03.1996 tarih ve 1757 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı, 04.10.1996 tarih ve 1870 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı). 2003 yılında yapılan araştırma sonucuna göre, 1, 2, 3, 16, 17, 18, 19 ve 20 nolu parsellerde 2000 yılında yapımı tamamlanmış 7 katlı kaçak bir yapı mevcut olup bu yapı tescilli Muş Oteli ile birleştirilmiştir. Yaklaşık 3 yıldır otel binası olarak hizmet veren bu yapı ile ilgili mahkeme halen devam etmektedir. Bu yapılanma ile 1/500 ölçekli plan uygulama ekine uyulmadığı anlaşılmakla birlikte, koruma kurulunun almış olduğu tevhid kararlarının bu yapılaşmaya zemin hazırladığı görülmektedir.

1965 yılı imar planında ana cadde üzerinde yer alan alanlarda ticaret önerisinde bulunulmuş ve burada yapılacak yapılara 1 ve 3 kat izni verilmiştir. Diğer parseller için herhangi bir öneride bulunulmamıştır. 1990 yılına kadar 1965 yılı imar planında verilen ticaret önerisi ve kat yüksekliği kararlarına uyulduğu, ancak 7 nolu parselde 4 katlı bir yapının 1978 yılında kaçak olarak yapıldığı görülmektedir. Bunun dışında 1990 yılında yapılan araştırmalar sonucunda 8 ve 9 nolu parsellerdeki 2 ve 3 katlı yapıların yerinde, 1988 yılında yapılmış 6 katlı kaçak bir yapı bulunmaktadır. Ayrıca, 1985 yılı imar planında da bu ada için herhangi bir yoğunluk ve yapılaşma düzeni kararı verilmemiş olduğu göz önüne alındığında 6 nolu parselde yer alan 5 katlı yapının da kaçak olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.72 391 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 4. Bölge Savaş Mahallesi 35 pafta 391 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: Bulunmamaktadır.

Adaya ait plan kararları:

1965 yılı imar plan kararlarında, ana cadde üzerinde yapılacak yeni yapılar için ticaret önerilmiş ve 1, 2, 12, 13, 14, 15, 16 ve 17 nolu parsellerde yeni yapı yapılması halinde 1 kat yapı yapabilme izni verilmiştir. Geri kalan parsellerdeki yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı bulunmamaktadır.

1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bölge olarak ele alınmış ve 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi kararı verilmiştir. Bu karara göre yeni yapılaşmalar için ana cadde üzerindeki parsellerde 3 kat, diğer parsellerde ise 2 kat önerilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

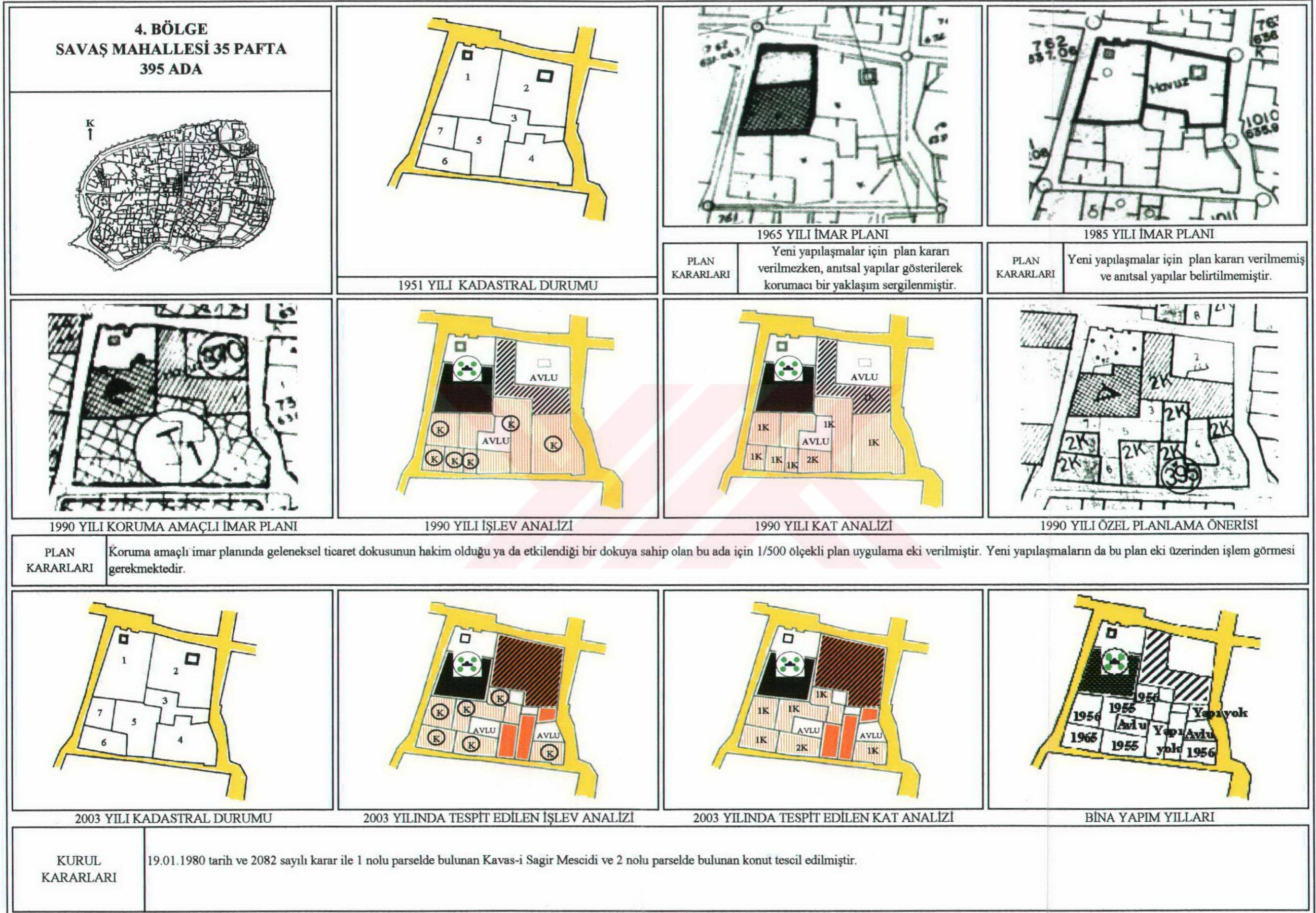
Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1970 ile 1988 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu adadaki yapım yoğunluğu 1970'lere denk düşerken, 7 katlı bir yapının yapılışı 1988 yılına tarihlenmektedir.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapılar 1970, 1971 yıllarında, 2 katlı yapılar 1970, 1971 yıllarında, 3 katlı yapı 1970 yılında, 7 katlı yapı 1988 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Ancak, 1/500 ölçekli plan uygulama ekinde önerilen geleneksel Diyarbakır evi tipindeki avlulu yapılaşmaların mevcut parsel düzenine uymadığı görülmektedir. Ayrıca, 2003 yılında araştırmamız kapsamında yapılan tespite göre, koruma amaçlı imar planı yapıldığı dönemlerde 2 kat olarak ele alınan ve ana caddeye bakan 1, 2, 12, 13, 14, 15, 16 ve 17 nolu parsellerde 1970 yılında yapılmış ve ana caddeye bakan cephede 3 katlı, bu yapının arkasında 2 katlı 2 yapı bulunduğu tespit edilmiştir. Koruma amaçlı imar planında tescil edilmesi önerilen 9 nolu parseldeki konut tescile değer görülmemiş ve bu yönde bir uygulama yapılmamıştır. Bu parseldeki yapının 1971 yılında bir çok değişiklik görerek neredeyse yeniden inşa edildiği de tespit edilmiştir.

Şekil 4.73 395 nolu adanın planlı gelişiminin analizi.

Adanın konumu: 4. Bölge Savaş Mahallesi 35 pafta 395 ada

Adada bulunan tescilli yapılar: 19.01.1980 tarih ve 2082 sayılı karar ile 1 nolu parselde bulunan Kavas-i Sagir Mescidi ve 2 nolu parselde bulunan konut tescil edilmiştir.

Adaya ait plan kararları:

-1965 yılı imar plan kararlarında, 1 nolu parselde bulunan ve anıtsal yapı olan Kavas-i Sagir Mescidinin gösterilmesi ile anıtsal yapılara karşı korumacı bir yaklaşım sergilenmiştir. Oysa, Kavas-i Sagir Mescidinin tescili Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 19.01.1980 tarih ve 2082 sayılı karar ile gerçekleşmiştir. Bu adanın diğer parsellerindeki yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamıştır.

-1985 yılı imar plan kararlarında, yeni yapılaşmalar için herhangi bir plan kararı alınmamış, tescilli yapılar gösterilmeyerek korumacı yaklaşımdan uzak bir tavır sergilenmiştir.

-1990 yılı koruma amaçlı imar planında, geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği tespitine dayalı bir bölge olarak ele alınan bu adanın, 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi kararı verilmiştir. Bu karara göre adada kat yüksekliği 2 kat olarak verilmiştir.

Adadaki binaların yapım yılları:

Bu adadaki binaların yapım yıllarının bulunmasına yönelik yapılan araştırmada bazı tespitlerde bulunulmuştur: Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlayan planlama çalışmalarının sonucunda binaların yapım yıllarının 1955 ile 1965 yılları arasında değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Adadaki binaların kat yükseklikleri:

1 katlı yapılar 1955, 1956, 1965 yıllarında, 2 katlı yapı 1955 yılında yapılmıştır.

Adanın değerlendirilmesi:

Ticari fonksiyona sahip ana cadde üzerindeki adaların hemen arkasında yer alan bu adada ticari faaliyet bulunmamakla birlikte genellikle tek katlı konutlar yer almaktadır. Adadaki yapılaşmalar 1955 ile 1956 yıllarında gerçekleşirken, sadece 6 nolu parseldeki yapının 1965 yılında yapıldığı görülmektedir. Bu ada için 1965 yılı imar planında herhangi bir öneride bulunulmazken, 6 nolu parseldeki yapının 1965 yılında adadaki konut dokusuna zarar vermeyecek biçimde tek katlı yapıldığı anlaşılmaktadır. 2 nolu parselde yer alan tescilli konut çeşitli eklemeler görmüş ve orijinal durumundan uzaklaşmıştır.

4.5 İrdelenen Plan Kararlarının Değerlendirilmesi:

4.5.1 Koruma Amaçlı İmar Planı öncesindeki planların kentsel dokunun oluşumuna etkisi

a-Yapım yılları analizi:

Sur içi bölgesinde 19 ada üzerinde yapılan alan çalışması; sur içi bölgesi için hazırlanan plan dönemlerine göre sınıflandırılan binaların yapım yılları sonucuna göre, bina yapım yıllarının oldukça karışık bir seyir izlediği görülmektedir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2 Diyarbakır sur içi bölgesinde 19 ada üzerinde yapılan çalışma sonucuna göre bu adalardaki binaların yapım yılları*.

YILLAR \ KAT ADEDİ	KAT ADEDİ								TOPLAM
	1	2	3	4	5	6	7	8	
1935 öncesi	7	7							14
1935-1964	19	21	1						41
1965-1984	53	69	34	24	13	9	1	1	204
1985-1990	3	4	2	1	2	4	4		20
TOPLAM	82	101	37	25	15	13	5	1	

1935 yılından önce yapılan binaların 1 ve 2 katlı olduğu görülmektedir. Özellikle 1932 yılı uygulama imar planında çok farklı bir uygulamanın olmadığı anlaşılmaktadır. Sur içi bölgesi için hazırlanan ikinci plan dönemine kadar, bölgede ağırlıklı olarak 1 ve 2 katlı yapıların yapıldığı, ancak 3 katlı yapıların da yapılmaya başlandığı görülmektedir. 1965 yılında hazırlanan uygulama imar plan kararları ile, yapı dokusundaki değişim belirlemeye başlamıştır.

Bu plan dönemiyle birlikte;

- Sur içi bölgesinde 1985 yılında hazırlanan plan dönemine kadar yeni yapılan yapı sayısındaki artış, diğer dönemlere göre çok daha fazla olmuş,
- Sur içi bölgesinde 4 kat ve üzerindeki yapıların yapılışı, 1965 uygulama imar planının yürürlüğe girdiği dönemle birlikte başlamış, 24 tane 4 katlı yapı yapılırken, 13 tane 5 katlı, 9 tane 6 katlı, 1 tane 7 katlı ve 1 tane de 8 katlı yapı yapılmıştır.

* Koruma amaçlı imar planı 09.11.1990 yılında yürürlüğe girdiği için 1990 yılına tarihlenmiş yapılar da bu tabloda gösterilmiştir.

Sur içi bölgesi için 1985 yılında hazırlanan planın hiçbir karar içermemesi de bu bölgedeki yapı yoğunluğunun artması sürecini kolaylaştırmıştır. Nitekim, bu dönemde de 7 kata kadar varan yüksekliklerde yapı yapılırken özellikle 6 ve 7 katlı yapıların daha yoğun yapılması süreci, 1990 yılında koruma amaçlı imar planının yürürlüğe girdiği döneme kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminden itibaren sur içi bölgesi için hazırlanan planlar, Türkiye’de yasal ve kurumsal yapının belli bir yapıya oturtulmasının uzun bir sürece yayılmasına bağlı olarak, sadece hazırlandıkları dönemin koruma ölçütlerine göre bir yaklaşım sergilerken, aynı zamanda da her bir plan dönemi arasındaki zaman uzun bir sürece yayılmıştır. Bu durum;

- İmar planı uygulamalarından sorumlu yerel yönetimlerin, kendi ihtiyaçları veya istekleri doğrultusunda, Belediye Meclis Kararı ile mevcut plan üzerinde yeni kararlar almalarına,
- Her bir plan dönemindeki koruma ölçütlerinin yeterli olmamasına bağlı olarak, geleneksel yapıların yıkılarak yerine yeni yapıların yapılmasına,
- Birçok yeni yapının kaçak olarak yapılmasına,
- Kontrolsüz olarak gelişen yeni yapıların kat yüksekliklerinin 8 kata kadar varan yüksekliklere ulaşmasına yol açmış ve yapı dokusunun oluşum sürecinde etkili olmuştur.

Bütün bu süreç içerisinde sur içinde kat yükseklikleri ve yoğunluk artmış, özellikle konut alanlarındaki 8 kata kadar varan kaçak yapılaşma, 1990 yılında koruma amaçlı imar planının yürürlüğe girdiği döneme kadar devam etmiştir. Bunu, sur içindeki 19 ada üzerindeki binaların yapım yıllarına ait araştırma sonucuna göre söylemek mümkün olmaktadır.

b-Koruma Amaçlı İmar Planı öncesinde hazırlanmış planların uygulama gören kararları:

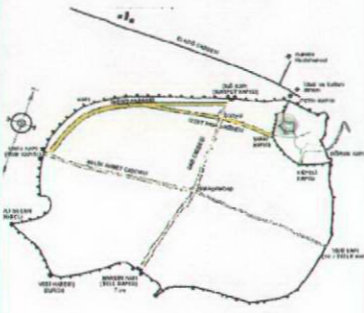
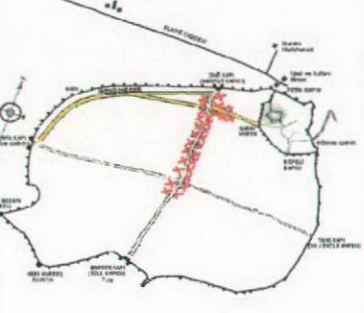

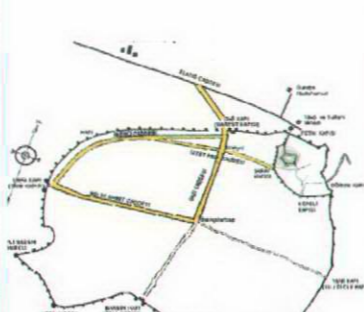

1951 yılı kadastral paftalarındaki parseller geleneksel Diyarbakır evlerinin biçimlerine göre şekillenmiştir. Ana yollar üzerindeki geleneksel ticaret aksında da dükkan yapımına olanak veren parsel boyutları oluşurken, ticaret ana aks üzerinde bir yayılım göstermiştir. Şekil 4.74’e bakıldığında, 1965 ve 1985 tarihli planlarda temel karar olan ana yollara yönelik ulaşım kararlarının süreç içinde uygulandığı görülmektedir. 1932 yılı planı ile yolların karakteristiği değiştirilmeye başlanmıştır. 1951 yılında GEEAYK’ın kurulmasıyla birlikte sur içi bölgesindeki bazı anıtsal yapıların tescil edilmesinin etkisi ile, 1965 yılı uygulama imar planı, dönemin genel tavrına uyması bakımından kısmen korumacı bir yaklaşımla hazırlanmış ve planda anıtsal yapılar işaretlenmiştir. Buna karşın, sivil dokuların

korunmasının henüz gündemde olmaması nedeniyle, ticari fonksiyona sahip yeni yapılaşmalarda 5 kata kadar varan yoğunluk önerisi getirilmiştir. Bu planda konut alanları için koruma ya da yeni yapılaşma kararları getirilmemiş, ancak, bu bölgelerde yeni yapılacak konutların yapım kararı, büyük bir olasılıkla 1965 yılı imar planında verilen ticaret kararları emsal gösterilerek, dönemin belediye meclisi tarafından yeni yapılaşacak alanlara yapı imar düzeni getirilmesi* ile gerçekleştirilmiş olmalıdır. 1985 yılı imar planının yapılması ile birlikte, kentsel dokunun korunmasına yönelik herhangi bir öneride bulunulmamıştır. Ayrıca, 1990 yılında yürürlüğe giren koruma amaçlı imar planına kadar sur içi bölgesinde yapılan planlarda yeni yapılacak yapıların bitişik düzen, blok düzen ya da ayrık düzen yapılması konusunda klasik imar planı düzeninde bir belirleyicilik yer almazken, sadece 1965 yılı uygulama imar planında kat yüksekliği kararı verilmiştir. Yeni yapılar, geleneksel avlulu ev tipinden, çok katlı bitişik düzende yapılanmaya doğru bir gelişim göstermiştir. Plan kararında belirtilmemesine rağmen bitişik düzende bir yapılaşmanın gelişmesine;

- Parsel boyutlarının büyük olmaması ve dolayısıyla yeni yapılacak yapının bu sınırlar içerisine sığdırılması çabaları,
- Planda ticaret için önerilen alanlardaki yapılaşmada kat yüksekliğinin verilmesine karşın, yapı oturma alanının verilmemesi ve dolayısıyla ticari kaygılardan doğan bir yaklaşımla, parsel alanının tamamının kullanılması isteği,
- Geleneksel avlulu Diyarbakır evlerinin birbirine bitişik yapılması geleneği ile yeni yapıların da bu yönde bir gelişim göstermesi gibi nedenler etken olmuştur.

1965 yılı imar planında, sur dışındaki konut alanlarında, ayrık düzende yapılanmış mevcut konut alanları için, meskûn alan bölgelemesi yapılırken; 1985 yılı imar planında sur dışında kaleye yakın alanlarda, ayrık nizam 7 kat ya da 5 kat veya blok nizam 2 ya da 3 kat gibi kararlar verilmiştir. Sur içinde ise bu yönde herhangi bir karar verilmemiştir.

* Diyarbakır'daki yerel yönetimlerde bu konuyla ilgili herhangi bir belge ya da kayda rastlanılmamıştır.

	Kent Planı	Sosyo-Ekonomik Yapı	Plan Dönemlerinde Uygulanan Yol Dokusu	Plan Dönemlerinde Ticaretin Yayılma Alanları	Koruma Politikalarının Kente Etkileri
Albert Gabriel'in 1932 Yılında Hazırladığı Diyarbakır Sur İçi Haritası ve Kente Eklenen Mahalleler		Modernleşme hareketlerinin etkisi ile sur içi dokusu, geleneksel merkezin yanı sıra yeni merkezi de bünyesinde barındırmaya başlamıştır. 1927 yılından itibaren nüfus artmış, bu bölge alt gelirli kesim için çekim alanı haline gelmiştir. Diyarbakır'daki nüfusun neredeyse tamamı 1945 yılına kadar sur içinde yaşarken, 1945 yılı sur içindeki süzülme hareketinin başlangıcını oluşturmuştur. Bu dönemde yerli ailelerin bölgeyi terk etme oranı artmış, ancak alt gelirli kesimin sur içi bölgesindeki yerleşimi 1945'ten itibaren artmaya devam etmiştir.			Sur içinde otel, banka gibi yeni ve modern hizmet yapılarının yapılmasına olanak sağlanmış, Türkiye'de hakim olan genel tavrın etkisiyle, bu planda anıtsal ve sivil yapıların korunması düşünülmemiş ve tam tersi bir görüşle modern yapıların yapımını destekleyici kararlar öncelikli olmuştur. 1945 yılından itibaren nüfusun artması ile bölgedeki konut dokusu ihtiyaca cevap veremez hale gelmiş, 1945 yılından sonra Ali Paşa Mahallesi, 1955 yılından sonra Abdal Dede Mahallesi kent dokusuna eklenmiştir. 1951 yılında GEEAYK'nın kurulması ile sur içindeki bazı anıtsal yapıların tescili yapılmaya başlanmıştır, 1960'lı yıllara doğru 1/5000 ölçekli nazım imar planı hazırlanmıştır. Bu plan sur içi dokusunda, yolların genişletilmesi, surların içten ve dıştan yeşil bir kuşakla çevrelenmesi, Dağ kapıda halka açık bir park düzenlenmesi ve sur içi ile yeni kent arasında yeni bir yolun ve sur üzerinde yeni bir kapının açılması kararları uygulanmıştır. Yine bu plan doğrultusunda 1959 yılında sur duvarı üzerinde bir kapı şimdiki şekli ile trafiğe açılmıştır. 1960'lı yıllara ticaret alanına dönüşüm hızlanmıştır.
1965 Yılı Uygulama İmar Planı		1960'lı yıllarla birlikte kırsal kesimdeki feodal yapının çözülmesiyle yoğun nüfus artışı yaşanmış, ucuz kira ve işe yakınlık gibi nedenlerle alt gelirli kesimin kullanım alanı haline gelen sur içindeki süzülme devam etmiştir. Merkeze yakın alanlardaki konutlarda ticaret alanına dönüşüm, merkez alanlarında arsa rantlarında yükselme tarihi yapıların kira/satış değerlerinin düşmesi ile yıkıp yeniden yapma baskısı artarak devam etmiştir.			Ana yolların genişletilmesi kararı ile tarihi dokuda eski yapı yıkılmış, cepheler tahrip olmuş ve yolların karakteri değişmiştir. Ana yollar üzerinde önerilen ticari bölgeler ve bu bölgelerde izin verilen 3, 4 ve 5 kat yükseklikleri yoğunluğu artırırken, konut yapıları için herhangi bir karar alınmamasına bağlı olarak merkeze yakın alanlarda ticaret alanına dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Sur çevreleri, yeşil bantla çevrilerek sura yaslanarak gelişen niteliksiz yapılaşmadan korunmaya çalışılmıştır. Sur içindeki 115 anıtsal yapı, 1972 yılında GEEAYK tarafından tescillenenek listelenmiş, koruma ilk defa tescilli yapının yakın çevresini de kapsayacak biçimde ele alınmıştır. 1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı Eski Eserler Yasasının 8. maddesine göre sur içi bölgesindeki anıtsal yapıların yanı sıra sivil yapılarında saptama, belgeleme ve tescil işlemleri yapılmıştır.
1985 Yılı Uygulama İmar Planı		Sur içi bölgesinde ticaret alanları canlılığını ve önemini korurken, artan göçlerle konut alanları çöküntü alanı haline gelmiş, bazı anıtsal yapılar ve sokak dokusu ile çok az sayıda geleneksel ev tipi kalmış, surların etrafında dıştan sura yaslanmış ticari fonksiyona sahip barakalar yapılmıştır. Nüfus ve iş alanlarının yerleşme niteliklerine göre farklı boyutlarda kullanma alanı baskısı söz konusu olmuş ve farklı rantlar oluşmuştur.			1983 yılında 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" yürürlüğe girmiş ve GEEAYK kaldırılmıştır. Yerine Koruma Kurulları oluşmuş ve sit alanları için Koruma Amaçlı İmar Planı yapılması aşamasına gelinmiştir. Henüz sit ilanı yapılmamış sur içinde, 1984 yılında 1/5000 ölçekli nazım imar planı hazırlanmıştır. Bu planda anıtsal ve sivil yapılar gösterilmiş olmasına rağmen, yeni yapılar 1965 yılı uygulama imar planının sağladığı çok katlı yapılaşma düzenine göre ancak, kaçak yapılanmaya devam etmiştir. Bu planla aynı zamanda, Melik Ahmed Caddesinin çift şerit olarak yapılması, surları içten dolaşan batı yollarının yapılması, Tek kapının sur dışı ile bağlantısının yaya yolu ile sağlanması, surları içten ve dıştan kuşatan yeşil alan yapılması, Urfa kapı ve Dağ kapı'da kavşak yapılması kararları gerçekleştirilmiştir. Bu planda öngörülen Gazi Caddesi, Melik Ahmed Paşa Caddesi, İzzet Paşa Caddesi'nin ticari fonksiyonunun yanı sıra, İnönü Caddesi üzerinde de ticaretin yayılmaya başladığı görülmektedir. 1985 yılında hazırlanan plan ise, sur dışındaki yapılaşmaların gelişimini ve kontrolünü sağlamak amacıyla yapılmış, sur içi bölgesi için yeni plan kararlarına sahip olmamıştır. Dolayısıyla sur içi bölgesindeki yapılaşmalar, kontrolsüz olarak gelişen bir seyir izlemiştir. Bu plan döneminde yapılan yapılar 1965 yılı uygulama imar planının sağladığı çok katlı yapılaşma düzeni ve ticaretin yayılma alanına göre yapılaşmaya devam etmiştir. 1988 yılında koruma kurulunun 38 sayılı kararı ile de, sur içi bölgesi (iç kale dahil) "Diyarbakır Kentsel Sit Alanı" olarak ilan edilmiş ve 1990 yılında bu bölge için Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanarak yürürlüğe girmiştir.

Şekil 4.74 Planlı dönem ile birlikte sur içi bölgesinin gelişim evreleri

4.5.2 Koruma Amaçlı İmar Planının kentsel dokunun oluşumuna etkisi

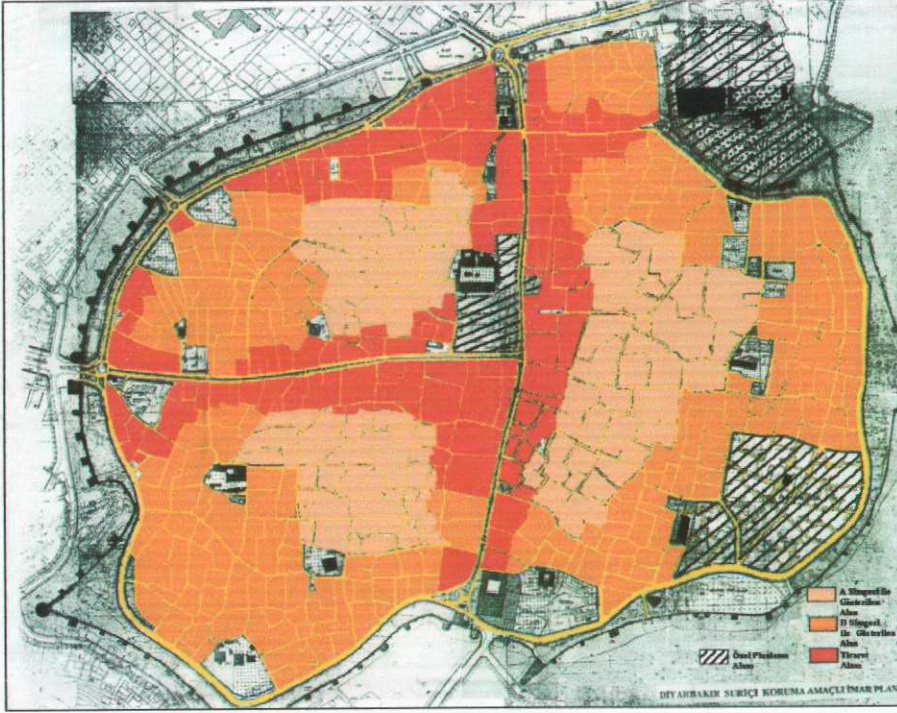
Diyarbakır sur içi bölgesinin kentsel sit alanı olarak ilan edildiği 1988 yılından itibaren, sur içi bölgesi için Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanmasına başlanmış, bu plan 1990 yılında yürürlüğe girmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planının yürürlüğe girdiği dönemde sur içi bölgesinde;

- Ticaret alanı ana caddelerin dışında ara sokaklara da saçaklanarak girmeye başlamış,
- Merkezin çekim gücü ile bu bölge, köyden gelenlerin barınmak istedikleri alanlardan biri olmuş ve yoğun bir nüfus baskısı ortaya çıkmış,
- Sur içi bölgesindeki geleneksel doku çok az kalmış ve bu bölgeler niteliksiz yapı alanı haline gelmiştir.

a- Plan Kararları

- İşlevler:

Konut alanları, mevcut konut dokusuna göre ele alınırken, geleneksel dokunun yoğun olduğu, geleneksel dokunun olmadığı ya da az olduğu şeklinde iki ayrı alt bölge olarak ele alınmış ve bu ayırma göre yapılaşma kararları verilmiştir. Ticaret alanları ise, Harput Kapı-Mardin Kapı aksı (Atatürk Caddesi), Urfa Kapı aksı (Melik Ahmet Caddesi), Urfa Kapıyı Harput Kapıya bağlayan aks (Turistik Cadde) ve İç Kale Kapısı aksı (İnönü Caddesi) üzerine “lineer”, Melik Ahmet Caddesi ile Atatürk Caddesi Kavşağı, Ulu Camii çevresinde ise “merkezi” olarak geliştirilecek şekilde dört alt bölge olarak ele alınmış ve bu ayırma göre yapılaşma kararları verilmiştir. 3 ayrı alan da konut ve eğitim, kültür ve turizm ile ticaret ve kültür işlevli özel planlama alanı olarak belirlenmiş, yapılaşma kararları Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun sorumluluğuna bırakılmıştır (Şekil 4.75).

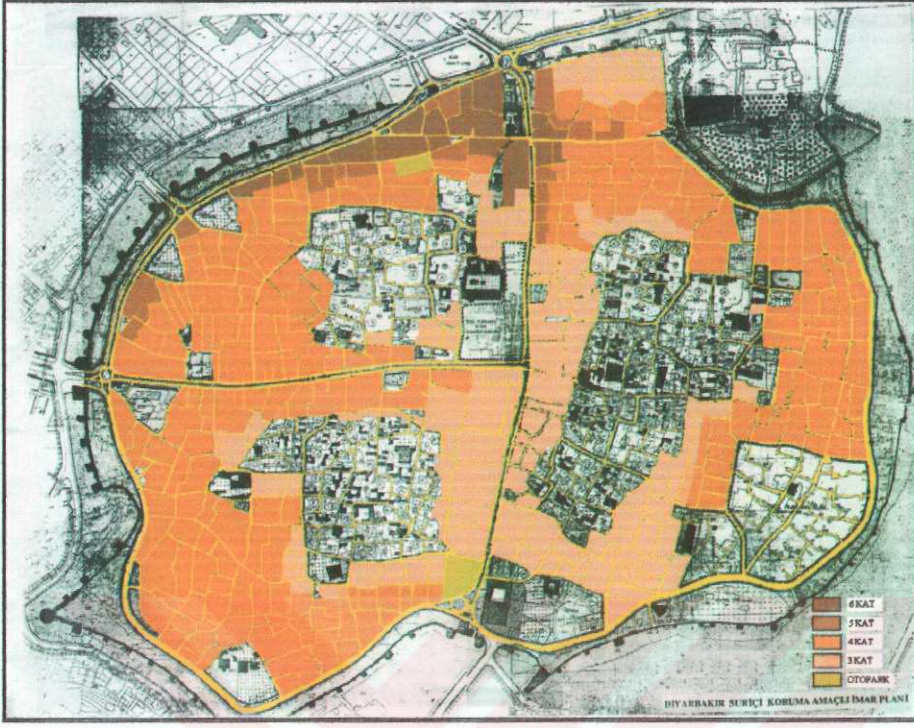
Şekil 4.75 Koruma Amaçlı İmar Planında belirlenen işlev alanları.

-Yoğunluk ve Kat Adedi:

İki alt bölgeye ayrılan konut alanlarında; 1/1000 uygulama imar planında A simgesi ile belirlenen konut alanları geleneksel dokunun yoğun olduğu bölgelerdir. Bu bölgelerde kat adedi 2 (iki) ile sınırlandırılmıştır. B simgesi ile belirlenen konut alanları ise, geleneksel dokunun az yoğun olduğu ve anıtsal yapıların, sivil mimarlık örneklerinin mekanda dağınık ve seyrek olarak yer aldığı bölgeler olarak ele alınmıştır. Bu bölgelerde kat adedi 4 (dört) ile sınırlandırılmıştır.

Dört ayrı alt bölgeye ayrılan ticaret alanlarında ise; T₁ olarak belirlenen alt bölge, geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bölgedir. Yapılanma düzeni “Han” yapısı paralelinde olan bölgede kat adedi 3 (üç) ile sınırlanmış, T₂ olarak belirlenen alt bölge, Melik Ahmet Caddesi üzerindeki ticaret alanlarını içermiştir. Bu caddenin geleneksel doku özelliklerini tahrip etmiş olduğu göz önüne alınmış ve mevcut niteliksiz yapılanmanın sağlıklılaştırılmasına yönelik “Bitişik Düzen 4 (dört) Katlı” yapılanma önerilmiş, T₃ olarak belirlenen alt bölge T₂ ile T₄ alt bölgeleri arasındaki geçişi sağlamakta ve Urfa Kapı girişini İnönü Caddesi’ne bağlayan aks üzerinde sınırlı bir bölgede yer almıştır. Bu alt bölgede kat adedi 5 (beş) olup T₂ alt bölgesi ile eş yapılaşma koşullarını içermiş, T₄ olarak belirlenen alt bölge ise, İnönü Caddesi üzerindeki ticaret alanlarını içermiştir. Bu alt bölgenin hem mevcut yapı niteliği betonarme, iyi nitelikli ve işlevi turizm, konaklama, eğlence, büro hizmetleri,

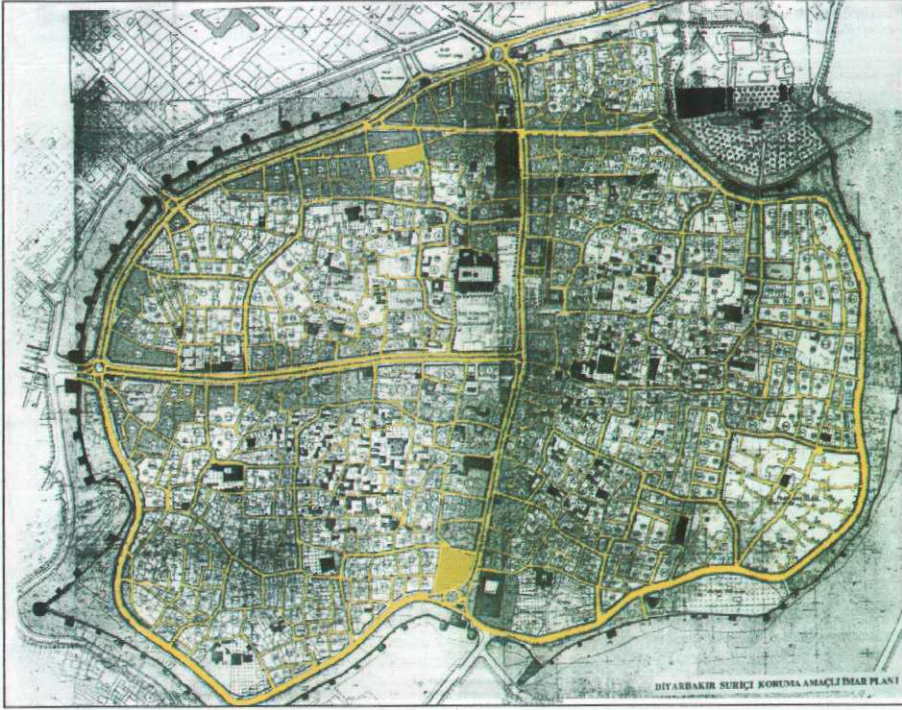
hem de anıtsal yapılardan uzak bulunması ve geleneksel dokusunun bozulmuş olması nedenlerine dayalı olarak “Bitişik Düzen 6 (altı) kat” lı yapılanma önerilmiştir (Şekil 4.76).

Şekil 4.76 Koruma Amaçlı İmar Planında verilen yoğunluk ve kat adedi kararı.

-Ulaşım Ağı

Ulaşım alanları konusunda getirilen plan kararları şöyle özetlenebilir; Sur içinde sura paralel olarak geçen ve Harput Kapı ile Mardin Kapı arasında kalan batı çevre yolunu doğu kesimde de devam ettirerek sur içi ringi tamamlanmaktadır. Bu karar çevresinde özellikle sur içinin güneydoğu kesiminde bir çok alan işlev değiştirerek konuttan yeşil alana dönüşmektedir. Bu değişimin gerçekleştirilmesindeki planlama aracı ise aynı bölgede yer alan Hazine ve Belediye mülkiyetindeki arsalaradır. Getirilen bu ring yolu kararı ile sur içinin doğu kesiminde ulaşılabilirlik derecesi yükseltilmiştir. Bunun dışında ulaşım sistemi; Geleneksel dokunun yoğun olduğu bölgelerde dokuyu bozmayacak aksları yakalamak ve bu aksların kesitlerini genişletmemek, geleneksel dokunun bozulduğu bölgelerde ise operasyonel bir yaklaşımla ulaşılabilirliği artırıcı kesitleri oluşturmak, ticaret alanlarını besleyecek aksları tek yönlü trafiğe açılarak düzenlemektir. Ayrıca sur içindeki ziyaretçi otopark ihtiyacı, katlı otoparklar ile çözümlenmiştir (Şekil 4.77).

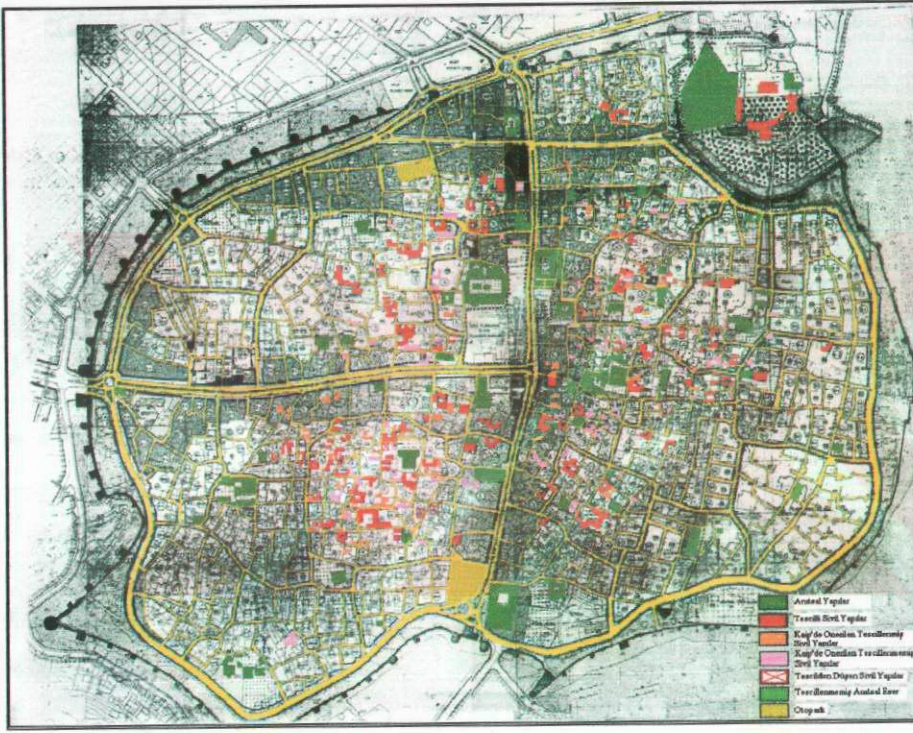
Şekil 4.77 Koruma Amaçlı İmar Planında verilen ulaşım kararı.

-Tescilli Yapılar

Diyarbakir ili içindeki tarihi anıtsal yapıların tescillenmesi 1972 yılında yapılmışken, 1980 yılında sivil yapılarında tescillenmesi ile yeni bir tescil listesi oluşturulmuştur. Bu listeye göre, 32 anıtsal yapının tescil listesindeki kaydı kaldırılmış, ilk defa 103 sivil mimarlık yapısı tescil edilmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanması aşamasında sur içi bölgesinde Koruma Planlama Grubu tarafından yapılan tespitlere göre, 161 anıtsal ve sivil mimarlık yapısı daha tescile önerilmiştir. Ancak, önerilen anıtsal ve sivil 89 yapı, Diyarbakir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescile değer görülmemiştir. Bu yapılardan 14 anıtsal ve 58 sivil mimarlık yapısı olmak üzere toplam 72 adet yapı, Diyarbakir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescile değer görülmüş ve 1992 yılında 1089 sayılı karar ile bu yapıların tescili yapılmıştır. Bugün, 1992 yılında tescili yapılan 72 adet tarihi yapı ile birlikte bu sayı toplam 267'ye ulaşmıştır (Çizelge, 4.3). Diyarbakir sur içi bölgesinde yer alan tescilli anıtsal ve sivil yapıların konumları ile Koruma Planlama Grubunca tescile önerilen ancak tescil edilmeyen yapıların konumları şekil 4.78'de verilmiştir.

Çizelge 4.3 Diyarbakır ilindeki tarihi yapıların tescil yılları

Yıllar	Anıtsal Yapı	Sivil Yapı	Toplam
1972 Yılında Yapılan İlk Liste	115	-	115
1980 Yeniden Düzenlenen Liste	83	103	186
1992 Yılında Yeni Tescil Edilenler	14	58	72
2004 Yılına Ait Tescilli Yapı Sayısı	97	170	267

Şekil 4.78 Sur içi bölgesindeki tarihi yapıların tescil durumları.

b- Plan Tekniği:

1/1000 Ölçekli planda yoğunluk bölgelemesi yapılmış, sur içi alanındaki 316 yapı adasında mevcut yoğunluğu diğer bölgelere kaydırmaya yönelik önerilerde bulunulmuştur. Koruma Amaçlı İmar Planında konut alanlarındaki yapı adaları A ve B bölgesi olarak ifadelendirilen iki alt bölgeye ayrılırken, ticaret bölgelerindeki yapı adaları da T₁, T₂, T₃ ve T₄ bölgesi olarak ifadelendirilen dört ayrı alt bölgeye ayrılmıştır. Ada boyutları ve yapılaşma biçiminin getirdiği veriler bağlamında bitişik düzen getirilen bölgeler, 1/1000 ölçekli imar uygulama planı üzerinden işlem görecektir. 1/1000 ölçekli uygulama imar planı; yapı adaları, ulaşım, donatı alanlarının sistemi kurularak tasarlanmış, yapı düzeni ve kat adedi ile düzen verilen

lanlarda, min. parsel cephesi 7 m., min. parsel derinliği 14 m., min. bina cephesi 7 m., min. bina derinliği 8 m. ve max. bina derinliği 15 m. olarak verilmiştir. Yapılanmayla ilgili diğer koşullarda ise, Diyarbakır Belediyesi İmar Yönetmeliği hükümlerinin geçerli olduğu plan raporunda belirtilmiştir.

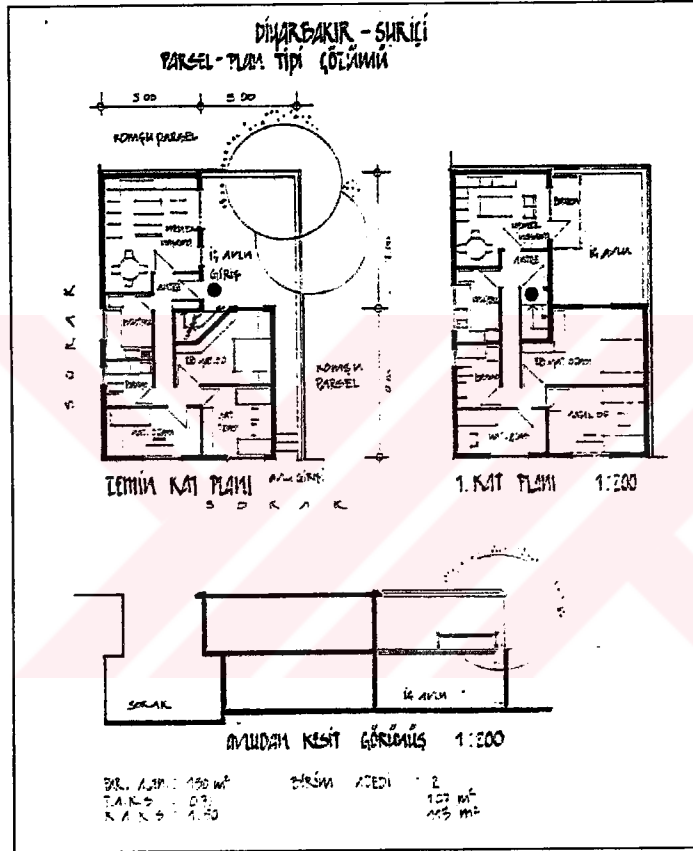
1/500 ölçekli plan uygulama eki, güncelleştirilmiş mülkiyet bölüntüsü üzerine 1/1000 ölçekli uygulama imar planı karar ve koşullarının aktarılması ile oluşturulmuş ve yapı ruhsatına altlık teşkil etmektedir. Bu paftalarda yapının parselindeki konumu, yapı taban alanı ve kat adedi açıklanmaktadır. İrdelenen 19 ada içerisinde A simgesi ile gösterilen 4 adadaki 50 parsel ile, T₁ simgesi ile gösterilen 6 adadaki 72 parsel için de bu şekilde ayrıntılı bir tanımlama yapılmıştır. Koruma Amaçlı İmar Planında toplam 84 yapı adası, geleneksel dokunun yoğun olduğu alan olarak tespit edilmiş, ortaya çıkarılan parsel sınırları içinde Diyarbakır avlulu ev tipinde 1/500 ölçekli özel planlama önerisi getirilmiştir. Bölgede bina yüksekliği 9.⁵⁰ m.dir. Ancak tescilli yapıların çevresindeki parsellerde yapılanma için özel koşullar getirilmiştir. A Simgesi ile tanımlandığı halde ada içi çözümleri gerektiren adalar, doku özellikleri bozulduğu halde, A Simgesi ile tanımlanan konut alanları gibi 1/500 ölçekli Plan Uygulama Eki üzerinden işlem görecektir. Ayrıca plan eki olarak verilen "İmar Planı Hükümleri" de, yapılanmada uyulması zorunlu genel ve özel koşulları açıklamaktadır. Buna göre kütle verilen konut bölgelerindeki bu alanlar, 1/500 ölçekli Plan Uygulama Eki üzerinden işlem görecektir. Parsel bazında kütle verilen bu alanlarda;

- Çizili kütle max. inşaat taban alanıdır.
- Verilen kütle cephe ve derinliği, kütle konumu (avlu kullanım oranı, yan binanın bitişme durumu) Plan Uygulama Eki üzerinden alınacaktır.
- Tevhid ve ifraz işlemleri Plan uygulama Ekinde belirlendiği şeklin dışında yapılamaz. Çıkacak kayma problemlerinden Belediye Encümeninin kararı yeterlidir kararı verilmiştir.

Ticaret alt bölgelerinden T₁ ve T₂ alt bölgesi için de kütle verilmiş ve bu alanların 1/500 ölçekli Plan Uygulama Eki üzerinden işlem göreceği belirtilmiştir. Parsel bazında kütle verilen bu alanlarda;

- Ticaret işlevi verilen yapıların tamamı ya da zemin katlarında bu işlevlerin kullanılabilmesi ve bu alanlar içinde ateşli gürültülü sanatların yer alamayacağı belirtilmiştir.
- Diğer yapılaşma koşullarında; Çizili kütle, max. inşaat taban alanı olarak ele alınırken, verilen kütle cephe ve derinliği, kütle konumunun (avlu kullanım oranı, yan binanın

bitişme durumu) Plan Uygulama Eki üzerinden alınması, tevhid ve ifraz işlemlerinin de Plan uygulama Ekinde belirlendiği şeklin dışında yapılamaması, ancak, zemin kat yüksekliğinin 3.00 m subasman yüksekliğinin ise 1.00 m olarak alınması gerektiği kararı verilmiştir. Çıkacak kayma problemlerinden ise Belediye Encümeninin kararının yeterli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, uygulamada yönlendirici olmak amacıyla farklı büyüklüklerdeki ve şekillerdeki parseller için konut plan şemaları ve bu yapılarda uygulanabilecek geleneksel Diyarbakır konut mimarisi detaylarından örnekler de verilmiştir (Şekil 4.79).

Şekil 4.79 Koruma Planlama Grubu tarafından önerilen plan örneği. Kaynak: Koruma Amaçlı İmar Plan Notları, 1990

Özel Planlama Alanı olarak ayrılmış bölgeler, 1/1000 ölçekli uygulama planında belirlenirken, mimari avan projelerinin imar durumlarını belirleyeceği plan raporunda açıklanmıştır. Ancak, bu alanlar için üretilen projelerin plan hükümlerinden farklı olamayacağı 3 ayrı alan, özel planlama alanı olarak bırakılmıştır. Bu uygulama ile bu bölgelerin ıslahının sağlanmasının tek elden yapılması olanaklı hale getirilmiştir.

- T₁ olarak belirlenen alt bölge geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bölgedir ve bu bölgede Planlama Grubunca belirlenen “Özel Planlama Alanı” ile sur içi

geleneksel ticaret dokusunun, canlandırılması, sağlıklılaştırılması amaçlanmıştır.

- İç kalenin “Özel Planlama Alanı” olarak bırakılması, bu alandaki kaçak yapılanmış konut alanlarının kaldırılmasına, anıtsal yapıların ortaya çıkarılmasına ve bunlara kültür, eğlence, turizm işlevleri kazandırılarak hem bölgenin sağlıklılaştırılmasına, hem de bölgenin Diyarbakır kentinin kültür merkezi durumuna gelmesine olanak sağlanmaktadır. Bu alanın, Planlama Grubunca özel planlama alanı olarak saptanması ile tasarımının ve uygulamasının “tek elden” yapılması olanaklı hale getirilmiştir.
- Sur içi bölgesinin güneydoğusunda kaçak olarak yapılanmış konut alanlarının yer aldığı bir alan da, Planlama Grubunca konut ve eğitim amaçlı “Özel Planlama Alanı” olarak saptanmıştır.

Koruma Amaçlı İmar Planı notlarında ise, Koruma Amaçlı İmar Planının uygulanması yönünde genel hükümler belirtilmiştir. Buna göre; tescilli yapılara bitişik parsellerdeki yapılanmalarda Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun onayı şart koşulmuşken, diğer parsellerdeki yetki ve sorumluluk Diyarbakır Belediyesi'ne bırakılmıştır. Bu karar ile, Diyarbakır Belediyesi'nin yetki ve sorumluluğundaki adalarda plan kararlarına uymayan uygulamalarla karşılaşmaktadır. Plan kararlarında ve notlarında yeterince açıklığa kavuşturulmamış konulara Diyarbakır İmar Yönetmeliği ile cevap bulunamadığında Yıldız Üniversitesi'nin görüşü alınır ve buna uyulur denmesine karşılık, Diyarbakır Belediyesinin bu yönde herhangi bir talebi olmamış, uygulamalar genel olarak yapı sahibinin isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir.

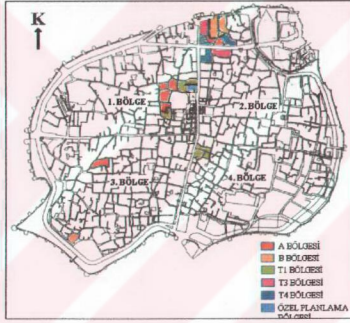
Plan notlarında; korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen sivil yapılarda Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından belirlenecek karara göre işlem yapılacağı belirtilirken, bu yapıların parsellerinde yapılacak ikinci bir yapının kitle önerilen planlama alanındaki konum ve boyutlarına göre, 1/500 ölçekli Plan Uygulama eki üzerindeki karara göre yapılacağı belirtilmektedir. Bu kitlelerin yüksekliklerinin tescilli yapının veya yapıların yüksekliğini aşamayacağı belirtilmektedir. Kütle önerilmeyen planlama alanlarında ise, plan koşulları geçerli olmak üzere Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun kararı ve onayı gerekirken, yeterli teknik elemanın olmaması, gerekli hassasiyetin gösterilememesine ve yanlış uygulamalara yol açabilecektir. Diğer konut alanlarında yer alan mevcut yapılar ise, bölgenin geleneksel dokusunun karakterini bozacak biçimde ruhsatsız olarak yapılanmış iseler, imar durumu talebi ile yıkılıp yeniden yapılandıklarında Plan Uygulama Ekinde ya da İmar Planında belirlenen imar durumuna

uygun olarak ruhsat alabilme hakkına sahip olmaktadır. Ayrıca, ruhsatsız ancak İmar Planında ve Plan Uygulama ekinde belirlenen koşul ve konumlara uygun binaların, belediyesince ruhsat için gerekli yasal belge ve standartlar aranmak koşulu ile yasallaştırılmasına da onay verilmiştir.

c- 19 Adada Yapılan İrdeleme Sonuçları:

Tablo 4. 'de gösterilen; A bölgesi, B bölgesi, T₁ bölgesi, T₃ bölgesi, T₄ bölgesi ve özel planlama bölgesi içerisinde seçilen 19 adada (Şekil 4.80), Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanması aşamasında;

- Sur içi bölgesinde yer alan tarihi anıtsal ve sivil yapıların tespitinin değerlendirilmesi,
- Sur içi bölgesi için verilen işlev kararlarının değerlendirilmesi,
- Sur içi bölgesi için verilen yoğunluk ve kat yüksekliği kararlarının değerlendirilmesi,
- Sur içi bölgesi için verilen ulaşım kararlarının değerlendirilmesi yapılmıştır.

Şekil 4.80 İrdelenen adaların sur içi bölgesindeki dağılımı.

-Sur içi bölgesinde yer alan tarihi anıtsal ve sivil yapıların tespitinin değerlendirilmesi:

Diyarbakır sur içi kentsel dokusunun kaybının ortaya çıkarılması amacıyla sur içindeki dört ayrı bölgeden seçilen 19 ada üzerinde yapılan irdeleme sonucuna göre;

1. Koruma amaçlı imar planı araştırmaları sonucunda, 5 tarihi sivil yapı tescile önerilmiş, ancak Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından bu yönde bir karar alınmamıştır*.
2. Koruma amaçlı imar planı araştırmaları sonucunda, 2 tarihi sivil yapı tescile önerilmiş,

* 333 nolu ada 2 nolu parseldeki yapı, 354 nolu ada 9 ve 15 nolu parsellerdeki yapılar, 445 nolu ada 7 nolu parseldeki yapı ve 391 nolu ada 9 nolu parseldeki yapı Koruma Planlama Grubunca tescile önerilmiş ancak Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından bu yönde bir karar alınmamıştır.

Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından bu yapıların tescillenmesi yönünde karar alınmıştır* .

3. Koruma Amaçlı İmar Planı araştırmaları sonucunda, 798 nolu ada 33 nolu parselde yer alan tescilli yapı fark edilmemiş, bu durum hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planı kararlarını etkilemiş ve bu yapının içinde bulunduğu alan için bitişik düzen 6 katlı bir yapılanma kararı verilmiştir.
4. Koruma Amaçlı İmar Planı araştırmaları sırasında, 334 nolu ada 2 nolu parseldeki tarihi yapı tescile değer görülmemiş ve o yapı için tescil önerisinde bulunulmamıştır. Ancak, Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından bu yapının 2002 yılında tescillenmesi yönünde bir karar alınmıştır.

Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanırken, tescile önerilecek yapıların tamamıyla ayakta kalmış yapılar olmasının tercih edildiği ve tarihi doku izi taşıyan yapıların tespitinin yapılmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Koruma Amaçlı İmar Plan kararlarında tarihi doku izine sahip yapılar için ayrı bir planlama önerisi sunulmamıştır.

-Sur içi bölgesi için verilen işlev kararlarının değerlendirilmesi:

Seçilen 19 adadaki toplam parsel sayısı 341'dir.

- Bu parsellerden 69 tanesi, A simgesi ile gösterilen adalarda yer almaktadır. Bu adalarda yer alan parsellerin 14 tanesi ticaret + konut işlevine, 49 tanesi sadece konut işlevine sahipken, 6 tanesi tescilli anıtsal ve sivil yapıların bulunduğu parselleri oluşturmuştur. Yapılan araştırma sonucuna göre, bu parsellerde ticaret işlevine yönelik yapı yer almamaktadır.

- Bu parsellerden 74 tanesi, B simgesi ile gösterilen adalarda yer almaktadır. B simgesi ile gösterilen adalarda yer alan bu parsellerin 5 tanesi ticaret + konut işlevine, 57 tanesi sadece konut işlevine, 3 tanesi sadece ticaret işlevine sahipken, 2 tanesi tescilli anıtsal ve sivil yapıların bulunduğu parselleri oluşturmuştur. Ayrıca, bu parseller içerisinde 5 parsel harabe durumunda iken, 2 parsel de boş bırakılmıştır.

- Bu parsellerden 79 tanesi, T₁ simgesi ile gösterilen adalarda yer almaktadır. Bu bölgede yer alan parsellerin 7 tanesi ticaret + konut işlevine, 19 tanesi sadece konut işlevine, 49 tanesi sadece ticaret işlevine sahipken, 3 tanesi tescilli anıtsal ve sivil yapıların bulunduğu parselleri oluşturmuştur. Ayrıca, bu parseller içerisinde 1 parsel harabe durumdadır.

* 351 nolu adada, 17 nolu parseldeki yapı, Koruma Planlama Grubunca tescile önerilmiş, 1992 yılında bu yapı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile tescil edilmiştir. Ayrıca 50 nolu ada 18 nolu parseldeki yapı, Koruma Planlama Grubunca tescile önerilmiş, 1995 yılında bu yapı, Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile tescil edilmiştir.

Bu parsellerden 56 tanesi, T₃ simgesi ile gösterilen adalarda yer almaktadır. T₃ simgesi ile gösterilen adalarda yer alan bu parsellerin 1 tanesi ticaret + konut işlevine, 8 tanesi sadece konut işlevine, 46 tanesi sadece ticaret işlevine sahipken, 1 tanesi tescilli anıtsal ve sivil yapıların bulunduğu parselleri oluşturmuştur.

Bu parsellerden 56 tanesi, T₄ simgesi ile gösterilen adalarda yer almaktadır. T₄ simgesi ile gösterilen adalarda yer alan bu parsellerin 6 tanesi ticaret + konut işlevine, 15 tanesi sadece konut işlevine, 30 tanesi sadece ticaret işlevine sahipken, 1 parsel harabe ve 4 parsel de boş bırakılmıştır.

Bu parsellerden 7 tanesi, Özel Planlama Alanı olarak verilen bölgede kalmıştır. Ticaret ve kültür işlevi önerisine sahip özel planlama alanı içerisinde kalan bu adadaki parsellerin tamamı, ticaret işlevi yüklenmişlerdir.

Yapılan 19 adanın irdeleme sonuçlarına göre;

1. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre A simgesi ile gösterilen adalarda, tescilli yapının yoğun olması ve parsellerdeki mevcut işlev değerlendirildiğinde konut işlevine sahip parsellerin çoğunlukta olması nedeniyle, bu adalar için 1/500 ölçekli özel planlama önerisi verilmiş geleneksel avlulu ev tipine yönelik konut işlevi yüklenilmesi kararı doğru bir karar olmuştur.
2. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre B simgesi ile gösterilen adalarda, tescilli yapının az ve parsellerdeki mevcut işlev değerlendirildiğinde konut işlevine sahip parsellerin çoğunlukta olması nedeniyle, bu adalar için Koruma Amaçlı İmar Planı üzerinde belirtilen imar durumuna göre konut işlevi yüklenilmesi kararı doğru bir karar olmuştur.
3. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre T₁ simgesi ile gösterilen adalar, geleneksel ticaret dokusunun hakim olduğu ya da etkilendiği bölge olarak seçilmiş ve bu bölgede özel planlama alanı ile sur içi geleneksel ticaret dokusunun canlandırılması ve sağlıklılaştırılması amaçlanmıştır. Bu adalardaki parsellerin işlevlerine bakıldığında, ticaretin bu bölgede yoğun olduğu, aynı zamanda tescilli yapıların da bu adalarda yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Bu adalarda yapılacak yeni yapılar için, 1/500 ölçekli geleneksel dokuya uygun ticaret işlevi yüklenilmiş özel planlama önerisi verilmesi doğru bir karar olmuştur. Ancak, irdelenen adalar içerisinde yer alan 395 nolu adanın 1 ve 2 nolu parsellerinde yer alan 2 tescilli yapının bulunduğu parseller dışındaki yapıların tamamı konut işlevine sahipken, bu adaya yüklenen ticaret işlevi adanın yapısını bozacaktır.
4. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre T₃ simgesi ile gösterilen adalarda, tescilli yapının az ve parsellerdeki mevcut işlev değerlendirildiğinde ticaret işlevine sahip parsellerin

çoğunlukta olması nedeniyle, bu adalar için Koruma Amaçlı İmar Planı üzerinde belirtilen imar durumuna göre ticaret işlevi yüklenilmesi kararı doğru bir karar olmuştur.

- İ. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre T₄ simgesi ile gösterilen adalarda, tescilli yapının az ve parsellerdeki mevcut işlev değerlendirildiğinde ticaret işlevine sahip parsellerin çoğunlukta olması nedeniyle, bu adalar için Koruma Amaçlı İmar Planı üzerinde belirtilen imar durumuna göre ticaret işlevi yüklenilmesi kararı doğru bir karar olmuştur.
5. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre Özel Planlama Alanı olarak verilen bölgede yer alan adada, ticaret ve kültür işlevi önerisi, bu adadaki parsellerin tamamının ticaret işlevine sahip olması nedeniyle doğru bir karar olmuştur.

Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanırken, sur içi bölgesindeki adaların gelişim doğrultusu göz önüne alınarak yapılan alt bölgelendirmenin, sur içindeki mevcut işlevler ile örtüşmesine bağlı olarak, Koruma Planlama Grubunca bu yönde yeterince araştırma yapıldığı ve verilen kararların doğru bir yaklaşımla ele alındığı anlaşılmaktadır.

-Sur içi bölgesi için verilen yoğunluk ve kat yüksekliği kararlarının değerlendirilmesi:

Yapılan 19 adanın irdeleme sonuçlarına göre;

- A simgesi ile gösterilen adaların 1951 yılı kadastral paftalarında 44 parsel yer alırken, 2003 yılında bu sayının 69'a yükseldiği, geleneksel dokunun yoğun olduğu bu bölgelerde bir yoğunlaşma baskısı yaşandığı görülmektedir. Koruma Amaçlı İmar Planında bu bölgeler için, mevcut kat yüksekliklerine bakılmaksızın, geleneksel Diyarbakır ev tipinde ve 2 katlı yapılanma kararı getirilmiştir.

- B simgesi ile gösterilen adaların 1951 yılı kadastral paftalarında 73 parsel yer alırken, 2003 yılında bu sayının 74'e yükseldiği görülmekle birlikte, B simgesi ile gösterilen adaların neredeyse tamamının parsel sayılarında bir değişiklik olmamıştır. B simgesi verilen adaların ana ticaret aksından uzak olması nedeniyle, bu bölgelerde bir yoğunlaşma baskısı yaşanmamıştır. Koruma Amaçlı İmar Planında bu bölgeler için bitişik düzende yapılaşma kararı verilirken, yeni yapılacak yapıların kat yüksekliklerinin 3 ve 4 kat olarak verildiği görülmektedir.

- T₁ simgesi ile gösterilen adaların 1951 yılı kadastral paftalarında 75 parsel yer alırken, 2003 yılında bu sayının 79'a yükseldiği görülmektedir. T₁ simgesi ile gösterilen adaların parsel sayısındaki artışın çok önemli boyutlarda olmaması nedeniyle, bu bölgelerde fazla bir yoğunlaşma yaşandığı söylenememektedir. Bu bölgelerde ortalama kat yüksekliğinin 3 olduğu göz önüne alındığında, Koruma Amaçlı İmar Planında bu bölgeler için verilen özel

planlama önerisine bağlı olarak 3 katlı yapılanma kararının doğru bir karar olduğu anlaşılmaktadır.

- T₃ simgesi ile gösterilen adaların 1951 yılı kadastral paftalarında 45 parsel yer alırken, 2003 yılında bu sayının 56'ya yükseldiği görülmektedir. Özellikle, sur içi bölgesinin ticaret merkezinde yer alan bu adalarda, parsel sayısındaki artışa bağlı olarak bir yoğunlaşma baskısı yaşandığı görülmekle birlikte, bu adalardaki ortalama kat yüksekliği 3 kat ile sınırlı kalmıştır. Koruma Amaçlı İmar Plan kararları ile bu bölgeler için bitişik düzen ve 4 ile 5 katlı yapılanma kararı getirilmiştir.

- T₄ simgesi ile gösterilen adaların 1951 yılı kadastral paftalarında 86 parsel yer alırken, 2003 yılında bu sayının 56'ya düştüğü görülmektedir. Ortalama kat yüksekliğinin 4 olduğu bu bölgenin parsel sayısındaki düşüş, genel olarak parsellerin birleştirilerek üzerlerine yeni ticari işlev yüklenilmiş yapıların yapılmasından kaynaklanmaktadır. Koruma Amaçlı İmar Plan kararları ile bu bölgeler için bitişik düzen ve 4, 5 ve 6 katlı yapılanma kararı getirilmiştir. Bölgenin mevcut yoğunluğuna bağlı olarak getirilen bu karar, sur duvarları ile çevrili bir yerleşmedeki silüetin, kat yükseklikleri ile bozulmasının yasal bir dayanağını oluşturmuştur.

- Özel Planlama Alanı olarak verilen adanın 1951 yılı kadastral paftalarında 7 parsel yer alırken, 2003 yılında bu sayının değişmediği görülmektedir. Bu alandaki mevcut kat yüksekliği 3 kat olurken, yeni yapılacak yapıların yapılaşma şartları Özel Planlama Alanı için oluşturulacak planlama ile belirlenecektir.

Yapılan 19 adanın irdeleme sonuçlarına göre;

1. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre A simgesi ile gösterilen geleneksel dokunun yoğun olduğu adalar, ticaret işlevi yüklenmiş adaların arkasında, ticaret fonksiyonundan etkilenebilecek alanlar içerisinde yer almaktadırlar. Bu bölgelerin korunması için Koruma Planlama Grubunca hazırlanan 1/500 ölçekli planlar ile bu bölgelerin korunmasının sağlanmasına çalışılmış ve geleneksel parsel boyutları yakalanmaya çalışılmıştır. Kat yüksekliklerinin 2 kat ile sınırlandırılması ile bu bölgelerdeki yoğunluğun azaltılmasına çalışılmıştır.
2. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre B simgesi ile gösterilen adaların ana ticaret aksından uzak olmasına bağlı olarak bir yoğunlaşma yaşanmadığı görülmekle birlikte, bu bölgelerin yoğunluğunu arttırmaya yönelik Koruma Amaçlı İmar Plan kararı ile geleneksel dokudaki yoğunluğun bu bölgelere kaydırılması hedeflenmiştir.
3. Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre T₁ simgesi ile gösterilen adalarda yapılacak yeni yapılar için hazırlanan 1/500 ölçekli özel planlama önerisi ile geleneksel ticaret

dokusunun korunmaya çalışılması ve bu adalardaki yapılaşmaların 3 kat ile sınırlandırılması doğru bir karar olmuştur. Ancak, irdelenen adalar içerisinde yer alan ve 7 parselde sahip 395 nolu adada yer alan 2 tescilli yapının dışındaki parsellerde bulunan yapıların 1 katlı olması nedeniyle, Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre bu ada için verilen 3 katlı yapılanma önerisi adadaki yoğunlaşmayı arttıracığı için doğru bir karar olmamıştır.

4. Koruma Amaçlı İmar Planına göre, T₃ simgesi ile gösterilen adalar, sur içi bölgesinin ticaret merkezinde yer almakta ve yoğunlaşma baskısı yaşamaktadırlar. Ortalama kat yüksekliği 3 olan bu alanlar için verilen plan kararına göre, bitişik düzen ve 4 ile 5 katlı yapılanma kararı verilmesi ile, zaten bir yoğunlaşma baskısı altındaki bu alanların daha fazla baskıya maruz kalmasına neden olacak, aynı zamanda da sur duvarları ile çevrili bir yerleşmede olması gereken silüetin daha fazla bozulmasına yol açacaktır.
5. Koruma Amaçlı İmar Planına göre, T₄ simgesi ile gösterilen adalar, mevcut parsellerin birleştirilerek tek bir parselde dönüştürüldüğü, yeni ve modern ticaret yapılarının yapıldığı alanları kapsamaktadır. Ortalama kat yüksekliğinin 4 olduğu bu bölgelerdeki parsel sayısındaki düşüş, bu bölgelerin mevcut yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Koruma Amaçlı İmar Plan kararları ile bu bölgeler için, bitişik düzen ve 4, 5 ile 6 katlı yapılanma kararları getirilmiştir. Özellikle, İrdelenen 19 ada içerisinde yer alan 138 nolu adada verilen kat yüksekliği, bu bölgedeki ticari yoğunluğu arttırmaya yönelik olmuş ve bu alanın bir çekim merkezi olmasına yol açmıştır. Bu karar, zaten bir yoğunlaşma baskısı altındaki bu alanların daha fazla baskıya maruz kalmasına neden olacak, aynı zamanda da sur duvarları ile çevrili bir yerleşmede olması gereken silüetin daha fazla bozulmasına yol açacaktır.
6. Koruma Amaçlı İmar Planına göre, Özel Planlama Alanı olarak verilen adadaki ortalama kat yüksekliği 3 olurken, bu bölgedeki yapıların yapılaşma şartları Özel Planlama Alanı için oluşturulacak planlama ile belirlenmesi mümkün olabilecektir. Bu durum, bu alandaki yoğunluk ve kat yükseklikleri kararlarının belirsiz kalmasına yol açmıştır.

Koruma Amaçlı İmar Planında, sur içi bölgesindeki adaların yoğunluk ve kat yükseklikleri kararları verilirken, konut alanları için sur içi bölgesini çevreleyen sur duvarlarını geçmeyecek şekilde en fazla 4 katlı yapılanma kararı doğru bir yaklaşım olmuştur. Ancak, T₁ simgesi ile gösterilen adalarda yeterince araştırma yapılmadan genel bir karara varıldığı anlaşılmaktadır. Benzer bir şekilde T₃ ve T₄ simgesi ile gösterilen adalar için verilen kararlarda da 6 kata kadar varan yapılanma kararı hem yoğunluğun artmasına yol açacak, hem

de siluetin daha fazla bozulmasına yol açacaktır. Özel Planlama Alanı olarak verilen alanın irdelenmesi sonucunda, geleneksel ticaret dokusunun yoğun olduğu Özel Planlama Alanının da A ve T₁ simgesi ile gösterilen alanlarda olduğu gibi özel planlama önerisine sahip olması gerekirdi. Koruma Amaçlı İmar Planında verilen yoğunluk ve kat adedi kararlarının konut alanları için uygulanabilir olduğu, ancak ticaret alanları ile özel planlama alanı için verilen kararların sur içi kentsel gelişiminde olumsuz sonuçlara yol açabileceği sonucundan hareketle, Koruma Planlama Grubunca bu yönde alınan kararların doğru bir yaklaşımla ele alınmadığı anlaşılmaktadır.

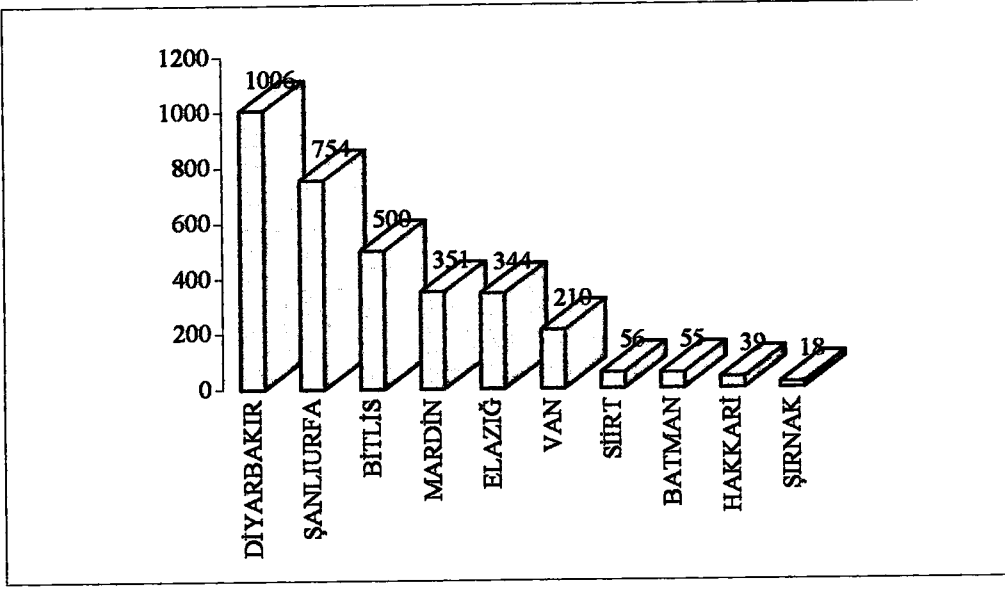
-Sur içi bölgesi için verilen ulaşım kararlarının değerlendirilmesi:

Koruma Amaçlı İmar Planında verilen ulaşım kararları, ihtiyaca cevap veremeyen mevcut yollardaki ulaşımın daha akıcı hale getirilmesini hedeflemiş ve bu durum mevcut yolların genişletilmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle, sur içi bölgesindeki ticari işlevin yarattığı yoğunluğun bu sayede hafifletilmesine çalışılmıştır. Ara sokaklardan geçirilerek ana yollara bağlanan tali yolların, geleneksel dokuyu tahrip etmeyecek şekilde ele alındığı görülmektedir. Genel olarak çıkmaz sokakların genişletilmesi ve uzatılarak diğer ara sokağa bağlanması kararı, yoğun ticari işleve sahip adalar üzerinde uygulanmıştır. Koruma Planlama Grubunca verilen ulaşım kararlarının sur içi bölgesindeki ulaşımı rahatlatmaya yönelik olduğu görülmektedir.

4.5.3 Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararlarının kentsel dokunun oluşumuna etkisi

1989 yılında, 2863 sayılı Kanunun 3386 sayılı Kanun ile değişik 51. maddesi uyarınca yurt içinde bulunan korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetlerin, bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak amacıyla, tüm Türkiye’de kurumsallaşan Koruma Kurullarından biri olan ve 1989 yılında kurulan Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 1988 yılında kentsel sit alanı olarak ilan edilen Diyarbakır sur içi bölgesinin korunmasından sorumlu kuruluş olmuştur. Koruma Kurulları Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları doğrultusunda korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hizmetleri sağlamaktadır. Geniş bir bölgeden sorumlu olan Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun bölgedeki diğer illerden de sorumlu olması, Koruma Kurulunun yetki alanını çok geniş kılmaktadır. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunda, 1989 yılından başlayarak 2004 yılı sonuna kadar devam eden dönem içerisinde toplam 3517 karar alınırken, bunların 1006 tanesi Diyarbakır kenti için alınan karar

lmıştır (Şekil 4.81).

Şekil 4.81 2004 yılı Temmuz ayına kadar olan dönem içerisinde Diyarbakir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun sorumlu olduğu illere göre kararlarının dağılımı.

Taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili her tür bakım, onarım ve imar faaliyetlerinde Koruma Kurulunun izni gereklidir. Çok geniş bir çalışma alanını kapsayan bu çerçeve ile Koruma Kurulları;

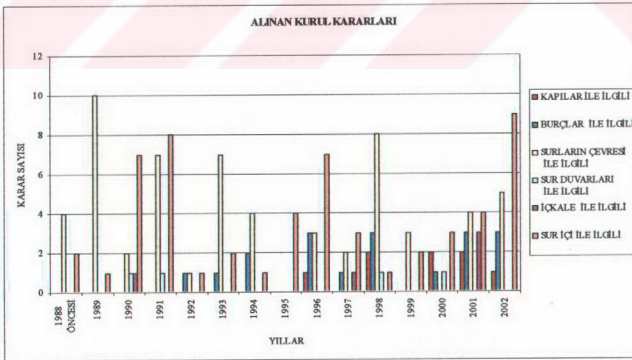
- Bakanlıkça tespit edilen veya ettirilen, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile Vakıflar Genel Müdürlüğünce tespit edilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tescilini yapmak,
- Korunması gerekli kültür varlıklarının gruplandırılmasını yapmak,
- Sit alanlarının, tescilinden itibaren bir ay içinde geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek,
- Koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip onamak,
- Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının koruma alanlarının tespitini yapmak,
- Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanlarının tescil kaydını kaldırmak,
- Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve bunların koruma alanlarının kullanılmalari, kullanma şeklinin değiştirilmeleri ile bu alanlar içinde inşaat ve tesisat yapılıp yapılmayacağı konusunda karar almak,
- Naklinde zorunluluk bulunan korunması gerekli kültür varlıklarının uygulamaya yönelik işlemleri hakkında görüş vermek,
- Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı parsellerinde, taşınmaz kültür varlıklarının

mahiyetlerine tesir etmeyecek şekilde ayrılma ve birleştirilmelerine ilişkin karar almak (30.1.1989 tarih ve 20065 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Kurulları Yönetmeliği Madde 9) görevlerini yapmakla yükümlüdürler.

Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunda alınan kararlara bakıldığında, basit yapı onarımları dışında yoğunluklu olarak surlar ve sur çevreleri ile ilgili kararlara ağırlık verilmiştir. Kurul kararlarının çok azı kentsel koruma ölçeğinde olmuştur. Basit onarımlar dışında sur içi kentsel dokusu ile ilgili 55 karar; sur kaplılarıyla ilgili 8 karar; burçlar ile ilgili 18 karar; surların çevresinin yeşil kuşakla çevrilmesi ile ilgili 60 karar; sur duvarları ile ilgili 4 karar ve iç kale ile ilgili 5 karar alınmıştır (Çizelge 4.4, Şekil 4.82).

Çizelge 4.4 Diyarbakır Koruma Kurulunda kentsel ölçekte alınan kararların yıllara göre dağılımı.

ALINAN KURUL KARARLARI	YILLAR													TOPLAM		
	1988 ÖNCESİ	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000		2001	2002
KAPILAR İLE İLGİLİ									1		2		2	2	1	8
BURÇLAR İLE İLGİLİ					1	1	2		3	1	3		1	3	3	18
SURLARIN ÇEVRESİ İLE İLGİLİ	4	10	2	7	1	7	4		3	2	8	3		4	5	60
SUR DUVARLARI İLE İLGİLİ			1	1							1		1			4
İÇKALE İLE İLGİLİ			1						1					3		5
SUR İÇİ İLE İLGİLİ	2	1	7	8	1	2	1	4	7	3	1	2	3	4	9	55

Şekil 4.82 Diyarbakır kale kentine yönelik alınan kurul kararları.

Diyarbakır sur içi bölgesinin korunması konusunda 19 ada üzerinde yapılan inceleme

sonucuna göre, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunun almış olduğu kararlar şöyledir;

- 390 nolu adada yer alan tescilli Muş Oteline bitişik parsellerin Diyarbakır Koruma Kurulunun 05.07.1995 tarih ve 1670 sayılı kararı ile 2, 3 ve 16 nolu parseller aynı ada, 1, 17, 18, 19 ve 20 nolu parsellerle tevhid edilmiştir.
- Koruma amaçlı imar planında 143 nolu adanın Gazi Caddesine bakan cephesinde 5 katlı yapılanma izni verilmiştir. Ancak, koruma amaçlı imar planında 5 kat izni verilen bu alandaki yapılaşma, 1 nolu parseldeki kayıtlı yapının ilave kat talebi nedeniyle 29.05.2002 tarih ve 2855 sayılı Diyarbakır Koruma Kurulu kararına göre, Diyarbakır koruma amaçlı imar planında 229 nolu yapı adasındaki (B-5) olan yapılaşma (B-2) şeklinde değiştirilmiştir. Diyarbakır Koruma Kurulunun almış olduğu bu karar ile, sur içi bölgesindeki diğer adalarda da bu tip revizyonlar yapılmasının yolu açılmıştır. Oysa, koruma amaçlı imar plan revizyonunun bütüncül olması gerekmektedir.
- 334 nolu adada 2 nolu parsel, koruma amaçlı imar planında yolda kaldığından, bu parselde yer alan tarihi yapının yol genişletme alanı içinde kalarak yıkılmaması amacıyla, Diyarbakır Valiliği İl Kültür Müdürlüğü'nün 27.04.2000 tarih ve 858 sayılı yazısı ile, 2 nolu parseldeki tarihi yapının kamulaştırılmasının uygun olduğu belirtilmiştir. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 28.01.2002 tarih ve 2759 sayılı kararı ile 2 nolu parseldeki yapının tesciline karar verilmiştir. Koruma Kurulları ile diğer kurumlar arasındaki kopukluk, kurumların işleyişinden kaynaklanan eksiklikler ile birleşmekte ve Koruma Amaçlı İmar Planı kararlarının uygulanamamasına yol açmaktadır.

Diyarbakır sur içi bölgesinin korunması konusunda 19 ada üzerinde yapılan irdeleme sonucuna göre, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunun almış olduğu kararların yanı sıra Koruma Kurulu Büro Müdürlüğünün çalışma şartlarından da kaynaklanan sorunların yaşandığı görülmektedir. Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurullarının büro ve raportörlük hizmetleri, Genel Müdürlüğe bağlı Koruma Kurulu Büro Müdürlüklerince yürütülür. Koruma Kurullarında değerlendirilecek konular için başvurular ilgili Koruma Kurulu Büro Müdürlüklerine yapılır. Buna göre;

- Koruma Kurullarına yapılan bu başvurular üzerine; konunun kapsamına giren en az iki uzmandan oluşan komisyonlarca konuların mahallinde incelenmesi,
- Yapılan bu inceleme sonucu hazırlanan rapor ve diğer belgelerin değerlendirilmek üzere Koruma Kurullarına sunulması,

- Konuların Koruma Kurullarında değerlendirilmesi sonucu alınan kararların yazışma usulüne göre dağıtılması,
- Koruma Kurullarına verilen, kurullarca incelenip karara bağlanan proje ve belgelerin mühürlenip imzalanması,
- Dosyaların konu, kültür varlığı, semt, vs. hususlar dikkate alınarak arşiv yönergesine göre hazırlanarak tasnif edilmesi ve arşivlenmesi, Koruma Kurulu Büro Müdürlüklerince yapılır (8.2.1996 tarih ve 22548 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan yönetmelik ile değişik Madde 17).

Ayrıca, 9.2.1996 tarih ve 277 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Büro Müdürlüklerinin Çalışma Esaslarına İlişkin Yönergenin yürürlüğe girmesi ile Koruma Kurulu Büro Müdürlüklerinde çalışma ve konuların incelenmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Bu esaslara göre;

- Müdürlüklere yapılan başvurulardan; dosya incelemesi veya yerinde inceleme sonucunda uzman raporuyla Koruma Kurulunda değerlendirilmesine gerek olmadığı tespit edilenlere, müdürlükçe yazışma usulü esaslarına göre yanıt verilmesine, uzman raporuyla Koruma Kurulunda değerlendirilmesi gerektiği tespit edilen konuların ise Koruma Kurulunda değerlendirmeye alınmasına,
- Koruma Kurullarının çalışmalarının değerlendirilmesi amacıyla, her ayın ilk haftası içinde bir önceki ay yapılan kurul toplantıları ve müdürlük çalışmalarına ilişkin aylık faaliyet raporlarının Genel Müdürlüğe gönderilmesi,
- Yasal soruşturma açılması ile ilgili alınan kurul kararlarının (yasal soruşturma açılıp açılmadığına ilişkin) takibinin Müdürlükçe yapılması,
- En az iki müdürlük uzmanının müdürlükçe, bir konuyu yerinde incelemekle görevlendirilmesi ve konuyu inceledikten sonra konunun bir raporla müdürlüğe sunulması ile ilgili görevlerden sorumlu tutulmuşlardır.

Koruma Kurulunda görüşülecek konuların, raportörlerce ön hazırlık yapılmasında “rapor hazırlama esasları” göz önünde bulundurulur. Buna göre sit ölçeğindeki konularda;

- Alanın genel tanımı (arkeolojik, doğal, kentsel veya tarihi özellikleri, daha önce alınmış kurul kararı olup olmadığı, varsa karar tarih ve sayısı, sit derecesi),
- Alanın mevcut imar planındaki durumu,
- Alanın kullanım durumu,
- Alanın bugünkü durumu (yapılaşma olup olmadığı, varsa özellikleri),
- Alanda tahribat olup olmadığı (özelliklerini kaybetmişse belirtilmesi),

Alanın korumaya yönelik diğer mevzuatla olan ilişkisi.

Tek yapı ölçeğindeki konularda ise;

- Taşınmazın yeri ve genel tanımı (sit alanı içinde olup olmadığı, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olarak tescilli ve grup kararı bulunup bulunmadığı),
- Taşınmaza ve yakın çevresine ilişkin Kurul Kararları,
- Taşınmazın yakın çevresindeki yapıların günümüzdeki durumları (kat sayısı, eski veya yeni doku olup olmadığının belirtilmesi),
- Taşınmazın tanımının (bugünkü durumu) yapıldığı ayrıntılı bilgilere ihtiyaç vardır.

Bütün bu görevleri yapmakla yükümlü olan Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunda çalışan personel sayısı ve bu personelin mesleki formasyonunun eksikliği de korumada gerekli olan hassasiyetin sağlanamamasına yol açmaktadır. 1989 yılında kurulan Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunda yazışmalardan sorumlu görevli personel ancak 1994 yılında görev yapmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra olması gereken harita mühendisi ve şehir plancısı formasyonuna sahip kadrolu eleman olmamış, 1989 yılından itibaren sadece 1 sanat tarihçi, 1 arkeolog ve 1 mimar bu kurumda çalışmaya başlamıştır. Mesleki formasyonu olan teknik elemanların olmaması ya da az olması koruma uygulamalarında büyük sorunlara neden olurken, tarihi doku için gerekli hassasiyetin gösterilmesi de gecikmektedir. Diyarbakır Koruma Kurulunun teknik kadrosunun yetersizliği, zaten kısıtlı olan bu kadronun da çok geniş bir alan ve bölgeden sorumlu olması ve Koruma Kurulunda görüşülecek konuların hem tek yapı hem de yerleşme ölçeğindeki raporları da kapsamı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun hizmetlerini aksatabilmektedir. Ayrıca, bu kurumda çalışan personel eksikliğine bağlı olarak arşivleme çalışmalarının sağlıklı yapılamaması bilgideki devamlılığı sağlayamamakta, bu da ayrı bir sorun yaratmaktadır. Buna göre;

- Tescil fişlerinin ve listelerinin hazırlanması ve bu bilgilerin sürekliliğinin sağlanmasında aksaklıklar yaşanmaktadır. Nitekim, incelenen 19 ada içerisinde yer alan 351 nolu ada 8 nolu parselde yer alan Yeni Han adlı yapıya tescil listelerinde rastlanılırken, bu yapının tescil kaydına rastlanılmamıştır.
- Tescilli yapıların işaretlenmesinde gerekli özen gösterilememektedir. Nitekim, incelenen 19 ada içerisinde yer alan 798 nolu ada 33 nolu parselde tescilli sivil bir yapının bulunduğu fark edilmemiş ve 161 envanter nolu tescilli yapı alanında Diyarbakır koruma kurulu tarafından imar tadilatına gidilmesi kararı verilmiştir. Bu durum, tescilli yapının yıkılması sonucunu doğurmuş ve 13.04.2001 tarih ve 2555 sayılı karar ile bu yapının

tescili kaldırılmıştır.

Sur içindeki tarihi yapıların tescil işlerinden sorumlu olan Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, tarihi yapıların korunması konusunda gerekli hassasiyeti gösterememektedir. Örneğin, Koruma Planlama Grubu tarafından belirlenen 161 adet anıtsal ve sivil yapıdan 14 anıtsal ve 58 sivil yapı 30.07.1992 tarih ve 1089 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı ile tescil edilerek yeni tescil listesine eklenirken, 89 anıtsal ve sivil yapı tescile değer görülmemeyerek tescillenmemiştir.

1.5.4 Belediye uygulamalarının kentsel dokunun oluşumuna etkisi

30.1.1989 tarih ve 20065 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Kurulları Yönetmeliğinin 14. Maddesine göre; Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurulları kararları kesindir. Kamu kurum ve kuruluşları (belediyeler dahil) ile gerçek ve tüzel kişiler, koruma kurullarının kararlarına uymak zorundadır. Ancak, kentsel sit alanı olarak ilan edilen Diyarbakır sur içi bölgesinden seçilen 19 ada üzerinde yapılan irdeleme sonucuna göre;

- Sur içi bölgesi ile ilgili Koruma Amaçlı İmar Planından önce yapılmış plan kararlarının uygulanması yeterince önemsenmemiş ya da uygulamalar Belediye Meclis Kararları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır.
- Süreç içerisinde sur içi bölgesindeki kaçak yapılaşmaların önüne geçilmemiştir. Diyarbakır sur içi bölgesinin korunmasına yönelik, 1989 yılından itibaren Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun almış olduğu 25 adet Kurul Kararı ile yerel yönetimin sur içi bölgesindeki kaçak yapılaşma konusunda uyarıldıkları anlaşılmaktadır.
- Kaçak olarak yapılmış binaların kat yüksekliklerinin 8 kata kadar yapılmasına ve parsel sınırlarının ihlal edilmesine göz yumulmuştur.
- Koruma Amaçlı İmar Planında Diyarbakır 1/500 ölçekli plan uygulama eki üzerinden işlem görmesi gereken, tescilli Muş otelinin de bulunduğu 390 nolu adadaki yeni yapılanmada bu karara uyulmamış ve bu alanda inşaatı 2000 yılında tamamlanmış 7 katlı kaçak bir yapının yapılmasına göz yumulmuştur.
- 1980 yılında 2082 sayılı karar ile 351 nolu adada 1 nolu parselde tescil edilen konutun yıkılarak yerine 1988 yılında 3 katlı bir bina yapılmasına göz yumulmuştur.
- Koruma amaçlı imar planı raporunda, plan sınırları içindeki tescilli yapılara bitişik parsellerin yapılanmalarında Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun onayı gerekirken, diğer parsellerdeki yapılanmalardaki yetki ve sorumluluk Diyarbakır

Belediyesine aittir kararı verilmiştir. Bu karar ile, sur içinde tescilli yapılara bitişik olmayan parsellerdeki yapılanma Koruma Amaçlı İmar Plan kararına göre olmak zorundadır. 138 nolu adanın 1951 yılı kadastral paftalarında 1, 3, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19 ve 20 no ile gösterilen parselleri tevhid edilerek 25 nolu parselde dönüştürülmüştür. Koruma Amaçlı İmar Planında verilen karara göre, bu adadaki yapılanma ilgili belediyenin izni ile gerçekleşirken, 14 ayrı parselin birleştirilerek tek bir parselde dönüştürülmesi ile ticaret fonksiyonu yüklenmiş büyük bir iş hanının yapımı gerçekleştirilmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planında kat yüksekliği 6 kat ile sınırlandırılmış olmasına rağmen, ilgili belediyenin denetimine bağlı olarak 25 nolu parseldeki yapı 7 kat olarak yapılmıştır. 7. katın üstüne de çekme yapılarak yakın alandan görülmeyecek biçimde ahşaptan bir ev eklenmiştir (Şekil 4.83).

Şekil 4.83 138 nolu adada yer alan yapının görünümü.

- Koruma amaçlı imar planında 143 nolu adadaki yapılanma bitişik nizam ve 5 kat olarak verilmiştir. Plan kararına göre bu adadaki yapılanma ilgili belediyenin izni ile gerçekleştirilmekte, çevresinde tescilli eser olmadığı için de Diyarbakır Koruma Kurulunun denetimi dışında gelişme göstermektedir. 143 nolu adanın 25 nolu parselinde 2001 yılında 7 katlı iş hanı yapılmıştır.

4.6 Bölüm Sonucu

Diyarbakır'ın kentsel gelişimi ile kentsel doku ve surların oluşumu kentte egemenlik kurmuş bir çok medeniyetin yerleşim modellerine bağlı olarak gelişim gösterirken, bu modellerin özellikleriyle bağlantılı olarak şekillenmiştir. Kentte en uzun süre egemenliğini sürdüren Devlet 1200 yıllık süre ile Subarrular olurken, bunu egemenliği 426 yıl süren Romalılar izlemiştir. Romalıların klasik kent şeması Diyarbakır yerleşim dokusunda belirleyici olmuş, bu doku Bizans Döneminde de değişmemiştir.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle başlayan süreç içerisinde diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Diyarbakır kale kentinde de kent sınırları değişmemiştir. Ticaretin kale içine alınması, kamusal donatıların örgütlü hale gelmesi ve Müslümanlığın Anadolu'da yerleşmeye başlamasına bağlı olarak diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Ulu Cami'nin kentin merkezini belirleyici olması, o dönemin yerleşme sisteminde bir değişim yaşanmasına neden olurken, kentin kale dışına açılması ilk defa Osmanlı Dönemi'ne rastlamıştır. Genel olarak XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı kentlerinde yaşanan kent merkezlerinin yayılması, dükkanların ana eksenler boyunca evlerin alt katlarında belirmeye başlaması süreci Diyarbakır'da da yaşanmış, kentin değişim süreci XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu yüzyılda, Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi'nin etkileri ile modernleşme çabalarının yaşanmaya başlamasıyla kentsel dokunun değişimi, diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi Diyarbakır kale kentinde de görülmektedir. Diyarbakır sur içi bölgesinde yaşanan değişimler o dönemin genel yapısı ile paralellik göstermiş ve sur içi dokusu biçimlenme sürecine girmiştir.

- **Osmanlı Devletinde yaşanan batılılaşma hareketinin etkisi ile Osmanlı kentleri yeniden şekillenmeye başlamıştır:** Bu durumun Diyarbakır kent dokusuna yansımaları ise, Tanzimatın ilanıyla başlamış ve bu dönem, batılı tarzda binaların yapılmasıyla yeni yerleşim alanlarına doğru bir gelişim süreci başlamasına yol açmıştır. 1868 ile 1875 yılları arası, Diyarbakır kentinin kale dışına ilk defa çıktığı dönem olurken, kale dışına çıkan ilk hizmet yapılarını kışla binası, hastane, cami ve Mülkiye Dairesi oluşturmuştur. 1916 yılı ise, kale içinde ilk imar operasyonunun yapılmaya başlandığı yıl olmuş, bu operasyonla Dört Yol-Saray Kapısı arasındaki caddenin açılması gerçekleşmiştir. Bu dönemler tüm Türkiye'de tarihi dokuları koruma anlayışının olmadığı, tam tersine modernleşmek üzere korumayı reddeden çabaların olduğu dönemdir ve bu tavır, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte uzun yıllar etkisini sürdürecektir.

- **Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye’de yaşanan modernleşme hareketleri, kentleri yeniden biçimlendirmiştir:** Bu durumun Diyarbakır kent dokusuna yansımaları, sur duvarlarının yıkılması, kale içinin yeni kente açılması için yeni yol operasyonlarının yapılması oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra kale içinde yapılan bu operasyon, Dağ kapıda bulunan kent giriş kapısının ve surların bir kısmının yıkılarak yeni gelişme alanlarına doğru geniş bir çıkışın açılması görüşü ile ortaya çıkmıştır. Kent merkezinde yaşanan modernleşme hareketleri, kaleyi, yeni kent ve eski kent arasında bir engel olarak görmeye başlamış ve 1931 yılında Dağ kapı’da 50 m.lik bir açıklık, Mardin kapıda da iki burç arasındaki açıklık ile bu iki açıklığı biri birine bağlayan Gazi Caddesinin genişletilmesi ve bu caddenin bir meydanla son bulması gerçekleştirilmiştir. Bunların yanı sıra, Dört Yol-Dağ kapı caddesi oluşmuş ve bu cadde Elazığ yolu ile ilişkilendirilen bir bulvarla bütünleştirilmiş; ayrıca Dört Yol-Urfa kapı arası batı surlarına içten paralel giden bir caddenin sur içi ulaşım aksı olarak açılması sağlanmıştır.
- **Ankara eksenli modernleşmiş kent görüntüsü yaratma çabası kentlerin gelişiminde etkili olmuş,1930 yılında her belediyeye plan yapma zorunluluğu getiren “Belediye Kanunu” ile Anadolu kentlerinin planlanmasına başlanmıştır:** 1932 yılında Diyarbakır’ın imar planı yapılmış, bu plana göre meydanları, caddeleri, parkları ve bütün modern ihtiyaçları ile eski Diyarbakır kenti yanında, Dağ kapısı ile İstasyon arasında modern bir kent kurulması tasarlanmıştır. Cumhuriyetten sonra büyük bir hızla başlayan imar faaliyetlerinin amacı, sur içine sıkıştırılan Diyarbakır şehrini dışarı çıkarmak ve yeni bir şehir kurmaktır. Cumhuriyet döneminde oluşan Avrupalılaşma ve “Bahçe Şehir” ütopyasının Türkiye’ye yansımalarının bir sonucu olan sur dışına taşma ve batıya doğru genişleme biçimi Diyarbakır’da da yansımaları bulmuş ve sur dışında bahçeli evler yapılması döneminin başlanmasına yol açmıştır. Bu durum, sur içindeki kullanıcıların sur dışındaki bahçeli evlerde yerleşmeyi prestij meselesi sayarak o bölgelere kaymaları sürecini de başlatmış ve sur içindeki ilk süzülme yaşanmaya başlamıştır. Sur dışı planında yer alan geniş bir alanın kamulaştırılması, ilk defa sur dışında kamu kuruluşlarının yerleşmesi şeklinde kentsel ölçüğe yansımalarıdır. 1932 yılı imar planı sur içinde yeni modern yapıların yapılmasına olanak sağlamış, sur içindeki yapı kültürünü sur dışındaki yeni kente taşımak yerine, sur dışındaki yapılara benzer yapıları sur içinde de yapma isteği ve baskısını doğurmuştur. Bu planla otel, banka gibi hizmet yapıları da kent içinde kendisine yer bulmaya başlamıştır. Türkiye’de hakim olan genel tavrın etkisiyle, anıtsal ve sivil yapıların korunması düşünülmemiş ve tam tersi bir görüşle modern yapıların yapımını destekleyici kararlar öncelikli olmuştur. 1940’lı yıllarla birlikte sur içinde

geleneksel çarşıların yanı sıra perakende ticaret de kendine yer bularak yayılmaya başlamıştır. Bu yıllarda sur duvarı üzerinde bir kapı açılmış, sur dışındaki yapılanma artmaya başlamış, sur içindeki mevcut yollarla yeni alanlar arasında ihtiyaç duyulan bağlantının sağlanmasına çalışılmıştır. Bu süre içinde Diyarbakır'daki nüfusun neredeyse tamamı 1945 yılına kadar sur içinde yaşarken, 1940 yılında 66 103 olan sur içi nüfusu 1945 yılında 63 377'ye düşmüştür. Sur içindeki süzülme hareketinin başlangıcını oluşturan bu dönemde yerli ailelerin bölgeyi terk etme oranı artmış, ancak alt gelirli kesimin sur içi bölgesindeki yerleşimi 1945'ten itibaren artmaya devam etmiştir. Bölgedeki konut dokusu artan nüfus karşısında ihtiyaca cevap veremez hale gelmiş ve sur içi bölgesindeki boş alanlara, geleneksel avlulu Diyarbakır evi tarzında yeni konutlar eklenmeye başlamıştır. Özellikle, surlara yakın kesiminde yer alan Ali Paşa Mahallesi düşük gelir gruplarının ve özellikle köyden göçen nüfusun 1945'ten sonra kurduğu bir mahalle olmuştur.

- **1950'li yıllarla birlikte Türkiye'deki kentlerde hızlı kentleşme süreci yaşanırken, tarihi kent merkezlerinde bir süzülme yaşanmıştır:** Türkiye'deki diğer tarihi kent merkezlerinde olduğu gibi Diyarbakır sur içinde de yaşanan süzülme hareketi ile yerli halk bu bölgeleri terk ederken, kırsal kesimde yaşayan alt gelirli gruplar bu bölgelere yerleşmişler ve kendi yaşam biçimlerine uygun dokularını oluşturmaya çalışmışlardır. Merkeze yakın alanlarda yeni konut alanları yapılmış, konut edinemeyen daha düşük gelir grubu içinde yer alan nüfus ise, sur ile geleneksel evler arasında kalan boş alanlarda avlulu köy evleri oluşturmuşlardır. Nitekim, Abdal Dede mahallesi 1955 yılından sonra göçle gelenlerin kurduğu yerleşim bölgelerinden biri olmuştur. Türkiye'de 1951 yılı, koruma konusunda önemli bir adım atıldığı yıl olmuştur. O döneme hakim olan bir tavırla kurulan GEEAYK, Türkiye'deki diğer tarihi kent merkezlerinde olduğu gibi Diyarbakır sur içindeki anıtsal yapıların tescilini sağlamıştır. Bu hareketle, sur içindeki anıtsal yapılar korunmaya alınırken, sivil tarihi yapılar bu kapsamın dışında kalmıştır. Nitekim, 1954 yılında çıkarılan 6217 sayılı yasanın kat mülkiyetine olanak tanınmasıyla birlikte, bu bölgede bulunan geleneksel evler yıkılarak yerlerine çok katlı konut ve iş yeri yapılmaya başlanmıştır. Özellikle, merkeze yakın konutlarda ticaret alanına dönüşüm, merkez alanlarında arsa rantlarında yükselme, tarihi yapıların bakımsız bırakılması ve ticari kullanıma elverişsiz olması nedeniyle bu yapıların yıkılıp yeniden yapılması baskısı doğmuş ve sur içi bir değişime maruz kalmıştır. Sur içinde modernleşmenin etkisiyle yerli halkın bu bölgeleri terk etmesi ile süzülme süreci devam ederken, aynı yıllarda bu bölge ucuz kira, işe yakınlık gibi faktörlerle, alt gelirli kesimin tercih ettiği alanlar olmaya

devam etmiştir. Nüfusun bir kısmı da, sur dışında sura yaslanan benzer nitelikte bir yapılaşma oluşturmuştur. 1956 yılında çıkarılan 6785 sayılı İmar Kanunundaki bazı boşluklar, bu niteliksiz yapıların yapılmasını meşru kılmıştır.

- **1960'lı yıllara doğru Türkiye'de planlamanın ülke, bölge ve kent ölçeğine doğru inen bir anlayışla yapılması görüşü hakim olmuştur:** Türkiye'de hakim olan bu görüşün Diyarbakır'a yansımaları ise, 1959 yılında 1/5000 ölçekli nazım imar planı hazırlanması şeklinde olmuştur. O dönemde Diyarbakır sur içindeki yolların genişletilmesi, surların içten ve dıştan yeşil bir kuşakla çevrelenmesi, Dağ kapıda halka açık bir park düzenlenmesi ve sur içi ile yeni kent arasında yeni bir yolun ve sur üzerinde yeni bir kapının açılması kararları bu planla uygulama görmüştür. Yine bu plan doğrultusunda 1959 yılında sur duvarı üzerinde bir kapı şimdiki şekli ile trafiğe açılmıştır. 1960'lı yıllar, sur içinde fiziki mekanın belirginleşmesi ve ikili yapının geleneksel dokuda oluşturmaya başladığı tahribatların artması, ana yolların kamulaştırılarak genişletilmesiyle devam eden yıllar olmuş, yolların genişletilmesi, yeniden yapılanma imkanına zemin hazırlamış ve ticaret alanına dönüşüm hızlanmıştır.
- **Yerel yönetimlerin 1963 yılından sonra merkezi idarenin denetiminden çıkması ve bu dönemde Türkiye'deki kentlerde devam eden yoğunlaşma baskısı, bir çok kentin yeniden planlanması sürecini başlatmıştır:** 1960'lı yılların ortalarına kadar Diyarbakır sur içinde yoğun yapılaşma ile birlikte küçük üretim faaliyetleri de büyük ölçüde merkezi iş alanı çevresinde yer almaya başlarken, sur içindeki yoğunlaşma da artmış, bu amaçla da 1965-1967 yıllarında 1/1000 ölçekli sur içi ve sur dışı planları hazırlanarak yürürlüğe konmuştur. Kent, bu plan çerçevesinde gelişmeye başlamıştır. Bu plan, sur dışındaki apartmanlaşmayı yaygınlaştırıcı kararlara sahipken, sur içinde ise, yeni ticaret alanları öngörülmüş ve bu alanlarda çok katlı betonarme binaların yapılmasında yasal zemini oluşturmuştur. Merkez alanındaki ticaret yapılarının oluşumuna öncülük eden bu planda, konut yapıları için herhangi bir karar alınmamış, henüz kentsel korumayla ilgili yasal bir yaptırım olmaması, geleneksel dokunun korunmasına yönelik plan kararlarının alınmasını da engellemiştir. Ancak, bu planda anıtsal yapılar gösterilerek kısmen korumacı bir tavır sergilenmiştir. Bu planda ana yolların genişletilmesi kararı ile tarihi dokuda eski yapı yıkılmış, cepheler tahrip olmuş ve yolların karakteri değişmiştir. Ana yollar üzerinde önerilen ticari bölgeler ve bu bölgelerde izin verilen 3, 4 ve 5 kat yükseklikleri yoğunluğu arttırırken, kentsel doku değişmeye başlamıştır. Sur çevreleri, yeşil bantla çevrilerek sura yaslanarak gelişen niteliksiz yapılaşmadan korunmaya çalışılmıştır. Diyarbakır sur içindeki anıtsal yapıların tamamının tescil işlemleri, 1973 yılında çıkarılan 1710 sayılı

“Eski Eserler Yasası”na göre yapılırken, sivil yapıların tescili ise 1977 yılında saptama, belgeleme ve tescil işlemlerinin yurt düzeyinde yaygınlaştırılması kararına göre fakat, 1980 yılında gerçekleşmiştir. GEEAYK, 1978’li yıllarının sonlarına doğru yaklaşık 30 kadar kentte sit koruma kararı alırken, Diyarbakır sur içinin sit alanı olarak ilanı da, ancak 1988 yılında gerçekleşecektir.

- **1983 yılında “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”nun yürürlüğe girmesi ile birlikte yeni bir koruma anlayışı doğmasına rağmen, sit ilan edilen alanların koruma planlarının hazırlanması uzun bir sürece yayılmıştır:** Bu kanun “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının” oluşturulmasını sağlamış, 1987 yılında çıkarılan 3386 sayılı yasa ile getirilen "Koruma Amaçlı İmar Planı" kavramı, sit alanlarına planlı koruma kavramını getirmesi açısından önemli bir özelliğe sahip olmuştur. Bu kanunların Diyarbakır sur içi bölgesine yansımaları, bu bölgenin 1988’de kentsel sit alanı olarak ilan edilmesinden sonra gerçekleşecektir. Diyarbakır sur içinin planlama çalışması, 1984 yılında 1/5000 ölçekli nazım imar planı ve bundan 1 yıl sonra da 1985 yılında 1/1000 ölçekli uygulama imar planı olarak hazırlanmış ve sur içinin tamamı 1984 yılında hazırlanan nazım imar planı üzerinden işlem görmüştür. Bu planda döneme hakim olan korumacı tavrın etkisi ile anıtsal ve sivil yapılar gösterilmiş olmasına rağmen, bu dönemlerde yapılan yapılar 1965 yılı uygulama imar planının sağladığı çok katlı yapılaşma düzeni ve ticaretin yayılma alanına göre yapılaşmaya devam etmiştir. Bu planla aynı zamanda, Melik Ahmed Caddesinin çift şerit olarak yapılması, surları içten dolaşan batı yollarının yapılması, Tek kapının sur dışı ile bağlantısının yaya yolu ile sağlanması, surları içten ve dıştan kuşatan yeşil alan yapılması, Urfa kapı ve Dağ kapı’da kavşak yapılması kararları gerçekleşmiştir. Bu planda öngörülen Gazi Caddesi, Melik Ahmed Paşa Caddesi, İzzet Paşa Caddesi’nin ticari fonksiyonunun yanı sıra, İnönü Caddesi üzerinde de ticaretin yayılmaya başladığı görülmektedir. 1985 yılı imar planı ise, sur dışındaki yapılaşmaların gelişimini ve kontrolünü sağlamak amacıyla yapılmıştır. Sur içi bölgesi için yeni plan kararlarına sahip olmamıştır. Dolayısıyla sur içi bölgesindeki yapılaşmalar, kontrolsüz olarak gelişen bir seyir izlemiştir. 1985 yılı uygulama planının sur içine herhangi bir planlama kararı getirmemiş olması ile, Diyarbakır’da belediye ve kamu kuruluşlarının arazi kullanış, plan ve yapılaşmayı kontrol edemediğini söylemek mümkündür. Bu denetimsizliğe paralel olarak kentin altyapı sorunları da büyük boyutlara varmıştır. Aynı zamanda bu dönemler, kentin göç alan bölgelerinden biri olan sur içindeki nüfus artışının devam ettiği ve buna bağlı olarak kentsel korumanın da gerçekleşemediği dönemler olmuştur.

- **1990'lı yıllara doğru Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan toplu göçler özellikle tarihi kent merkezlerinin bir yoğunlaşma baskısı yaşamalarına yol açmıştır:** Diyarbakır kenti bölgenin merkezi konumunda olmasına bağlı olarak göç almaya devam etmiş, özellikle sur içi bölgesi, yerleşim yoğunluğunun odak noktası olma özelliğini sürdürmüştür. 1988 yılında sit alanı olarak ilan edilen bu bölgede, bazı anıtsal yapılarla sokak dokusu ve çok az sayıda geleneksel ev tipi kalmıştır. Benzer şekilde, surların etrafında da dıştan sura yaslanmış ticari fonksiyona sahip niteliksiz yapılar yapılarak surların tahribi artmıştır. Buna karşılık sur içi ticaret alanları, canlılığını ve önemini korumuş ve kentteki tek merkez işlevini sürdürmüştür. 2863 sayılı yasanın öngördüğü şekilde sur içi kentsel sit alanının koruma amaçlı imar planı hazırlanmış ve bu plan 09.11.1990 yıl ve 609 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile yürürlüğe girmiştir. Bu planda ticaret bölgelerindeki kat yükseklikleri 3, 4, 5 ve 6 kat olarak verilmiş, konut alanlarında ise, geleneksel konutların bulunduğu bölgelerde avlulu Diyarbakır evi tarzında, diğer bölgelerde ise 3 ve 4 katlı olması öngörülmüştür. Koruma amaçlı imar planının uygulamaya girdiği 1990 yılında yaşanan yoğun göç kent nüfusunda büyük bir artışa neden olurken, sur içindeki nüfusun da 106 545'e ulaşmasına yol açmıştır. Nüfus artışına bağlı olarak, talebin artması ve ticaret alanlarının genişlemesi, kentin ekonomik gelişmesi açısından önemli olurken, ortaya çıkan konut ihtiyacı ile sur içi bölgesinin merkeze yakın bölgelerinde yeni yapıların yapılması gerçekleşmiştir. Kontrolsüz olarak gelişen bu durum, tarihi çevre tahribinin hızlanmasına yol açmıştır. Sur içindeki ana ticaret alanının yoğunluğu, sokak aralarına saçaklanarak girmeye başlamış, bu da geleneksel konut dokusu üzerinde çok daha olumsuz etkilere yol açmıştır. Ticaretin yoğunlaşması sur içindeki arsa rantlarının artmasına, sur içindeki yoğunlaşma baskısının artmasına ve sur içinin korunmasında koruma amaçlı imar planının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu amaçla, 2002 yılında Diyarbakır Sur Belediye Başkanlığı Belediye Meclisince sur içi koruma amaçlı imar planının revizyonuna karar verilmiştir.

Cumhuriyet döneminden başlayarak günümüze kadar olan süreç içerisinde Diyarbakır sur içi bölgesi kentsel ölçekte korunamamıştır. Sur içi bölgesinin kentsel gelişiminde, bölgede yaşanan nüfus hareketleri, Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türkiye'de oluşturulan yasal ve kurumsal yapının uygulama süreci ve bu süreç içinde kent için hazırlanan imar plan kararlarının belirleyiciliği bölgenin gelişiminde etkili olmuştur.

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

“Anadolu’da Kale Kentler ve Koruma Sorunları: Diyarbakır Kale Kenti” başlıklı bu çalışmada, Diyarbakır kale kentinde, kentsel dokunun gelişim ve değişim süreci incelenmiş ve dokunun değişiminde plan kararlarının belirleyiciliği tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlama ile, tarihi kentsel dokuların korunmasında, planlama faktörünün etkinliğinin ne olduğu konusunda genellemeler yapılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Diyarbakır sur içi bölgesindeki araştırma sonuçları şu başlıklar altında özetlenebilir:

1. Cumhuriyet dönemiyle başlayan anıtsal ve sivil yapıların koruma çalışmalarındaki yasal dayanağın uzun bir süreçte üretilmiş olması, bir çok anıtsal ve sivil yapının tahribine yol açmıştır.
2. Bugün yürürlükte olan Koruma Amaçlı İmar Planı öncesinde yapılmış planların getirdiği bazı kararlar ile sur içi kentsel dokunun bir kısmı kaybedilmiştir.
3. Koruma Amaçlı İmar Planı da kentsel korumayı gerçekleştirmeye yetmemiş, plan fiziki bir düzenlemenin ötesine geçememiştir.
4. Koruma Amaçlı İmar Planında bazı hatalı kararlar verilmiştir.
5. Sorumlu kurumlar yanlış uygulamalar yapmışlardır.
6. Hızlı artan nüfus ve değişen sosyo-kültürel çevre kent dokusunun kaybedilmesine neden olmuş, tarihi doku tahrip olmuş ve kaçak yapılaşma önlenememiştir.

Tez kapsamında irdelenen Diyarbakır sur içi dokusu özelinden elde edilen sonuçlardan hareketle, Türkiye’deki tarihi kentsel dokuların korunması konusunda bazı genel yargılara ulaşılmıştır. Ulaşılan bu yargılar:

1. Koruma ile ilgili kavramsal ve kurumsal yapılanmanın oluşumu,
2. Planlama sistemi ve bu sistem içinde imar planı ve Koruma Amaçlı İmar Planı uygulamaları,
3. Planlama ve koruma konusunda sorumlu kurumların tavırları,
4. Sosyo-ekonomik ve kültürel yapının değişimidir.

Türkiye’de koruma kavramının gelişerek günümüzde uluslar arası koruma modellerine uygun kentsel alan korunmasına ulaşılması beş ayrı dönemi kapsamaktadır. Bu dönemler;

1. Dönem: Koruma ile ilgili kurumsal ve hukuksal altyapının oluşumunun başladığı Erken Cumhuriyet Dönemidir. Bu dönemde;

- Türkiye’deki kentlerin modern kent planlarıyla ele alınması,
- Modern kent yönetiminin “Belediye Yasası” ile sağlanması,
- Korumanın anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar ve kaleler ile sınırlı olması, sivil

yapıların henüz koruma altına alınmaması süreci yaşanmıştır.

2. Dönem: 1950’li yıllar ile başlayan hızlı kentleşmenin tarihi kentsel alanları etkilemeye başladığı dönemdir. Bu dönemde;

- Kentlerin tarihi merkezleri alt gelirli kesimlerin barınma bölgeleri haline gelmesi,
- Kentlerin tarihi merkezlerinde yoğunlaşma yaşanması,
- Koruma konusunda kurumsallaşmanın ilk adımının atılması ve GEEAYK’ın kurulması,
- Kentlerin tarihi merkezlerindeki arsa rantlarının yükselmesi,
- Kent planlamasının boyutunun genişlemesi ve akademik çevrelerde tartışılmaya başlanması gerçekleşmiştir.

3. Dönem: 1970’li yıllar koruma kavramı ölçeğinin genişlediği ve akademik duyarlılıkların yasalara yansımaya başladığı dönemdir. Bu dönemde;

- Kentlerin tarihi merkezlerinde kaçak yapıların kent parçalarına eklenmesinin tarihi dokunun tahribine yol açması,
- Kentlerin tarihi merkezlerindeki ulaşımın hızlanarak yoğunlaşması,
- Kent merkezleri için yapılan tek tip nazım ve uygulama imar planları kararlarının tarihi kent merkezlerini etkilemesi ve bu alanların bozulma süreci yaşaması,
- Tarihi eserlerin korunmasının “Eski Eserler Yasası” ile sağlanması,
- Korumanın tek yapı ölçeğinden çıkarak sit alanı ölçeğine ulaşması,
- “Eski Eserler Yasası” ile saptama, belgeleme ve tescil işlemlerinin tüm Türkiye’de yaygınlaştırılmasının sağlanması ve sivil yapıların da tescillerinin yapılmaya başlanması,
- “Eski Eserler Yasası” ile GEEAYK’ın yetki, sorumluluk ve görev alanının genişlemesinin sağlanması,
- Planlama, turizm, gelişme ve kalkınma konularının korumayla ilişkilendirilmesi ile korumanın başka kurum ve kuruluşların da sorumluluk alanına girmeye başlaması,
- Türkiye’deki bir çok kentin kentsel sit ilanlarının yapılması sürecinin uzun sürmesine bağlı olarak, sit alanı ilan edilen kentlerin koruma planlamasının, sit alanı olarak henüz ilan edilmemiş tarihi kentler için hazırlanan nazım imar planlarına yansımaya başlaması,
- Tarihi kent merkezlerinin korunmasında Avrupa’da etkili olan korumanın daha

geniş kapsamı ile ele alınması çerçevesinde, planlamaya katılım, yerellik ve kaynak aktarımına yönelik kurumsallaşmayı kapsayan korumanın, 1970'lerde Türkiye'deki belediyeçilik anlayışında yer almasına rağmen uygulamaya aktarılamaması söz konusu olmuştur.

4. Dönem: 1980'li yıllar planlama ve korumada aktif rol üstlenecek kurumsallaşmanın başladığı, kentsel korumada akademik çevrelerin bilimsel olarak uygulamaya katıldığı, koruma çalışmalarının uluslar arası çalışmalarla paralellik göstermeye başladığı dönemdir. Bu dönemde;

- Kentlerin tarihi merkezlerindeki ulaşımın yoğunlaşmasının devam etmesi,
- Kentlerin tarihi merkezlerinde kaçak yapıların artarak devam etmesi,
- Tarihi eserlerin ve kentsel bütünlerin korunmasının "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası" ile sağlanması,
- "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası" ile GEEAYK'ın yerine, "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları"nın oluşturularak merkezden yerele doğru yayılan bir koruma geliştirilmesi,
- "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası" ile sit alanlarının ayrı bir planla yönlendirilmesi ve bu amaca yönelik Koruma Amaçlı İmar Planı kavramının gelişmesi,
- Tarihi kent merkezleri için Koruma Amaçlı İmar Planlarının hazırlanması aşamasına akademik çevrelerin katılımı,
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası" ile kültürel ve doğal değerlerin korunması sorumluluğu Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurullarına, uygulama sorumluluğunun da belediyelere verilmesi,
- "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası"nın bazı maddelerindeki değişikliğe ilişkin 3386 sayılı yasanın yürürlüğe girmesiyle yeni sit tanımlamalarına yer verilmesi söz konusu olmuştur.

5. Dönem: 2000'li yıllar planlama ve korumada aktif rol üstlenecek kurumsallaşmanın ve akademik çevrelerin bilimsel olarak uygulamaya katılımının devam ettiği, belediyelerin de uluslar arası işbirliği ile kentleri korumaya çalıştığı dönemdir. Bu dönemde;

- Tarihi kent mekanlarının belediyelerce algılanmaya başlanması,
- Tarihi kent mekanlarında belediyeler düzeyinde uluslar arası işbirliğinin sağlanması,
- Tarihi kent mekanlarının turizm ile bütünleştirilmeye çalışılması,

- Türkiye’de koruma alanında var olan örgütlenme yapısının güçlendirilerek mevzuatın uluslararası normlara uygun hale getirilmesi amacıyla 14 Temmuz 2004 tarihinde 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un yürürlüğe girmesi* ,
- “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası gibi yeni tanımlamalar getirilmesi, koruma planlaması içinde eylem alanlarının ve önceliklerinin belirlenmesinin olanaklı hale gelmesi ve bu sayede süreklilik sağlanmaya çalışılması gerçekleşmiştir.

Türkiye’deki kale ile çevrili tarihi kent merkezlerinden biri olan Diyarbakır kentsel sit alanındaki koruma çalışmalarının incelenmesine yönelik yapılan alan çalışması ile alt ölçekteki sorunlar ortaya çıkarılmıştır. Bu alan çalışmasından yola çıkılarak, Türkiye’deki kentsel koruma çalışmalarında yaşanan sorunlar, 2004 yılında çıkarılan “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un sağladığı dayanak ile mümkün olacağı görülmekle birlikte, bu kanunun koruma uygulamalarına nasıl yansıtacağı büyük önem kazanmaktadır. Bu kanun ile, yeni kaynak imkanı sağlanmış, örgütlenme modelleri üretilmiş, planlama etapları ile uygulamada görev alacak sorumluluklar kısmen belirlenmiş ve kullanıcı katılımı sağlanarak sürdürülebilir bir yönetim modeli elde edilmeye çalışılmıştır. 5226 sayılı yasanın da sağladığı dayanak ile, tarihi kent merkezlerinin korunmasında model olabilecek öneriler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

-Koruma Amaçlı İmar Planı sistemi içerisinde;

- Koruma Amaçlı İmar Planının hazırlanması 5226 sayılı yasaya göre, Belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar, söz konusu alanda ilgili meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve plandan etkilenen hemşerilerin katılımı ile sağlanabilecektir. Ancak, Koruma Amaçlı İmar Planını onaylayan kurum olan koruma bölge kurullarının yapısı ve çalışma düzeni bunu sağlayacak kapasiteye sahip olmadığı için, sadece Koruma Amaçlı İmar Planlarını onaylamakla yükümlü bir üst kurulun oluşumuna ihtiyaç duyulmaktadır.
- 5226 sayılı yasaya göre, Koruma Amaçlı İmar Planları; müellifi şehir plancısı olmak üzere; alanın konumu, sit statüsü ve özellikleri göz önünde bulundurularak mimar,

* “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” tezin tamamlandığı tarihte yürürlüğe girmiş, bu nedenle sadece sonuç bölümünde bir değerlendirme yapılmıştır.

restoratör mimar, sanat tarihçisi, arkeolog, sosyolog, mühendis, peyzaj mimarı gibi meslek gruplarından Bakanlıkça belirlenecek uzmanlar tarafından hazırlanır. Ancak sadece şehir plancısının müellif olarak alınması tarihi kentlerin korunmasında alt ölçeğe kadar inen detaylı bir koruma aşamasını gerektirmekte ve bu nedenle Koruma İmar Planı yetkisi koruma alanında deneyimli şehir plancısı, mimar ve restoratör'ün yetki paylaşımı ile yapılmalı, planlama yapılan yerleşmenin niteliklerine göre diğer disiplinlerin proje ekibine katılımı sağlanmalıdır.

- Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlanması aşamasında, "Kentsel Tasarım" üst ölçeklerden alt ölçeklere kadar her aşamada etkin olarak kullanılmalıdır. 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planlarında öncelikler belirlenmeli, tarihi kent merkezinin konumu, işlev ve yoğunluğu, çevre ilişkileri, ulaşım bağlantıları gibi temel kararlar ile gelişim yönleri saptanmalıdır. Kale ile çevrili kentsel sit alanlarında büyüyen ticaret hacmi ve yapısı tarihi kent dokusunun gabarisine ters düşen yapılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Bu bölgeler, bütüncül planlamanın alt ölçeği olan bir planlama içerisinde ele alınmalıdır. Bu sayede, hazırlanacak kentsel strateji planları ile ticari faaliyetlerin yükü ve fonksiyonu kaydırılabilecek, üzerinde cazibe noktası oluşturulmuş yeni gelişme aksları yaratılabilecektir. Böylece, bu tip alanlar içerisinde faaliyet gösteren ticaret bölgeleri, daha az yoğunlukta ve ileride geriye kazanımını sağlayacak ölçüde daha nitelikli ve fonksiyonlu yapılaşmalara sahip olacaktır.
- Kentsel sit alanı için yapılacak yeni Koruma Amaçlı İmar Planında tarihi sivil mimarlık yapıları, anıtsal yapılar ve tescilsiz parsellerle birlikte sokak, meydan ve diğer mekansal öğeler bir bütün halinde ele alınmalı ve koruma kararları bütün kentsel sit alanı boyutunda düşünülmelidir. Bu aşamada 1/1000 ile 1/1 ölçekleri arasında değişen planlama kararları ile, tarihi kent merkezlerinde meydan, yaya ve taşıt yolu gibi ulaşım alanları, korunacak yapılar ve bu yapıların çevre düzenlemesi, alt yapı tesislerinin tasarımı gibi konuları kapsayacak alanların planlanması sağlanmış olacaktır.
- Korunması gerekli anıtsal ve sivil yapıların bünyesinde ya da yakın çevresinde korumayı kolaylaştıracak kullanımları sağlayacak sosyal ve ekonomik yapıyı iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejiler belirlenmelidir. Kentsel tasarım kararları ile bu kullanımların dağılımı belirlenmelidir.
- Koruma planlarının uygulanması aşamasında karşılaşılan sorunları çözmek amacıyla 5226 nolu yasada tanımlanan "Katılımcı Alan Yönetimi Modeli" ile yeni kaynak olanakları yaratma, örgütlenme modelleri üretme, planlama etapları ile uygulamada görev alacak sorumlulukları belirleme ve kullanıcı katılımını sağlayarak sürdürülebilir bir yönetim

sağlanması planlanırken, bu modelin hangi kurum tarafından uygulanacağı yasada belirtilmemiştir. Ancak, kentsel sit alanlarında böyle bir yönetim modelinin o bölgedeki plan uygulamalarından sorumlu belediyeler tarafından yönlendirilmesi daha doğru olacaktır. Yanı sıra, korumada uzmanlaşmış şehir plancıları, restorasyon uzmanları, sanat tarihçiler, arkeologlar, ulaşım plancıları, mimarlar, altyapı mühendisleri gibi teknik elemanlar ile halkın katılımı ve sivil toplum kuruluşlarının da bu modelde yer alması gerekmektedir.

-Kurumların sorumlulukları çerçevesinde;

“Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile bu uygulamadan sorumlu kişi ya da kurumlar yasada belirtilmediği, yönetim alanı ve yönetim planı ile ilişkisi kurulmadığı için uygulamada bazı yetki karmaşasının yaşanacağı sonucu doğmaktadır. Ancak bu yeni yasa ile, sivil toplum örgütlerinin ve halkın aktif olarak korumaya katılımı sağlanmış, bünyesinde koruma birimi kurarak tescilli yapılara bakım izni yetkisi ile belediyelerin korumada sorumlu olması sağlanmıştır. Yeni koruma yasası ile, korumanın gönüllü kuruluşlardan destek alması, vakıf ve derneklerin, akademik düzeyde bir katılımın sağlanması yolu da açılmıştır.

- 5226 sayılı yasa ile Büyükşehir belediyeleri, valilikler, Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere sanat tarihi, mimarlık, şehir planlama, mühendislik, arkeoloji gibi meslek alanlarından uzmanların görev alacağı koruma, uygulama ve denetim büroları kurulması sağlanmıştır. Bu bürolar koruma bölge kurulları tarafından uygun görülen koruma amaçlı imar planı, proje ve malzeme değişiklikleri ile inşaat denetimi de dahil olmak üzere uygulamayı denetlemekle yükümlü olmuşlardır. Bu kurumlarda yaşanan teknik eleman sıkıntısı öngörülen işlemlerin ve uygulamaların istenilen düzeyde gerçekleştirilememesine yol açacaktır. Bu nedenle, kurulacak olan uygulama ve denetim bürolarında, üniversitelerin bünyesinde yer alan çeşitli bölümlerde görevli öğretim elemanlarının da sorumlu olarak yer alması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.
- Koruma çalışmalarında varılması gereken hedeflere ulaşılabilmesi için bilimsel bir yaklaşımın ön planda olması gerekmektedir. 5226 sayılı yasanın sağladığı dayanakla, koruma aşamalarında, Üniversitelerin bünyesinde yer alan çeşitli bölümlerde görevli öğretim elemanlarının karar ve uygulamalarda katılımcı olarak yer alması sağlanmalıdır. Böyle bir yaklaşım ile; karar verici kurum olan Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge

Kurulları ile uygulamadan sorumlu olan belediyeler arasındaki iletişim kopukluğu giderilmiş olacak, koruma da istenilen bilimsel düzeyde gerçekleştirilebilecektir.

- 5226 sayılı yasa ile, yönetim alanları ve bunların bağlantı noktalarının korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla kentsel sitlerde birden fazla belediyeyi ilgilendirmesi halinde Büyükşehir belediyesi eşgüdümünde ilgili belediyeler, tek bir belediyenin görevi alanına girmesi halinde ilgili belediye, diğer yerlerde ise Bakanlıkça yönetim planı taslağı hazırlanmasını veya hazırlattırılmasını sağlamaktadır. Hazırlanan taslağın karara bağlanması ve uygulanması konusunda önerilerde bulunmak amacıyla, alanda mülkiyet hakkı bulunanlar, meslek odaları ve sivil toplum örgütleri ile üniversitelerin ilgili bölüm temsilcilerinden oluşan bir danışma kurulu kurulur. Benzer şekilde de, taşınmaz kültür varlığı niteliğindeki anıt eserler için de, o esere münhasır anıt eser kurulu oluşturulur. Kurul; eserin bulunduğu yerdeki üniversitelerin ilgili bölümlerinden öğretim üyeleri, meslek odaları, sivil toplum örgütü temsilcileri ve yerel yönetimlerin temsilcileri ile eserin korunması ve geliştirilmesi için bağışta bulunanlardan Bakanlıkça uygun görülen kişiler ile bu eserler için tasarruf yetkisine sahip idarenin temsilcisinden oluşur. Kurul, eser için mekansal ve fiziksel gelişim, tematik gelişim ve vizyon, eserin korunması ve geliştirilmesi, tanıtım ve teşhir gibi konuları kapsayan yıllık ve beş yıllık koruma ve geliştirme projesi hazırlar. Koruma ve geliştirme projesi kapsamındaki uygulamalar, anıt eserin tanıtımını yapmak, anıt eser için bağış toplamak, onursal ödüller vermek anıt eser kurulunun yetkisindedir. Kurul; eserin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesine ilişkin her yıl düzenli olarak rapor hazırlar. İlgili idareler bu raporları değerlendirmeye almak zorundadır. Ancak, bu kurulların örgütlenmelerinin oluşumu, mevcut kurumlarla ilişkileri yeterince açık tanımlanmamıştır. Kentsel sit alanlarının korunmasından sorumlu olan bu kurulların valiliklerin sorumluluğunda olması oluşabilecek yetki karmaşasının önüne geçecektir.

-Değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapı kapsamında;

- Genellikle kentsel sit alanlarına yerleşen alt gelirli kesimler, bu bölgelerin korunmasını sağlayacak bilince ve ekonomik düzeye sahip olamamaktadırlar. Kent kültürünün yabancıları olan alt kesimlerce kullanılan kentsel sit alanlarının korunması için, kentsel koruma bilincinin sürekli canlı tutulmasına yönelik kültürel etkinliklere yer verilmeli, televizyon, gazete gibi yerel medyanın bu yönde yayınlar yapması sağlanmalıdır.
- Kesin yapı yasağı bulunan özel mülklerle imara uygun hazine arazisi arasında takasın gerçekleştirilmesi çalışmalarının aşamalı olarak sağlanması ve bu yapıların çeşitli işlevlerle yaşatılmasının sağlanması gerekmektedir.

Tarihi kale kentlerin geleceğe aktarılmasının bir zorunluluk olduğu düşüncesi ile; kentleşme baskısının yaşandığı dönemlerde kaybedilen tarihi dokulara rağmen, yakın dönemlere kadar koruma uygulamalarında olması gereken bilinç yeterince gelişmemiştir. Ancak, günümüzde geleceğe bırakılması gereken bir miras olan tarihi dokuların korunması için gerekli bilincin, yasal altyapının ve kaynakların hazırlanmaya başlandığına dair ipuçlarının bulunması, bu yönde olumlu gelişmelerin yaşandığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Ağaryılmaz, İ., Binoğul, E., Can, C. ve Binan, C., (1991) Diyarbakır Kenti Tarihi Yapısı, Sorunları ve Korunması İçin Temel Yaklaşımlar, Yıldız Üniversitesi Raporu, İstanbul.
- Akçura, T., (1971), Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmaları, Çağlayan Matbaası, İstanbul.
- Akurgal, E., (1993), Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Akurgal, E., (1996), “Batı Anadolu’da Konut, Yerleşme ve Kent Planlaması (MÖ. 3000-30)”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 122-145.
- Aktüre, S., (1975), “17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehrsel Yapının Değişme Süreci”, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, 101-128.
- Aktüre, S., (1978), 19. Yüzyılın Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, O.D.T.Ü. Yayını, Ankara.
- Aktüre, S., (1985), “Osmanlı Devletinde Taşra Kentlerindeki Değişimler”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul.
- Aktüre, S., (1987), Mimarbaşı Sinan and the Building Policies of the Ottoman State, Environmental Design: Mimar Sinan the Urban Vision, Derleyen: A.Petruccioli, Roma: Carucci.
- Aktüre, S., (1991), “Anadolu Kentinde Türkleşme İslamlaşma Süreci, Mekansal Yapı Değişimi ve İslam Mimari Mirası”, O.D.T.Ü. Yayını, Ankara, 24-31.
- Aktüre S., (1997), Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri, 2.Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul.
- Ali Emiri, (1909), Amid-i Sevda, İstanbul.
- Alioğlu E. F., (2000), Mardin Şehir Dokusu ve Evler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Altun, A., (1988), Ortaçağ Türk Mimarisinin Ana Hatları İçin Bir Özet, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Deneme, Eleştiri ve Tarih Dizisi: 5, İstanbul.
- Andresyan, H. D., (1964), Polonyalı Simeon Seyahatnamesi (1608-1619), İstanbul.
- Aramon, M. D., La Voyages De M. D’Aramon.
- Arslan, R., (1993), Kent Planlamasında Değerlendirme Teknikleri, Y.T.Ü. Yayını, Yayın No: 270, İstanbul.
- Arslan, R., (1999), “Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu”, Diyarbakır: Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 80-107.
- Aru, K. A., (1998), Türk Kenti, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Beysanoğlu, Ş., (1962), Kısaltılmış Diyarbakır Tarihi ve Abideleri, İstanbul.
- Beysanoğlu, Ş., (1986), Diyarbakırım, Cilt 2, Neyir Matbaası, Ankara.
- Beysanoğlu, Ş., (1987), Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi, Diyarbakır Belediyesi Diyarbakır’ı Tanıtma Yayınları: 1, Cilt 1, Ankara, 62-594.
- Beysanoğlu, Ş., (1996), Akkoyunlulardan Cumhuriyete Kadar Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi, Diyarbakır’ı Tanıtma Yayınları No:1, Cilt 2, Ankara.

- Beyzanoğlu, Ş., (1999), “Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi”, Diyarbakır: Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 39-79.
- Bilgin, İ., (1998), “Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İmanı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 255-272.
- Boran, A., (2001), Türk Sanatında Kale Mimarisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Dizi-Sayı 61, Ankara.
- Cerasi, M. M., (2001), Osmanlı Kenti: Osmanlı Kentinde 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, Çeviren: Aslı Ataöv, İstanbul.
- Cezar, M., (1983), Typical Commercial Buildings of The Ottoman Classical Period And The Ottoman Construction System, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Childe, G., (1993), Tarihte Neler Oldu, Ankara.
- Cumhuriyetin 15. Yılında Diyarbakır, (1935).
- Değertekin, H., (1999), “Diyarbakır Surlarının Bugünkü Durumu”, Diyarbakır: Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 178-193.
- Diez, E., (1917), Die Kunst der İslamischen Völker, Berlin, 173.
- Diñer, İ. ve Akın, O., (1994), “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı”, 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu, İstanbul, 127-131.
- Diyarbakır Albümü, (1956), Adana.
- Diyarbakır Albümü, (1978), Adana.
- Diyarbakır İl Yıllığı, (1967), Ankara.
- Dobby, A., RODWELL, D., (1978), Conservation and Planning, Conservation Legislation, Huchhinson Co London.
- Dumont, P., Georgeon F., (1999), Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, 2. Baskı, Çeviren: A. Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Erginbaş, D., (1953), Diyarbakır Evleri, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış).
- Evliya Çelebi, Seyahatname, Çeviren: Ahmet Cevdet, İstanbul, 1314.
- Faroqhi, S., (2000), Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gabriel, A., (1940), Voyages Archéologiques Dans La Turquie Orientale, Paris.
- Garden, R. J., (1867), “Description of Diarbekr”, The Journal of The Royal Geographical Society, C. 37, 182-193.
- Göney, S., (1977), Şehir Coğrafyası I, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğ. Enst. Yayınları 2274-91, İstanbul.
- Güneli, Z., (1990), “Kaybolmakta Olan Surlarıyla Tarih, Kültür ve Mimari Miraslar Kenti, Kale-Kent: Diyarbakır”, Diyarbakır Koruma Sorunları Paneli, II. Diyarbakır Kültür ve Sanat Festivali, Diyarbakır.
- Habitat II'nin 5. Yılında GAP'ta Yerleşim ve Konut Sorunları, (2001), TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Diyarbakır.
- Hagen, V. W., (1974), “Kral Yolu”, İlgı, Sayı: 19, İstanbul, 11-12.

Hodder, I., (1996), "Çatalhöyük: 9000 Year Old Housing and Settlement in Central Anatolia", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, Çeviren: Işıl Küçük, İstanbul, 43-48.

İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, (1991), Milliyet Yayınları, I. C., İstanbul, 330.

İslâm Ansiklopedisi, (1994), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayını, Cilt 9, İstanbul, 140-467.

Konyar, B., (1936), Diyarbakır Yıllığı, Cilt 3, Ulus Basımevi, Ankara.

Kirsch, M., (1927), Von Berlin Nach Ispahan, Leipzig-Berlin.

Kolb, F., (1996) "The Role of Dwelling Houses in Larger Anatolian Settlements of Antiquity", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, Çeviren: Süheyla Ababay, İstanbul, 146-154.

Lerchenfeld, A. Von S., (1882), Der Orient, A. Hartleben's Verlag, Wien-Pest-Leipzig.

Mutlu, B., (2001), Mimarlık Tarihi Ders Notları 1, Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı.

Nasır-ı Hüsrev, (1985), Sefername, Çeviren: Abdulvahap Terzi, İstanbul.

Naumann, E., (1893) Von Goldenen Horn Zu Den Guellen Das Euphrat, Leipzig-München.

Naumann, R., (1991), Eski Anadolu Mimarlığı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Çeviren: Beral Marda, Ankara.

Oktaç, D., (2001), "Kentsel Tasarımın Kuramsal Çerçevesine Güncel Bir Bakış: Kentlerimiz, Yaşam Kalitesi ve Sürdürülebilirlik", Mimarlık Dergisi, Sayı. 302, Mimarlar Odası Yayını, İstanbul, 5-6.

Ortaylı, İ., (1977), "İstanbul'un Mekansal Yapısının Tarihsel Evrimine bir Bakış", Amme İdaresi Dergisi, C.10, No.2. İstanbul, 84.

Osmay, S., (1998), "1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço'98, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 139-154.

Özdoğan, M., (1996), "Kulübeden Konuta: Mimarlıkta İlkler", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 19-30.

Özsegin, K., (1993), Diyarbakır Surları, Diyarbakır Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayını: 4, Ankara.

Pınar, İ., (1999), "Gezginlerin Gözüyle Diyarbakır (1701-1924)", Diyarbakır Müze Şehir, Yapı Kredi Yayını, İstanbul, 146-163.

Resimlerle Diyarbakır, (1956), Adana.

Rheidt, K., (1996), "City or Village? Housing and Settlement in Middle and Late Byzantine Anatolia", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 221-233.

Saad, Dr. L., (1913), Sechzehn Jahre Als Quarantaene In Der Turkei, Berlin.

Schirmer, W., (1982), Hitit Mimarlığı, Çeviren: B.Madra, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Soysal, M., (1999), Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşmenin Öyküsü, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Sökmen, P., (1987), "Tarihsel Çevre Korumasının Kent Planlaması İçindeki Yeri", Tarihi Kentlerde Planlama/Düzenleme Sorunları Türkiye 11. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu, Edirne, 59-68.
- Sözen, M., (1971), Diyarbakır'da Türk Mimarisi, DTD Yayını, İstanbul.
- Tanyeli, U., (1986), Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (XI.-XV. Yüzyıllar), Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış).
- Tavernier, J. B., (1677), Les Six Voyages De Jean Babtiste Tavernier En Turquie En Perse Et Aux Indes, Paris.
- Tekeli, İ., (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm", Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 878-890.
- Tekeli, İ., (1998), "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço'98, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1-24.
- Tekin, A., (1997), Diyarbakır Anadolu Tarihinin Taşlara Yazıldığı Kent, D. Ü. Basımevi İşletme Müdürlüğü, Diyarbakır.
- TİGRİS, (2003), Suriçi Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri Taslağı, Tigris Müşavir Mühendisleri Özel Çalışması, Diyarbakır.
- Toprak, M. F., (1999), "Arap Kaynaklarında Diyarbakır", Diyarbakır Müze Şehir, Yapı Kredi Yayını, İstanbul, 130-137.
- Tuncer, O. C., (1999), Diyarbakır Evleri, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Türk Müh. Mim. Odaları Birliği, (1998), Bölge İçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırması, Türk Müh. Mim. Odaları Birliği Yayını, 2. Baskı, Ankara.
- Ünsal, B., (1973), Mimari Tarihi, İ.D.M.M.A. Yayınları, Cilt 1, Sayı 53, 4. Baskı, İstanbul.
- www.diyarbakir-bld.gov.tr
- www.dicle.net
- www.icisleri.gov.tr
- Yenen, Z., (1987), Vakıf Kurumu İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri, Doktora Tezi, İ.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış).
- Yerasimos, S., (1988), "La planification de l'espace en Turquie", Revue du Monde Musulman et de la Mediterranee, No:50.
- Yıldırım, M., (2002), Geleneksel Diyarbakır Evlerinin Korunmasına İlişkin Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, M.S.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmamış).
- Yılmazçelik, İ., (1995), XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Yinanç, M. H., (1944), Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Zümresi Neşriyatı, İstanbul.

EKLER

- Ek 1 1988 tarih ve 38 sayılı Diyarbakır Koruma Kurulu Kararı ve geçici dönem yapılanma kararları
- Ek 2 2004 yılında çekilmiş Diyarbakır sur içine ait resimler
- Ek 3 9.11.1990 tarih ve 609 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı
- Ek 4 Tescilli yapıların son listesi
- Ek 5 08.04.2002 tarih ve 7 sayılı Diyarbakır Sur Belediye Başkanlığı Belediye Meclisinin yazısı
- Ek 6 16.04.1999 tarih ve 2209 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 7 04.07.2002 tarih ve 2895 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 8 10.10.1997 tarih ve 2009 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 9 17.11.1991 tarih ve 931 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 10 Diyarbakır Valiliği İl Kültür Müdürlüğünün 27.04.2000 tarih ve 858 sayılı yazı
- Ek 11 28.01.2002 tarih ve 2759 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 12 05.07.1995 tarih ve 1673 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 13 29.05.2002 tarih ve 2855 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 14 05.07.1996 tarih ve 1834 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 15 25.11.1960 tarih ve 1424 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı ile 26.1.1964 tarih ve 2352 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı
- Ek 16 13.04.2001 tarih ve 2555 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 17 27.03.2002 tarih ve 2795 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 18 25.09.2002 tarih ve 2949 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma

Kurulu Kararı

- Ek 19 05.07.1995 tarih ve 1670 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı
- Ek 20 06.03.1996 tarih ve 1757 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı, 04.10.1996 tarih ve 1870 sayılı Diyarbakır Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı

T. C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
DIYARBAKIR KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
BÜRO MÜDÜRLÜĞÜ

Diyarbakır
18.10.1988

I :DKTVKK/ 21.00-1 381

NU : Diyarbakır İli, Merkez İlçesi,
sur için sit alanı olarak
ilan edilmesi ve geçici düzen
yapılama koşullarına ilişkin

D.G.Y.Y.

Özü yukarıda belirtilen konu hakkında Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
ulu tarafından alınan 29.9.1988 gün ve 30 sayılı karar ekte gönde-
lektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ve ederim.
rica

Milgin HAVAS
Büro Müdürü

LER : 1- Karar (3 adet)

2- Geçici düzen yapılamama koşullarına (3 adet)

3- Kroki (3 adet)

ĞİTİM :

REGİ :

Diyarbakır Valiliğine
Diyarbakır Belediye Başkanlığına

BİLGİ :

- Eski Eserler ve Müzeler Genel Müd.
Tespit ve Kurullar Dairesi Başk.
(Tespit Şube Müdürlüğüne)
- Eski Eserler ve Müzeler Genel Müd.
Tespit ve Kurullar Dairesi Başk.
(Kurullar Şube Müdürlüğüne)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür
Tabiat Varlıkları Koruma Yürüme
Kuruluna ANKARA
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
Yapı İşleri Genel Müd. ANKARA
- Yokluklar Genel Müd. ANKARA
- Diyarbakır İlçeye ve Anıtlar Müd.

18. EKİ. 1988 Memur : M. T. KAYNAK

T.O.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU

K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 29-30.9.1988-4
Karar Tarihi ve No. : 29.9.1988-38

Toplantı Yeri :

Diyarbakır ilinin en belirgin tarihi yapıtlarının bulunduğu sur i bölgesinin korunabilmesi, eski kent dokusunun muhafaza edilebilmesi bu ana kadar uygulanan sağlıksız şehirleşme ve yapılaşmanın önlenmesi için, ekli krokide taralı olarak gösterilen sur içi bölgesinin (ç kale dahil) "Diyarbakır Kentsel Sit Alanı" olarak ilan edilmesine; 3386 sayılı yasanın 6.maddesine göre Diyarbakır Belediyesince en geç bir yıl içinde "Koruma Amaçlı İmar Planı"nın hazırlanarak değerlendirilerek üzere Kurulumuza iletilmesine; Koruma Amaçlı İmar Planı yapılar yürürlüğe girinceye kadar ekteki "Geçici Dönem Yapılanma Koşulları"na uyulması gerektiğine; Ayrıca "Diyarbakır Kentsel Sit Alanı" dışında kalan surların dibinden itibaren, 50 m genişliğinde bir şeritin "Surların Koruma Alanı" olarak tespit edilmesine; bu şeritte de yapılacak her türlü faaliyet için Kurulumuzdan görüş alınması gerektiğine karar verildi.

B A Ş K A N

Prof. Dr. Mesut AYAN

BAŞKAN YARDIMCISI

Doç. Dr. Erol TUGAL

Uye
Doç. Dr. Zülküf GÜNELİ

Uye

Uye
Nilgün SAVAS

Uye

Uye
Necdet İNAL

Uye

Uye

Uye
Aydar BALOĞLU
(Bulunmadı.)

Uye

Uye

DIYARBAKIR İLİ KENTSEL SİT ALANI
"GEÇİCİ DÖNEM YAPILANMA KOŞULLARI"

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu ile, 3386 sayılı kanunun 6. maddesi gereğince, Diyarbakır sur içi kentsel sit alanı a ait Koruma İmar Planı Diyarbakır Belediyesince en geç bir yıl içinde hazırlanıp, Kurulumuzca ve gerekli diğer onuma mercilerince, onanarak yürürlüğe girinceye kadar geçecek süre içinde yapılacak uygulamalarda "Geçici Dönem Yapılanma Koşulları" geçerlidir.

1. TESCİL EDİLMİŞ VEYA EDİLECEK OLAN YAPILARDA
UYGULANACAK KOŞULLAR

1.1. Basit Onarımlar

Cephe elemanları, plan, renk, malzeme v.b. kısımlarında değişiklik yapılmaksızın, görünüşleri değiştirilmeden, orijinal durumları kaybolmayan yapılan onarımlardır. Bu tür onarımlarda;

Yapıların çürüyen aksak elemanlarının (kapı, pencere, kepenk, merdiven, parmaklık, dolap vs.) orijinallerine uygun olarak değiştirilmesine,

Bozulan, çürüyen, eksilen üst yapı elemanlarına aynı plan, renk ve malzeme ile onarılıp tamamlanmasına,

Bozulan iç ve dış sıvalar ile kaplamaların renk ve malzeme uyumunu sağlamak koşulları ile orijinallerine sadık kalarak yenilenmesine likkat edilmelidir.

Basit onarımlar, Diyarbakır Koruma Kurulu Büro Müdürlüğü ile Belediyelerin ortak denetim ve sorumluluğu altındadır. Dolayısıyla buralarda yazılı izin alınmadıkça onarımlara bağlanmayacaktır.

Vakıflar Genel Müdürlüğüne yaptırılacak basit onarımlar; Koruma Kurulu Büro Müdürlüğüne bilgi vermek suretiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü yetkililerinin denetimi altında yapılabilir.

Yapıların basit onarımına ilişkin onarım öncesi ve onarım sonrası durum, Koruma Kurulu Büro Müdürlüğü ve Belediyelerce hazırlanacak rapor ve fotoğraflarla saptanarak bilgi için Diyarbakır Koruma Kuruluna iletilecektir.

1.2. Esaslı Onarımlar ve Değişiklikler

Basit onarım dışındaki esaslı onarımlar ve değişiklikler için, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Büro Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanacak rapor ve tasdikli içten ve dıştan tanıtıcı fotoğraflar ile birlikte Kurul'a müracaat edilip "Grup derece"si kararı alınacak ve buna göre hazırlanacak rölöve ve restorasyon projeleri Kurul getirilerek uygulama izni alınacaktır.

2. KORUMA ALTINA ALINMAMIŞ MEVCUT YAPILAR

Kentsel sit alanı içinde kalan ve korunması gerekli olmayan mevcut binaların çatıları ve çekme katları, tam katu çevrilemez, çatıda çekme kat yapılamaz, yapıların yenilenmesi durumunda bu yönetmeliğin 3.maddesi(Yeni Yapılanma Koşulları) uygulanacaktır.

3. YENİ YAPILANMA KOŞULLARI

Kentsel sit alanında yapılacak tüm yeni inşaatlar için Kurul'dan izin alınması zorunludur.

Arsaların ifraz ve tevhid'inin yapılamayacağı, ancak zorunlu durumlarda Bölge Kurulundan izin alınması gerekmektedir.

Her türlü yıkım ve hafriyat işleri başlamadan önce, başlama tarihi Diyarbakır Müze Müdürlüğüne bildirilip, hafriyat işleri başından sonuna kadar Müze elemanlarının denetiminde yapılacaktır.

Kentsel sit alanı içinde, tüm yeni yapılarda en çok zemin-bir katlı(6.50 m.yüksekliğinde) yapı yapılabilir. Ancak, binanın yapılacağı çevrenin özelliğinin gerektirdiği durumlarda, bina yüksekliğini belirleyebilmek için ada ölçeğinde hazırlanacak 1/200 yol cephesi silüetinin fotoğraflarla birlikte Kurulumuza iletilmesi gerekmektedir.

Kotlama; bina yüksekliği, arazi düz ise, parsel'in cephe aldığı kadastral yolun parsel önündeki en düşük noktasından son kat tavan üstüne; Arazi eğilimli ise, binanın parsel zemininde oturduğu tabanın orta noktasından son kat tavan üstüne kadardır.

Kentsel sit alanı içinde yapılacak yeni yapıların, cephe elemanlarında, doluluk boşluk oranında, çıkmalarda, kapı ve pencere boyutlarında çevrede yer alan korunması gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı yapılarının uygun mimari biçim ve karakterde projelendirilmesi, gerekmektedir.

Teras katı veya çekme kat yapılmayacak; çatı düz veya en fazla % 33 eğimli, saçaklı veya parapetli olacaktır.

Gerekli hallerde bodrum katı yapılabilir.

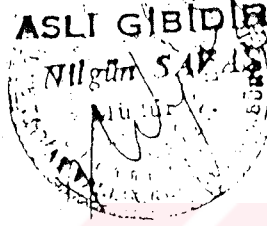
4. KORUHAYA İLİŞKİN GENEL HÜKÜMLER

Kentsel sit alanında yapılacak her türlü kazı, hafriyat, altyapı tesisleri için projelendirme aşamasında Kurul'dan izin alınacaktır.

Koruma altına alınan bölgedeki yollar, açık avlular, bahçe kapısı çegme ve müstemilat binaları aynen korunacaktır. Korunmuş bulunan sokaklardaki döşeme malzemelerinin aynen korunması, bozuk kısımlerinin aynı malzemeyle onarılması gerekmektedir.

Tescilli yapıların üzerine veya yolun çevresine ışıklı veya ışıksız reklam afişlerinin dikilmesi ve yapıştırılmasının önlenmesi; ayrıca, elektrik, telefon teli gibi açıktan geçen altyapı unsurlarının gizlenmesi gerekmektedir. Lüzumlu hallerde, yapılan işi belirleyenler tabelanın asgari ölçüler içinde, korunma altındaki Kültür Varlığını bozmayan ve tahrip etmeyen bir yerine asılması sağlanabilir.

Kentsel sit alanı içinde, doğal yapısı, ölçüleri ve diğer özellikleri bakımından anıtsal nitelikler kazanmış bulunan ağaçların korunması gerekmektedir.

B A Ş K A N

Prof. Dr. Mesut AYAN

B A Ş K A N Y A R D I M C I S I

Doç. Dr. EROL TUĞAL

Üye

Yrd. Doç. ZÜLKÜF GÜNELİ

Üye

Nilgün SAVAS

Üye

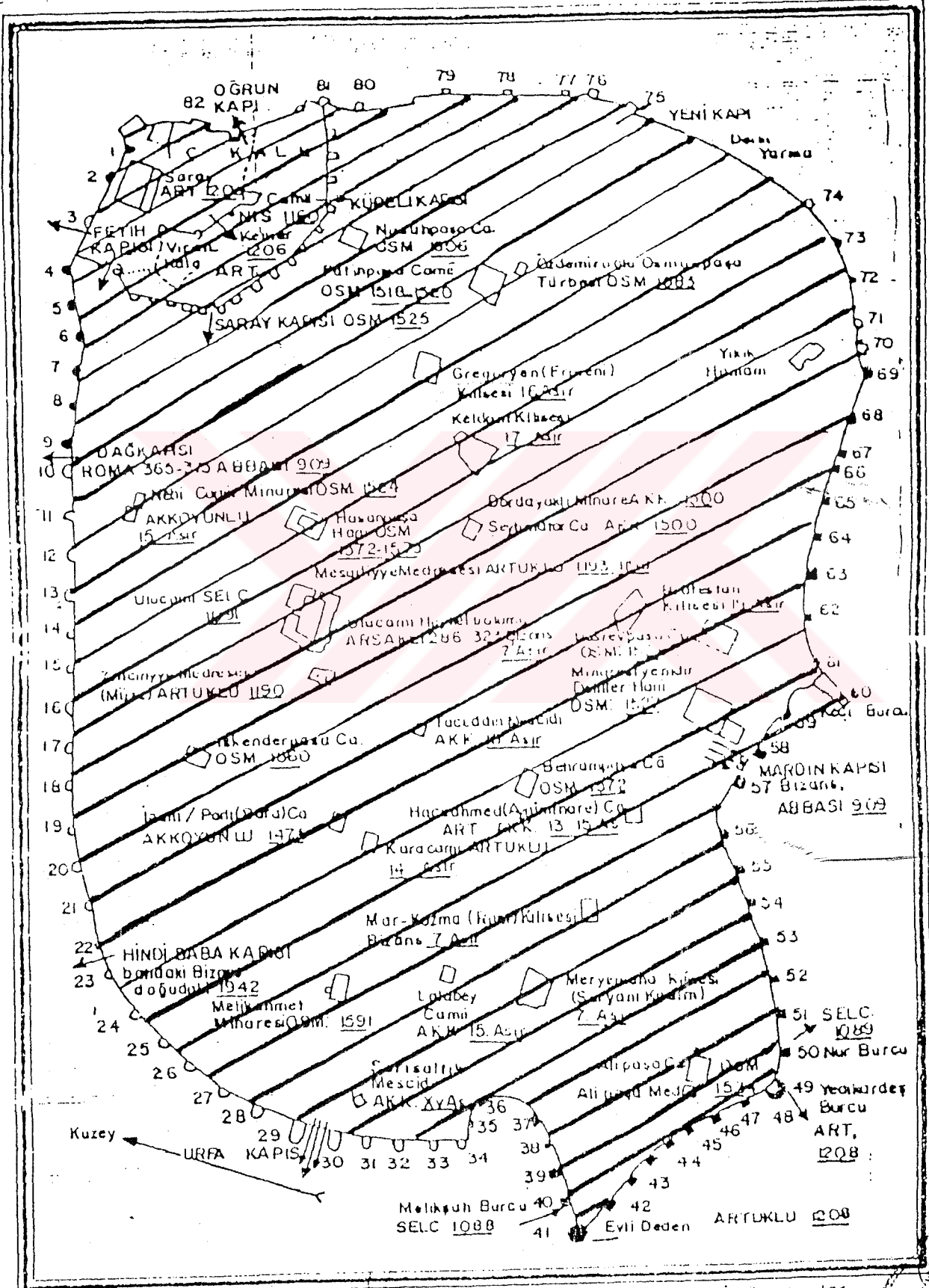
Hüddet İNAL

Üye

Haydar BALOĞLU

(Bulunmadı)

DIYARBAKIR

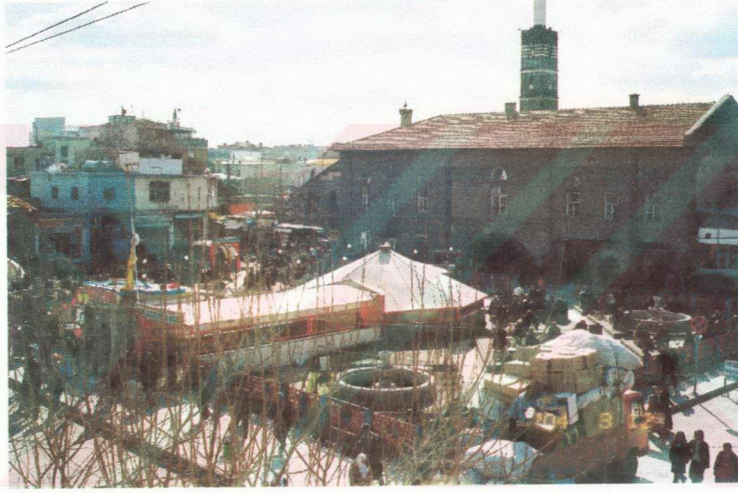

DIYARBAKIR; Kale ve surlarıyla onitlerinin planı (dıştaki rakamlar, burçları, altı çizgili rakamlar - yıkıları gösterir.)

ASLI GIBİ
Nispetiye SAKA

Şekil 1 Sur içi bölgesinin kuzeydoğu bölümünde yer alan konut dokusunun kentsel biçimlenişinin 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 2 Sayfa 78’de verilen şekil 3.12’deki Ulu Caminin ve önündeki meydanın 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 3 Sayfa 86’da verilen şekil 3.24’deki İzzetpaşa Caddesinin 1965 yılı imar plan kararlarına göre biçimlenmesiyle oluşan kentsel dokunun 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 4 Dağ kapı ile Çift kapı arasında yeni Belediye Binasının bulunduğu İnönü Caddesinin 2004 yılındaki görünümü.

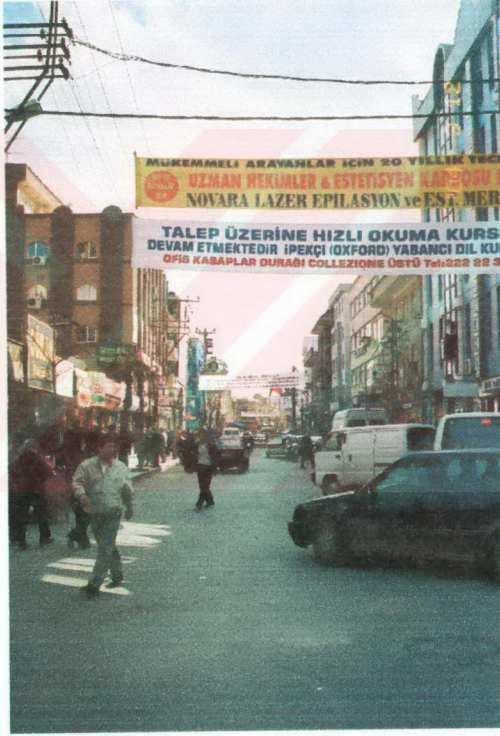
Şekil 5 Sayfa 101'de verilen şekil 4.14'deki postane binasının 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 6 Sayfa 97'de verilen şekil 4.10'daki Urfa kapınının 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 7 Doğu-batı yönündeki Melik Ahmed Caddesinin 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 8 1965 yılı uygulama imar planı ile biçimlenen kuzey-güney yönündeki Gazi Caddesinin 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 9 Sur içi bölgesinin güneydoğu bölümünde yer alan konut dokusunun 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 10 Sur içi bölgesinin kuzeybatı bölümünde yer alan ticaret dokusunun 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 11 2004 yılında Nebi Caminin kentsel dokudaki konumu.

Şekil 12 Sayfa 99'da verilen şekil 4.12'deki Dağ kapı çıkışının 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 13 Dağ kapıdan Dört yol'a giden kuzey-güney yönündeki Gazi Caddesinin 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 14 Sur içi bölgesinin kuzeybatı bölümünde yer alan Ulu Caminin arkasındaki konut dokusunun 2004 yılındaki görünümü.

Şekil 15 Sur içi bölgesinin güneybatı bölümünde yer alan konut dokusunun 2004 yılındaki görünümü.

T. C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU

K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 9.11.1990-83
Karar Tarihi ve No. : 9.11.1990-609

Toplantı yeri :
DİYARBAKIR

Diyarbakır ili, Merkez, sur içi koruma amaçlı imar planına ilişkin; Gıdız Üniversitesi Döner Sermaye İşletmeleri Planlama Grubunun 19.6.1990 gün ve 35 sayılı yazısı ve ekleri (2 klasör tescil fişi, 5 pafta, 1/1000 ölçekli tespit haritası irdeleme sonuçları dosyası), Diyarbakır Belediyesi Kültür ve Sanat Müdürlüğünün 22.8.1990 gün ve 124 sayılı yazısı ve ekleri (rapor, 1/1000 ölçekli harita), Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 7.9.1990 gün ve 557 sayılı, 5.10.1990 gün ve 576 sayılı kararları, Diyarbakır Belediye Başkanlığı Kültür ve Sanat Müdürlüğünün 9.11.1990 gün ve 287 sayılı yazısı ve eki (1 dosya planı), okundu, incelenildi ve yapılan görüşmeler sonunda;

a) 1/1000 ölçekli Diyarbakır ili koruma amaçlı imar planınının tastik edilmesine,

b) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Yüksek Kurulunun 1.3.1988 gün ve 11 sayılı ilke kararı doğrultusunda, tescilli yapılarla bitişik parsellerdeki yeni yapılanmalar için Koruma Kurulundan izin alınmasına, diğer parsellerde ise, koruma imar planı koşulları doğrultusunda Diyarbakır Belediyesince izin verilmesine,

c) Ulu Camii civarındaki Özel Planlama Alanı (ticaret ve kültür amaçlı) ile iç kaledeki özel planlama alanı (Kültür ve Turizm amaçlı) ile ilgili çalışmaların Kurulumuzun görüşüne sunulmasına,

d) Kurulumuzca onaylı projelerin doğru uygulandığı hususunda Kurulumuzca yazılı görüş verildikten sonra Diyarbakır Belediyesince iskan izni verilebileceğine,

e) Tek yapılarla ilgili yeni tesciller için yapılan önerilerin uygun olduğuna, tespit fişlerinin Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Büro Müdürlüğü elemanlarınca tamamlanarak Kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

B A Ş K A N
Prof.Dr.Erol TUĞAL

BAŞKAN YARDIMCISI
Yrd.Doç.Dr.Zülküf GÜNELİ

Ü Y E
Doç.Dr.Günkut AKIN

Ü Y E
Necdet İNAL

Ü Y E
Ülker ARDIÇOĞLU

Ü Y E
Nevin SOYUKAYA
(Diyarbakır Belediye Tems.)

DIYARBAKIR'DAKİ "ANITSAL YAPILAR" LİSTESİ:

NO :	ADI	ADRESİ	PAFTA:	ADA:	PARSEL:
1-	Karışık Budak Camii	Diyarbakır. Merkez Cevatpaşa Yiğit Ahmet Sok.No: 50	42	38	10
2-	Cıngılı Hamamı	Diyarbakır. Merkez. Cevatpaşa Yiğit Ahmet Sokak	42	39	17
3-	Çeşme	Diyarbakır, Merkez. Özdemir. Altay Sokak Özdemir No: 16	45	201	17,18
4-	Çeşme	Diyarbakır. Merkez. Dabanoğlu. Kadıcamii Geçidi	36	169	7
5-	Hasırla Camii	Diyarbakır. Merkez. Hasırlı Köprülü Sokak	50	235	19
6-	Kilise	Diyarbakır. Merkez Hasırlı Karababa Sokak	47	239	5
7-	Çeşme	Diyarbakır. Merkez. Özdemir Mah. Katırpınar Köşesi	43	648	2
8-	Çeşme Kapı	Diyarbakır. Merkez. Ziya Gökalp Yeşil Sokak	9	406	3,10
9-	Türbe	Diyarbakır. Merkez. S. Nazif. Ocak Sokak	8	442	15
10-	Camii	Diyarbakır. Merkez. S. Nazif Paşa Sok. No: 15-21	8	435	44
11-	Salas Camii	Diyarbakır. Merkez. C. Yılmaz Mardinkapı Caddesi No: 123	32	252	5
12-	Camii	Diyarbakır. Merkez, Lalebey	15	317	13
13-	Çeşme	Diyarbakır. Merkez. Alipaşa Karabulut Sokak	17	277	9
14-	Deva Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi, Abdaldede Deva Hamamı Sok. No: 5	19	398	3
15-	Behram Paşa Camii	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Saitpaşa Sok. No:21	10	396	3
16-	Aynı Minare Camii	Diyarbakır İl Merkezi, Ali Paşa Mah. Din Sok. No: 18	18	258	9
17-	Lale Bey Camii	Diyarbakır İl Merkezi, Lale Bey Sok. No:	14	295	1,3,14,15, 16,17
18-	Sürvani Meryem Ana Kilisesi	Diyarbakır İl Merkezi. Lale Bey Mah. Ana Sok. No: 34	15	311	1,2,3,4,5, 6,7,8

19-	Ali Paşa Camii Şafiiler ve Medrese (Düşkünler Evi)	Diyarbakır İl Merkezi, Ali Paşa Mah. Kuzu Geçidi Sok.	17	269	1
20-	Çağaloğlu Mescidi	Diyarbakır İl Merkezi, Ali Paşa Mah. Yıldırım Sok.	18	264	3
21-	Çeltik Kilisesi.	Diyarbakır İl Merkezi, Ali Paşa Mah. II. Karabulut Sok.	17	285	1
22-	Sultan Şüba Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi. Gazi Cad. Mardin Kapı Yanında			
23-	Ragibiye (Defterdar) Camii	Diyarbakır İl Merkezi. Süleyman Nazif Mah. Urfa Cad. No:8	8	491-443	1
24-	Sin Camii	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Melik Ahmet Cad. Artıklar Sok.	9	413	1
25-	Tacettin Mescidi	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Melik Ahmet Cad. Behram Paşa Sk.	9	414	29
26-	Melik Ahmet Paşa Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Melik Ahmet Paşa Cad. No:63	9	423	42
27-	Ahmet Paşa Camii	Diyarbakır İl Merkezi, Melik Ahmet Mah. Melik Ahmet Paşa Cad.	12	322	66,73,74, 75,76
28-	Küçük (Şensu) Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi. Melik Ahmet Mah. Melik Ahmet Paşa Cad.	12	322	65
29-	San Saltuk Türbe ve Tekkesi	Diyarbakır İl Merkezi. Melik Ahmet Mah. Urfa Kapısı Karşısı Urfa Cad.	11	450	1
30-	İskender Paşa Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi. İskender Paşa Mah. Telgrafhane Sok. (Uzun Sok.)	2	133	4
31-	İskender Paşa Konak ve Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi. İskender Paşa Mah. Telgrafhane Sok. (Uzun Sok.) No:63-65	2	134	43,36
32-	Zinciriye Medresesi (Müze)	Diyarbakır İl Merkezi, Camii Kebir Mah. Müze Sok.	5	351	2,3
33-	Parlı Safa Camii Muhammet-ü Lari Mezan Abdülcelil Türbesi	Şeyh Diyarbakır İl Merkezi. Melik Ahmet Mah. Parti Safa Camii Sok.	12	322	23,25,30
34-	Kadı Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi. İskender Paşa Mah. Parti Safa Camii Sok.	2	135	4
35-	Şeyh Yusuf Camii ve Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi, Melik Ahmet Mah. Kesmeli Sok.	11	319	2
36-	Hanzade Camii	Diyarbakır İl Merkezi, İskender Paşa Mah. Dan Sok. No: 1	1	701	11

37-	Deliller (Hüsrev Paşa) Hanı	Diyarbakır İl Merkezi, Cemal Yılmaz Mah. Gazi Çad.	33	250	33
38-	Ulu Camii	Diyarbakır İl Merkezi.. Camii Kebir Mah Gazi Cad. Ulu Camii Sok.	5	355	2,5,6,7,8,9,10,11,12,17,18
39-	Mesudiye Medresesi	Diyarbakır İl Merkezi. Camii Kebir Mah. Piriñçi Sok.	5	355	4
40-	Kavas-i Sagir Mescidi	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Küçük Kavas Sok. No:8	35	395	1
41-	Protestan Kilisesi	Diyarbakır İl Merkezi. Cemal Yılmaz Mah. Muallak Sok. No: 16	32	246	1
42-	Hüsrev Paşa Camii	Diyarbakır İl Merkezi. Cemal Yılmaz Mah. Çukurlu Sok. No: 16	33	250	5
43-	Katolik Kilisesi	Diyarbakır İl Merkezi. Hasırlı Mah. Muallak Sok. No:41	50	231	4
44-	Hamam Harabesi	Diyarbakır İl Merkezi. Hasırlı Mah. Karadeniz Sok.	49	663	134,135(20)
45-	Karadeniz(Emir Seyyar)	Diyarbakır İl Merkezi. Hasırlı Mah. Karadeniz Sok. No:3	48	490	1
46-	Arap Şeyh Camii ve Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi. Hasırlı Mah. Yıkık Kaya sok. No: 101	47	243	6
47-	PTT(Balıkçılar Başı)	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Yenikapı (Fatih) Sok. No:6	35	381	3
48-	Eski Borsa Hanı (Çift Han)	Diyarbakır İl Merkezi, Savaş Mah. Bıyıklı Mehmet Paşa Sok.	34	487	6
49-	Kadı Camii	Diyarbakır İl Merkezi. Dabanoğlu Mah. Kadı Camii Geçidi	36	165	4
50-	Kilise	Diyarbakır İl Merkezi. Dabanoğlu Mah. Kadı Camii Sok	36	163	1
51-	Çardaklı Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi Dabanoğlu Mah. Nar Sok.	38	162	11
52-	Kildani Kilisesi	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah Şeftali Sok. No:2	45	198	14,15,16,17,18
53-	Ermeni Kilisesi	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Göçmen Sok. No:4	45	198	4,5,13
54-	Çeşme	Diyarbakır İl Merkezi, Dabanoğlu Mah Develi Sok.	36	174	8
55-	İbrahimbev Mescidi	Diyarbakır İl Merkezi, Dabanoğlu Mah. Tütenk Sok.	38	160	1,2

56-	Paşa Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Yenikapı Sok. No:5	45	216	27
57-	Fatih Paşa (Kurşunlu) Camii	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Kurşunlu Cami içi Sok. No:2	45	204	1
58-	Özdemiroğlu Osman Paşa Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Kurşunlu Cami içi Sok.	45	204	9
59-	Türbe Kalıntısı	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Fatih Paşa Cami arkasında	45	204	1
60-	Fatih Paşa Cami	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Kurşunlu Cami içi Sok.	45	204	5,6,7
61-	Han	Diyarbakır İl Merkezi. Dabanoğlu Mah. Uğurlu Meydan Sok	38	161	4,35,47 49,50
62-	Kalıntı	Diyarbakır İl Merkezi. Dabanoğlu Mah. Uğurlu Mesdan Sok. No:6-10	38	161	2
63-	Dabanoğlu Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi. Dabanoğlu Mah. İbrahim Bey Geçidi No:22	37	158	25
64-	Nasuh Paşa Cami	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Direkhane Sok.	43	178	6,7
65-	Zincirkıran Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Direkhane Sok.	43	178	7
66-	Hazreti Süleyman (Nasiriyle) Cami	Diyarbakır İl Merkezi. Cevatpaşa Mah. İçkale	41	32	31
67-	Süleyman Nazif Ortaokulu	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Süleyman Nazif Sok.	45	189	21,20
68-	Kilise	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Süleyman Nazif Sok.	45	189	20,21
* 69-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Saloğlu Sok. No:28	44	211	16
70-	Beyaz Türbe	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah	44	209	1
71-	Borsa(Hasan Paşa Hani)	Diyarbakır İl Merkezi, Dabanoglu Mah. Gazi Cad.	36	157	1,103
72-	Hacı Büzruk Cami	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. Yıldız Sok. No:4	42	45	12
73-	Vahapağa Hamamı	Diyarbakır İl Merkezi, İnönü Mah. Telgrafhane Sok.	3	148	15
74-	Nebi Peygamber Cami	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Gazi Cad.	3	147	53
75-	Türbe(Nebi Cami arkası)	Diyarbakır İl Merkezi, İnönü Mah. Gazi Cad.	3	142	53

76-	Kozlu Cami	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. Kozlu Sok.	39	49	2
77-	İçkale	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah.	40		
78-	Aslanlı Çeşme	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. İçkale	40	54	3
79-	Cezaevi	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	12
80-	Artuklu Sarayı	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. İçkale	40	53	12
81-	Komutanlık Binası	Diyarbakır İl Merkezi Cevat Paşa Mah. İçkale	40	53	5
82-	Atatürk Köşkü	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	6
83-	Askerlik Dairesi	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	5
84-	Kara Papaz Kilisesi	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	11
85-	Levazım Amirliği Binası	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	9
86-	Büyük Adliye Binası	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. İçkale	40	54	1
87-	Adliye Binası	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	8
88-	Diyarbakır Hazine Avukatlığı (Meryem-i Zal Kilisesi Medresesi)	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	3
89-	Tapulama Mahkemesi (Mervem-i Zal Kilisesi)	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	1,2
90-	İnce Arap Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. İçkale	41	32	8
91-	Havlet Baba Türbesi	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. İçkale	40	33	4
92-	Tarım Orman İl Müdürlüğü Binası	Diyarbakır İl Merkezi, Yenişehir Mah.			
93-	Tekel Müessesesi Müdürlüğü Binası	Diyarbakır İl Merkezi, Melik Ahmet Mah.	24	466	17
94-	Tren Garı	Diyarbakır İl Merkezi, İstasyon Cad.			
95-	Milli Eğitim Müdürlüğü Binası	Diyarbakır İl Merkezi, Seyrantepe Mah.	--	27	7

96-	Eski Tekel Binası	Diyarbakır İl merkezi, Seyrantepe Mah. Devlet Hast. arkası	30	739	10
97-	Eski DGM Binası	Diyarbakır İl merkezi, Seyrantepe Mah. Devlet Hast. arkası	30	739	9

DIYARBAKIR'DAKİ TESCİL EDİLMİŞ SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİ ve diğer TAŞINMAZ ESKİ ESERLER LİSTESİ:

NO :	ADI	ADRESİ	PAFTA:	ADA :	PARSEL:
1-	Konut	Diyarbakır Merkez. Cevatpaşa. Yazgan Sok. No:28	42	42	6
2-	Konut	Diyarbakır Merkez. Cevatpaşa Yazgan Sok. No:22	42	42	18,19
3-	Konut	Diyarbakır Merkez.Cevatpaşa Yazgan Sok. No:21	42	45	8
4-	Konut	Diyarbakır Merkez. Cevatpaşa Yazgan Sok. No:19-19 A	42	45	9
5-	Konut	Diyarbakır Merkez. Cevatpaşa Varol Sok. No: 12	42	42	14
6-	Konut	Diyarbakır Merkez Dabanoğlu Dabanoğlu Sok. No:51	37	156	10
7-	Konut	Diyarbakır. Merkez Dabanoğlu İbrahimbey Mescidi No:3	37	776	38
8-	Konut	Diyarbakır, Merkez Dabanoğlu Bekçi Sok. No:15	38	160	28,29
9-	Konut	Diyarbakır Merkez,Özdemir. Karakol Geçidi Sok. No:3	45	215	11
10-	Konut	Diyarbakır Merkez, Özdemir Altay Sok. No: 16	45	216	7
11-	Konut	Diyarbakır Merkez. Özdemir Altay Sok. No: 119	45	201	64
12-	Konut	Diyarbakır. Merkez Dabanoğlu, Tuzlu Sok. Çıkmazı No: 18	36	163	61
13-	Konut	Diyarbakır. Merkez Özdemir. Şeftali Geçidi Sok. No: 19	45	199	7
14-	Konut	Diyarbakır. Merkez Özdemir. Şeftali Geçidi Çıkmazı Sok. No:3	45	200	16
15-	Konut	Diyarbakır Merkez. Özdemir. Göçmen Sok. No: 15	45	197	13
16-	Konut	Diyarbakır Merkez, Özdemir.	45	197	16

Büklüm Sok. No:11-13

17-	Konut	Diyarbakır Merkez, Savaş, Dicle Sok. No:10	35	397	11
18-	Konut	Diyarbakır Merkez, Dabanoğlu. Çakmak Sok. No:6	36	165	2
19-	Konut	Diyarbakır Merkez. Savaş Yenikapı Sok. No:5	35	395	333,38
20-	Konut	Diyarbakır Merkez. Savaş PTT karşısı Çıkmaz Sok. No:3	35	392	31
21-	Konut	Diyarbakır Merkez. Savaş PTT karşısı Çıkmaz Sok. No:2	35	392	32
22-	Konut	Diyarbakır Merkez. Palancılar Sok. No:7 1. Nolu Çıkmaz No:2	35	381	12
23-	Konut	Diyarbakır Merkez. Hasırlı Büyük Sürgü Sok. No:1	50	234	2,12
24-	Konut	Diyarbakır Merkez. Özdemir. Direkçi Sok. No:7	46	217	18
25-	Konut	Diyarbakır Merkez. Özdemir. Direkçi Sok. No: 16	46	218	37
26-	Konut	Diyarbakır Merkez. Özdemir. Yağcı Sok. No:4-6	45	192	8,7
27-	Konut	Diyarbakır Merkez. Özdemir. Yenikapı Sok. No:98	46	193	23
28-	Konut	Diyarbakır Merkez. Özdemir. Dabanoğlu. Çakmak Sok. No:23/5	36	169	1
29-	Konut	Diyarbakır Merkez, Özdemir, Dabanoğlu, Çeçekçi Sok. No:5	42	164	9
30-	Konut	Diyarbakır Merkez. C.Yılmaz, Muallak Sok. No: 14	32	30	2
31-	Konut	Diyarbakır Merkez. C.Yılmaz, Muallak Sok. No:24	32	246	2
32-	Konut	Diyarbakır Merkez. Hasırlı Kumlu Sok. No:24	50	231	12,13,14
33-	Konut	Diyarbakır Merkez, Hasırlı. Zağlı Sok. No:8	50	235	3
34-	Kabaltı	Diyarbakır Merkez. Çizmeçi Sok. No: 5	49	673	11
35-	Konut	Diyarbakır Merkez, İnönü Karaozan Sok. No:6/4	3	149	18
36-	Konut	Diyarbakır Merkez, Camiikebir. Tulga Sok. No:5	5	351	17
37-	Konut	Diyarbakır Merkez, S. Nazif.	8	442	11

		Behrampaşa Sok. No: 13			
38-	Konut	Diyarbakır Merkez, Ziya Gökalp. Lalebey Sok. No: 15	9	423	83
39-	Konut	Diyarbakır Merkez. Lalebey Sok. No:8	14	659	10
40-	Konut	Diyarbakır Merkez. Ziya Gökalp 3.Çıkmaz No:2	9	423	103
41-	Konut	Diyarbakır Merkez. Ziya Gökalp 3.Çıkmaz No: 1	9	423	20
42-	Konut	Diyarbakır Merkez. S. Nazif	8	442	28
43-	Konut	Diyarbakır Merkez. S. Nazif. Nacetin Sok. No:5 A	8	442	2
44-	Konut	Diyarbakır Merkez. Abdüldede Özbay Sok. 8 Deveharnamı Sok. No:19	19	397	2,10,11, 12,13
45-	Konut	Diyarbakır Merkez, Ziya Gökalp Köylü Sok. No:19	10	417	11
46-	Konut	Diyarbakır Merkez. Ziya Gökalp Köylü Sok. No: 17	10	417	12
47-	Konut	Diyarbakır Merkez. Ziya Gökalp Köylü Sok. No:3	10	417	18
48-	Konut	Diyarbakır Merkez. Lalebey.. Ana Sok 8. Dolap Sok. 2	14	298	6
49-	Konut	Diyarbakır Merkez. Ziya Gökalp Dörtler Sok. No:66	9	423	70
50-	Konut	Diyarbakır Merkez. Lalebey Ana Sok. 8. Dolap Sok. No:38	10	416	3
51-	Konut	Diyarbakır Merkez. Lalebey. Sülüklü	14	297	13
52-	Konut	Diyarbakır Merkez. Lalebey Sülüklü Sok. No:2	9	421	12
53-	Konut	Diyarbakır Merkez. Ziya Gökalp Sülüklü Sok. No:17	9	415	9
54-	Konut	Diyarbakır Merkez, Ziya Gökalp Sülüklü Sok. No: 10	9	415	8
55-	Konut	Diyarbakır Merkez. Alipaşa Etinler Sok. 1.Çıkmaz No:5	17	278	9
56-	Konut	Diyarbakır Merkez, Alipaşa Etinler Sok. 1. Çıkmaz No:7	17	278	6
57-	Konut	Diyarbakır Merkez. Alipaşa Kuroğlu Sok. No:1	18	258	16

58-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Abdaldede. Mah. Teyze Sok. No: 19	19	399	53
59-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Abdaldede I Devehamanu Sok. No:5	9	398	3
60-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, S.Nazif Mah. Ocak Sok. No:21-23	8	438	43
61-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, S. Nazif Mah. Saitpaşa Sok. No: 10	8	443	9
62-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. S. Nazif Mah. Saitpaşa Sok. No: 12	8	443	22,23
63-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. S. Nazif Mah. Saitpaşa Sok. No: 15	8	438	4
64-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Abdaldede Mah. Behram Paşa Sok. No:21	19	387	1
65-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Behram Paşa Sok. No:48	10	396	21,22,23
66-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Abdaldede Mah. Abidin Paşa Sok. No:33	19	401	1
67-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Ali Paşa Mah. Abidin Paşa Sok. No:3	18	257	8
68-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ali Paşa Mah. Kurdoğlu Sok. No:27	18	280	10
69-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Hanbeli Sok. No: 16	10	418	21
70-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ali Paşa Mah. Hanbeli Sok. No:5	17	278	3
71-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ali Paşa Mah. Birinci Sok. No:18	18	258	8
72-	Cemil Paşa Konağı	Diyarbakır İl Merkezi. Ali Paşa Mah. Köylü Sok.No:6	18	255	1
73-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Ziya Gökalp Mah. Kapı Sok. No:27	10	396	15
74-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Ziya Gökalp Mah. Lale Sok. No:27	10	396	19
75-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Lale Sok. No:30'un karşısı	9	415	10
76-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Ziya Gökalp Mah. Sülüklü Sok. No:7	10	396	24
77-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Ziya Gökalp Mah. Kılıçlı Sok No:6	9	415	15,16

78-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Puşucu Sok. No:1	10	417	3
79-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Puşucu Sok. No:3	10	417	2
80-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp. Mah Puşucu Sok. No:3	10	416	7
81-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Lale Bey Mah. Kırkdirek Sok. No:13-15	14	297	8,9
82-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Lale Bey Mah. Çıkmaz Sok. No:5	14	297	31
83-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Dörtler Sok. No:35	9	422	4
84-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Devekaldiran Sok. No:9	14	297	23
85-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Sülüklü Sok. No: 19	10	420	8,9
86-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi Lale Bey Mah. Sülüklü Sok. No:40	14	297	50
87-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Lale Bey Mah. Sülüklü Sok. No:38	14	297	14
88-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Lale Bey Mah. Sülüklü Sok. No:32	14	297	33
89-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Puşucu Sok. No:13	10	419	2
90-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Abacı Sok. No:5	10	417	21
91-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Abacı Sok. No:3	10	417	22
92-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Lale Bey Mah Ana Sok. No:6	14	298	5
93-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Ziya Gökalp Mah. Abacı Sok. No:3	10	417	22
94-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Lale Bey Mah. Ana Sok. No:6	14	298	5
95-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Çelik Sok. No:3	10	418	17
96-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Lale Bey Mah. Taşkiran Sok. No:5	14	295	12
97-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Lale Bey Mah. Dörtler Sok. No:55	14	295	19,21,29 ?

98-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Lale Bey Mah. Orta Sok. No: 11	14	296	12
99-	Siverek Emniyet Otelİ	Diyarbakır İl Merkezi. Süleyman Nazif Mah. Behram Paşa Sok. No:7	8	42	13
100-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Dörtler Sok. No: 1	9	441	3
101-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Camii Kebir Mah. Müze Sok. No:29	5	353	2
102-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Kuşçular Sok. No:8	9	409	1
103-	Hacı Niyazi Bey Konağı	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Telgrafhane Sok. No:20 Ziya Gökalp Sok. No:14	9	148	20,23,24
104-	C. Sıtkı Tarancı Evi (Diyarbakır Kültür Müzesi)	Diyarbakır İl Merkezi. Camii Kebir Mah. Ziya Gökalp Sok. No:3	5	334	3
105-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi Camii Kebir Mah. Ziya Gökalp Sok.No: 1	5	334	4
106-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Camii Kebir Mah. Pirinçci Sok. No: 1	5	355	3
107-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Camii Mah. Telgrafhane Sok. No:18	5	355	1
108-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Manav Sok. No: 1	3	455	29
109-	Ziya Gökalp Evi	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Ziya Gökalp Sok.	3	455	33
110-	Konut DKTVKKM Hizmet Binası	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Ziya Gökalp Sok. No:27	3	152	35
111-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Güllü Sok. No:3	3	149	8
112-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Tuncay Sok. No:2	3	150	2
113-	Namık Kemal İlkokulu	Diyarbakır İl Merkezi, Camii Kebir Mah. Telgrafhane Sok.	5	332	2
114-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Camii Kebir Mah. Telgrafhane Sok. No:39	5	332	7
115-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, İskender Paşa Mah. Telgrafhane Sok. No:1	2	133	11
116-	Ziya Gökalp Müzesi	Diyarbakır İl Merkezi, Ziya Gökalp Mah. Gökalp Sok. No:7	9	407	112

117-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Ziya Gökalp Mah. Ziya Gökalp Cad. No:4	9	405	6
118-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Tahtalı Çeşme Sok. No: 1-3	9	405	4,5
119-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Ziya Gökalp Mah. Tahtalı Çeşme Sok. No: 10	2	134	20
120-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Küçük Kavas Sok. No:6	35	390	4
121-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Yukarı Alı Emir Sok. No: 14	35	390	4
122-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Büyük Sürgü Sok. No:20	35	385	14
123-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Büyük Sürgü Sok. No:18	35	385	13
124-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Cemal Yılmaz Mah. Dumlupınar Sok. No:2	32	30	3
125-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi Özdemir Mah. Sabuncu Sok. No:26	46	218	25,47
126-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Zingilli Sok. No:1	46	194	5.6
127-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Cemal Yılmaz Mah. Şair Sırrı Sok. No:2	32	247	1
128-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Hasırlı Mah. Çizmeci Sok. No: 1	49	673	98
129-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Hasırlı Mah. Aşağı Saman Sok. No:5	49	673	99
130-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Hasırlı Mah. Köprüllü Sok. No:36	50	232	11
131-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Hasırlı Mah. Köprüllü Sok. No:41	50	231	1
132-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Hasırlı Mah. Muallak Sok. No:26	49	673	213,228, 229
133-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Dabanoğlu Mah. Marangozlar Sok. No:23	36	171	14
134-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Dabanoğlu Mah. Kadı Cami Geçidi No:2	36	169	(5)8,9,10
135-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Dabanoğlu Mah. Tuzlu Sok. No:14	36	163	12
136-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Dabanoğlu Mah. Nar Sok. No:29	38	160	20

137-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Bıyıklı Mehmet Paşa Sok. No: 136	45	201	49
138-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Paşa Harm Sok. No: 1	45	201	29
139-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Yukarı Ali Emir Sok. No:7-9	35	382	29
140-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Yukarı Ali Emir Sok. No: 13	35	382	31
141-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Savaş Mah. Palancılar Sok. No: 13	35	381	32
142-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Şeftali Sok. No:6	45	200	18
143-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Göçmen Sok. No: 17	45	197	24,25
144-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Dabanoğlu Mah. Yiğit Ahmet Sok. No:32	37	175	2
145-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi Dabanoğlu Mah. Dabanoğlu Sok.	36	17	10
146-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Dabanoğlu Mah. Tütenk Sok. No: 1	38	176	5
147-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Altay Sok. No:2-3	45	190	15,16(1)
148-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Yağcı Sok. No:2	45	192	6
149-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Kurşunlu Camii Sok. No: 17	45	214	6
148-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Kurşunlu Cami Sok. No: 10	45	215	2
149-	Fatih Paşa Karakolu	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Karakol Geçidi Sok. No:4	45	216	12
150-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Cevat Paşa Mah. Çelikmen Sok. No:2	42	40	
151-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Dabanoğlu Mah. Çakmak Sok. No:	36	174	13
152-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi, Özdemir Mah. Yılmaz Sok. No:12	45	201	9
153-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Bıyıklı Mehmet Paşa Sok. No: 156	45	203	2,3
154-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Bıyıklı Mehmet Bıyıklı Mehmet Paşa Sok. No: 152	45	204	1
155-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Altay Sok. No:43	45	213	10

156-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Özdemir Mah. Saloğlu Sok. No:28	44	211	16
157-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Ziya Gökalt Sok. No:	5	34	2
158-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. İnönü Mah. Yardımcı Sok. No: 1	4	144	24
159-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. Çelikmen Sok. No: 10	42	39	27
160-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. Kozlu Sok. No:19	39	56	7
161-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. Kozlu Sok. No: 13	39	56	9
162-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. Kozlu Sok. No:17	39	56	8
163-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi. Cevat Paşa Mah. Kendali Sok. No: 1	39	56	10
164-	GaziKöşkü	Diyarbakır İl Merkezi, Köşkler Mah.	52	569	27
165-	Berdebil Köşkü	Diyarbakır İl Merkezi, Köşkler Mah.	72	569	23
166-	Aguludere Köşkü	Diyarbakır İl Merkezi	1	3	3
167-	Bağ Evi	Diyarbakır İl Merkezi, Dicle Ün. kampüsü			
168-	Bağ Evi	Diyarbakır İl Merkezi, Bağlar Sento Cad.	51	506	24
169-	Bağ Evi	Diyarbakır İl Merkezi, Kaynartepe Mah.	38	999	95
170-	Konut	Diyarbakır İl Merkezi.Camii Kebir Mah.	5	332	20

T.C.
DİYARBAKIR
SUR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Belediye Meclisi

Karar Numarası :7
Karar Tarihi :08.04.2002

Gündemin 1. Maddesini teşkil eden Belediyemiz İmar İşleri Müdürlüğünün 29.03.2002 gün ve 80 sayılı yazısı okundu, görüşüldü.

Mevzunun yapılan Müzakkeresi neticesinde;

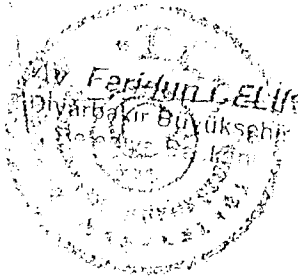
Belediye Başkanlığımız Mücavir Alanlarını kapsayan İmar Planı olmayan yerlerde (Revizyon+İlave) 1/1000 Uygulama İmar Planlarının yapılması gerekmektedir. Belediye Başkanlığımızın Maddi İmkansızlıklar içerisinde olması sebebi ile yapılamayan Revizyon+İmar Planları ile ilgili olarak,

Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi hakkında 3030 Sayılı Kanunun Uygulamasına ilişkin Yönetmeliğin 29. Maddesine istinaden 1/1000 Uygulama İmar Planlarının (Revizyon+İlave) Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılması hususu oylanarak Üyeden Hatip ALAY ve Ekrem KESKİN'in Mazereti dolayısıyla toplantıya katılamadığı; Toplantıya katılan 23 Üyenin Oy çokluğu ile kabulüne karar verildi.

Cezair SERİN
Meclis Başkanı

Remziye BERK
Katip

Mihal BAYRAM
Katip

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulu Müdürlüğü
K A R A R

karar Tarihi ve No. : 16.4.1999-253

karar Tarihi ve No. : 16.4.1999- 2209

Toplantı Yeri

DİYARBAKIR

127 NISSAN 1999

Diyarbakır İli, Merkez, Tarihi Diyarbakır Surlarının koruma alanında Çevre Düzenleme projesine ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 3.6.1998 gün ve 2099 sayılı kararı, Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğünün 30.2.1998 gün ve 2677 sayılı yazısı, Diyarbakır Yenisehir Belediyesinin 6.1.1999 gün ve 8/11 sayılı yazısı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün 22.3.1999 gün ve 1266 sayılı yazısı, Diyarbakır 1. Bölge Tapu Sicil Müdürlüğünün 7.4.1999 gün ve 595, 13.4.1999 gün ve 635 sayılı yazıları okundu, dokümanları incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, Tarihi Diyarbakır Surlarının koruma alanında Kurulumuzun 13.6.1997 gün ve 1983 sayılı kararıyla onaylı Çevre Düzenleme projesine aykırı olarak yapılmış olan kaçak yapıların yıktırılmasına, yapılar hakkında yasal soruşturma açılmasına, yasal soruşturmanın başlangıç ve sonucunun Kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. O. Gezmi TUNCER
(Bulunmadı)

BAŞKAN YARDIMCISI
Doç. Dr. Yüksel DİNÇER

ÜYE
Prof. Dr. Oktay BELLİ

ÜYE
Doç. Dr. Halit ÇAL

ÜYE
Doç. Dr. Işık AKSULU

ÜYE
Haydar BALOĞLU
3. Şehir Bel. Tems.

ÜYE

ÜYE

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No. : 04.07.2002-303
Karar Tarihi ve No. : 04.07.2002-2895

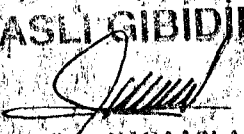
Toplantı Yeri
DİYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, kentsel sit alanı ile surların koruma bandı içerisinde kalan bölgelerden Dağkapı-Fiskaya (sur dışı), Dağkapı-Tekkapı (sur içi ve dışı), Tekkapı-Urfakapı (sur içi), Çiftkapı-Urfakapı (sur dışı), Urfakapı-Mardinkapı (sur içi), Urfakapı-Mardinkapı (sur dışı) arasındaki çevre düzenleme projelerine ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 29.05.2002 gün ve 2848 sayılı kararı, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı İmar İşleri Daire Başkanlığı Etüt Plan Proje Şube Müdürlüğü'nün 13.06.2002 gün ve 26-1469 sayılı yazısı okundu, ekleri (çevre düzenleme ve mimari öge projeleri) ve konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, kentsel sit alanı ile surların koruma bandı içerisinde kalan bölgelerden Dağkapı-Fiskaya (sur dışı), Dağkapı-Tekkapı (sur içi ve dışı), Tekkapı-Urfakapı (sur içi), Çiftkapı-Urfakapı (sur dışı), Urfakapı-Mardinkapı (sur içi), Urfakapı-Mardinkapı (sur dışı) arasındaki alanlar için hazırlanan çevre düzenleme projelerinin uygun olduğuna, mimari öge projelerinden çeşme ile ilgili değişik alternatiflerin Kurulumuza sunulması gerektiğine; ayrıca surların çevre düzenleme uygulamalarının mesleki denetim ve uygulama sorumluluğunun Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 22.3.2001 gün ve 680 sayılı ilke kararı uyarınca çevre düzenleme projeleri müellifleri peyzaj mimarı Eylem AKSU ve Şehir Plancısı Murat AR, mimari öge projeleri müellifi Mimar Serdar YAĞMUR tarafından yürütülmesine ve uygulamanın Kurul Kararına uygun olarak sonuçlandırıldığına ilişkin sorumlu Peyzaj Mimarı, Şehir Plancısı ve Mimar tarafından hazırlanacak olan raporun Kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

oç.Dr. Işık AKSULU
(İmza)

ASLI GIBİDİR

Mehriban KAHAASLAN
Mimar

BAŞKAN YARDIMCISI

Prof.Dr.Oktay BELLİ
(İmza)

Ü Y E

Yrd.Doç.Dr.Mehmet TOP
(İmza)

Ü Y E

Yrd.Doç.Dr.Kamuran SAMİ
(İmza)

Ü Y E

Yrd.Doç.Dr.M.Oğuz SİNEMİLLİOĞLU
(İmza)

Ü Y E

Abdullah SEVİNÇ
D.Bakır B.Şehir Bel.tems. D.Bakır Sur Bel.tems.
(İmza)

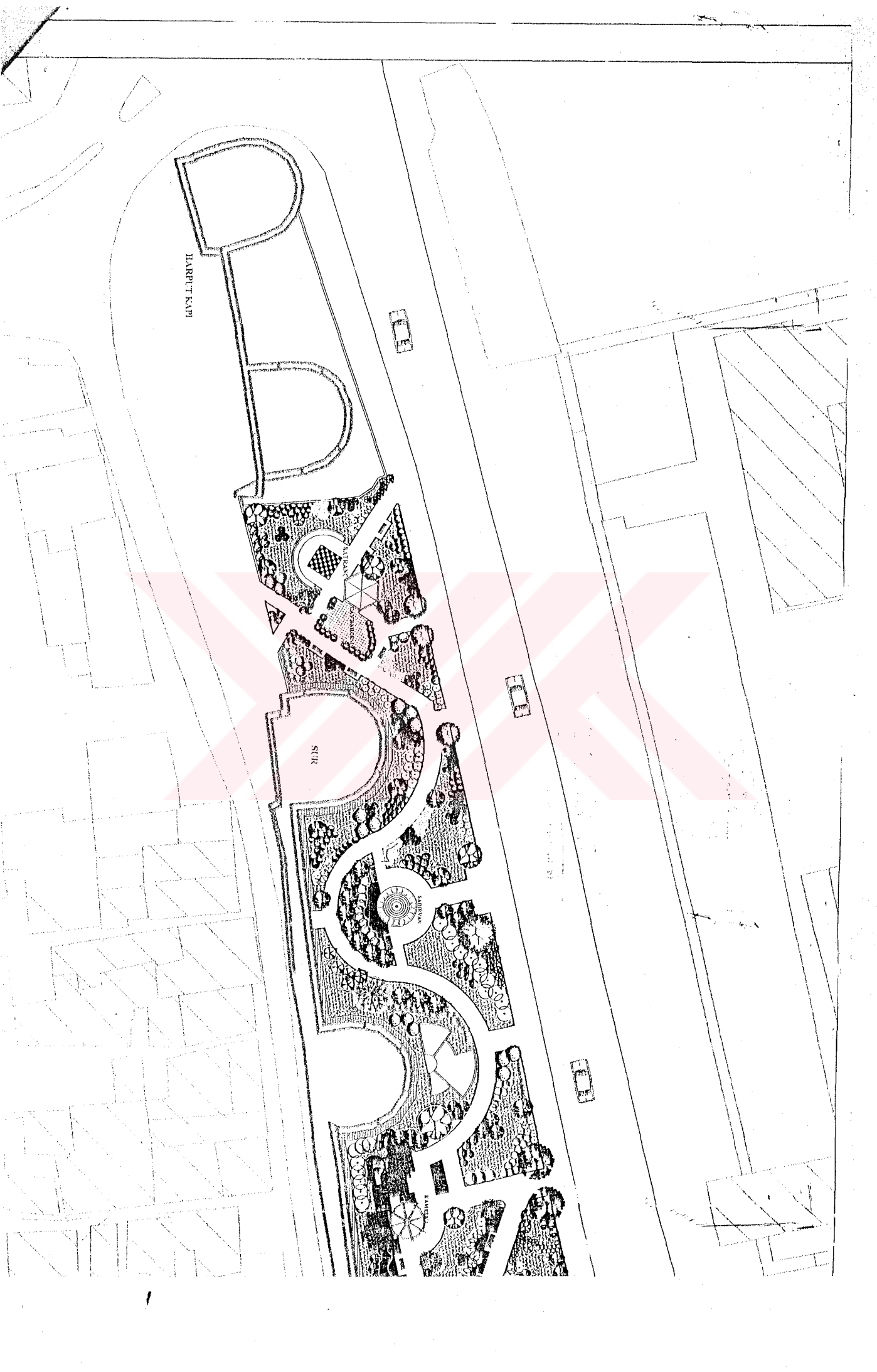
Ü Y E

Rojda EMİRHANOĞLU
(İmza)

Ü Y E

Yasemin DEĞER
D.Bakır Yenışehir Bel.tems.
(İmza)

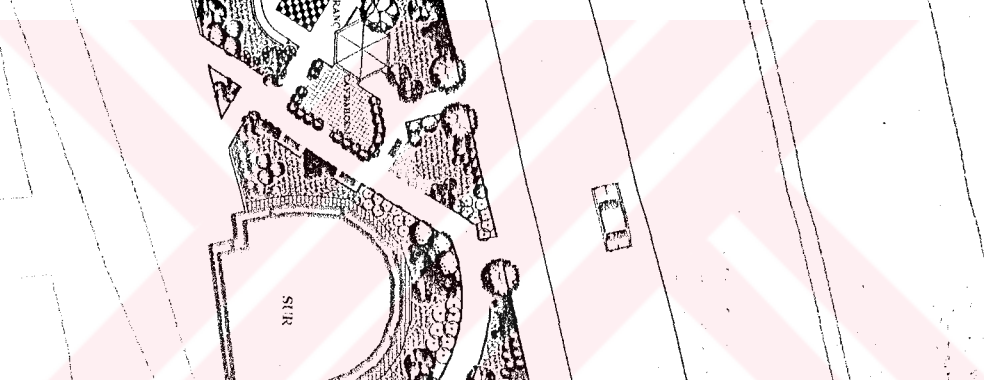

HARPI KAPI

SIR

KULE

KAYI

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulu Müdürlüğü
K A R A R

ntı Tarihi ve No. : 10.10.1997-229

Toplantı Yeri

Tarihi ve No. : 10.10.1997- 2009

DİYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, Balıkçılarbaşı Mevkii, Turgut ÖZAL Yeraltı Çarşısından Mardinkapiya doğru 346 nolu imar adasını içine alacak şekilde yeraltı otopark için imar planı değişikliğine ilişkin; Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı İmar İşleri Müdürlüğünün 14.8.1997 gün ve 1526 sayılı yazısı okundu, eki (değişiklik planı ve yeraltı çarşı ve otopark projesi) ve konuya ilişkin belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, Balıkçılarbaşı Mevkii, Turgut ÖZAL Yeraltı Çarşısından Mardinkapiya doğru, 346 nolu imar adasında yapılmak istenen yeraltı otopark ve iş merkezi için düzenlenen avan projesinin uygun olduğuna, buna göre hazırlanacak olan uygulama projesinin Kurulumuza iletilmesine, bu arada hafriyat çalışmalarının Müze Müdürlüğü elemanları denetiminde yapılması gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. O. Cezmi TUNCER
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI

Doç. Dr. Yüksel DİNÇER
(İmza)

Ü Y E

Prof. Dr. Oktay BELLİ
(İmza)

Ü Y E

Doç. Dr. Halit ÇAL
(İmza)

Ü Y E

Doç. Dr. Işık AKSULU
(Bulunmadı)

Ü Y E

Emal TOPTANCI
Mardin Büyükşehir Belediye Bşk.
(Bulunmadı)

Ü Y E

Haydar BALOĞLU
Büyükşehir Belediye Tem.
(İmza)

Ü Y E

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 17.11.1991 - 115
Karar Tarihi ve No. : 17.11.1991 - 931

Toplantı Yeri

ANKARA

Diyarbakır İli, Merkez, 5 pafta, 446 ada, 6-7 nolu parsellerde yer alan Eski Belediye Binası, 5 paftada bulunan Ulu Camii önündeki meydan, 6 pafta, 356,357,371,363,372,358,359,373,374,377,370,369,376, 367,368,375,350,448 nolu adalarda bulunan Siphahiler çarşısının yeniden düzenlenmesine ilişkin, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 9.6.1990 gün ve 515 sayılı, 10.7.1991 gün ve 850 sayılı kararları, Diyarbakır Belediye Başkanlığı, Kültür ve Sanat Müdürlüğünün 8.11.1991 gün ve 309 sayılı yazısı okundu, ekleri (proje) ve konuya ilişkin dökümanlar incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, 5 pafta, 446 ada, 6-7 parsellerde yer alan Eski Belediye Binası, 5 paftada bulunan Ulu Cami önündeki meydan ve 6 pafta, 356,357,371,363,372,358,359,373,374,377,370,369,376, 367,368,375,350,448 nolu adalarda bulunan Siphahiler çarşısının yeniden düzenlenmesine ilişkin öneri proje incelenmiş ve çarşının yöresel karakterini tamamen ortadan kaldırdığı anlaşıldığından uygun bulunmamıştır. Ancak;

a) Mevcut dokunun ve karakterin aynen korunması temel ilke olmakla beraber bu alanda parsel ve gabari olarak çok bozulmuş kısımların etüd edilip belirlenerek, çarşının karakterine uygun açık ve kapalı olanlar düzenlenebileceğine,

b) Eski Belediye Binasının yerine, yakın çevresindeki anıtsal yapılarla bağdaşabilen yeni bina yapılabileceğine,

./...

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 17.11.1991 - 115
Karar Tarihi ve No. : 17.11.1991 - 931

Toplantı Yeri

ANKARA

c) Arkeolojik özelliği de dikkate alınarak Ulu Camii önündeki alanda yeraltı çarşısı planlanabileceğine ve bu doğrultuda hazırlanacak yeni öneri projelerinin Kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

ASLI GİBİDİR
Necdet İNAL
Müdür

BAŞKAN
Prof.Dr.Erol TUĞAL
(İMZA)

BAŞKAN YARDIMCISI
Necdet İNAL
(İMZA)

Üye
Doç.Dr.Orhan Cezmi TUNCER
(İMZA)

Üye
Yrd.Doç.Dr.Yüksel DİNÇER
(İMZA)

Üye
Ayfer ERDOĞAN
(Bulunmadı)

Üye
Nevin SOYUKAYA
Diyarbakır Belediye Tems.
(İMZA)

Üye
Seyfullah KILINÇ
Vakıflar Böl.Tems.
(İMZA)

Üye

T. C.
DİYARBAKIR VALİLİĞİ
İl Kültür Müdürlüğü

27.4.2000

SAYI :B.16.0.PER.4.21.00.00-381/858
KONU :Kamulaştırma

SUR BELEDİYE BAŞKANLIĞINA
DİYARBAKIR

İLGİ : a) 04.04.2000 gün ve 662 sayılı yazımız.
b) 07.04.2000 gün ve 66 sayılı yazınız.

Bakanlığımızca İlimiz Cami-Kebir Mahallesi Ziya Gökalp Sokak No:1, Pafta 5, ada 334, ve 4 nolu Parselde mülkiyeti Halit KUTLUĞ ile yine 334 ada, 2 nolu parselde mülkiyeti Behçet TOPRAK'a ait 2 evin kamulaştırılması uygun görülmüş olup, ilgi (a) yazımızla 2 evin imar durumu ve planlarının birer sureti istenmişti.

Ancak; ilgi (b) yazınızla söz konusu evlerin imar durumu ve plan suretlerinin çıkarılması için istenen çap ve röperli krokileri ekte gönderilmiştir.

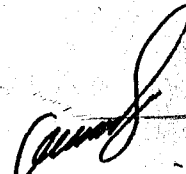
Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

M. Tefik ARITÜRK
İl Kültür Müdürü

EKLER :

Ek:1-Çap ve Röperli Kroki (4 Adet)

T. C.
Diyarbakır İler
Belediye Başkanlığı
Genel Evrak Kayıt
Şube Tarih No. Eki
01.05.2000/1621

İmar iş müd
Bureğinin yapılması,
28-4-2000

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulu Müdürlüğü
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 28.1.2002-292
Karar Tarihi ve No. : 28.1.2002- 2759

Toplantı Yeri
DİYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, Kentsel sit alanı içinde, mülkiyeti Kültür Bakanlığına ait Camikebir Mah. Ziya Gökalp Sokak ile Telgrafhane Sokağın kesiştikleri 334 ada, 5 pafta, 2 nolu parselde, Cahit Sıtkı Tarancı Kültür Müzesi kuzey bitişiğinde yer alan evin tesciline ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 6.6.2001 gün ve 2577 sayılı kararı, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü uzmanlarının 19.7.2001 gün ve 1148 sayılı raporu okundu, ekleri (1/1000 ölçekli halihazır haritalar, liste ve fotoğraflar, rölöve projesi) ve konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, Kentsel sit alanı içinde, mülkiyeti Kültür Bakanlığına ait, Camikebir Mah. Ziya Gökalp Sokak ile Telgrafhane Sokağın kesiştikleri 334 ada, 5 pafta, 2 nolu parselde, Cahit Sıtkı Tarancı Kültür Müzesi kuzey bitişiğinde yer alan taşınmazın korunması gerekli kültür varlığı özelliği gösterdiğinden, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca tesciline, yapıya ilişkin hazırlanan rölöve projelerinin uygun olduğuna; yapıya ilişkin hazırlanacak restitüsyon ve restorasyon projelerinin Kurulumuza iletilmesine; tescilden kaynaklanan yol değişikliğinin ilgili Belediyesince tekniklerine uygun plan tadilatının hazırlanarak Kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

Doç. Dr. Işık AKSULU

(İmza)

ASLI GİBİDİR
Mehriban KARAASLAN
Müdür V.

BAŞKAN YARDIMCISI

Prof. Dr. Oktay BELLİ

(İmza)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet TOP

(İmza)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Kamuran SAMİ

(İmza)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. M. Oğuz SİNEMİLLİOĞLU

(İmza)

ÜYE

Abdullah SEVİNÇ

B. Şehir Bel. Tems.

(İmza)

ÜYE

Rojda EMİR HANOĞLU

Sur Bel. Tems.

(İmza)

ÜYE

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulu Müdürlüğü
K A R A R

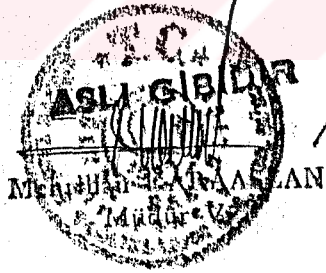
Planın Tarihi ve No. : 5.7.1995-189
Karar Tarihi ve No. : 5.7.1995-1673

Toplantı Yeri

DIYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, Cevatpaşa Mah. Nebioğlu Sok. 39 pafta, 49 ada, 54 parsel ile ilgili; Diyarbakır Sur Belediye Başkanlığı, İmar İşleri Müdürlüğü'nün 24.5.1995 gün ve 163 sayılı yazısı, Sıbğatullah Tofan'ın 17.3.1995 tarihli başvurusu okundu, ekleri (proje) ve konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, Cevatpaşa Mah. Nebioğlu Sok. 39 pafta, 49 ada, 54 parsel için, Diyarbakır Suriçi imar planı plan notları planlama koşullarının konut alanları ile ilgili A/2 maddesi uyarınca B Lejantı ile gösterilen konut alanlarında bina yüksekliği 9.50 m. dir. (Zemin+2) Ayrıca bu parsellerdeki yapılarda geleneksel Diyarbakır evinin ölçüleri ve avlu kullanım alanları temel öge olarak kabul edilecek ve konutlar avlulu konut olarak yapılacaktır. Bu koşullar çerçevesinde hazırlanacak projenin Kurulumuza iletilmesinden sonra konunun yeniden görüşülebileceğine karar verildi.

BAŞKAN
f. Dr. O. Cezmi TUNCER
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI
Yrd. Doç. Dr. Yüksel DİNÇER
(İmza)

UYE
Doç. Dr. Halit ÇAL
(İmza)

UYE
Doç. Dr. Oktay BELLİ
(İmza)

UYE
Yrd. Doç. Dr. Gülşay KÖPSÜTLÜ
(Bulunmadı)

UYE
Cemal TOPTANCI
Diyarbakır Sur Belediye
Başkanı
(Bulunmadı)

UYE

UYE

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No. : 29.5.2002-299
Karar Tarihi ve No. : 29.5.2002- 2855

Toplantı Yeri
DİYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, kentsel sit alanı içinde, İnönü Mah. Tarihi Diyarbakır surlarının evamı niteliğindeki Harput Kapısının (1. ve 2. burçlarının) karşısında, tapuda 4 pafta, 143 ada, 1 arselde kayıtlı, mülkiyeti Abdülkadir ÖZER ve hissedarlarına ait olan yapının ilave kat talebine ilişkin; Abdülkadir ÖZER'in 29.04.2002 tarihli dilekçesi okundu, ekleri ve konuya ilişkin bilgi ve elgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, kentsel sit alanı içinde, İnönü Mah. Tarihi Diyarbakır surlarının evamı niteliğindeki Harput Kapısının (1. ve 2. burçlarının) karşısında, tapuda 4 pafta, 143 ada, 1 arselde kayıtlı, mülkiyeti Abdülkadir ÖZER ve hissedarlarına ait olan yapının ilave kat talebi nedeniyle görüşülen konu çerçevesinde, Diyarbakır Koruma Amaçlı İmar Planında 229 nolu yapılaşmadaki yapılaşmanın (B-2) şeklinde değiştirilmesine, konu ile ilgili imar planı tadilatının ilgililerinden istenmesine ve ilave kat talebinin buna göre değerlendirilerek uygun olduğuna, ancak yapılacak ilave katın tekniğine uygun olarak hazırlanacak 1/50 ölçekli mimari projesinin kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

.Dr. Işık AKSULU
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI

Prof. Dr. Oktay BELLİ
(Bulunmadı)

YE

.Doç. Dr. Mehmet TOP
(İmza)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Kamuran SAMİ
(İmza)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. M. Oğuz SİNEMİLLİOĞLU
(İmza)

YE

da EMİRHANOĞLU
akır Sur Bel. Tems.
(İmza)

ÜYE

ÜYE

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulu Müdürlüğü
K A R A R

plantı Tarihi ve No. : 5.7.1996-203
Karar Tarihi ve No. : 5.7.1996-1834

Toplantı Yeri

VAN

Diyarbakır İli, Merkez, İnönü Mah. İzzetpaşa Caddesi üzerinde 4 pafta, 144 ada, 14, 15, 16 nolu parsellerde bulunan Diyar-Sağ Binasına ilişkin; Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İmar İşleri Müdürlüğünün 28.2.1996 gün ve 97 sayılı yazısı okundu, ekleri ve konuya ilişkin belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, İnönü Mah. İzzetpaşa Caddesi üzerinde 4 pafta, 144 ada, 14, 15, 16 nolu parsellerde bulunan Diyar-Sağ Binasının imar planındaki yapılanma koşulları planın onanma tarihinden sonra yapılacak yapılara ilişkindir. Bu tarihten önceki yürürlükteki imar planı koşullarında yapılmış olan yapılar yıkılmak ve yeniden yapılmak istendiklerinde yeni planın koşullarına tabi olurlar. 1985/15 nolu yapı kullanma ruhsatına sahip eski 37 pafta, 4 ada, 144 parsel nolu yeni 4 pafta, 144 ada, 14, 15 nolu parsellerdeki yapının ruhsatında belirtildiği zemin+5 kat kullanımı yasal bir kullanım olup, imar planında herhangi bir tadilata gereksinimi yoktur. Bu yapı yıkıldığında ise yürürlükteki Koruma Amaçlı İmar planının hükümleri çerçevesinde B 5 (Z+4) düzeninde yapılması gerektiğine, konunun bu şekli ile yorumlanmasına karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. O. Cezmi TUNCER
(Bulunmadı)

BAŞKAN YARDIMCISI

Doç. Dr. Yüksel DİNÇER
(İmza)

OYE

Prof. Dr. Oktay BELLİ
(İmza)

OYE

Doç. Dr. Halit ÇAL
(İmza)

OYE

Yrd. Doç. Dr. Gülay KEPSUTLU
(İmza)

OYE

Cemal TOPTANCI
Kır Sur Belediye Başkanı
(İmza)

OYE

OYE

J

T. C.

YÜRÜMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR

Yüksek Kurulu

K A R A R

Toplantı No ve tarihi : 91 - 25/XI/1960

Toplantı yeri : İ s t a n b u l

Karar No. ve tarihi : 1424 - 25/XI/1960

Diyarbakır'da Nebi Camii Vakfından Suakar namıyla maruf Hamamın sahibi tarafından yıkılarak yerine iş hana yapılmak istendiğine dair Milli Eğitim Bakanlığı'nın 29/IX/1960 tarih ve 732.21-15-4815 sayılı yazısı ilişikleri okundu, fotoğraflar tedkik edildi ve eseri yerinde gören üyelerin zahları dinlenerek müzakeresi yapıldı.

Suakar Hamamı çok orjinâl mahalli hususiyetleri ile klâsik evirden önceki karakteri ihtiva eden bir plân kuruluşuna sahip eserlerden olduğu cihetle mimarlık tarihi yönünden önemi gözönünde tutularak korunması gereken eserlerden bulunduğu, Hamamı mahallinde tedkik eden mütehassıs uzmanlarca mali ihidam olmadığı da tespit edildiğinden haraplığı bir mahsur teşkil etmeyeceği cihetle onarımı yapılarak hamam olarak kullanılmak suretiyle muhafazasının lüzumlu olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Başkan
Tahsin Öz y.
Necmettin Emre

Başkan Vekili
Orhan Alsaç
Bulunmadı

Üye
Akurgal (Ekrem)

Üye
Alsaç (Orhan)

Üye
Emre (Necmettin)

Üye
Eyice (Semavi)

Bulunmadı

Üye
Kuran (Aptullah)

Üye
Mensel (Arif Müfit)

Üye
Meriç (Rifki Melâl)

Üye
Öz (Tahsin)

Bulunmadı

Bulunmadı

Üye
Söylemczoğlu (H.Kemali)

Üye
Turan (Osman)

Üye
Ulgen (Ali Saim)

Üye
Ünsal (Behçet)

Bulunmadı

Üye
Yenen (Mithat)

Üye
Eski Eserler ve Müzeler
Umum Müdürü

Üye
Vakıflar Umum Müdürü

Osman Güney

Nucret Eriş

DAV

T. C.

İRİMENKUL ESKİ ESERLER ve ANITLAR
Yüksek Kurulu

K A R A R

Toplantı No. ve Tarihi: 128 - 24.I.1964

Arar No. ve Tarihi: 2352 - 26.I.1964

Toplantı yeri: İstanbul

Diyarbakır'da tarihi Suakar Hamamı'nın yıkılmış olduğuna dair Milli Eğitim Bakanlığının 28.XI.1963 tarih ve 732.21-4186 sayılı yazısı okundu ve müzakeresi yapıldı:

Kurulumuzun 25.XI.1960 tarih ve 1424 sayılı kararıyla Diyarbakır'da Suakar Hamamı'nın mimari özelliği dolayısıyla muhafazası gerekli eski eserlerden olduğuna karar verilmişti.

Eski eserler mali inhidam dahi olsalar adi binalar gibi yıkılmayıp tahkim, takviye ve restore edilerek muhafazaları icabettiğine dair Kurulumuzun kararları dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nın müteadit tamimlerine rağmen bu eski eserin yok olmasına sebep olanlar hakkında kanuni takibat yapılması gerekli olduğuna karar verildi.

BAŞKAN

Tahsin Öz

Tahsin Öz

Üye

Akok (Mahmut)

Üye

Akurgal (Ekrem)

Bulunmadı

Üye

Eldem (Sedad H.)

Üye

Eyice (Semavi)

Üye

~~Eric (Rıfki Melâl)~~

Üye

Öz (Tahsin)

Üye

Turan (Osman)

Üye

Yenen (Midhat)

Bulunmadı

BAŞKAN VEKİLİ

Orhan Alsaç

Üye

Alsaç (Orhan)

Üye

Gökbilgin (Tayyip)

Bulunmadı

Üye

Söylemezoğlu (H. Kemali)

Üye

Eski Eserler ve Müzeler
Genel Müdürü

Tevfik Bindal

Üye

~~Aksoy (Osman)~~

Üye

Kuran (Aptullah)

Üye

Tunah (İsmail)

Üye

Vakıflar Genel Müdürü

Nihat Danışman
Bulunmadı

Tescilden dışıma

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulu Müdürlüğü
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 13.4.2001-279

Toplantı Yeri

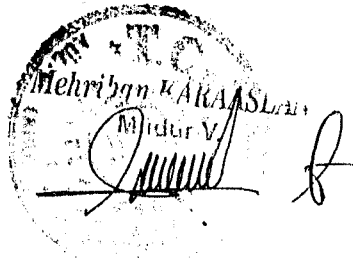
Karar Tarihi ve No. : 13.4.2001-2555

DIYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, İnönü Mah. 798 ada, 10 nolu parselde bulunan tescilli taşınmaza ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 0.7.1991 gün ve 847 sayılı kararı, Diyarbakır Valiliği Kadastro Müdürlüğünün 2.3.2001 gün ve 461 sayılı yazısı, Diyarbakır 2. Bölge Tapu Sicil Müdürlüğünün 5.3.2001 gün ve 473 sayılı yazısı okundu, ekleri ve konuya ilişkin belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, İnönü Mah. 798 ada, 10 nolu parsel ifraz edilerek 798 ada, 31 ve 32 nolu parselleri oluşturmuştur. Daha sonra 798 ada, 31 nolu parsel de 798 ada, 9 nolu parselle birleşerek 798 ada, 33 nolu parsel dönüşmüştür. Ancak Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 3.2.1989 gün ve 173 sayılı kararında eski 10 nolu parsel yeni 33 nolu parsel olarak değerlendirilmiş, 3, 49 ve 66 nolu parsellerle tevhidî yapılarak inşaat izni verilmiştir. Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 10.7.1991 gün ve 847 sayılı kararında söz konusu 33 nolu parsel için imar tadilatına gidilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla 161 envanter numaralı 4 pafta, 798 ada, eski 10 parselde kayıtlı tescilli taşınmazın bu süreç içinde sehven tescil kaydı farkedilememiştir. Sonuç olarak yıkılmış ve yerine kurul kararı ile yeni bir yapı yapılmış olan 161 envanter numaralı taşınmazın tescil kaydının kaldırılmasına ve durumun ilgililere bildirilmesine karar verildi.

ASLI GİBİDİR

BAŞKAN
of. Dr. O. Cezmi TUNCER
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI
Doç. Dr. Yüksel DİNÇER
(İmza)

ÜYE
of. Dr. Oktay BELLİ
(İmza)

ÜYE
Prof. Dr. Halit ÇAL
(İmza)

ÜYE
Doç. Dr. Işık AKSULU
(İmza)

ÜYE
da EMİR HANOĞLU
içi Bel. Tems.
Bulunmadı)

ÜYE

ÜYE

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulu Müdürlüğü
K A R A R

Tescilden doğme

Toplantı Tarihi ve No. : 27.3.2002-295
Karar Tarihi ve No. : 27.3.2002- 2795

Toplantı Yeri
ŞANLIURFA

Diyarbakır İli, Merkez, Kentsel sit alanı içinde, mülkiyeti özel şahısa ait olan Lalebey Mah. Taşkiran Sokağı, No:5'te bulunan 295 ada, 14 pafta, 12 parselde kayıtlı taşınmazın tescil kaydının kaldırılması talebine ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 21.11.1997 gün ve 2042 sayılı kararı, Diyarbakır Valiliği İl Defterdarlığı Muhakemat Müdürlüğünün 11.1.2001 gün ve 73 sayılı yazısı, Veysi Üşen'in tarihsiz dilekçesi okundu, ekleri ve konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, Kentsel sit alanı içinde, mülkiyeti özel şahısa ait olan Lalebey Mah. Taşkiran Sokağı, No:5'te bulunan 295 ada, 14 pafta, 12 parselde kayıtlı taşınmazın tescil kaydının kaldırılmasına ve plan hükümleri doğrultusunda yapılanma koşullarının ilgili belediyesi tarafından kontrol edilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

Doç.Dr. Işık AKSULU

(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI

Prof.Dr.Oktay BELLİ

(İmza)

ÜYE

Yrd.Doç.Dr.Mehmet TOP

(İmza)

ÜYE

Yrd.Doç.Dr.Kanuran SAMİ

(İmza)

ÜYE

Yrd.Dr.Ç.Dr.M.Öğuz SİNEMİLLİOĞLU

(İmza)

ÜYE

Rojda EMİRHANOĞLU
D.Bakır Sur Bel.Tems.

(Bulunmadı)

ÜYE

ÜYE

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No. : 25.09.2002-305
Karar Tarihi ve No. : 25.09.2002 -2949

Toplantı Yeri
DİYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, kentsel sit alanı içinde, mülkiyeti özel şahısa ait olan Lalebey Mah. Taşkiran Sok. No:5 te bulunan 14 pafta, 295 ada, 12 parseldeki taşınmazın tescil aydınlatılmasına ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 7.03.2002 günü ve 2795 sayılı kararı, Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma genel müdürlüğünün 22.07.2002 gün ve B.16.0.KTV.0.11.00.01.732/21.00.313/8556 sayılı yazısı kundu, ekleri ve konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, kentsel sit alanı içinde, mülkiyeti özel şahısa ait olan Lalebey Mah. Taşkiran Sok. No:5 te bulunan 14 pafta, 295 ada, 12 parseldeki taşınmazın Diyarbakır Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı içinde olması, bitişik parselinde veya arasından yol geçen bu parselde cephe veren herhangi korunması gerekli kültür varlığı parseli olmadığından, Kurulumuzun 27.03.2002 gün ve 2795 sayılı kararının geçerli olduğuna, parselde yapılacak uygulamaların Kurulumuzca onaylı Diyarbakır Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı hükümleri doğrultusunda yapılması gerektiğine karar verildi.

N
Doç.Dr. Işık AKSULU
(İmza)

AŞLI GIBİDİR

Mehriban KARAASLAN
Müdür

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof.Dr.Oktay BELLİ
(İmza)

Doç.Dr.Mehmet TOP
(İmza)

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.Kamuran SAMİ
(İmza)

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.M.Oğuz SİNEMİLLİOĞLU
(İmza)

EMİRHANOĞLU
el.Tems.
(İmza)

ÜYE

ÜYE

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulu Müdürlüğü
K A R A R

Karar Tarihi ve No. : 5.7.1995-189

Toplanılan Yeri

Karar Tarihi ve No. : 5.7.1995-1670

DİYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, Savaş Mahallesi, 35 pafta, 390 ada, 2, 3, 14, 16, 23 nolu parsellere ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 2.1995 gün ve 1597 sayılı kararı, Diyarbakır SuR Belediye Başkanlığı, İmar İşleri Müdürlüğü'nün 2.5.1995 gün ve 58 sayılı, 22.5.1995 gün, 61 sayılı, 14.6.1995, 73 sayılı kararları okundu, ekleri (mimari proje) ve konuya ilişkin bilgi ve belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, Savaş Mahallesi, 35 pafta, 390 ada, 2, 3, 14, 16, 23 nolu parsellere ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 11.1990 tarih ve 609 sayılı ile onaylı Diyarbakır Sur içi Koruma Amaçlı İmar kararları hükümleri çerçevesinde 35 pafta, 390 ada, 2, 3 ve 16 parsel nolu taşınmazların 1 nolu ada, 1, 17, 18, 19, 20 parsellerle tevhid edilmesine ayrıca, aynı ada, 22, 8 ve 7 nolu parsel nolu taşınmazların da 10, 11, 12, 13, 14 ve 23 parsel nolu taşınmazlarla tevhid edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden yapılacak tevhid işlemlerinin tamamlanmasından sonra oluşturulacak projelerin Kurulumuza sunulmasından sonra konunun yeniden görüşülebileceğine, 35 pafta, 390 ada, 4 parselde bulunan Muş Otelinin tescil kaydinin devamına ayrıca yıkılma tehlikesi geçirmekte olduğu belirtilen Muş Otelini ve çevresinde bulunan ve mal güvenliğini sağlayıcı önlemlerin maliki ve kurumlarca alınması gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

Dr. O. Cezmi TUNCER
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI

Yrd. Doç. Dr. Yüksel DİNÇER
(İmza)

ÜYE

Dr. Halit ÇAL
(İmza)

ÜYE

Doç. Dr. Oktay BELLİ
(İmza)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Gülay KEPSUTLU
(Bulunmadı)

ÜYE

Dr. Halil TOPTANCI
Diyarbakır Sur Belediye
(Bulunmadı)

ÜYE

ÜYE

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Kurulmuş Müdürlüğü
K A R A R

Toplantı Tarihi ve No. : 6.3.1996-196
Karar Tarihi ve No. : 6.3.1996-1757

Toplantı Yeri

DIYARBAKIR

Diyarbakır İli, Merkez, Cemal Yılmaz Mah. 390 ada, 1, 2, 3, 8, 14, 16, 17, 18, 22, 24 ve 26 nolu parsellere ilişkin; Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 5.7.1995 gün ve 1670 sayılı kararına, Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Müze Müdürlüğü'nün 18.12.1995 gün ve 1453 sayılı yazısı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün 14.12.1995 gün ve 5991 sayılı yazısı, Diyarbakır Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü'nün 12.1.1996 gün ve 86 sayılı yazısı, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yapı Kontrol Şube Müdürlüğü'nün 5.2.1996 gün ve 26 sayılı yazısı okundu, ekleri ve konuya ilişkin belgeler incelendi, yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli, Merkez, Cemal Yılmaz Mah. 390 ada, 1, 2, 3, 8, 14, 16, 17, 18, 22, 24 ve 26 nolu parsellere ilişkin Kurulumuzun almış olduğu 5.7.1995 gün ve 1670 sayılı kararının devamına, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yapı Kontrol Şube Müdürlüğü'nün 5.2.1996 gün ve 26 sayılı yazısında belirtilen tescilli Muş Oteline yapılan tecavüzün kaldırılmasına, kaçak inşaatın durdurularak ilgililer hakkında yasal işlem açılmasına, yasal işlemin başlangıç ve sonucunun Kurulumuza iletilmesi gerektiğine karar verildi.

BAŞKAN

Prof. Dr. O. Cezmi TUNCER
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI

Yrd. Doç. Dr. Yüksel DİNÇER
(Bulunmadı)

Üye

Prof. Dr. Oktay BELLİ
(İmza)

Üye

Doç. Dr. Halit ÇAL
(İmza)

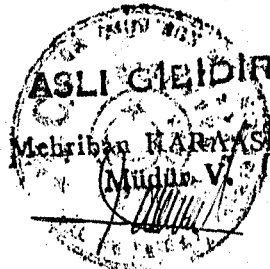
Üye

Yrd. Doç. Dr. Gülay KEPSUTLU
(İmza)

Üye

Cemal TOPTANCI
D. Bakır Sur Belediye
Başkanı Y.
(İmza)

Üye

Üye

T. C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
DİYARBAKIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
K A R A R

İmza Tarihi ve No : 4.10.1996-207
Karar Tarihi ve No : 4.10.1996-1870

Toplantı Yeri

ŞANLIURFA

Diyarbakır İli, Merkez, Savaş Mah.35 pafta, 390 ada, 29 parsel ile 17,18,19,20,21 nolu parsellere ilişkin;Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 5.7.1995 gün ve 1670 sayılı, 6.3.1996 gün ve 1757 sayılı kararları,Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı,İmar İşleri Müdürlüğünün 20.8.1996 gün ve 334/01256 sayılı yazısı,Aydın GÜNDOĞDU'nun 27.9.1996 tarihli başvurusu okundu,ekleri(uygulama projesi) ve konuya ilişkin belgeler incelendi,yapılan görüşmeler sonunda;

Diyarbakır İli,Merkez,Savaş Mah.35 pafta,390 ada,29 parsel ile 17,18,19,20,21 nolu parsellere ilişkin Kurulumuzun 6.3.1996 gün ve 1757 sayılı kararı gereği açılmış bulunan yasal kovuşturma sonucunun beklenmesine,bu arada kaçak inşaatı devam edildiği öğrenildiği için kaçak inşaatın durdurulmasının Belediyesince sağlanması gerektiğine karar verildi.

AŞKAN
Dr.O.Cezmi TUNCER
(İmza)

BAŞKAN YARDIMCISI
Doç.Dr.Yüksel DİNÇER
(İmza)

Uye
Dr.Oktay BELLİ
(İmza)

Uye
Doç.Dr.Halit ÇAL
(İmza)

Uye
Yrd.Doç.Dr.Gülşay KEPSUTLU
(Bulunmadı)

Uye
Jemal TOPTANCI
Diyarbakır Sur Belediye Başkanı
(Bulunmadı)

Uye

Uye

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	27.05.1967	
Doğum yeri	Diyarbakır	
Lise	1982-1985	Ziya Gökalp Lisesi
Lisans	1985-1989	Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1993-1995	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı
Doktora	1996-2004	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir Planlama Programı

Çalıştığı kurum

1990-Devam ediyor Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fak.
Mimarlık Bölümü Uzman